

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน: การพัฒนาที่มีผลกระทบต่อการ
สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ของชาวอุรักลาโว้ย จังหวัดภูเก็ต

โดย นางสาวนันทกา เครืออินทร์

กุมภาพันธ์ 2553

สัญญาเลขที่ RDG51M0016

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน: การพัฒนาที่มีผลกระทบต่อการ
สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ของชาวอุรกล้าไว้ย จังหวัดภูเก็ต

ผู้วิจัย นางสาวนันทกา เครืออินทร์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต การศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาวะวิกฤต

คำนำ

ชาวเลเป็นคำที่คนทั่วไปเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่แถบหมู่เกาะมะริดในทะเลอันดามันของประเทศพม่า เรื่อยลงมาจนถึงหมู่เกาะฝั่งทะเลอันดามันของประเทศไทย หมู่เกาะในประเทศมาเลเซีย ประเทศฟิลิปปินส์และประเทศอินโดนีเซีย ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวเลเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะผลกระทบจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประมงพาณิชย์ และการพัฒนาที่ภาครัฐเริ่มจัดการทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงสิทธิและภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น อีกทั้งยังถือว่าชาวเลเป็นคนทำลายทรัพยากร ขณะเดียวกันชาวเลยังถูกบีบด้วยวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมการท่องเที่ยวจึงทำให้ชาวเลมีโลกใหม่ ที่ต้องพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจและสังคมบนมากขึ้น เพราะชาวบ้านไม่มีทางเลือก เนื่องจากพื้นที่ทางทะเลไม่สามารถเป็นอยู่ได้ดังเดิม

ประเด็นหลักในการศึกษาคือการสนใจที่จะศึกษาให้รู้ว่า การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประมงพาณิชย์ การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ ที่เป็นสาเหตุหลักทำให้ชาวเลต้องถูกเร่งให้ปรับตัวออกจากระบบนิเวศทางทะเลที่บรรพชนได้สร้างและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวเข้ากับระบบดังกล่าวได้อย่างกลมกลืนนั้น มีผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล “อ่านนำจำ ลม อ่านฟ้าจำดาว” และทำให้การสืบทอดยังคงอยู่หรือหมดไป โดยมีชาวอุรักลาไวย์ที่บ้านราไวย์ จังหวัดภูเก็ต เป็นกรณีศึกษาที่ทำให้เข้าใจถึงภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล และการพัฒนาซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

การศึกษานี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการใช้จ่าย รวมถึงค่าตอบแทนต่าง ๆ จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ให้ความสำคัญในการศึกษาวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ที่กำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตของการสูญสิ้นภาษาและวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ ความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการสนับสนุนภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิตสกว. การศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาภาษาในภาวะวิกฤต

อนึ่ง วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้จัดพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษตามกฎระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และเพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับภาษาไทยขึ้น และคาดหวังว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะจุประกายงานวิจัยให้กับนักวิจัยที่สนใจศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นอื่น ๆ ต่อไปเช่นกัน

ผู้จัดทำ

นันทกา เครืออินทร์

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาระดับปริญญาโทนั้นจะหนักเอาการสำหรับเรา หลายครั้งที่รู้สึกท้อแท้แต่ก็ตั้งใจที่สามารถก้าวผ่านจุดนั้นมาได้จนทำให้มีวันนี้ วันทำงานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดี โดยความช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างมากของอาจารย์โอภาส ที่คอยให้ความรู้และชี้แนะแนวทางให้ศิษย์รู้จักการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ อาจารย์มีจิตวิญญาณของความเป็นครูอยู่เต็มเปี่ยม เป็นครูผู้มีจิตปรารถนาให้ศิษย์ได้ดี ต้องขอขอบพระคุณอาจารย์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย และขอขอบพระคุณอาจารย์กุลวดี อาจารย์โสฬส และอาจารย์ณฤมล สำหรับคำแนะนำ ข้อคิดเห็น ที่ช่วยพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้น และที่จะลืมไม่ได้เลยขอขอบพระคุณคณาจารย์จากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย อาจารย์สุวิไล อาจารย์โสภณา ที่พิจารณาให้หนึ่งได้รับทุนขอขอบพระคุณอาจารย์เสาวภา และอาจารย์มยุรี ที่ช่วยประสานงาน คอยให้คำแนะนำในการทำรายงานฉบับสมบูรณ์ และคอยช่วยเหลือในทุก ๆ เรื่อง ขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เปิดประเด็นงานวิจัยที่น่าสนใจ และให้เงินทุนสนับสนุนทำให้นักศึกษาหลายคนหันมาให้ความสนใจในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในภาวะวิกฤตมากขึ้น

ขอขอบพระคุณชาวอุรुकลาไวยบ้านราไวย์ทุกคนที่มีมิตรไมตรีที่ดีให้ โดยเฉพาะแจ้ม แจ้ หวิน แจ้ หนั๋ง ลุงหริ ลุงหังม น้ำน้อย น้ำอาหลิน น้ำยะ น้ำชู พี่เหมียว พี่เกียง พี่สนิท ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้ความสนิทสนม เสมือนกับหนึ่งเป็นลูกหลาน ขอขอบพระคุณที่ช่วยถ่ายทอดความรู้ด้านนิเวศทางทะเล และบอกเล่าเรื่องราวที่น่าสนใจในชีวิตของท่าน โชคชะตาคงทำให้เราได้มาพบเจอกับทุกคนที่หมู่บ้าน ดิใจที่ได้รู้จักกับทุกคนทำให้มีญาติผู้ใหญ่และพี่น้องเพิ่มขึ้นอีกหลายคน

ขอขอบคุณพี่กุลนิศ พี่แก้ว พี่โอ สำหรับการช่วยเหลือในทุกสิ่งทุกอย่าง ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ที่รักทุกคน ขอขอบคุณ พี่ตูนหน่วยบรรเทาสาธารณภัย พี่เอ Dictionary เคลื่อนที่และเจ้าหน้าที่ธุรการ แอม เพื่อนคู่คิดมิตรคู่กายร่วมสร้างวีรกรรมที่ไม่มีวันลืม แห้วเพื่อนที่คอยกดดันผลักดันให้มีวันนี้ ใหม่, หลิง ยาระบายขันติที่ทำให้โล่งใจเมื่อได้พูด แอ้ นัน ฝ่ายโยธาธิการส่วนตัว เอ็ม นิม นุ่ม กุ้ง แอม ที่สร้างรอยยิ้มและเสียงหัวเราะทุกครั้งที่มีปาร์ตี้ ริน พัด กุ้ง ภา เก๋ จ๊ับ หนวด ตัก ที่อยู่เคียงข้างกันตลอดมา ถึงตัวห่างไกลแต่ใจเราไม่ห่างกัน

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณทุกหยาดเหงื่อแรงกายของ พ่อ แม่ ที่ตรากตรำทำงานหนัก เก็บออมเงินเพื่อให้หนึ่งได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ขอขอบคุณแม่ที่เสียสละให้น้องได้เรียน ขอขอบคุณแม่ นวล ป้าเอียน ป้าติ่ม อาแอ๊ด อาครก ที่รักและเอ็นดูหลานตลอดมา ขอขอบคุณปู่ ย่า ตา ยาย หนึ่งในแรงบันดาลใจที่ทำให้หลานมีวันนี้ น่าเสียดายที่ปู่ ย่า และยาย ไม่ได้เห็นความสำเร็จอีกก้าวหนึ่งของหลาน แต่เชื่อว่าท่านคงภูมิใจเช่นกัน ที่วันนี้หลานตั้งใจเรียนและคว้าปริญญามาฝากท่านได้

**INDIGENOUS KNOWLEDGE AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT:
DEVELOPMENT IMPACTS ON THE TRANSFER OF KNOWLEDGE OF THE
URAK LAWOI IN SOUTHERN THAILAND.**

NANTAKA KHUAIN 4937784 ENEP/M

M.Sc. (SUSTAINABLE ENVIRONMENT PLANNING)

**THESIS ADVISORY COMMITTEE: OPART PANYA, Ph.D., SOLOT SIRISAI,
Ph.D., KULVADEE KANSUNTISUKMONGKOL, Ph.D.**

ABSTRACT

The “Sea People”, a marginalized ethnic minority who traditionally inhabited the coastal area and outer islands located in the Andaman Sea on the west of Southern Thailand, face enormous challenges brought about by the national development focusing on promotion of tourism and the establishment of a protected area for marine conservation. This has led to a radical change in which their livelihoods can no longer be dependent on the sea in the old way of ecological adaptation. As a result, they are forced to depend more on the coastal world of high social and economic complexity. This raises an important issue regarding the loss and continuity of their indigenous knowledge, as the inhabitants are forced to live in an ecologically different setting. The Urak Lawoi group of Phuket in Southern Thailand was chosen as a case study with the use of an in-depth inquiring method under the rubric of qualitative research.

It is found that the Urak Lawoi dependence on the coastal sea has been restricted by the conservation policy in favor of tourism. The Young and middle-aged population have to seek employment on land modernized by tourist industry. Although they appear to be well adapted to the new economic and social opportunities, the study finds an erosion of indigenous knowledge, resulting in the weakening of ethnic identity and community consciousness.

It is recommended that promoting a “dual culture” should be an alternative strategy for community development of these Urak Lawoi and some other Thai ethnic minorities. On one hand, an integration of the modern tourism-based economy is welcomed as a viable alternative, and on the other, ethnic and community roots should be revived. This could be done through incorporating indigenous people and their knowledge into tourist schemes and employing them as guides. Building a community-based museum highlighting their traditional ecological knowledge is highly recommended. This would change urban-biased attitude and add value to tourism.

**KEY WORDS: INDIGENOUS MARINE ECOLOGICAL KNOWLEDGE/
INDIGENOUS KNOWLEDGE TRANSFER/ URAK LAWOI
PEOPLE/ DEVELOPMENT IMPACTS**

260 pages

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับชุมชน: การพัฒนาที่มีผลกระทบต่อการ
สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอุรักลาโว้ย จังหวัดภูเก็ต

INDIGENOUS KNOWLEDGE AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT:
DEVELOPMENT IMPACTS ON THE TRANSFER OF KNOWLEDGE OF THE URAK
LAWOI IN SOUTHERN THAILAND

นันทกา เครืออินทร์ 4937784 ENEP/M

วท.ม. (การวางแผนสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: โอภาส ปัญญา, Ph.D., โสฬส ศิริไสย์, Ph.D., กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล, Ph.D.,

บทคัดย่อ

“ชาวเล”เป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งและหมู่เกาะทางฝั่งทะเลอันดามันของประเทศไทย ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวเลได้รับผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและการกำหนดเขตอนุรักษ์ทางทะเล ส่งผลให้ไม่สามารถพึ่งพาทรัพยากรในระบบนิเวศทางทะเลได้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตเช่นในอดีต จำเป็นต้องปรับวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจและสังคมบนบกมากขึ้น จึงเป็นประเด็นหลักในการศึกษาที่ว่าเมื่อชาวเลต้องถูกรังให้ปรับตัวออกจากระบบนิเวศทางทะเลที่ชุมชนในอดีตได้สร้างและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศอย่างกลมกลืนนั้น มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลดั้งเดิมอย่างไร และได้มีการสืบทอดสืบทอดหรือไม่และอย่างไร โดยมีชาวอุรักลาโว้ยบ้านราไวย์จังหวัดภูเก็ตเป็นกรณีศึกษาใช้เทคนิคการวิจัยเชิงลึกในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์บุคคลและกลุ่มย่อย การสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ และการสังเกต

จากการศึกษาพบว่า ผลกระทบจากการพัฒนาทำให้ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินทางทะเลของชาวอุรักลาโว้ยหดแคบลง กลุ่มวัยหนุ่มสาวและวัยกลางคนส่วนหนึ่งมีแนวโน้มที่จะเลือกทำงานบนพื้นที่บก ที่เป็นสังคมทันสมัยด้วยเป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งแม้ว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตใหม่ การศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าโอกาสในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลมากำหนดวิถีทำกินทางทะเลจึงลดน้อยลง อนาคตคงไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชาวอุรักลาโว้ยอยู่ร่วมกับระบบนิเวศทางทะเลอย่างกลมกลืนอีกต่อไป ส่งผลให้เกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ และจิตสำนึกในความเป็นชาวอุรักลาโว้ย

ผลของการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การสร้าง “คนสองวัฒนธรรม” จะเป็นทางเลือกของชุมชนชาวเลในอนาคต โดยที่ให้คนรุ่นใหม่ยังคงมีความผูกพัน ความภูมิใจในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน จนสามารถเผยแพร่ให้คนทั่วไปรับรู้ได้ พร้อมทั้งจัดให้หมู่บ้านเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตให้คนภายนอกเข้ามาศึกษาโดยนำเสนอจุดเด่นของภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำความรู้ใหม่ที่ได้จากการพัฒนามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับวิถีชีวิตในโลกใหม่ คือโลกของการที่ต้องเรียนรู้ปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญรูปภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 แนวคำถามในการวิจัย	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตในการวิจัย	5
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	7
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	9
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	9
2.1.1 แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology)	10
2.1.2 แนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology)	12
2.1.3 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้	14
2.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับระบบนิเวศ	18
2.1.5 ความสำคัญของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	26
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลในประเทศไทย	33
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล	36
บทที่ 3 กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัย	43
3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล และการจัดการความรู้	43
3.2 ขอบเขตในการวิจัย	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.3 วิธีการศึกษา	48
3.3.1 ประชากรศึกษาและการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก	48
3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล	49
3.3.3 เครื่องมือการเก็บข้อมูลภาคสนาม	50
3.3.4 แนวคำถามในการเก็บข้อมูล	54
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	55
บทที่ 4 บริบทหมู่บ้านชาวอุรกลาไวย์บ้านราไวย์	57
4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล	57
4.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	57
4.1.2 กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในประเทศไทย	60
4.1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต กับการใช้ทรัพยากร ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล	63
4.1.4 สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล	64
4.2 บริบทชุมชนชาวอุรกลาไวย์ จังหวัดภูเก็ต	66
4.3 ที่ตั้งหมู่บ้าน	78
4.3.1 ลักษณะทางกายภาพ	68
4.3.2 ประชากร	69
4.3.3 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	70
4.3.4 วิถีชีวิตของชาวอุรกลาไวย์บ้านราไวย์	75
4.3.5 การศึกษา	79
4.3.6 สภาพเศรษฐกิจ	79
4.3.7 โครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคม	82
4.3.8 ความเชื่อในอดีตและปัจจุบัน	85
4.3.9 วัฒนธรรมประเพณี	88
4.3.10 รูปแบบการประกอบอาชีพประมง	93

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด” ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล	98
5.1 บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล	98
5.2 บทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอุรกลาไวย์	99
5.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิค	99
5.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม	123
5.2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงอุดมการณ์	126
บทที่ 6 การสืบทอดและการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล	129
6.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับครอบครัวและเครือญาติ	129
6.1.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการใช้ชีวิตประจำวัน	129
6.1.2 การสืบทอดผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ในระดับครอบครัว	133
6.2 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับชุมชน	134
6.2.1 การสืบทอดภูมิปัญญาผ่านการทำมาหากินร่วมกัน	135
6.2.2 การสืบทอดภูมิปัญญาผ่านประเพณี พิธีกรรม	137
6.3 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล	138
6.3.1 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับเชิงเทคนิค	138
6.3.2 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับการจัดการความสัมพันธ์	144
6.3.3 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับอุดมการณ์อำนาจ	145
บทที่ 7 ผลกระทบของการพัฒนา ต่อวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น	157
ด้านนิเวศทางทะเล “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด”	
7.1 การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว	147
7.2 การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมประมงพาณิชย์	154
7.3 การประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์หรือเขตหวงห้าม	156
7.4 การพัฒนาระบบการศึกษาโดยใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก	161
7.5 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล	163
ในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากผลของการพัฒนา	
7.6 การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล	168

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
7.7 วิธีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวอุรูกลาไวย์ บ้านราไวย์	168
7.7.1 การเปลี่ยนแปลงอาชีพและระบบการผลิต	169
7.7.2 การเปลี่ยนแปลงประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ	173
7.7.3 การเปลี่ยนแปลงภาษาพื้นถิ่น	174
7.8 วิธีชีวิตที่เปลี่ยนไปต่อการสืบทอดและสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น	175
ด้านนิเวศทางทะเล	
7.8.1 ผลกระทบวิถีชีวิตและการผลิตใหม่ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น	176
บทที่ 8 บทสรุปและอภิปรายผล	182
8.1 บทสรุป	182
8.2 อภิปรายผล	187
8.3 ข้อเสนอแนะ	190
8.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการศึกษาไปใช้เพื่อ	193
ให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มชาติพันธุ์	
บรรณานุกรม	212
ภาคผนวก ก	224
ภาคผนวก ข	228
ภาคผนวก ค	232
ภาคผนวก ง	233
ภาคผนวก จ	234
ภาคผนวก ฉ	236
ภาคผนวก ช	239
ภาคผนวก ซ	255
ประวัติผู้วิจัย	260

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
4-1 ทรัพยากรที่ชาวอุรึกลาไวย์บ้านราไวย์เก็บหาในอดีต	80
5-1 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรึกลาไวย์บ้านราไวย์ในอดีตช่วงลมว่าว	109
5-2 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรึกลาไวย์บ้านราไวย์ในอดีตช่วงลมพัด	111
7-1 สรุปข้อมูลผู้มาเยือน ปี 2550 จังหวัดภูเก็ต	149
7-2 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรึกลาไวย์ในปัจจุบันช่วงลมว่าว	160
7-3 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรึกลาไวย์ในปัจจุบันช่วงลมพัด	160
7-4 เปรียบเทียบวิถีทะเลและวิถีบกของชาวอุรึกลาไวย์บ้านราไวย์	177

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพ	หน้า
2-1 สามองค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้	17
2-2 ภาวะน้ำเกิด-น้ำตาย ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์	38
3-1 กรอบแนวคิดในการศึกษา	44
3-2 แผนที่ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา	47
4-1 ที่ตั้งหมู่บ้านชาวเลในประเทศไทย	62
4-2 แผนที่ทางตอนใต้ของเกาะภูเก็ตและเกาะบริวาร	69
4-3 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศหมู่บ้านชาวเลบ้านราไวย์	75
5-1 ลักษณะน้ำขึ้น-น้ำลง บริเวณริมชายหาดราไวย์ในช่วงน้ำใหญ่	101
5-2 ลักษณะน้ำขึ้น-น้ำลง บริเวณริมชายหาดราไวย์ในช่วงน้ำตาย	102
5-3 ลักษณะการเกิดตอที่ยกที่ก่อตัวขึ้นในทะเล	114
5-4 ลักษณะของการก่อตัวของก้อนเมฆที่ชาวอุรักลาไวย์เรียกว่าเมฆตั้งหัว	115
5-5 ลักษณะของเมฆเลอมะแฉกรที่เกิดขึ้น	116
5-6 ไซหรือบู้เครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาไวย์ใช้ในการดักปลา	121
5-7 ปาโตะเครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาไวย์ใช้ในการต้อนหอยดิบ	121
5-8 เบ็ดลากปลาเครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาไวย์ใช้ในการลากปลา	122
8-1 การจัดงานเสวนาวิชาการ “เหลียวหลัง แลหน้า ของลูกหลานราไวย์”	193
8-2 แบบจำลองต้นไม้อาโรว์เพื่อขับเคลื่อนชุมชน	202

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ในช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษของการพัฒนา ประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะได้รับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศตะวันตกมากยิ่งขึ้นตามลำดับ จนอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยในปัจจุบันถูกรอบงำด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ทางความคิดและภูมิปัญญาตะวันตก จนลืมเลือนภูมิปัญญาหรือความรู้พื้นบ้านที่คนไทยในสมัยก่อนคิดค้น สร้างสรรค์ เพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเพื่อผลในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสมสืบทอดมาเป็นความรู้ที่ติดตัวคนและติดแผ่นดิน กล่าวคือ ได้สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งเกิดจากการปรับเปลี่ยนชีวิตให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้อย่างเป็นปกติ ไม่ว่าจะเป็นในด้านปัจจัยสี่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินชีวิตซึ่งอยู่ในภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ, 2546: 1) แต่ในปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถูกการพัฒนากระแสหลักเบียดแทรกและกลายเป็นสิ่งล้าหลังสำหรับนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งในความคิดของประเทศไทย การพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมต้องอาศัยความรู้แผนใหม่ อุตสาหกรรมต้องการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น กระทบกระเทือนสิ่งแวดล้อมมากขึ้นถึงระดับที่กำลังเป็นอันตรายต่อความสมดุลของระบบนิเวศ และไม่เพียงแต่ความสมดุลของระบบนิเวศที่ตกอยู่ในอันตราย หากเมื่อรัฐบาลอ้างกรรมสิทธิ์ของรัฐเหนือทรัพยากรทั้งปวง วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีอันเป็นรากเหง้าของการรวมกลุ่มและความเป็นชุมชนเริ่มถูกบิดเบือน

การพัฒนาเศรษฐกิจตามเข็มนาฬิกาตะวันตกเริ่มรวบอำนาจ รวบทรัพย์สินและพื้นที่ส่วนรวม ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อำนาจของชุมชนเริ่มถูกแทรกซึมจนคลอนแคลน ทำให้ชุมชนเริ่มสูญเสียศักยภาพในการปกป้องพื้นที่ สูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมาในการดูแลจัดการทรัพยากร สูญเสียระบบการผลิตแบบเรียบง่ายของตนเอง ทรัพยากร คน และกำลังแรงงานเริ่มถูกแยกออกจากชุมชน วัฏจักรหนี้สิน ความยากจน การสูญเสียวิถีชีวิตและที่ดินทำกินเกิดขึ้น คนชนบทสูญเสียจิตสำนึกความเป็นชุมชนท้องถิ่น และกลับต้องหันไปพึ่งพิงกลุ่ม

คนภายนอก กลุ่มคนชายขอบและคนชนบทที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เริ่มอ่อนแอและเสื่อมกำลังลง (ยศ สันตสมบัติ, 2539: 22-27) และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนเกิดขึ้นจริงในชนบทของประเทศไทย เมื่อการพัฒนาประเทศตามระบบทุนนิยมเข้าไปแย่งพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านสูญเสียวิถีชีวิต สูญเสียวัฒนธรรม ภาษา และสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับระบบนิเวศในพื้นที่ได้ดีตลอดมา วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกมากขึ้น เด็กรุ่นใหม่ถูกกลืนเข้ากับสังคมเมือง ส่งผลให้ความคิด ความเชื่อในธรรมชาติ ความสนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกลดระดับความสำคัญลง กลายเป็นชุมชนหรือสังคมถึงตอนที่อ่อนไหวต่อสิ่งที่มากระทบ ต่างจากชุมชนรากแก้วที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน

กลุ่มคนชายขอบและคนชนบทหลายพื้นที่ของประเทศไทย ตั้งแต่กลุ่มคนชายขอบที่อาศัยอยู่บนภูเขาจนจรดทะเล ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้านทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ถูกแยกออกจากพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำมาหากินด้วยเหตุผลนานัปการในนามของการพัฒนา อันเป็นที่มาของการสูญเสียวิถีชีวิต สูญเสียวัฒนธรรม ภาษา และสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ จากงานวิจัยของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2548) ที่ทำการศึกษาถึงหลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง โดยศึกษากลุ่มชาวเขาเผ่าม้งบ้านแม่สาใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มชาวม้งบ้านป่ากลาง จังหวัดน่าน พบว่า เดิมชาวม้งทั้งสองกลุ่มมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และฝิ่นสำหรับเป็นยารักษาโรคและขายเป็นรายได้ นอกจากนี้ยังปลูกพืชสมุนไพร พืชผักอื่น ๆ แสมในไร่ และเลี้ยงไก่ หมู วัว ควาย สำหรับประกอบพิธีกรรมและเป็นอาหาร วิถีชีวิตชาวม้งเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อทางการห้ามปลูกฝิ่นและมีหลายหน่วยงานเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านชาวม้ง โดยการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น สตอเบอร์รี่ ข้าวโพดกะหล่ำปลี เป็นต้น อีกทั้งมีการส่งเสริมด้านการศึกษา การเผยแพร่ศาสนา ทำให้เด็กในหมู่บ้านมีโอกาสได้เรียนหนังสือสูงขึ้นตามลำดับ มีการเปลี่ยนความเชื่อนิยมนับถือศาสนาคริสต์ และในขณะเดียวกันพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวม้งถูกประกาศเป็นเขตอุทยาน เจ้าหน้าที่ใช้มาตรการทางกฎหมายบังคับและจับกุมชาวบ้านมากขึ้น กอปรกับราคาพืชผลทางการเกษตรที่รับมาทดแทนฝิ่นนั้นตกต่ำเกิดความไม่แน่นอน อีกทั้งผลพวงระยะยาวของระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นแต่การสอนวิชาความรู้ที่ห่างไกลจากวิถีชีวิตจริงของชาวม้ง ดังนั้น เมืองจึงกลายเป็นจุดหมายปลายทางแห่งใหม่สำหรับคนที่ต้องการเรียนสูงขึ้นและประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร โดยชาวม้งรุ่นใหม่ตัดสินใจใช้ชีวิตอยู่ในเมือง และหันมาประกอบอาชีพพนักงานเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ ลูกจ้างทั่วไป ค้าขายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ขายแรงงานต่างประเทศ และซื้อที่ดินสร้างบ้านอยู่ในเมือง เพราะการไว้ซึ่ง

อนาคตในการทำการเกษตรในหมู่บ้านจากปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ชาวม้งรุ่นใหม่จึงต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองจากการทำการเกษตรแบบเรียบง่ายมาพึ่งพางานในเมืองเป็นหลัก เพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว ชาวม้งรุ่นใหม่จึงไม่ได้มีโอกาสดำเนินต่อวิถีชีวิตของชาวม้งแบบดั้งเดิมและสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำไร่ของบรรพบุรุษม้ง

เช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยงที่ถูกทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม เมื่อรัฐเข้าไปจัดการป่าและย้ายชาวบ้านออกจากป่า จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรส่วนรวม : กลไกในการรักษาป่าของชาวกะเหรี่ยง บ้านสะเนฟ่อง โดยกุลวดี บุญอินทร์ (2540) พบว่า ชุมชนมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ มีแบบแผนความสัมพันธ์ของชุมชนต่อธรรมชาติที่อยู่บนฐานของความเคารพ และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ และมีแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกันเองที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเป็นญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่ต้องช่วยกันฝ่าฟันภัยธรรมชาติต่าง ๆ และดำรงชีวิตร่วมกันชั่วลูกชั่วหลาน ในความคิดของชาวบ้าน พวกเขาไม่เคยแบ่งธรรมชาติออกเป็นส่วน ๆ ดินหรือป่าไม่ได้แยกออกจากธรรมชาติ ไม่ได้เป็นทรัพยากรที่รับใช้มวลมนุษยย์ แต่ธรรมชาติคือองค์รวม คือสิ่งที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิง แต่การจัดการป่าโดยรัฐได้รับอิทธิพลแนวคิดจากโลกตะวันตกมองมนุษย์แยกออกจากธรรมชาติ และมองว่ามนุษย์คือตัวการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รัฐไม่ให้ความสำคัญกับระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน กับทั้งดำเนินการจัดการป่าไม้ในลักษณะทำลายภูมิความรู้ชาวบ้านและทำลายระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่าง ๆ ย้ายชาวบ้านที่มีความรู้ในการจัดการป่าออกจากป่า การจัดการป่าโดยรัฐจึงส่งผลกระทบไม่เพียงแต่แบบแผนความสัมพันธ์ของชุมชนต่อธรรมชาติหากแต่ส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนในป่า ณ วันนี้ชุมชนที่เคยดำรงชีวิตผูกพันกับผืนป่ามานานนับศตวรรษ ดูเลิกราป่าเพื่อลูกหลานในภายภาคหน้า กลับเป็นชุมชนที่ขาดความเชื่อมั่นในการใช้ภูมิปัญญาที่สั่งสมเพื่อปกป้องธรรมชาติเพื่อลูกหลานในอนาคต

ในพื้นที่ชายทะเลฝั่งอันดามันทางตอนใต้ของประเทศไทย เป็นที่อยู่อาศัยของคนชายขอบที่รู้จักกันในนามชาวเล ในอดีตชาวเลอาศัยเรือเร่ร่อนเป็นนักเก็บหาของทะเล และมีการตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านสร้างบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งทะเล เริ่มตั้งแต่ลี้มตาจูโลกจนจำความได้ จนเป็นผู้ใหญ่และอย่างเข้าสู่วัยชรา สิ่งที่เห็นจนจินตนาของชาวเลคือ ท้องฟ้ากับทะเลที่ผูกพันกับชีวิตอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้ของลูกทะเล บรรพบุรุษชาวเลได้เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวจึงร่วมสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดมาเพื่อให้ลูกหลานได้สานต่อความรู้และนำไปใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม แต่ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวเลเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะผลกระทบจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประมงพาณิชย์ และการพัฒนาที่ภาครัฐเริ่มจัดการทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึง

สิทธิและภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น อีกทั้งยังถือว่าชาวเลเป็นคนทำลายทรัพยากร ขณะเดียวกันชาวเลยังถูกบีบด้วยวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนา พื้นที่ในทะเลเริ่มถูกบุคคลอื่นยึดครอง ชาวเลรุ่นใหม่ไม่มีทางเลือกจึงต้องพึ่งพาพื้นที่บกที่มีความกดดันจากการพัฒนาใหม่ และพึ่งพากลุ่มนายทุนที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่หากินและทรัพยากรทางทะเลเพื่อธุรกิจมากขึ้น ขณะเดียวกันระบบการศึกษาโดยใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก ส่งผลต่อชาวเลรุ่นใหม่ที่ต้องปรับตัวเรียนรู้และใช้ภาษาไทยมากขึ้น เพื่อความกลมกลืนในสังคมของโรงเรียน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลและการสานต่อสูญเสียวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่อิสระ และสูญเสียวัฒนธรรม ภาษา ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเล ส่งผลให้ชาวเลรุ่นต่อไปไม่ทราบความเป็นมาและไม่เข้าใจรากเหง้าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกลุ่ม เกิดการผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยที่ดูไม่มีศักดิ์ศรี เพราะไม่มีหลักยึดไม่เป็นตัวของตัวเองและไม่มีความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประมงพาณิชย์ การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และระบบการศึกษาที่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของชาวเลได้สืบทอดมานับร้อยปียังคงอยู่หรือหมดไป โดยมีชาวเลที่เรียกตนเองว่า “อูรักลาไ้ย” ที่บ้านราไ้ย จังหวัดภูเก็ต เป็นกรณีศึกษา ที่ทำให้เห็นภาพรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลและการพัฒนาซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

1.2 แนวคำถามในการวิจัย

1.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องความรู้ด้านนิเวศทางทะเล ที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิตและวิถีหากินทางทะเล ในกรณีของชาวอูรักลาไ้ยมีอะไรบ้าง และมีกระบวนการสืบทอดกันอย่างไร

1.2.2 การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมประมงพาณิชย์ ระบบการศึกษาที่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้ชาวอูรักลาไ้ยถูกแยกออกจากระบบนิเวศทางทะเลหรือไม่ และเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบการผลิต วัฒนธรรมและภาษาหรือไม่ อย่างไร

1.2.3 การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมประมงพาณิชย์ ระบบการศึกษาที่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ที่เกิดขึ้น มีผลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอูรักลาไ้ยหรือไม่ อย่างไร และเมื่อภูมิปัญญา

ท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลขาดการสืบทอดจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบการผลิต วัฒนธรรม และภาษา ของชาวอุรักลาไวย์อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องความรู้ด้านนิเวศทางทะเล และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอุรักลาไวย์

1.3.2 เพื่อศึกษาผลกระทบของการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิม และนำชาวอุรักลาไวย์ออกจากระบบนิเวศทางทะเลพึ่งพาบกมากขึ้น

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ผลของการพัฒนา ต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล วิถีชีวิต ความเชื่อในธรรมชาติ ระบบการผลิต วัฒนธรรม และภาษา ของชาวอุรักลาไวย์

1.4 ขอบเขตในการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาไวย์ ประวัติความเป็นมาของการดำรงชีวิตที่เร่ร่อนในทะเล ประวัติการตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านที่หาดราไวย์ ลักษณะทางกายภาพของหาดราไวย์ ลักษณะของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ชุมชน และวิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์

2) ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลในการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน ความเชื่อในธรรมชาติกับระบบการผลิต ผู้สืบทอดและผู้รับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องและวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลทั้ง 3 รูปแบบคือ ความรู้เชิงเทคนิคหรือปรากฏการณ์ ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม และความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ

3) ศึกษาการพัฒนาที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคเริ่มตั้งแต่การที่รัฐบาลเข้ามาดูแลปกครองชุมชนและแผ่นดิน จึงทำให้มีนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ตามมาเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นที่มาของการส่งเสริมนโยบายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมประมงพาณิชย์ และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และนโยบายหลักต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ระบบการศึกษา ที่แยกชาวเลออกจากระบบนิเวศทางทะเล ทำให้ชาวเลต้องพึ่งพิงบุคคล กลุ่มคน หรือหน่วยงาน ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้คือ หมู่บ้านชาวอุรักลาไวย์ ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บริเวณหาดราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต หมู่บ้านดังกล่าวมีชาวอุรักลาไวย์อาศัยอยู่ประมาณ 239 หลังคาเรือน มีประวัติการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มานานเป็นร้อยปี ในอดีตชาวอุรักลาไวย์กลุ่มนี้ดำรงชีวิตโดยการจับสัตว์ทะเลเลี้ยงชีพ มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ ทำให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน แต่ระยะเวลาเมื่อหลายสิบปีมานี้ การพัฒนาแบบใหม่เข้าไปในทะเลและถิ่นที่อยู่ของชาวอุรักลาไวย์ ส่งผลให้ชุมชนเริ่มสูญเสียศักยภาพในการปกป้องพื้นที่และสูญเสียสิทธิในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม และถูกผลักดันให้เหลือขอบเขตของการทำกินในทะเลน้อยลง ความกดดันจากการพัฒนาได้แยกชาวอุรักลาไวย์ออกจากระบบนิเวศ ละทิ้งวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกับระบบนิเวศทางทะเลไปประกอบอาชีพอื่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลจึงขาดการสืบทอดทั้ง 3 ประเภทคือ ความรู้เชิงเทคนิค ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม และความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ และมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบการผลิต วัฒนธรรม และภาษาของชาวอุรักลาไวย์ เพราะฉะนั้นหมู่บ้านชาวอุรักลาไวย์ที่บ้านราไวย์ จึงเป็นพื้นที่ที่สามารถตอบโจทย์วิจัยได้อย่างชัดเจน

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องความรู้ด้านนิเวศทางทะเล และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอุรักลาไวย์

1.5.2 ทำให้ทราบถึงผลกระทบของการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิม และแยกชาวอุรักลาไวย์ออกจากระบบนิเวศป่าและทะเลมากขึ้น มีผลทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลขาดการสืบทอด ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเชื่อในธรรมชาติ ระบบการผลิต วัฒนธรรมและภาษาของชาวอุรักลาไวย์

1.5.3 เปิดประเด็นทางวิชาการว่าด้วยเรื่องการสูญเสียวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนอุรักลาไวย์

1.5.4 เป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์ในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

1.5.5 เผยแพร่ให้สังคมรับรู้ถึงการมีอยู่และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล และเพื่อให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญในภูมิปัญญาของคนพื้นถิ่น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรที่ร้อยรัดกับวิถีชีวิตผู้คน

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ชาวเล หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยที่เป็นชนพื้นเมือง อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล และเกาะต่าง ๆ ของทะเลอันดามันทางตอนใต้ของประเทศไทย ประกอบด้วย มอแกน มอแกน อุรักลาโว้ย ซึ่งชาวเลทั้งสามกลุ่มดำรงชีวิตอยู่โดยการเก็บหาทรัพยากรทางทะเลเป็นหลัก ทำให้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน

ชาวอุรักลาโว้ย หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ย่อยหนึ่งในสามกลุ่มของชาวเล ที่อาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับท้องทะเล และมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์

ระบบนิเวศ หมายถึง ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชาวอุรักลาโว้ยที่อยู่อาศัย ณ บริเวณหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ความสัมพันธ์มี 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต และระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งมีชีวิตด้วยกันเอง โดยมีการถ่ายทอดพลังงานและสารอาหารในบริเวณนั้น ๆ สู่สิ่งแวดล้อม

ความรู้ด้านนิเวศทางทะเล หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการเรียนรู้ การสังเกต ธรรมชาติ ในเรื่องระบบนิเวศทางทะเล เช่น แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเล ลักษณะนิสัยของสัตว์ทะเล สภาพภูมิประเทศของเกาะ ลักษณะของน้ำทะเล ลักษณะของคลื่น ลักษณะของลม ลักษณะของท้องฟ้า และลักษณะของดวงดาว จนได้รับการขนานนามว่าชาวอุรักลาโว้ยสามารถ “อ่านน้ำจาลม อ่านฟ้าจาดาว” (เลิศชาย สิริชัย, 2546) ก่อเกิดเป็นประสบการณ์ในการดำรงชีวิต และการร่วมอยู่กับทะเล

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ที่มาจากกระบวนการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ของบุคคล กลุ่ม และชุมชนในการอยู่ร่วมกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้น ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ที่ก่อให้เกิดผลผลิตของภูมิปัญญาทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม องค์ความรู้เหล่านี้ได้มีการถ่ายทอดให้กับกลุ่มชนจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในระบบนิเวศนั้น ๆ โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อความยั่งยืนของชุมชนและความยั่งยืนของระบบนิเวศสืบไป

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับชุมชน หมายถึง การที่ชาวอูรักลาโว้ยสร้างระบบความคิด ความเชื่อขึ้น เพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลอย่างรู้คุณค่า ซึ่งระบบความเชื่อได้แสดงออกมาในรูปแบบของอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางทะเล และระบบความคิดได้แสดงออกมาในรูปแบบของเครื่องมือการประมงที่ผลิตขึ้นมาจากวัสดุที่หาง่ายในพื้นที่ และมีการกำหนดขนาดของสัตว์ทะเลที่จับ แสดงให้เห็นถึงการกำหนดปริมาณการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็นเพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศทางทะเล

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การให้ความรู้ให้แนวคิดในการมองโลกและระบบนิเวศอย่างรู้คุณค่า มีความเคารพ คุณธรรมและจริยธรรมต่อธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยการกระทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับระบบการผลิต และแบบแผนการดำเนินชีวิต ซึ่งแยกได้เป็นการเรียนรู้โดยตรงจากการปฏิบัติจริงและการเรียนรู้ทางอ้อมผ่านพิธีกรรม ความเชื่อโดยการสังเกต (ทัศนีย์ หิรัญวงษ์, 2546: 4)

ผลกระทบของการพัฒนา หมายถึง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมประมงพาณิชย์ ระบบการศึกษา และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และโครงการหรือกิจกรรมใด ๆ ก็ตามของรัฐบาล และภาคเอกชน ที่เป็นต้นเหตุให้ชาวอูรักลาโว้ยออกจากระบบนิเวศทางทะเลและตัดขาดความรู้เดิมที่มีอยู่ ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาพึ่งพิงบุคคลภายนอกมากขึ้นจนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษสั่งสมมาจากการสืบทอดมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบการผลิต วัฒนธรรม และภาษาของชาวอูรักลาโว้ยเอง

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

เนื้อหาในบทที่ 2 นี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมว่าด้วยเรื่องแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม แนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาและทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากระบวนการปรับตัวของชนพื้นเมืองที่ได้ดำรงชีพอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสอดคล้องและกลมกลืนมายาวนานหลายชั่วอายุคน และได้มีชุดความคิดในการทำ ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อความอยู่รอดและให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและคุ้มค่า ทำให้เกิดการเรียนรู้สัง สมประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญการ และได้ถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลใน ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน เพื่อให้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตสืบไป

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้พื้นบ้าน เพิ่งจะได้รับความสนใจจากนักวิชาการอย่างจริงจังเมื่อ 20-30 ปีที่ผ่านมา ทั้ง ๆ ที่ความรู้ดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญในการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์และชาวบ้านในชนบทตลอดมา ดังนั้นในวิทยานิพนธ์นี้จึงใช้ ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และแนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology) เป็นแนวทางในการศึกษา เพื่อให้เห็นบทบาทหรือความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ จากการเรียนรู้ การสังเกตธรรมชาติรอบตัว เพื่อนำมากำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิต โดยมีการปรับตัวไป ตามเงื่อนไขของธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดจนตกผลึกเป็นความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลที่มักจะไม่มี การรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงใช้แนวคิดการจัดการความรู้ มาเป็นกรอบในการทำความเข้าใจ เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปัจจุบันกลายเป็นความรู้ที่มีคุณค่าในตัวบุคคล และเป็นมรดกอันทรงคุณค่า อย่างยิ่งของท้องถิ่น ที่ชนกลุ่มนั้นได้ยึดถือปฏิบัติและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

2.1.1 แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

นิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมของ Julian Steward นักมานุษยวิทยา ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ได้อ้างอิงมาจากการรวบรวมเนื้อหาในงานวิจัยของ ฟลาเคซ ฌ็อง ป็อมเพอ (2546, 10: 13) เนื่องจากแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมถือเป็นส่วนน้อยที่ได้กล่าวถึงในงานวิจัยที่เป็นภาษาไทย

โดย Julian Steward ได้อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม

Julian Steward มอง "วัฒนธรรม" ว่าเป็นเครื่องมือช่วยให้นมนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาจึงมีอยู่ว่า วัฒนธรรมมีการปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ในสังคมดั้งเดิม (Primitive societies) มนุษย์มีวิธีการผลิตแบบล่าสัตว์และเก็บหาอาหาร โดยปกติแล้วผู้หญิงจะเป็นผู้เก็บหาอาหารและผู้ชายจะเป็นผู้ออกล่าสัตว์ การแบ่งแยกงานในลักษณะเช่นนี้มิได้เป็นเพราะผู้ชายมีร่างกายแข็งแรงกว่า แต่เป็นเพราะผู้หญิงต้องใช้เวลาดูแลลูก ในขณะที่ผู้ชายสามารถเดินทางไกลและจากบ้านไปได้เป็นระยะเวลานาน

ตามทัศนะของ Julian Steward มนุษย์เป็นสัตว์มีเหตุผล และวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมวางอยู่บนรากฐานของเหตุผล แต่เป็นเพราะว่าสภาพการณ์และสภาวะแวดล้อมมีความแตกต่างกันออกไป วัฒนธรรมสองวัฒนธรรมจึงมีพื้นฐานของการปรับตัว การแก้ปัญหาและมีวิวัฒนาการแตกต่างกัน เช่น วัฒนธรรมของกลุ่มที่ตั้งรกรากอยู่ใกล้ทะเล ย่อมมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือยังชีพประเภทเบ็ด แห อวน จมวก เรือ และมีการพัฒนาสั่งสมความรู้เกี่ยวกับการเดินทะเล และการจับปลา ในขณะที่เดียวกันชนกลุ่มอื่นที่ตั้งรกรากอยู่ในเขตป่าดงดิบ อาจมีการประดิษฐ์คิดค้น

เครื่องมือเพื่อใช้ในการยังชีพแตกต่างกันออกไป เช่น หอก ธนู เพื่อใช้ในการล่าสัตว์และหาอาหาร กลุ่มชนทั้งสองกลุ่มนี้ย่อมต้องมีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน

Julian Steward ได้ใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมในการศึกษาเปรียบเทียบ (comparative studies) วิเคราะห์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งแบบแผนพฤติกรรม การเก็บหาอาหารและการผลิตของสังคมชนเผ่าเล็ก ๆ (band society) หลาย ๆ กลุ่มพบว่า มีสิ่งที่คล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น แต่ละเผ่ามีประชากรจำนวนน้อย มีการอพยพโยกย้ายบ่อยครั้ง มีความแตกต่างของช่วงชั้นสังคมน้อย ลักษณะคล้ายคลึงกันนี้เกิดขึ้นทั้งที่แต่ละเผ่าอยู่ห่างกันและไม่เคยติดต่อสื่อสารหรือรู้จักกันมาก่อน สรุปว่าลักษณะคล้ายคลึงกันมีเหตุปัจจัยมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

องค์ประกอบสำคัญที่สุดในแนวคิดของ Julian Steward คือการที่มนุษย์ในสังคมดำรงความอยู่รอดโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพราะทุกสังคมวัฒนธรรมต้องเผชิญปัญหาพื้นฐานนี้ Julian Steward จึงสนใจวิธีการผลิตเป็นพิเศษ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีส่วนกำหนดและจำกัดแบบแผนการใช้ การผลิตและเทคโนโลยี เช่น กรณีของชนเผ่าอเมริกันพื้นเมือง Shoshoni ที่อาศัยแถบ Great Basin ในทวีปอเมริกาเหนือ แบบแผนการเก็บหาอาหาร การล่าสัตว์ และเทคโนโลยีนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ พฤติกรรมและเทคโนโลยีการเก็บหาอาหารของชนเผ่านี้ ทุกคนในสังคมแยกย้ายกันไปเก็บหาได้เอง แต่การล่าสัตว์ เช่น กระต่ายและกวางแอนทีโลป ต้องเป็นไปตามฤดูกาลและต้องอาศัยความร่วมมือกัน จึงเห็นได้ชัดว่าสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมหาอาหารคือสภาพแวดล้อม เช่น ฤดูกาล รวมทั้งวงจรชีวิต และพฤติกรรมของสัตว์ที่เป็นอาหารด้วย ชนเผ่านี้อาศัยและเดินทางโยกย้ายไปมาระหว่างที่ราบที่แห้งแล้งและป่าสนบนที่สูง

Julian Steward ได้กำหนดขั้นตอนสามประการในการศึกษาตามกรอบนิเวศวัฒนธรรม คือ หนึ่ง ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีการผลิตหรือการล่า การเก็บหาอาหารกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การศึกษาวัฒนธรรมด้านวัตถุที่สัมพันธ์กับการผลิตหรือการเก็บหาทรัพยากรธรรมชาติ สอง ศึกษาแบบแผนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยเทคโนโลยีการผลิตหรือการเก็บหา เช่น สัตว์บางชนิดอาจล่าโดยพรานที่ออกล่าเพียงผู้เดียว สัตว์บางชนิดอาจล่าโดยนายพรานเป็นหมู่คณะ สาม การศึกษาผลกระทบที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีต่อด้านอื่น ๆ ของวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ

Julian Steward ให้ข้อสังเกตว่าในสังคมเล็ก ๆ ที่การยังชีพต้องพึ่งพาอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมีระดับการอยู่รอดที่ต่ำ มักจะได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมสูงและมีลักษณะการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในระดับที่สูงเช่นกัน ในทางตรงกันข้ามในสังคมที่

มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาเทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากขึ้นมีการปรับตัวเองจนสามารถแก้ปัญหาพื้นฐานด้านการยังชีพ และการปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้าหามนุษย์ การประเมินผลกระทบที่มาจากสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศก็ยากขึ้น เพราะสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น สังคมใหญ่ระดับรัฐชาติ องค์ประกอบที่กำหนดการพัฒนาหรือวิวัฒนาการมักจะเป็นองค์ประกอบในโครงสร้างสังคมระดับบนมากกว่าองค์ประกอบจากระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น จึงได้นำแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) มาใช้ประกอบเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล เนื่องจากนิเวศวัฒนธรรมจะมีประโยชน์ในการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ แบบแผนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากร เทคโนโลยีการผลิต และโครงสร้างทางสังคม เพราะแบบแผนพฤติกรรมกรรมการหาอาหาร และการล่าสัตว์และเทคโนโลยีการผลิตนั้น ๆ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ บริเวณที่ชุมชนนั้นอาศัยอยู่

2.1.2 แนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology)

แนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ เป็นการทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มคนเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการตีความ การให้ความหมาย การกำหนดคุณค่า และการจำแนกสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพื่อให้ชนพื้นเมืองสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้หลากหลายและยั่งยืน

บทความที่เขียนเกี่ยวกับนิเวศวิทยาชาติพันธุ์โดย นฤมล อรุโณทัย (27, 1: 82) กล่าวว่า บุคคลกลุ่มแรก ๆ ที่หันมาสนใจศึกษาวิจัยระบบคิดของชนพื้นเมืองอย่างจริงจังคือ นักมานุษยวิทยาสำนึก Ethno science หรือวิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์ ที่เขาเชื่อว่าชนพื้นเมืองมีความรู้เชิงวิทยาศาสตร์เช่นกัน แต่เป็นศาสตร์ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง เป็นความรู้ติดตัวคนมักจะไม่มีการบันทึกหรือเก็บรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษร โดยนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ได้พิจารณาความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า คนกลุ่มหนึ่งที่ยังคงภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้คือชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยและดำรงชีพอยู่ในระบบนิเวศต่าง ๆ ชนพื้นเมืองเหล่านี้มีความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น ชาวอินนูอิต (หรือที่รู้จักในนามของเอสกิโม) สามารถเดินทางผ่านทุ่งน้ำแข็งโดยใช้สุนัขลากเลื่อน ใช้สายตาแยกแยะความแตกต่างของสีพื้นน้ำและสามารถบอกได้ว่า ส่วนใดของพื้นน้ำแข็งที่ไม่ควรเดินผ่าน ชาวอินนูอิตจดจำเครื่องหมายต่าง ๆ ในธรรมชาติได้อย่างแม่นยำ รวมทั้งสามารถคาดการณ์สภาพข้างหน้าโดยอาศัยความช่างสังเกต

นฤมล อรุโณทัย (27, 1: 83) ยังได้ยกตัวอย่างงานวิจัยของนักวิจัยต่างชาติ เช่น (Nelson 1969 quoted in Moran 1986: 122) ที่ศึกษาชาวอะบอริจินชนพื้นเมืองของออสเตรเลียว่า แม้ว่าชาวอะบอริจินจะมีเทคโนโลยีที่เรียบง่าย แต่ก็มีความรู้ท้องถิ่นที่ซับซ้อน เช่น การพยากรณ์อากาศโดยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ การจัดการไฟป่าและไฟทุ่งซึ่งต้องมีความรู้เกี่ยวกับอุณหภูมิและทิศทางลมเป็นอย่างดี สำหรับงานวิจัยของ (Hill and Buchanan 1999: 205) และในงานของ Conklin ในปีพ.ศ. 2500 เรื่องชนเผ่า Hanunoo ในฟิลิปปินส์ Conklin พบว่า สมาชิกของเผ่านี้มีความรู้เรื่องพืชและสัตว์เป็นอย่างดี และสามารถจำแนกประเภทได้อย่างละเอียด เช่น จำแนกพืชได้กว่า 1600 ชนิด

โดยบทความดังกล่าวได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยศ สันตสมบัติ (2547: 2-3) ที่กล่าวว่า นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology) เป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจกับสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเน้นการทำความเข้าใจวิถีคิด จักรวาลวิทยาและการจัดระบบการจำแนกแยกแยะธรรมชาติแวดล้อมของมนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าพันธุ์ มุมมองดังกล่าวให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมของการจัดการทรัพยากร ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการผลิตและการดำรงชีวิตของมนุษย์ภายในระบบนิเวศที่แตกต่างกันออกไป และภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา การศึกษาในแนวนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ก็เริ่มต้นขึ้น โดยใช้ชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น วิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์ พุทธศาสตร์ชาติพันธุ์ นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ระบบความรู้ในเขตพื้นบ้าน เป็นต้น แม้ว่าการศึกษาภายใต้ชื่อเหล่านี้จะมีมุมมองและแนวคิดทฤษฎีที่ต่างกันออกไปบ้าง หากแต่ประเด็นที่เชื่อมโยงการศึกษาเหล่านี้เข้าด้วยกันและเป็นจุดเริ่มต้นของนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ในเวลาต่อมา คือ ความประทับใจของนักวิทยาศาสตร์และนักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่ง ที่ประทับใจในความกว้างขวางและความลึกซึ้งของภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชนต่าง ๆ โดยเฉพาะในส่วนที่สะท้อนออกมาในรูปของระบบการแยกแยะพืช และสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ รวมทั้งความเข้าใจในสัมพันธภาพของสิ่งมีชีวิตภายในระบบนิเวศชุดเดียวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

โดย ยศ สันตสมบัติ (2547: 2-3) ได้ยกตัวอย่างงานวิจัยของนักวิจัยต่างชาติที่มองเห็นบทบาทของนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ในการทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น งานวิจัยของ (Berlin et al.1974) ที่นำเสนอวิธีวิทยาในการศึกษาระบบพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาว Tzeltel ในลาตินอเมริกา และทำให้เกิดความเข้าใจและความตระหนักว่า ระบบการแยกแยะและองค์ความรู้ท้องถิ่นนั้นสามารถเทียบเคียงกับวิทยาศาสตร์ตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ของ (Gragson and Blount,1993 and Nazarea,1999) ได้ช่วยยืนยันให้เห็นความสำคัญของการศึกษาทำความเข้าใจองค์ความรู้ท้องถิ่น และช่วยลบล้างมายาคติเดิมที่มองว่าองค์ความรู้และภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นเป็นเพียงสิ่งตกค้างทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มีนัยสำคัญต่อปัจจุบันและอนาคต การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของท้องถิ่นในงานของหลายท่าน เช่น (Williams and Baines, 1993) ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า องค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้นมีคุณค่าอย่างมหาศาลต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ

สำหรับ พลเดช ฅ ป้อมเพชร (2546: 13) ได้กล่าวถึงการศึกษาานิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology) ว่าเป็นการพยายามเข้าถึงมุมมองหรือโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อระบบนิเวศของท้องถิ่น เป็นความผูกพันที่แนบแน่นระหว่างภูมิปัญญากับท้องถิ่น ความรู้กับระบบนิเวศ ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจต่อภูมิปัญญาของท้องถิ่นในฐานะที่เป็นระบบความคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อและองค์ความรู้ต่อระบบนิเวศได้ การศึกษาภูมิปัญญาและการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยมุมมองหรือความรู้จากภายในของท้องถิ่นเป็นสำคัญ นิเวศวิทยาชาติพันธุ์เป็นแนวคิดที่มุ่งศึกษาระบบความรู้ของสังคมใดสังคมหนึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเล็ก ๆ เช่น กลุ่มชนเผ่า เริ่มแรกการศึกษาด้านนี้เน้นไปที่ระบบการจำแนกแยกแยะสัตว์ พันธุ์พืช กิจกรรมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคม โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดระเบียบวิธีจากสาขาวิชาภาษาศาสตร์สังคม สาขาวิชานี้มุ่งวิเคราะห์สังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และการที่สังคมนั้น ๆ มีวิถีการมองโลกรอบ ๆ ตัวที่แตกต่างกัน แต่ละสังคมวัฒนธรรมมีการจำแนกประเภท แบ่งหมวดหมู่ แบ่งลำดับชั้น เพื่อจัดระเบียบความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมเหล่านี้ นักมานุษยวิทยาสำนัคนิเวศชาติพันธุ์จึงอาศัยการวิเคราะห์ด้านภาษา ลงรายละเอียดถึงระดับย่อยของชื่อและคำต่าง ๆ ที่พบในภาษานั้น ๆ เพื่อบรรทัดฐานหรือกฎระเบียบพื้นฐานในการทำความเข้าใจโลกรอบตัวมนุษย์

ดังนั้น การศึกษานิเวศวิทยาชาติพันธุ์ จะเข้ามาช่วยเสริมในส่วนที่ต้องการวิเคราะห์ทำความเข้าใจมุมมองของคนในหรือโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อระบบนิเวศของท้องถิ่น การตีความการกำหนดคุณค่า และการจำแนกสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติถือเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยให้ชนพื้นเมืองสามารถดำรงเผ่าพันธุ์มาจนถึงปัจจุบัน

2.1.3 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ Knowledge Management (KM)

แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นแนวคิดที่สามในการเข้าใจมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ใช้ความรู้ โดยอ้างอิงจากการรวบรวมข้อมูลของ ประพนธ์ ฝาสุกยิด (2547: 20-83) โดยการจัดการความรู้เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ผ่านการลงมือกระทำ ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า “ความรู้” ที่นำมาใช้ภายใต้บริบทของการจัดการความรู้ไม่ได้กินความเพียงแค่ตัวเนื้อความรู้ อย่างที่เข้าใจกัน หากแต่คำว่ารู้นั้นมีทั้งที่เป็นทักษะ มีส่วนที่เป็นการปฏิบัติ มีทั้งส่วนที่เป็นทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึกร่วมในรู้นั้นด้วย การพยายามทำความเข้าใจเรื่องการจัดการความรู้

โดยที่ความรู้มีความหมายกว้างขวางเช่นนี้ จึงเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ผ่านการกระทำ ตัวอย่างเช่น การฝึกหัดขี่จักรยาน

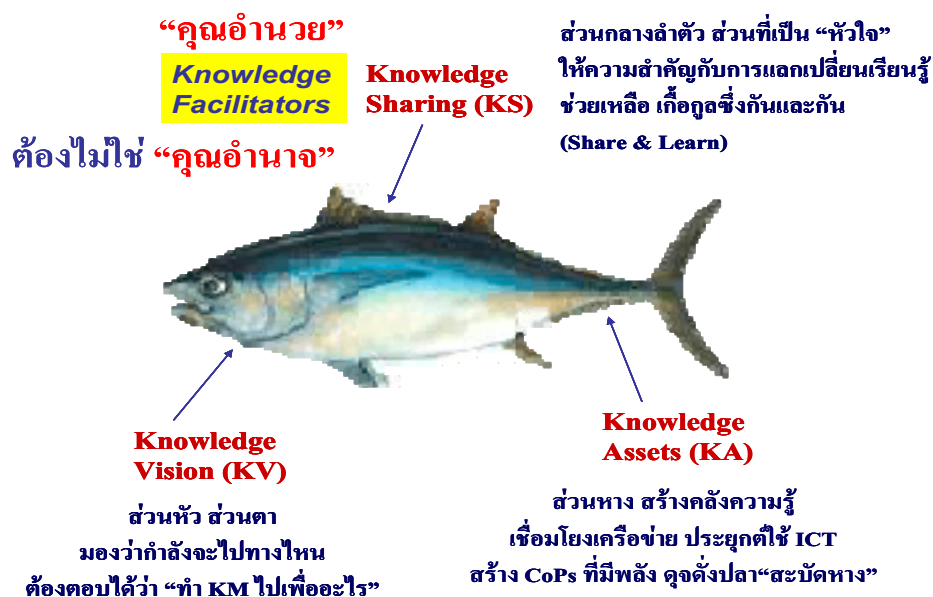
ความรู้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ในรูปแบบของเอกสาร ตำรา หรือสื่อ IT ต่าง ๆ ที่รวบรวมจัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบพร้อมที่จะถูกนำมาปรับใช้ได้ทันที และความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล การจัดการความรู้เด่นชัดจะเน้นเครื่องมือและเทคโนโลยี “2T” (Tool & Technology) ในขณะที่ความรู้ซ่อนเร้นเน้นคนและกระบวนการ “2P” (Process & People) ความรู้ซ่อนเร้นมีมากกว่าในขณะที่ความรู้เด่นชัดจัดการได้ง่ายกว่า แนวคิดการจัดการความรู้ก็คือการจัดการความรู้ที่ซ่อนอยู่ในคน โดยอาจเริ่มต้นที่ให้คนนั้นทำงาน สร้างเวทีให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กัน ใช้กระบวนการทางสังคมไม่ใช่เทคโนโลยีมากนัก แต่ใช้ “ใจ” เป็นสำคัญ มีการให้และรับอย่างสมดุล โดยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สร้างและยกระดับความรู้เพื่อนำไปปรับใช้

การจัดการความรู้โดยเฉพาะความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่ผ่านการลงมือกระทำ การปฏิบัติ โดยผ่านระบบการคิดจนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา (โดยส่วนใหญ่เป็นคำบอกเล่า) เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำความรู้มาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ในการเริ่มต้นการจัดการความรู้จะใช้ KM Model “ปลาหู” ซึ่งเป็นสามองค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในปลาหู 1 ตัว แบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนหัวปลา (Knowledge Vision: KV) หมายถึงส่วนที่เป็นวิสัยทัศน์ หรือเป็นทิศทางของการจัดการความรู้ ต้องตอบได้ว่าจัดการความรู้ไปทำไม สำหรับการจัดการความรู้ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนหัวปลาเปรียบเสมือนเป้าหมายหรือกรอบในการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือของชุมชน ซึ่งวิสัยทัศน์ที่มีอยู่นี้เพื่อให้ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับความหลากหลายในระบบนิเวศได้ โดยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและใช้อย่างรู้คุณค่า ลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในชุมชนซึ่งอาจกลายเป็นปัญหาสังคมต่อไป ซึ่งวิสัยทัศน์นี้อาจเหมือนกันระหว่างบุคคลในชุมชนหรือเหมือนกันระหว่างชุมชน

ส่วนกลางตัว (Knowledge Sharing: KS) ซึ่งถือเป็น “หัวใจ” ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (Share and Learn) จะเห็นได้ว่าประเด็นที่ทำนายในเรื่องการจัดการความรู้ เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันค่อนข้างมาก คำว่า “จัดการ” ในที่นี้จึงมีความหมายว่า เป็นการจัดการที่จะทำให้เกิดเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้คนพร้อมที่จะแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน สำหรับการจัดการความรู้ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนกลางตัวของปลาทุ เปรียบเสมือนกระบวนการการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา เมื่อบุคคลหรือชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ มีการลองผิดลองถูก มีการสังเกตธรรมชาติ และก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ที่มาจากกระบวนการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ของบุคคล กลุ่ม และชุมชน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ความรู้ดังกล่าวก็จะถูกถ่ายทอดซึ่งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวอาจจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ในพื้นที่จริงหรือในสถานการณ์จริงให้กับเพื่อนฝูงที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือต่างชุมชนและถ่ายทอดให้กับลูกหลานญาติพี่น้อง เพื่อให้สามารถใช้ความรู้ดังกล่าวในการแก้ปัญหาและการดำเนินชีวิตต่อไป

ส่วนหาง (Knowledge Assets: KA) อันหมายถึงตัวเนื้อความรู้ที่เก็บสะสมไว้เป็น “คลังความรู้” หรือ “ชุมชนความรู้” ตัวองค์ความรู้ที่ใส่ไว้ถ้าจะให้ดีต้องผูกติดไว้กับบริบทโดยอาจจะใช้โดยการเล่าเรื่องใช้กรณีศึกษา ส่วนหางปลาเป็นส่วนที่เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ (ICT) เข้ามามีส่วนช่วยในเรื่องการจัดการคลังความรู้และยังใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ทรงพลังอย่างยิ่ง สำหรับการจัดการความรู้ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนหางของปลาทุเปรียบเสมือน หนังสือที่เก็บไว้ในห้องสมุด โดยห้องสมุดอาจจะเป็นบุคคล หากต้องการที่จะมีความรู้ในเรื่องนั้นจะต้องเข้าไปอ่านหนังสือในห้องสมุด ซึ่งก็คือการเข้าไปพูดคุยสอบถามและอาจจะถึงขั้นแลกเปลี่ยนความรู้กัน โดยที่บุคคลจะถ่ายทอดความรู้ที่เขามีในเรื่องเหล่านั้นมาเป็นคำบอกเล่า เอกสาร นิทานพื้นบ้าน สำหรับบุคคลเองก็มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเพราะประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลประสบมาอาจแตกต่างกัน กลายเป็นคลังความรู้ที่มีค่ายิ่งในการดำรงชีวิต

รูปภาพ 2-1 สามองค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้
(ที่มา: ประพนธ์ ฝาสุกยัด, 2547: 22)

กรณีศึกษา การจัดการความรู้ของชุมชนแพรกหนามแดง

ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดที่เคยได้รับฉายาว่าเป็น “เมืองสามน้ำ” เพราะมีทั้งพื้นที่ที่เป็น น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ชาวบ้านแพรกหนามแดงประกอบอาชีพที่พึ่งพาธรรมชาติและสายน้ำเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำสวนผัก เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เมื่อมีการสร้างถนนธนบุรี-ปากท่อ แพรกหนามแดงถูกแบ่งเป็นสองฝั่งอย่างชัดเจน ประกอบกับมีการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ที่จังหวัดกาญจนบุรี ผนวกกับภาวะภัยแล้งในปีพ.ศ.2522 ทำให้น้ำทะเลหนุนสูงทะลักเข้ามาในคลอง สร้างความเดือดร้อนเสียหายให้กับชาวบ้าน อันเป็นประเด็นนำไปสู่ประตูกันน้ำจืดน้ำเค็ม แพรกหนามแดงจึงเป็นสองฝั่งอย่างถาวร ชาวบ้านต้องการปรับเปลี่ยนอาชีพตามสถานการณ์น้ำที่เปลี่ยนไป ชุมชนพื้นที่น้ำจืดประกอบอาชีพทำนาข้าว ทำสวนผัก สวนผลไม้ เลี้ยงปลาน้ำจืด ส่วนชุมชนพื้นที่น้ำเค็มมีอาชีพเลี้ยงกุ้ง ทำการประมงและเผาถ่าน ความขัดแย้งระหว่างสองฝั่งเกิดขึ้นเพราะอีกฝ่ายหนึ่งสร้างความเสียหายให้อีกฝ่ายหนึ่ง เช่น เมื่อชาวนาต้องการระบายน้ำออกจากนาในฤดูฝน ทางฝั่งน้ำจืดต้องเปิดประตูระบายน้ำลงคลองออกสู่ทะเล แต่ลักษณะประตูน้ำเป็นแบบยกบานประตูขึ้นจากกันคลองทำให้ตะกอนดินเลนที่เน่าเหม็น แก๊สไข่เน่า และแอมโมเนีย ตลอดจนมลพิษสารเคมีต่าง ๆ ที่สะสมอยู่หน้าประตู ไหลทะลักเข้าไปฝั่งน้ำเค็มทำให้กุ้ง ปลา ตายแบบล้างบางสร้างความเสียหายให้ผู้ที่อยู่ฝั่งน้ำเค็ม

หลังจากนั้นชุมชนได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ตำบลแพรกดนามแดง เพื่อทำหน้าที่เป็นแกนนำในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน และยังเข้าร่วมโครงการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) โดยเริ่มต้นด้วยการรวบรวมแกนนำทั้งฝั่งน้ำจืดและฝั่งน้ำเค็มได้ 8 ท่าน ศึกษาปัญหา เก็บข้อมูล ศึกษาภูมิปัญญาการจัดการน้ำในอดีตจากผู้เฒ่าผู้แก่ สำรวจความต้องการ ความคาดหวังของชุมชนในเรื่องการจัดการน้ำ โดยจัดให้มีเวทีทั้งในระดับชาวบ้านและระดับตำบล ในระหว่างชวณคุยก็มีการจดบันทึกและหลังจากเสร็จเวทีที่มีการสรุปข้อมูล ทำให้ได้รู้เกี่ยวกับภูมิหลังต่าง ๆ วิธีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับน้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำและความคาดหวังของชาวบ้านต่อการใช้น้ำ ข้อมูลดังกล่าวถูกนำไปวิเคราะห์วิจัย โดยใช้หลักร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์ จนในที่สุดตกลงกันว่าจะต้องออกแบบประตูใหม่คือ ท่อนล่างจะเป็นบานทึบ ส่วนท่อนบนจะเป็นบานสวิงที่สามารถปิด-เปิดได้โดยอาศัยแรงดันของน้ำ เมื่อน้ำจืดมีมากก็จะผลักบานสวิงให้เปิดออกปล่อยน้ำจืดไหลผสมกับน้ำเค็มเป็นน้ำกร่อย เมื่อน้ำเค็มสูงก็จะดันบานสวิงปิดทำให้น้ำเค็มไม่ไหลเข้าคลองน้ำจืด การจัดการน้ำทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น

2.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับระบบนิเวศ

เมื่อได้ศึกษาแนวคิด 3 แนวคิดดังที่กล่าวมาแล้ว พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ในการดำรงชีวิต ที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัว เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและรูปธรรม เพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า และอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบที่มนุษย์สร้างขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญสำหรับทุกชุมชน

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต การลองผิดลองถูก การสังเกต ที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับระบบนิเวศในสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกันได้ และก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่มาจากกระบวนการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ของบุคคล กลุ่ม และชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ที่ก่อให้เกิดผลผลิตของภูมิปัญญาทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม องค์ความรู้เหล่านี้ได้มีการถ่ายทอดให้กับลูกหลานและกลุ่มชนรุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในระบบนิเวศนั้น ๆ ได้โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อความยั่งยืนของกลุ่มชาติพันธุ์และความยั่งยืนของระบบนิเวศสืบไป

2.1.4.1 ความสำคัญของการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

การพัฒนาที่ผ่านมาใช้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ในการพัฒนาเพียงด้านเดียวซึ่งทำให้โลกมีความเจริญทางวัตถุมากขึ้น แต่บนความเจริญดังกล่าวมนุษย์ได้ทำลายสิ่งต่าง ๆ ไปอย่างมากมาย ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย แม้แต่ประเทศไทยการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็มีบทบาทสำคัญในการทำลายระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บริเวณต้นน้ำ คือ แม่น้ำแควน้อย แม่น้ำแควใหญ่ ทำให้ระบบนิเวศสามน้ำของจังหวัดสมุทรสงครามเปลี่ยนไปส่งผลกระทบต่อเกษตรกร การส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาดโลก เช่น ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ยางพารา เป็นต้น ทำให้เกิดการบุกรุกและทำลายป่ามากขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อคนในชุมชนโดยตรง ดังนั้นชุมชนจึงต้องหวนกลับไปศึกษาหาความรู้ที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากร เพื่อความอยู่รอดของชุมชนและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น

การศึกษาศาสตร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่ใช้ชีวิตในการพึ่งพาและผูกพันกับธรรมชาติมานาน จะต้องเริ่มด้วยวิธีการศึกษาแบบองค์รวมและรอบด้าน เพื่อทำความเข้าใจกับวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต ความเชื่อ พิธีกรรม ความคิด เพราะจะทำให้ทราบว่าบรรพบุรุษสามารถตีความและเข้าใจธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง ความเข้าใจเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิปัญญาด้านอาหารและยา ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากร ความเชื่อ พิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษาศาสตร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับมากขึ้นในทศวรรษปัจจุบันนี้ แม้แต่ในการประชุม World Summit Sustainable Development (WSSD) ที่เมือง Johannesburg ประเทศแอฟริกาใต้ ในปีพ.ศ. 2545 ก็มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความรู้และภูมิปัญญาของชนพื้นเมือง (นฤมล อรุโณทัย 27, 1:83)

ในระดับนานาชาติ เห็นได้ว่าความรู้ความเข้าใจและการเคลื่อนไหวในเรื่องของภูมิปัญญาได้รับความสนใจและยอมรับกันมากขึ้น โดย IUCN ได้มีบทสรุป 5 ประการเกี่ยวกับผลสรุปในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ (พลาเดช ณ ป้อมเพชร, 2546: 17)

- 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งด้านชีววิทยาและนิเวศวิทยาสมัยใหม่
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการจัดการทรัพยากรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ความรู้พื้นบ้านหลายอย่างมีประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน โดยเฉพาะกฎ กติกา และถูกบังคับโดยสังคม

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้สำหรับพื้นที่ซึ่งจะป้องกันและใช้ศึกษาในเขตพื้นที่อนุรักษ์อาจมีการยินยอมให้ชาวบ้านได้ดำเนินชีวิตพื้นบ้านของเขาต่อไป โดยไม่กระทบกับผลประโยชน์ของการอนุรักษ์

4) สำหรับเรื่องการวางแผนในการพัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะยังเป็นประโยชน์ให้กับองค์กรพัฒนาที่จะจัดการประเมินคุณค่าสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการผลิต การให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนจะทำให้โอกาสในการพัฒนาก้าวหน้าขึ้น

5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีประโยชน์กับการประเมินคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านที่อาศัยทำกินกับทรัพยากรท้องถิ่นจะตระหนักถึงมูลค่าที่แท้จริงและผลประโยชน์จากการพัฒนาได้ดีกว่านักวิจัยภายนอก ความรู้ของชาวบ้านจะเป็นการแสดงออกที่สำคัญต่อผลกระทบการประเมินคุณค่า

2.1.4.2 ข้อถกเถียงว่าด้วยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

มนุษย์กับระบบนิเวศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดหรืออยู่ร่วมกับระบบนิเวศที่หลากหลายอย่างมีความสุข และรู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า โดยการสร้างจิตสำนึก จารีต ประเพณีที่คอยควบคุมพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแบบแผนในการดำรงชีวิต จึงมีนักวิชาการหลายท่านให้ข้อถกเถียงว่าด้วยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

โอภาส ปัญญา ได้ให้แนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดสัมมนา เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น: จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศน์ความเข้มแข็งชุมชน ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (อ้างถึงใน เลิศชาย สิริชัย, 2547) โดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความอยู่รอดของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโลกปัจจุบันคืออริปไตย มนุษย์ถ้าไม่มีอริปไตยไม่มีศักดิ์ศรีจะอยู่ในโลกไม่ได้เพราะไม่มีรากแก้ว มนุษย์อยู่ได้ต้องมีทรัพยากรชีวภาพ สัตว์ทั้งหลายอยู่ได้ด้วยการพึ่งพากัน ในเรื่องยา อาหาร คือ มีทั้งรับทั้งให้เรียกว่าเป็นระบบธรรมชาติเป็นระบบของการมีชีวิต การที่จะมีสิ่งมีชีวิตอยู่ได้ต้องมีความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายเป็นธรรมชาติถ้าไม่มีความหลากหลายระบบตายหมด เหมือนกับทะเลถ้ามีปลาชนิดเดียวหากปลาชนิดนี้ตายไปมนุษย์จะอยู่ได้อย่างไร การกำเนิดชีวิตอยู่ที่ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความหลากหลายทางสายพันธุ์ เช่น ถ้ามีข้าวพันธุ์เดียวเมื่อแมลงลงก็จะตายหมด เพราะฉะนั้น ชาวเขาหรือชาวบ้านจึงต้องมีข้าว 20 กว่าชนิดต่อหมู่บ้าน เพราะความหลากหลายที่ว่านี้จะบอกว่าข้าวชนิดนี้เหมาะกับพื้นที่อย่างไร มนุษย์อยู่ในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ แตกต่างหลากหลายกันไป ต้องมีชาติพันธุ์

แตกต่างหลากหลายถึงจะอยู่รอด ซึ่งการปรับตัวของมนุษย์ทำให้เกิดความหลากหลายทางสายพันธุ์ ความหลากหลายทางพันธุกรรม และความหลากหลายทางวัฒนธรรม คืออย่างน้อยมนุษย์อยู่ตรงนั้น มนุษย์ต้องรู้จักพืชและสัตว์ เห็นได้จากการนิยามการเรียกชื่อ เช่น เรื่องยาพญาเสือโคร่ง การเรียกชื่อบอกถึงความเกี่ยวข้องในการรักษาโรค หมอชาวบ้านจะรู้จักตัวยาแต่ละชนิด เช่น สาบเสือรู้ว่ามีส่วนยาอะไรผสมแล้วจะเกิดอะไร

ดังนั้น ความรู้ ภูมิปัญญา จารีตทั้งหลายมีอยู่แล้วมีอยู่เพื่อให้มีชีวิตอยู่กับระบบนิเวศได้ และให้อยู่กันอย่างกลมกลืนหรือยั่งยืน ในการศึกษาภูมิปัญญาต้องบอกว่าภูมิปัญญาคือการที่มนุษย์อยู่รอดหรืออยู่กับระบบนิเวศได้อย่างไร คือ 1) มนุษย์ต้องเรียกถูก รู้จักแยกแยะว่าสิ่งไหนเป็นอาหารเป็นยา ระบบการแยกแยะเป็นพื้นฐานของการสร้างความรู้ของมนุษย์ 2) ระบบหรือหน่วยจัดการ เช่น การจัดการระบบสันปันน้ำภาคเหนือโดยชุมชนซึ่งเป็นการสร้างผู้นำในชุมชน เพราะฉะนั้น กฎระเบียบความเชื่อทั้งหลายเป็นลักษณะที่เรียกว่า องค์การการจัดการ ดังนั้นจึงต้องไปศึกษาว่าสมัยก่อนมีองค์การการจัดการกันอย่างไร ที่สำคัญที่สุดคือการสร้างความรู้และการถ่ายทอดความรู้มันเป็นอย่างไรในสมัยก่อน เช่น การเป็นหมอจะถ่ายทอดให้ใคร ระบบสุขภาพจะต้องรักษาสุขภาพกันอย่างไร รวมทั้งการจัดการระบบเกษตร ประมง และพลังงาน ทั้งหมดเป็นชุดความรู้ของภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม

โอภาส ปัญญา (อ้างถึงใน เลิศชาย ศิริชัย, 2547) จึงได้กล่าวในเชิงวิพากษ์ต่อไปอีกว่า การศึกษาชุดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่ดูเฉพาะเทคนิคแต่ดูที่การจัดองค์กร วิธีคิด การขับเคลื่อน ส่วนประกอบที่เรียกว่าบริบทชุมชนอยู่กลมกลืนกับระบบนิเวศได้อย่างไร อย่างไรก็ตามโลกได้เปลี่ยนแปลงเสมอและพบว่าหันตภัยของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ

- 1) ลัทธิทันสมัยแต่ไม่พัฒนา (สังคมกึ่งดอน/ไร้ราก)
- 2) ลัทธิกรุงเทพฯนิยม คือ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจที่รวมศูนย์อยู่ส่วนกลาง
- 3) โลกาวิบัติด้วยทุนข้ามชาติ(การจัดระเบียบโลกใหม่อย่างไร้ความเป็นธรรม)
- 4) พื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ถักร้อยให้เป็นชุดความรู้ที่สะท้อนความเป็นเอกภาพของภูมินิเวศในระดับท้องถิ่นและสากล
- 5) ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างภูมินิเวศ สร้างนิยามและความหมายใหม่ของการพัฒนา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่เรื่องของคนแก่มานั่งคุยกันเป็นเรื่องของการสร้างความรู้ พื้นฟูความรู้แล้วให้ความรู้ที่นั้นคมชัดและนำวิถีชีวิต ความรู้สร้างคน ศึกษาว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเมื่อก่อนทำอะไรลองพยายามทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิชาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกท่านหนึ่งคือ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้ให้แนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน (อ้างถึงใน เลิศชาย ศิริชัย, 2547) กล่าวโดยสรุปว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องอยู่ร่วมกันถึงจะมีชีวิตรอด แล้วสิ่งที่จะอยู่รอดก็ต้องสร้างภูมิปัญญาและวัฒนธรรมขึ้นมา เพราะเป็นทั้งหมดที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้ ในการศึกษาภูมิปัญญาจะต้องมีกรอบคำว่าภูมิ คือ พื้นที่ แต่เป็นพื้นที่ที่ไม่ว่างเปล่า เป็น “cultural space” อย่างที่พูดถึงระบบนิเวศวัฒนธรรม เพราะเป็นพื้นที่ที่ต้องสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนและสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งอาจอยู่เป็นระบบนิเวศเล็ก ๆ โดยความเป็นมนุษย์จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจึงเป็นที่มาของภูมิปัญญา คือสภาพของมนุษย์จะปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่อที่จะมีชีวิตรอดนั้นจะต้องมีโครงสร้างคือ ชุมชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มต้องมีโครงสร้างทางสังคม ดังนั้นการเข้ามาอยู่ในพื้นที่ชุมชนต้องปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศปรับตัวอยู่ในชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะมีหลายชุมชนเกิดเป็นเครือข่ายมากขึ้น ระบบการปรับตัวอยู่ร่วมกันจะเกิดระบบ 3 ระบบคือ

- 1) ต้องสร้างโครงสร้างสังคมให้เหมาะสมกับพื้นที่
- 2) ต้องจัดการสร้างระบบเศรษฐกิจให้เหมาะสมกับพื้นที่
- 3) มีระบบความเชื่อหรือจักรวาลที่สอดคล้องกัน

ทั้ง 3 ระบบนี้จะนำไปสู่การเกิดองค์ความรู้อันหนึ่งที่จะดำรงอยู่และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้สิ่งที่เกิดจากการโยงใย 3 ระบบอย่างเป็นองค์รวมคือสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ล้วนผ่านการวิจัยซึ่งเป็นการวิจัยแบบเรียนถูกเรียนผิด ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่คนในจะต้องศึกษา นักวิจัยหรือนักวิชาการเป็นคนนอกที่เข้าไปทำความเข้าใจ เรียนรู้ ตระหนักว่าทำไมเขาจึงอยู่ได้ตั้งแต่เด็กจนโต นั่นคือความเข้าใจและทำให้ทราบว่าเป็นความรู้ของคนในที่เขาสร้างแล้วไม่ได้สร้างเป็นภาพนิ่ง แต่เป็นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนตลอดเวลา

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ เลิศชาย ศิริชัย (2547) ได้สรุปไว้ว่า การนำชุดความรู้วิทยาศาสตร์อย่างเดียวนำมาใช้ในการพัฒนาในที่สุดก็เกิดความล้มเหลว ถึงแม้จะมีความสะดวกมากขึ้นแต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงต้องปรับความคิด ความรู้ที่อาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นเพียงความรู้ระบบหนึ่งเท่านั้น ยังมีความรู้ระบบอื่นอีกมากมายที่สามารถอธิบายเรื่องเดียวกัน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้ดังนี้

1) ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและพอสังเกตเห็นได้หรือเชิงปรากฏการณ์ หรือความรู้เชิงเทคนิค เช่น ชุมชนมีวิธีในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในระดับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน โดยชาวประมงจะรู้ว่ามีปลาอะไรอยู่ที่ไหน เมื่อไหร่และจับอย่างไร จะออกทะเลเมื่อไหร่จึงจะปลอดภัยจากคลื่นลม และสามารถจับปลาได้ตามที่ต้องการ หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องอาหารและยา ที่ยศ สันตสมบัติ (2542: 55-57) กล่าวว่า เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เป็นความรู้เชิงเทคนิค เช่น ภายในระบบนิเวศชุดหนึ่งพืช ผักชนิดใดบ้างที่กินได้ อะไรกินไม่ได้ พืชและสัตว์แต่ละชนิดมีคุณสมบัติอย่างไร ในบรรดาพืชที่กินได้ควรกินส่วนไหน กินอย่างไร พืชชนิดใดบ้างที่กินเป็นยา แก้อะไรอะไร เป็นต้น ความรู้พื้นบ้านเรื่องอาหารและยามักถูกถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก หรือบุคคลพิเศษบางคน เช่น หมอสมุนไพร คนทรงเจ้า เป็นต้น

สำหรับความรู้เรื่องยาสมุนไพรจะยกตัวอย่างความรู้เรื่องยาสมุนไพรของชาวบ้านภาคใต้ เป็นความรู้และประสบการณ์ของบรรพบุรุษในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์มุนีที่ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งขุนเขาและมีความชำนาญในเรื่องสมุนไพร สิ่งที่พวกเขานำมาใช้เป็นสมุนไพรทั้งที่เป็นยาบำบัดและยาบำรุง อันมีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของคนกลุ่มอื่น ได้แก่ ยาแก้ปวดเมื่อย กลุ่มชาติพันธุ์มุนีจะเรียกว่า “เลาะเคาะ” เป็นพืชคล้ายต้นฝรั่ง ใช้น้ำคั้นเอาน้ำมาวดบริเวณที่ปวดเมื่อย ยาคุมกำเนิด เป็นรากไม้ให้ผู้หญิงแทะกินหรือกินกับหมาก ยาเสริมกำลังทางเพศ หรือ “ตาง้อต” มีลักษณะคล้ายหัวเผือก เปลือกสีขาว ใช้กินสดหรือแห้งก็ได้ โดยส่วนใหญ่แล้วยาขนานต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการใช้สมุนไพรเพียงชนิดเดียว

2) ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม จะปรากฏในรูปของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน บางส่วนเป็นความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ได้อุปถัมภ์ทั้งผู้รับและผู้ให้ เป็นระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เน้นให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง ในขณะที่ยังสามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรไว้ได้ เช่น ระบบการผลิต ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งหมายถึง ความรู้เชิงเทคนิคที่มนุษย์เข้าไปสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยสัมพันธ์กับคนด้วยกันเอง ที่จะมีระบบความสัมพันธ์และระบบการจัดการอยู่เบื้องหลังไม่มีการใช้เทคนิคการผลิตใด ๆ

ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น เทคนิคการทำเหมืองฝาย ในอดีตคนล้านนามีอาชีพหลักคือทำนา ทำไร่ ดังนั้นจึงต้องมีการใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรอยู่ตลอดทั้งปี แต่ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาไม่มีที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงทำให้บรรพบุรุษคนเมืองคิดค้นวิธีเก็บกักน้ำ และส่งน้ำไปยังที่นาหรือพื้นที่เกษตรกรรมด้วยการทำระบบเหมืองฝายขึ้น “เหมือง” อันหมายถึงคลองส่งน้ำที่ขุดขึ้นเพื่อรับน้ำจากการท่อน้ำบริเวณฝายเป็นการ

ผันน้ำจากแม่น้ำไปสู่แหล่งเพาะปลูก “แก่งฝาย” คือ คนที่จะเป็นผู้ควบคุมการใช้น้ำและการซ่อมแซมฝายแต่ละสาย แก่งฝายแต่ละคนจะมี ลำน้ำฝาย หรือ ลำนา เพื่อช่วยป่าวประกาศเรื่องราวต่าง ๆ ของเหมืองให้ชาวบ้านผู้ใช้น้ำได้รับรู้และมาร่วมงานกัน โดยสมาชิกของฝายจะต้องให้ข้าวน้ำหล่อ หรือ ข้าวเปลือกเป็นค่าตอบแทนการใช้น้ำให้ “แก่งฝายและลำนา” ดังนั้นการทำเหมืองฝาย ก็คือ การจัดระบบชลประทานท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านและความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน ระบบเหมืองฝาย เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้ของบรรพบุรุษต่อลักษณะภูมิประเทศ ทั้งความลาดเอียง กระแสน้ำไหลเชี่ยว การขึ้นลงของน้ำ การกัดเซาะของหินดิน ระดับการเอ่อ เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น ฝายพญาคำที่ส่งน้ำไปหล่อเลี้ยงถึงจังหวัดลำพูน ทั้งอำเภอเมือง อำเภอสารภี และยังมีโครงสร้างของคณะกรรมการฝายอยู่ ส่วนฝายอื่นอย่างเช่น ที่แม่แจ่มก็ยังคงรักษาฝายเดิมที่เป็นฝายไม้ และหลายพื้นที่ที่ยังคงรักษาถูกระเบียบไว้ อย่างเช่น โครงการงานก็จะมีการปรับใหม่ตามโดยเทียบกับราคาแรงงานในปัจจุบัน ค่าปรับคนที่ขาดงานที่ไม่มาช่วยดูแลตัวฝายจะปรับสูงกว่าแรงงานในปัจจุบัน เพื่อบังคับให้มีการรักษาถูกระเบียบโครงการพิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย ก็จะโดนปรับเช่นกัน หลายที่ใช้โอกาสในการเลี้ยงผีฝายเป็นการประชุมใหญ่สามัญประจำปี เพราะมีความสำคัญมากในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมและทุกคนจะต้องมาร่วมประชุมกันเพื่อมีข้อหารือหรือมีข้อโต้แย้ง มีกรณีพิพาทในกรณีแย่งน้ำ การใช้น้ำก็จะมาแก้ไข หรือคลี่คลายปัญหาในช่วงประกอบพิธีเลี้ยงผี (<http://www.fm100cmu.com> สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2550)

3) ภูมิปัญญาในระดับสุดท้ายเรียกว่าขั้นอุดมการณ์อำนาจ เป็นที่มาของระเบียบ กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์และการจัดการต่าง ๆ สำหรับชุมชนหมู่บ้านแหล่งอุดมการณ์อำนาจใหญ่อันเป็นที่มาของระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าวคือ ความเชื่อ พิธีกรรม ในการศึกษาภูมิปัญญาต้องมองความเชื่อและพิธีกรรมในความหมายที่เป็นอุดมการณ์อำนาจของสังคมในการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์ในการใช้ทรัพยากร กรณีของประมงพื้นบ้านแถบทะเลสาบสงขลา จะพบสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากมายที่สำคัญและคุ้นเคยคือทวด ทวดจะมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ และระเบียบหลายเรื่อง ความสัมพันธ์ ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นนามธรรมที่ต่อเนื่องมานานตกผลึกกลายเป็นวิถีคิด หรือกระบวนการทัศน์ เช่น ชาวประมงพื้นบ้านจะมองว่าทะเลเป็นอาหารหม้อใหญ่ ถ้าทะเลเสื่อมโทรมชาวประมงก็อดตาย เพราะฉะนั้น ทุกคนต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ ชาวบ้านจึงสร้างความรู้ในลักษณะที่แสดงถึงการปรับตัวตามเงื่อนไขของธรรมชาติ เมื่อวิถีคิดเป็นเช่นนี้ระดับอุดมการณ์อำนาจ ระดับความสัมพันธ์ ระดับความรู้เชิงเทคนิค ก็จะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ตั้งแต่เครื่องมือจับปลา การผลิตแบบพึ่งพา ระบบอุปถัมภ์ ระบบการจัดการทรัพยากรที่เน้นให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากร

และยังรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรไว้โดยมีอุดมการณ์อำนาจที่สำคัญคือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สอดคล้องกับการศึกษาของ ยศ สันตสมบัติ (2542: 55-57) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คอยควบคุมการสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกัน โดยปกติแล้วการแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่าง ๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรมและการสร้างจารีตประเพณี เช่น ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของป่า ตัวอย่างเช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ ชาวกะเหรี่ยง ชาวลัวะ และชาวเขาเผ่าอื่น ๆ มีความเชื่อในเรื่องผีขุนน้ำ ลำน้ำทุกสายจะมีผีรักษาอยู่ตลอดสายน้ำ และผีขุนน้ำจะบันดาลให้น้ำไหลตลอดปี ผีขุนน้ำมีหลายระดับ ตั้งแต่ผีขุนน้ำรักษาห้วยเล็ก ๆ จนกระทั่งลำน้ำสายใหญ่ บริเวณใดที่เป็นขุนน้ำชาวบ้านจะรักษาป่าไว้เป็นอย่างดีเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำ และมีการเลี้ยงผีขุนน้ำ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือต่อสิ่งที่เกื้อกูลประโยชน์และปกป้องรักษาสายน้ำ บริเวณผีขุนน้ำของทุกหมู่บ้านจะเป็นป่าอนุรักษ์หรือป่าพิธีกรรม ดังนั้นชาวบ้านจะรักษาป่าเป็นอย่างดี บางหมู่บ้านมีการปลูกป่าเพิ่มเติมบริเวณต้นน้ำ การรักษาผีขุนน้ำจึงเป็นการรักษาป่าควบคู่ไปด้วยพิธีกรรมการบวชป่า

ยศ สันตสมบัติ (2542: 55-57) กล่าวว่า ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกกลายเป็นวิถีคิดและแสดงออกในรูปของคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ภาษิตของชาวปกากะญอ ซึ่งแปลความได้ว่า ป่าอยู่คนอยู่ ป่าไม่อยู่คนอยู่ไม่ได้ หรือในประเพณีของชาวกะเหรี่ยงเมื่อทารกคลอดแล้ว หมอตำแยจะใช้ผิวไม้ไผ่มาตัดสายสะดือใส่กระบอกไม้ไผ่ไปผูกติดไว้กับต้นไม้ใหญ่ เช่น มะม่วงป่า ไม้ก่อ หรือไม้อื่น ๆ ยกเว้นต้นไทร หลังจากเก็บไว้ 7 วัน ที่ต้นไม้จึงนำไปทิ้งหรือนำไปฝัง ต้นไม้ที่เก็บสายสะดือทารก เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เก็บขวัญของทารก ถ้าใครตัดฟันต้องถูกปรับเป็นไก่ 1 ตัว สุรา 1 ขวด หรืออาจจะมากกว่านี้ ถ้าต้นไม้ถูกฟ้าผ่าตายต้องผูกข้อมือเด็กเพื่อรับขวัญ ความเชื่อดังกล่าวจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้กะเหรี่ยงรักษาต้นไม้ ความเชื่อเช่นนี้นอกจากเป็นมาตรการในการอนุรักษ์ป่าอย่างได้ผลแล้ว ยังเป็นวิธีอันแยบยลและชาญฉลาดในการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่าและสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับธรรมชาติไปยังลูกหลานรุ่นต่อไป การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อุดมทัศน์ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้น หากสนใจภูมิปัญญาชาวบ้านในแง่การฟื้นฟูเพื่อให้เกิดเป็นพลังในการพัฒนาชุมชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการทัศน์ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริงจึงต้องมองภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเชื่อมโยงทุกประเภทหรือทุกกระบวนการเพราะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

ประเวศ วะสี (2534) ได้อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญบางประการได้แก่

1) ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างกันได้หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่าง ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีการพยายามเอาธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติและไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

3) มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์จึงให้ความเคารพผู้อาวุโสเพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มาก

จากลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวสามารถสรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดังนี้ (นิสากร ทรฤทธิ์, 2541: 15)

- 1) มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
- 2) มีบูรณาการสูง
- 3) มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง
- 4) เน้นความเป็นจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

2.1.5 ความสำคัญของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (อ้างถึงใน เลิศชาย สิริชัย, 2547) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยระบบการถ่ายทอด การเรียนรู้ของชุมชน คือ กระบวนการทางสังคม แต่ปัจจุบันระบบโรงเรียนแยกจากกระบวนการทางสังคม ไม่มีการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตร จึงทำให้เด็กไม่รู้จักภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ดังนั้น การ

ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการฟื้นฟูกระบวนการทางสังคมในท้องถิ่นซึ่งชุมชนสร้างขึ้นมา โดยจะเก็บข้อมูล สังเคราะห์ อบรมถ่ายทอด จนถึงระดับปัญญาที่อยู่ร่วมกัน

กระบวนการสืบทอด คือ กระบวนการเตรียมสมาชิกให้มีความรู้ ความชำนาญ เพื่อให้พร้อมที่จะรับบทบาททางสังคมในอนาคต การสืบทอดเริ่มตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นกระบวนการที่มนุษย์ได้รับมาหลาย ๆ อย่าง เช่น ค่านิยม บรรทัดฐาน ความเชื่อ ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ภาษา ความสามารถในการอยู่ร่วมกับระบบนิเวศและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสืบทอดถือเป็นกระบวนการที่วัฒนธรรมส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

ประเสริฐ ตระการศุภกร (2540: 11) กล่าวว่า กระบวนการสืบทอดความรู้พื้นบ้าน เป็นความพยายามของคนรุ่นหนึ่งที่จะถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้ ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีความหวังว่าคนรุ่นใหม่จะสามารถธำรงสังคมและเผ่าพันธุ์ให้ยั่งยืนสืบไป เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้พื้นบ้านที่มีความสามารถในการอธิบายและสร้างแบบแผนทางสังคม วัฒนธรรม ที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศจากในอดีต จึงมิได้มีการบันทึกเอาไว้ในตำราเรียน แต่กลับเป็นสิ่งที่อยู่ในความคิด จิตสำนึกของชาวบ้านและจะถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังชนรุ่นต่อ ๆ ไปด้วยการสอน โดยตรงปากต่อปาก การลงมือปฏิบัติจริง และการเรียนรู้โดยผ่านพิธีกรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ (Marten: 1985 อ้างถึงใน ทศนีย์ หิรัญวงศ์, 2546) ได้กล่าวถึงความรู้ นิเวศวิทยาพื้นบ้าน โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก เป็นความรู้ซึ่งส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในสังคม โดยถูกใช้ร่วมกันในกลุ่มวัฒนธรรมผ่านคติความเชื่อพื้นบ้าน บริบททางพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ลักษณะที่สอง ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการรับรู้และการฝึกฝนที่แตกต่างกันของบุคคล ความรู้ลักษณะนี้จึงมีความผันแปรไปตามอายุ เพศ สถานภาพของคนในสังคมนั้น ๆ

การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาเป็นวิธีการเรียนรู้ตามธรรมชาติในสังคม จากการวิจัยของ เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง (2540) ที่ศึกษาถึงแหล่งของความรู้ที่ภูมิปัญญาชาวบ้านได้เรียนรู้และสามารถนำมาสืบทอดให้กับผู้เรียน ประกอบด้วย

1) ในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการ **ลองผิดลองถูก** ในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยง จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูกมนุษย์ได้สะสมความรู้ความเข้าใจไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อไปให้แก่ลูกหลานและเผ่าพันธุ์ของตนนาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพจน์ปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตประเพณี ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรม ของกลุ่มคนนั้น ๆ กาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องปฏิบัติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย

2) มนุษย์เรียนรู้ด้วยการ **ลงมือกระทำ** ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง ปลุกพืช สร้างบ้าน และต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ในกรณีของชาวภาคใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนต่างถิ่นต่างทำเลในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ ทะเล ด้วยการผูกไมตรีแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการกระทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการ**สาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า** ในรูปของเพลง กล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ**สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์** ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญามักใช้วิธีสาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา การถ่ายทอดด้วยวาจาและลายลักษณ์หรือสาธิตไม่มีอะไรตายตัว แต่จะเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอยหรือสูญหายไป

4) การเรียนรู้โดย **พิธีกรรม** พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5) **ศาสนา** ในด้านหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า

6) การ**แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์** ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ

7) การ**ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม** ในการแก้ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

8) **ครูพักลักจำ** เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง

การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาที่กล่าวมาเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำรงชีวิต การใช้ชีวิตร่วมกันของกลุ่มคน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในโรงเรียน ทั้งสถานที่เรียน วิธีการเรียน และวิชาเรียน เป็นต้น

การสืบทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการอบรมสั่งสอนทางสังคมหรือการจัดเถลาทางสังคม โดยมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงเป็นการสอนหรือการบอกกันโดยตรง ทางอ้อมเป็นการเรียนรู้โดยอาศัยการสังเกตเลียนแบบ เพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม (ทัศนีย์ หิริญวงศ์, 2546: 10-11)

การจัดเถลาทางสังคม เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนที่ถูกกำหนดไว้เพื่อเป็นแบบแผนต่อการปฏิบัติต่อกัน การจัดเถลาทางสังคมจึงเป็นกลไกควบคุมสังคมที่สำคัญ เนื่องจากสถาบันทางสังคมมีบรรทัดฐานที่กำหนดสั่งไว้โดยสมาชิกกลุ่มเดิมของกลุ่ม เป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันในกลุ่มสมาชิก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดเถลาทางสังคมมาก่อนที่สมาชิกใหม่จะเข้าร่วมในกลุ่ม สมาชิกเก่าจะควบคุมพฤติกรรมสมาชิกใหม่ก่อนที่จะได้รับการยอมรับเข้าสู่กลุ่ม เงื่อนไขที่ทำให้การจัดเถลาทางสังคมมีอำนาจเสมือนกลไกควบคุมสังคมมากขึ้นอยู่กักระดับความสนใจของสมาชิกใหม่ที่จะมาเป็นสมาชิกกลุ่ม เมื่อสมาชิกใหม่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของกลุ่มเขาก็มีสิทธิในการควบคุมซึ่งกันและกัน เพราะขณะที่เขาได้รับการจัดเถลาทางสังคมจากบุคคลอื่นนั้น บุคคลอื่นจะได้รับการจัดเถลาทางสังคมจากเขาคด้วย (ประเสริฐตระการศุภกร, 2540: 11)

ส่วนหนึ่งจากการศึกษาของ ทัศนีย์ หิริญวงศ์, 2546 ที่ทำการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาของชาวกะเหรี่ยงในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ พบว่า ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่ชาวกะเหรี่ยงได้คิดค้นขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ความรู้สึก และจิตวิญญาณที่สั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย สู่ลูกหลาน จากอดีตถึงปัจจุบันอย่างเป็นธรรมชาติ สอดแทรกกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยไม่มีรูปแบบตายตัว เป็นกระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยกระบวนการอบรมสั่งสอนทางสังคม

กระบวนการจัดเถลาทางสังคมต้องการตัวแทนของสังคมทำหน้าที่เตรียมบทบาททางสังคมให้กับสมาชิก ดังนี้

1) **ครอบครัว** เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ในการให้การอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างดี การอบรมทางตรงเป็นการสั่งสอนกันตรง ๆ ว่าอะไรดี ไม่

ดี ควรหรือไม่ควร ส่วนการอบรมทางอ้อม เป็นการอบรมแบบไม่เป็นทางการ อาจเป็นการเรียนแบบ หรือรับไปโดยไม่รู้ตัว

2) กลุ่มเพื่อน มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก มีการเลียนแบบ ทำทาง หรือเครื่องแต่งกายพวกเดียวกัน การคบเพื่อนดีจึงมีความหมายเพราะเพื่อนอาจจะสอนให้เด็ก ได้ทำตามกฎเกณฑ์ที่สังคมต้องการ

3) โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็กในการที่จะได้รับความรู้ ความคิดต่าง ๆ โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันโรงเรียนเป็นสถานที่สำคัญในเรื่องการให้การขัดเกลาแก่ เด็ก ตลอดจนทำให้เด็กมีโอกาสพบปะสมาคมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน โรงเรียนจึงมีอิทธิพลอย่างมาก ในการพัฒนาบุคลิกภาพเพราะเด็กสมัยใหม่มักใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน โรงเรียนจึงหล่อหลอมทัศนคติ นิสัยใจของเด็ก ทำให้เด็กได้รับตัวแบบ คุณค่า และความรู้ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

4) กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในสังคม แต่ละกลุ่มอาชีพจะมี คุณค่าหรือระเบียบกฎเกณฑ์ไปตามอาชีพของตน การเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาททางสังคมที่เกิดขึ้นในที่ ทำงาน จากเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

5) ตัวแทนสถาบันศาสนา มุ่งขัดเกลาคนทางด้านจริยธรรม ให้แนะนำทาง ชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป็นเป้าหมายในการกระทำ ตัวแทนสถาบันศาสนา ได้แก่ พระ นักบวช ผู้สอนศาสนา บางสังคมอาจรวมถึงผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย

6) สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วัสดุทัศน เป็น ต้น มีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมแก่นุชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ ตัวแบบควบคุม พฤติกรรม มีขอบข่ายกว้างขวางเข้าถึงคนหลายระดับ และมีรูปแบบที่มีประสิทธิภาพและ หลากหลาย

ตัวแทนของสังคมที่กล่าวมาถือว่ามิมีบทบาทหน้าที่สำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญายังคง อยู่หรือสูญหายไป หลายชุมชนถูกความเจริญเข้ามาเยือนทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนไป สูญเสียอัต ลักษณ์ทางวัฒนธรรม และได้มีหน่วยตัวแทนทางสังคมร่วมมือกันฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของ ชุมชนขึ้นมา และถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกรุ่นใหม่ได้เข้าใจรากฐานเดิม และสร้างความเป็น ปึกแผ่นในการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ปัจจุบันการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ใน หลายชุมชนถูกลดบทบาทความสำคัญลง เพราะชาวบ้านมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเจริญที่ เข้าไปในชุมชน ทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาหลายอย่างสูญหายไปจากชุมชนเพราะไม่มีผู้สืบทอด แต่มนุษย์ต้องเรียนรู้ประสบการณ์สั่งสมตั้งแต่ยุคบรรพกาลมาถึงปัจจุบัน ทุกคนมีสติทาง ปัญญาติดตัวมา ขณะเดียวกันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น อะไรที่จะทำให้มนุษย์ทันสมัยก้าวไปข้างหน้า มนุษย์

ต้องเรียนรู้และปรับตัวได้ เพราะถ้าไม่รู้จักรากฐานเดิม ไม่รู้พัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงมาก็เท่ากับขาด
 ลอยจากรากฐานของตัวเอง เหมือนคนไม่มีหลักไม่เป็นตัวของตัวเอง ไร้อะไรง่าย ๆ เลิกอะไรง่าย ๆ
 คู่มือไม่มีศักดิ์ศรี ไม่น่านับถือ ดังนั้นทุกคนจะดำรงชีวิตไปรอดอย่างภาคภูมิใจ เมื่อทุกคนเข้าใจรากเหง้า
 วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตน ถึงแม้ว่าเนื้อหาของภูมิปัญญาบางอย่างไม่สามารถนำมาใช้กับ
 บริบทใหม่ได้ แต่จิตที่พัฒนามาจากภูมิปัญญานั้นต้องยังคงอยู่ตลอดไป (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2545: 39-
 66) จึงทำให้หลายชุมชนมีการฟื้นฟูภูมิปัญญาขึ้นมาอีกครั้งเพื่อให้ลูกหลานรุ่นต่อไปได้รับรู้

ตัวอย่างที่สามารถสะท้อนให้เห็น ได้แก่ การรวมกลุ่มกันฟื้นฟูภาษาของ ใน เกศ
 สุดา สิทธิสันติกุล (2546) ที่กล่าวว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สภาพะ
 แวดล้อมและระบบการศึกษา อิทธิพลของสื่อจากภายนอกที่กำลังถาโถมเข้าสู่หลาย ๆ ชุมชนส่วน
 หนึ่งส่งผลให้คนภายในชุมชนมีการปรับตัวด้านภาษาเพื่อการดำรงวิถีประจำวันต้องเรียนรู้ภาษาไทย
 หรือภาษาต่างประเทศเพิ่มขึ้น จึงทำให้หลายพื้นที่กำลังเสื่อมถอยทางภาษาของบรรพบุรุษจนถึงขั้น
 เกือบสูญหาย เช่น ชุมชนชาวซอง ตำบลตะเคียนทองและคลองพลู ปัจจุบันนี้ภาษาของกลายเป็น
 ภาษาท้องถิ่นที่คนเริ่มไม่ค่อยใช้สื่อสารกัน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างพูดภาษาไทย คงเหลือแค่ผู้อาวุโสที่
 พูดภาษาของ ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญที่เข้าสู่ท้องถิ่นส่งผลให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป จากการอยู่ร่วมกัน
 แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย ปัจจุบันต้องจ้างแรงงาน อยู่แบบตัวใครตัวมันบางคนมีหนี้สิน หลังจากนั้นมา
 จึงไม่มีใครค่อยพูดภาษาของเพราะคนไม่ได้รวมกลุ่มกันบ่อย อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ภาษาของหด
 หายไป คือ ระบบการศึกษาตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดให้พูดภาษาไทยอย่างชัดเจน
 ครูจึงต้องบังคับเด็กไม่ให้พูดภาษาของเพราะกลัวจะพูดภาษาไทยได้ไม่ชัด พ่อแม่ก็ต้องพูดภาษาไทย
 กับลูก จึงทำให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวซองนับวันยิ่งห่างไกลจากชุมชนไปเรื่อย กลายเป็น
 พลังสร้างสำนักความหวงแหนให้ผุดบังเกิดขึ้นในหัวใจชาวซองบางส่วน และได้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม
 อนุรักษ์ภาษาของ โดยมีคณะกรรมการประกอบไปด้วยผู้อาวุโสเป็นคนริเริ่ม และมีการประสานงานกับ
 นักวิชาการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล ในการพัฒนาระบบภาษาเขียนอย่าง
 ต่อเนื่องและสร้างเจตนาธรรมแห่งการฟื้นฟูถิ่นภาษาของสู่วิถีประจำวันอันชัดเจนขึ้น จนเกิดเป็น
 หนังสือประกอบการเรียนการสอนภาษาของสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวัด
 คลองพลูได้สำเร็จ ณ วันที่ชุมชนเริ่มพูดภาษาของกันมากขึ้นผ่านเด็ก ๆ ที่ได้เรียนภาษาของใน
 โรงเรียน อาจกล่าวได้ว่าชุมชนแห่งนี้กำลังพลิกผันวิถีคิด วิถีการวิจัย เป็นความนัยอันลึกซึ้งกว่าที่คน
 ภายนอกจะล่วงรู้ถึงความรู้สึกแห่งความรัก ห่วงแหนวัฒนธรรมของชุมชนที่ฝังลึกอยู่ในจิตวิญญาณ
 และได้พยายามรักษาไว้ด้วยจิตวิญญาณนั้น ที่สำคัญชุมชนของกำลังสร้างตัวตน สร้างความหมาย
 สร้างคุณค่าให้กลับคืนมาด้วยตนเองอย่างยั่งยืน พร้อม ๆ กับสื่ออัตลักษณ์ภายในสู่สายตาคน
 ภายนอก

ภูมิปัญญาที่ยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้เกิดจากการมองเห็นปัญหาและการร่วมมือกันทำในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อรักษาไว้ซึ่งรากเหง้าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน อาทิ ชุมชนท่าเกวียน ใน ยศ สันตสมบัติ (2539) ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาโดยอาศัยการเรียนรู้ระบบธรรมชาติ และอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชีวิตของชาวบ้านดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ วิธีการผลิตมุ่งเน้นการเลี้ยงตนเองมากกว่าการค้า และความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและสายน้ำทำให้ชาวท่าเกวียนมีฐานะความเป็นอยู่มั่นคง แต่เมื่อเขื่อนเจ้าพระยาสร้างเสร็จความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ลดน้อยลง กุ้ง ปลา ลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด และทางการได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำนาดำปีละ 2 ครั้งเพื่อขายมากกว่าบริโภค ใช้รถไถแทนควาย ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์แทนปุ๋ยคอก ในช่วงแรกของการเก็บเกี่ยวข้าวชาวบ้านได้ข้าวมากกว่าที่เคยทำถึงเท่าตัว การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้องพึ่งพาสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกมากขึ้น เกิดการกู้ยืมเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฆ่าเครื่องยนต์ จึงต้องจำนำที่ดิน และการทำนาปีละ 2 ครั้งทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพิ่มขึ้นส่งผลต่อสุขภาพ และการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดน้อยลง ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเมื่อข้าวที่ปลูกเกิดโรคระบาด ราคาข้าวตกต่ำ หลายครอบครัวเลิกทำนาขายนาเพื่อชำระหนี้ แล้วมารับจ้างทำงานโรงงาน เพราะมีโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ไปยึดครองพื้นที่ที่เคยปลูกข้าว ปลูกผัก ทำให้ที่ดินราคาสูงขึ้นหลายเท่าตัว เมื่อมีโรงงานทำให้มีคนงานจากทุกสารทิศหลั่งไหลเข้าไป ชาวท่าเกวียนได้ปรับตัวรับความเจริญที่เข้ามา ชาวบ้านหลายคนเปิดร้านขายของชำ ขายข้าวแกง สร้างบ้านเช่า และขายที่ดินให้นายทุน จากท่าเกวียนที่เงียบสงบเต็มไปด้วยผู้คนต่างถิ่น สิ่งแวดล้อมสกปรก มีโสเภณีและยาเสพติดและอาชญากรรมเกิดขึ้น วัฒนธรรมชาวนาที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านกำลังสูญสลายเพราะชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้อีกต่อไป มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมองเห็นปัญหาโดยมีครูเป็นแกนกลาง และคิดว่าชุมชนต้องหาทางออกร่วมกัน เพื่อมิให้เกิดการยึดติดและพึ่งพิงโรงงานอย่างเดียว และทางออกคือ การณรงค์ให้ชาวบ้านทำไร่นาสวนผสมเน้นการผลิตแบบพอกินพอใช้ซึ่งช่วยลดหนี้สินได้ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้สมาชิกกู้ยืมไปลงทุนทำกิน และจัดเวทีพูดคุยกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อให้ได้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน และปัญหาที่ชาวบ้านต้องการแก้ไข ผู้บริหาร โรงงานและชาวบ้านตกลงร่วมกันในการจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน และทางโรงงานตกลงรับซื้อสินค้าเกษตรผสมผสานของชาวบ้านเพื่อทำอาหารเลี้ยงคนงาน ชาวบ้านที่ทำเกษตรแบบผสมผสานรู้สึกมั่นคงในชีวิต เป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านอีกหลายรายเห็นความสำคัญของเกษตรแบบผสมผสาน ทั้งหมดนี้เกิดจากการมองเห็นปัญหาและการตอบโต้การโหมกระหน่ำของอุตสาหกรรมที่เข้ามายึดครองพื้นที่

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลในประเทศไทย

- ธนา วสวนนท์ (2523) ศึกษาสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวเลในเขตจังหวัดภูเก็ต และพังงา โดยศึกษาเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ การศึกษา สุขอนามัย และบริการด้านต่าง ๆ ที่ได้รับในปัจจุบัน และได้การสำรวจความต้องการด้านสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาได้ นอกจากนี้ยังศึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชนกลุ่มน้อยชาวเลในเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้เขียนได้เน้นถึงสาเหตุสำคัญของปัญหามาจากความยากจน และการที่คนในพื้นที่ปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยชาวเลอย่างมีเงื่อนไข ประกอบกับภาครัฐยังไม่มียุทธศาสตร์ด้านสวัสดิการ หรือส่งเสริมการพัฒนาชนกลุ่มน้อยชาวเลที่ชัดเจน จากประเด็นศึกษาทั้งหมดข้างต้น ผู้เขียนได้สรุปผลการศึกษาเป็นแนวทางในการจัดสวัสดิการให้แก่ชนกลุ่มน้อยชาวเลในจังหวัดภาคใต้ เพื่อนำข้อมูลเสนอหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการต่อไป

- วิสิฐ มะยะเฉียว และเขมชาติ เทพไชย (2527) ในรายงานการสำรวจชุมชนชาวเลบ้านแหลมตง บรรยายให้เห็นสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมของชาวเล มีการผสมผสานด้านชาติพันธุ์โดยการแต่งงานข้ามกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายทุนอพยพมาจากสตูล และพวกมุสลิมอพยพมาจากเกาะยาว ชาวเลมีความเชื่อในเทพเจ้าประจำศาล โดยยึดถือเป็นที่ยึดเหนี่ยว มักทำพิธีแก้บนเมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ทั้งยังยกย่องนับถือโต๊ะเป็นผู้นำประจำชุมชน และเป็นที่ปรึกษาด้านพิธีกรรม ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ไม่มากนัก ชาวเลมักอยู่กันเป็นครอบครัวเดียว ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพานายทุนในชุมชนเป็นหลัก ประกอบอาชีพหลักคือการจับสัตว์น้ำ ระบบวงจรเศรษฐกิจภายในชุมชนถูกกำหนดขึ้นโดยนายทุน มีการหมุนเวียนสินค้าและค่าจ้างแรงงานในรูปแบบต่าง ๆ เป็นเครื่องผูกมัดชาวเล นายทุนมีบทบาทและอิทธิพลสูงในการกำหนดราคารับซื้อสินค้า ทั้งยังเป็นเจ้ามือหอยเถื่อน ผูกชาวเลไว้ด้วยระบบหนี้สิน โดยไม่มีหน่วยงานรัฐเข้าไปจัดการ

- สมเกียรติ สัจจารักษ์ (2539) ศึกษาธรรมชาติของ "การสื่อสารการศึกษา" ของชาวเลหมู่เกาะสุรินทร์ ในด้านวิธีการสื่อสารการศึกษา สื่อที่ใช้ในการสื่อสารการศึกษาและประเภทของการสื่อสารการศึกษา โดยศึกษาชาวเลมอเก้น ที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา 36 ครอบครัว มีประชากรเป็นกลุ่มตัวอย่าง 134 คน ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม และเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured) ผลการวิจัยสรุปได้คือ วิธีการสื่อสารการศึกษาของชาวเลหมู่เกาะสุรินทร์ ใช้วิธีบอกเล่า โดยใช้ภาษามอเก้น (moken) ความรู้บางอย่างถูกถ่ายทอดโดยการชี้แนะ เด็ก ๆ เรียนรู้จากการสังเกต พ่อแม่และคนในชุมชน มีลักษณะการเรียนรู้ด้วยการกระทำ (learning by doing) สื่อที่ใช้ในการ

สื่อสารการศึกษา ใช้จากบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด และสื่อของจริง ได้แก่ สถานที่จริงเครื่องมือเครื่องใช้เป็นต้น ประเภทของการสื่อสารการศึกษา ใช้การศึกษาระหว่างบุคคล (interpersonal to communication) ระหว่างกลุ่มกับบุคคล (group to person) และระหว่างกลุ่มผู้ใหญ่ไปยังกลุ่มเด็ก (group to group)

- สุรัสวดี กองสุวรรณ (2539) ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการเลี้ยงดูเด็กชาวเลในหมู่บ้านสังกาอู้อือ แม่ รองลงมาคือ ยาย โดยการส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกายด้วยการให้เด็ก ๆ ชาวเลได้รับประทานอาหารอย่างพอเพียง ได้รับการดูแลรักษาพยาบาลตามความเชื่อของแม่ ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทางด้านจิตใจและอารมณ์ผ่านการกอด อุ้ม และสัมผัสเด็กอย่างสม่ำเสมอ และมีการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อช่วยกล่อมเกลางานด้านจิตใจและอารมณ์ รวมถึงได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสังคม ด้วยการฝึกให้เด็กรู้จักแบ่งปันและมีความสามัคคี มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และได้รับการส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา ด้วยการสอนความรู้ด้านภาษา ฝึกให้เรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งฝึกใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ภายใต้บริบทของชาวเล ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ปกครองชาวเลตามทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ได้แก่ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางระบบครอบครัวและเครือญาติ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยทางความเชื่อ และปัจจัยทางวัฒนธรรมประเพณี

- ยาวลักษณ์ ศรีสุกใส (2545) ศึกษาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาโว้ย บ้านสังกาอู้อือ เกาะลันตา จ.กระบี่ ภายใต้พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีข้อสมมติฐานถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่าเกิดขึ้นเนื่องจากการเข้ามาของรัฐและระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของอำนาจรัฐ และธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพภายในชุมชนเปลี่ยนไปเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ ส่งผลต่อวิถีชีวิต สภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ต่อชาวบ้านสังกาอู้อือหลายประการ เช่น เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้น เกิดอาชีพที่หลากหลาย เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับภายนอก คนในชุมชนมีค่านิยมทางวัตถุ อย่างไรก็ตามก็ดีขึ้นพื้นฐานการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังมีสำนึกในบรรพบุรุษร่วมกัน และการมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติได้เป็นแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวเลเป็นไปอย่างไม่รวดเร็วนัก

- พลาเดช ณ ป้อมเพชร (2546) ศึกษาโลกของชาวมอแกน: มองจากความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทะเลและพื้นที่ชายฝั่ง พบว่า โลกของชาวมอแกนมีสภาพหดรัดและถูกจำกัดลงเนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป คือมีการตั้งหลักแหล่งที่ถาวรมากขึ้น การเดินทางทางทะเลจำกัดลง ความรู้พื้นบ้านด้านนิเวศทางทะเลสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น มอแกนรุ่นใหม่หัน

มารับจ้างอุทยาน มอแกนรุ่นเก่ามีความรู้และความทรงจำดีเยี่ยมเกี่ยวกับพื้นที่ทำมาหากินทั้งบนบกและในทะเลสามารถจำแนกแยกแยะการใช้ประโยชน์จากหลากหลายของระบบนิเวศ รวมทั้งยังยึดมั่นเกี่ยวกับความเชื่อและจารีตเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล ปัจจุบันการเดินทางทำมาหากินทางทะเลถูกจำกัดลงเนื่องจากปัจจัยหลายประการทำให้ความรู้พื้นบ้านด้านนิเวศทางทะเลลดความหมายลง ขาดการสืบสานต่อผลที่ตามมาคือความละเอียดอ่อนในด้านการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติก็ลดลง และอัตลักษณ์ของมอแกนที่ผูกโยงกับวิถีร่อนทางทะเลแบบเดิมก็ลดความหมายลงไปด้วย

- Savapa Atsilarat (2007) ศึกษาวัฒนธรรมการร่อนในทะเล, การเปลี่ยนแปลงอาณาเขตและการปรับตัว: การใช้ทรัพยากรและรูปแบบการบริโภคของชาวมอแกน หมู่เกาะสุรินทร์ พบว่าปัจจุบันวัฒนธรรมการร่อนผูกพันกับทะเลของชาวมอแกนกำลังเปลี่ยนไป เพื่อตอบสนองการประกาศเขตอุทยาน ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ถูกควบคุมจากกฎระเบียบของอุทยาน อาณาเขตที่ชาวมอแกนใช้ประโยชน์ถูกแบ่งการใช้ประโยชน์กับกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ทำให้อำนาจในการปกครองตนเอง การจัดการอาณาเขตและทรัพยากรภายในชุมชนสูญเสียไป และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ลดทางเลือกในการใช้ทรัพยากรของมอแกน ชุมชนมักปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงโดยการออกหากินไกลขึ้น ปรับรูปแบบการใช้ทรัพยากรใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้น และการแบ่งขอบเขตการหากิน ซึ่งรูปแบบเหล่านี้ถูกทำเป็นอันดับต้น ๆ การปรับรูปแบบการบริโภคโดยหันไปพึ่งพาทรัพยากรจากบนบกที่อุดมไปด้วยแป้งและพลังงาน เพิ่มความเสี่ยงต่อการเป็นโรคอ้วน ผอม เบาหวาน หัวใจ เป็นต้น ในขณะที่การปรับเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนไม่ได้ถูกมองว่าสำคัญ ซึ่งรูปแบบการปรับตัวเหล่านี้ส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ

- ปิยนุช แก้วหนู (2551) ศึกษาผลกระทบของธุรกิจการท่องเที่ยวต่อเครื่องมือประมงพื้นบ้าน กรณีเครื่องมือประมงไซของชาวประมงอุรักลาโว้ย บ้านหาดราไวย์ พบว่า ชาวประมงมีอายุเฉลี่ย 39 ปี ทำประมงมา 27 ปี ทำประมงด้วยไซเฉลี่ย 18 ปี ชาวประมงมีภาระรายจ่ายในครัวเรือนมากขึ้น ครั้งหนึ่งของครัวเรือนชาวประมงทั้งหมดมีหนี้สิน การทำประมงไซมีต้นทุนการผลิตประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อลูก ตั้งแต่อดีตชาวประมงจะไปวางไซในพื้นที่รอบเกาะนอกชายฝั่งหาดราไวย์ มีน้ำลึก 5-40 เมตร ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นบริเวณใกล้เคียงจุดดำน้ำของนักท่องเที่ยว จึงทำให้เกิดปัญหาต่อการทำประมงไซ คือการที่ไซถูกทำลายโดยนักดำน้ำ นักดำน้ำที่ให้สัมภาษณ์ยอมรับว่ามีการเปิดไซ และกล่าวหาว่านักดำน้ำต่างชาตินำจะทำลายไซ ซึ่งการทำลายไซเกิดขึ้นบริเวณรอบเกาะราชา นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ของการทำประมง คือ ต้นทุนการทำไซสูงขึ้น มีการข่มขู่จาก

นักธุรกิจท่องเที่ยวชายหาด และการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐที่บังคับใช้กฎหมายเขตอนุรักษ์ แต่ชาวประมงยืนยันที่จะทำประมงต่อไป

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือความรู้ที่มนุษย์คิดขึ้นมาใช้ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน จึงเป็นที่มาของความรู้เชิงเทคนิคหรือปรากฏการณ์ ความรู้เชิงการจัดการ ความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ ความรู้เหล่านี้จะได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมุ่งหวังว่ารุ่นต่อไปจะนำความรู้ดังกล่าวไปใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต

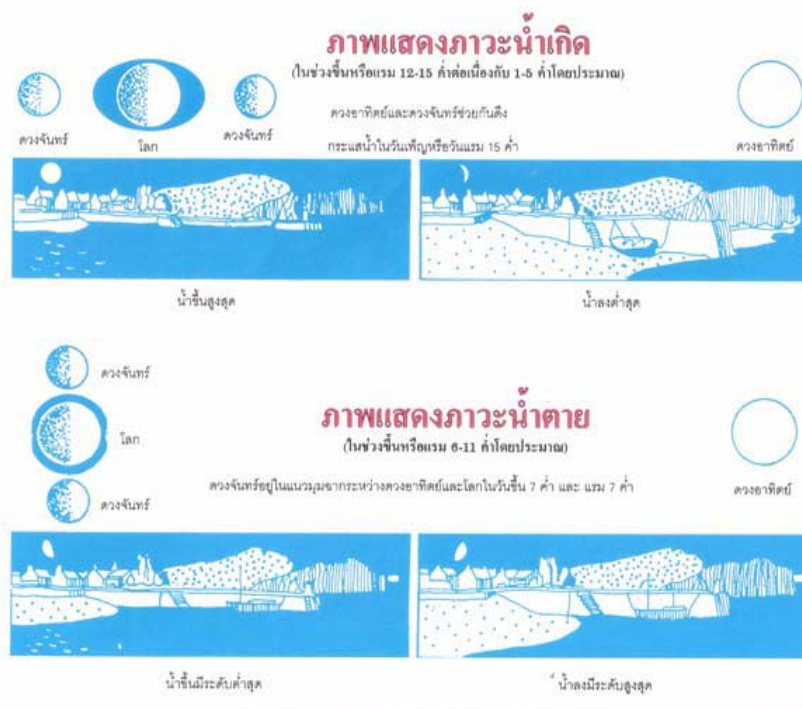
จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ที่ส่วนใหญ่เป็น การศึกษาสภาพความเป็นอยู่ทั่วไป วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม รวมถึงวิถีชีวิตที่ เปลี่ยนไปภายใต้พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และผลกระทบที่เกิดจากธุรกิจท่องเที่ยว และมีงานวิจัยส่วนน้อยที่ได้ศึกษาถึงการปรับตัวไปตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับท้องทะเล ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ของกลุ่มชนอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” ของชาวอุรักลาไวย์ บ้านราไวย์ จังหวัดภูเก็ต

- ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องนิเวศสามน้ำของคนแม่กลอง ชาวแม่กลองอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับน้ำและลม ในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำ ด้วยเหตุผลที่ว่าเมืองแม่กลองเป็นเมืองปากแม่น้ำที่ไหลออกสู่อ่าวไทย พื้นที่ส่วนใหญ่จึงอยู่ภายใต้ระบบนิเวศปากแม่น้ำ คือ มีทั้งน้ำจืดแถบอำเภอบางคนที น้ำกร่อยแถบอำเภออัมพวาและอำเภอเมืองดอนบน และน้ำเค็มในเขตอำเภอเมือง ตอนกลางและตอนล่างและอำเภออัมพวาตอนล่าง น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ทั้ง 3 ระบบมีการไหลเวียนตลอดเวลา (สุรจิต ชีรเวทย์, 2548: 24-26)

ทางตอนบน บรรพชนชาวแม่กลองมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงทำสวนผลไม้ “สวนเตียน” เพราะตอนบนน้ำส่วนใหญ่เป็นระบบนิเวศน้ำจืด และยังมีการขุดลอกลำประโดงเพื่อเพิ่มเนื้อที่สำหรับแผ่น้ำออก สำหรับสวนเตียนจะทำการล้อมสวนไว้เพื่อ “สูบน้ำ” ในฤดูน้ำหลาก ตอนกลาง บรรพชนชาวแม่กลองทำมะพร้าวผล และมะพร้าวน้ำตาล เพราะพื้นที่ตอนกลางได้รับอิทธิพลของน้ำกร่อยและน้ำเค็มในหน้าแล้ง เรียกว่าระบบนิเวศน้ำกร่อย จึงปลูกพืชที่โตได้ทั้งสองน้ำ นอกจากมะพร้าวแล้วชาวบ้านยังปลูกมะม่วง ส้มโอ ลิ้นจี่ ลำไย ทุเรียน

เป็นต้น หากน้ำไหลเวียนไม่แข็งยังสามรถปลูกข้าวในร่องสวนในช่วงนาปีได้อีกด้วย ทางตอนล่างเป็นระบบนิเวศน้ำเค็มเพราะอยู่ติดทะเล ชาวแม่กลองจึงทำนาเกลือ ทำป่าโกงกาง เผาถ่าน ทำนาุ้ง และทำการประมง

จากประสบการณ์การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับระบบนิเวศสามน้ำ ทำให้บรรพชนชาวแม่กลองมีการสังเกตรวมชาติของน้ำและลม เพื่อนำไปกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดระบบการเรียก การจำแนกแยกแยะลักษณะทางธรรมชาติของน้ำและลม ยกตัวอย่างเช่น ความรู้เรื่องน้ำ ในหนึ่งวันมีน้ำขึ้น 2 ครั้ง น้ำลง 2 ครั้ง เฉลี่ยครั้งละ 6 ชั่วโมง โดยน้ำจะขึ้น-ลงเลื่อนไปวันละประมาณ 48 นาที และปริมาณน้ำจะมากหรือน้อยต้องอาศัยขึ้น-แรมของพระจันทร์ประกอบ ในช่วงขึ้นหรือแรม 12-5 ค่ำ ชาวบ้านเรียก น้ำเกิด คือมีปริมาณน้ำขึ้น-ลงมาก และในช่วงขึ้น-แรม 6-11 ค่ำ ปริมาณน้ำขึ้น-ลงต่ำกว่าช่วงน้ำเกิด ชาวบ้านเรียก น้ำตาย กระแสไหลของน้ำน้อยและไม่เชี่ยวคล้ายเป็น น้ำเห่อ บางครั้งระดับน้ำขึ้นสูงทั้ง ๆ ที่น้ำกำลังไหลลง แล้วระดับน้ำจึงลดลง และมีที่ท่าว่าระดับน้ำจะสูงขึ้นและลงอีกครั้ง เหมือนกับล้งเลวจะเป็นน้ำขึ้นหรือลงดีก่อนที่จะไหลขึ้นใหม่หรือไหลลงจริง ๆ อาการอย่างนี้เรียกว่า น้ำทาม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความรู้เรื่องลม เช่น ในช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม ลมพัดเข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือเป็น **ลมพัดหลวง** เมื่อเข้าหน้าหนาวลมพัดหลวงจะหันเหไปทางทิศเหนือเป็น **ลมว่าว** หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็น **ลมว่าวอุกา** ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน จากนั้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมจะเป็น **ลมอุกา** พัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะเวลาตั้งแต่ช่วงตุลาคมถึงมกราคม ปลาทุและสัตว์ทะเลต่าง ๆ ได้สะสมอาหารและไขมันและมีไข่ เป็นช่วงที่ปลาและอาหารทะเลทุกชนิดกินอร่อย แต่ชาวประมงต้องจอดเรือบ่อยครั้งเพราะคลื่นลมแรงทำมาหากินไม่สะดวก เป็นต้น

รูปภาพ 2-2 ภาวะน้ำเกิด-น้ำตาย ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์
(ที่มา สุรจิต ชีรเวทย์, 2548: 42)

ดังนั้นธรรมชาติของน้ำและลมจึงเป็นเรื่องหลักที่ภูมิปัญญาของชาวบ้านได้กำหนดแบบแผนการทำมาหากินขึ้นให้สอดคล้องกับระบบน้ำ และลมยังเป็นสิ่งกำหนดกิจกรรมในอาชีพด้วยว่าควรทำอะไรในช่วงเวลาใด เช่น ชาวประมงจะหยุดหาภินำเรือประมงขึ้นคานเพื่อตอกหมันปิดชันในหน้าลมอุกาเพราะในช่วงนี้คลื่นลมแรง ทำมาหากินไม่สะดวก ชาวสวนตาลมะพร้าวจะพักตาลในช่วงนี้ด้วยเพราะเป็นช่วงอากาศเริ่มหนาวน้ำตาลจะน้อยหรือหมดดวง แต่ชาวนาเกลือเริ่มเตรียมนานี้เนื่องจากหมดฤดูฝนแล้ว อากาศแห้ง มีลมและมีแสงแดด สำหรับนาุ้งได้รับอิทธิพลจากลมตะวันออกทำให้ลูกกุ้ง แผลงตอน ไร่น้ำ มีจำนวนมาก สำหรับชาวบ้านที่ปลูกป่าเผ่าถ่านเริ่มปักฝักโก่งกางในช่วงเดือนกันยายน-เดือนพฤศจิกายน รอยต่อระหว่างฤดูฝนกับฤดูหนาวมีปริมาณน้ำมากเป็นหน้าน้ำเข้า น้ำไม่เต็มจัด อากาศเย็นสบาย ฝักโก่งกางมีโอกาสรอดสูง บรรพชนชาวแม่งลองเข้าใจธรรมชาติและภูมิประเทศจึงได้ปรับวิธีการทำมาหากินให้สอดคล้องจึงได้อาศัยอยู่บริเวณนี้อย่างมีความสุข

- **ภูมิปัญญาด้านนิเวศทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา** ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา มีการสังเกตและจำแนกแยกแยะปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น การขึ้นลงของน้ำ ลักษณะของน้ำ กระแสลม แล้วนำมากำหนดแบบแผนการทำมาหากิน และกำหนดกิจกรรมในอาชีพด้วยว่าควรจะทำอะไรในช่วงเวลาใด ทำให้ชาวบ้านรู้จักการนิยามหรือแยกแยะสิ่งที่ได้จากการสังเกตว่ามีลักษณะบางอย่างที่ต่างกัน อาทิ น้ำขึ้น น้ำลง ลักษณะของน้ำ ในช่วงที่น้ำขึ้น และช่วงข้างขึ้นจะเป็นช่วงที่หาปลา กุ้ง ได้ปริมาณมาก ใน 1 วันมีน้ำขึ้น 6 ชั่วโมง น้ำลง 6 ชั่วโมง สมมุติให้วันนี้เป็นวันหนึ่งค่ำ เริ่มสว่างน้ำขึ้น เมื่อถึงเที่ยงวันน้ำจะลง น้ำขึ้นอีกครั้งในช่วงค่ำจนถึงเที่ยงคืนน้ำจึงเริ่มลง วันต่อมาการขึ้นลงของน้ำจะคลาดเคลื่อนไปประมาณ 1 ชั่วโมง และในวงจรของน้ำขึ้นน้ำลงจะมีน้ำในลักษณะต่าง ๆ อยู่ด้วย คือ น้ำดี น้ำนิ่ง น้ำหยุด เป็นช่วงที่น้ำเริ่มลดความรุนแรงจวนนิ่ง เป็นช่วงรอยต่อระหว่างน้ำขึ้นน้ำลง ช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวบ้านหาปลาได้เป็นส่วนใหญ่ น้ำอ่อน เมื่อน้ำขึ้นแล้วประมาณ 3-4 ชั่วโมง น้ำจะเริ่มลดความกล้าลงเป็นไหลเอื่อย ๆ น้ำเต็ม เป็นช่วงที่น้ำกำลังเริ่มขึ้น เป็นช่วงที่ชาวบ้านนิยมออกหาปลาอีกช่วงหนึ่ง เนื่องจากช่วงน้ำขึ้นปลาจะขึ้นตามน้ำ น้ำใส เป็นฤดูหาปลากระบอก เริ่มจากเดือนมีนาคม (น้ำเต็ม) จนถึงเดือนตุลาคม (น้ำกร่อย) เกิดจากอิทธิพลของลมพาและลมพัด ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคมน้ำในทะเลสาบจะงวด โดยระดับความลึกจะอยู่ที่ 50 เซนติเมตร น้ำขุ่น เกิดจากอิทธิพลของลมนอกและลมว่าคลื่นลมจัด จะอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนไปจนถึงประมาณเดือนกุมภาพันธ์เป็นช่วงฤดูฝน น้ำจากภูเขาไหลลงสู่ลำคลองที่ไหลลงสู่ทะเลสาบและจากทะเลสาบออกไปสู่อ่าวไทยอีกทอดหนึ่ง ราคานี้กุ้ง ปลาโคบมัน ปลาแมวจะชุกชุม เป็นต้น

นอกจากการสังเกตเรื่องน้ำแล้ว เรื่องลมยังถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของความรู้ระดับเชิงเทคนิคที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา ลมมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของกุ้ง ปลา และกระแสลมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดน้ำในลักษณะต่าง ๆ เช่น ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือลมนอก คลื่นเริ่มขึ้น ปลาแมว ปลาโคบมัน แม่กุ้งจะชุกชุม ชาวบ้านมักจับสัตว์น้ำทั้งสามชนิดนี้เป็นหลัก หลักในการสังเกตลมนอกคือ ในช่วงนี้เมฆจะพรุณจะว่ยนน้ำได้ลมออกไปหาดันลม ลมพา คนสมัยก่อนเชื่อว่า ลมพาพัดกุ้งหวั่นมาก สำหรับชาวบ้านในทะเลสาบถือว่าเป็นช่วงที่สมบูรณ์มาก แต่จะถือเป็นช่วงลมอดของชาวบ้านที่หากินในอ่าวไทย ชาวบ้านจึงทำร้าปลาแมวไว้กินในช่วงนี้ ลมพามีอิทธิพลให้น้ำใส กล่าวคือ ลมชนิดนี้จะหนุนน้ำเค็มจากอ่าวไทยเข้ามาสู่ทะเลสาบทำให้ปลากระบอกเริ่มชุกชุมขึ้น ลมพัดปิด ลมแรงพาให้กุ้งหอยปูปลาที่ยังหลงเหลืออยู่ในทะเลสาบออกสู่อ่าวไทย ลมพัดยา เป็นลมแตงน้ำ ซึ่งตามปกติแล้วฤดูนี้ น้ำจะขึ้นแต่ลมนี้จะทำให้น้ำใส กุ้งหอยปูปลาที่เจริญเติบโตในทะเลสาบจะทยอยออกสู่อ่าวไทย เป็นต้น

สำหรับชนิดของสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับนั้น คือ ปลากระบอก ปลาจี่ดั่ง ปลาแมว ปลาโคบมัน แม่กุ้ง โดยชาวบ้านจะมีฤดูกาลหาเฉพาะเจาะจงลงไป เช่น ในช่วงเดือนมีนาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม เป็นช่วงที่ปลากระบอกเริ่มโต มัน และมีจำนวนมากเมื่อเลยช่วงนี้ไปแล้วปลากระบอกจะตัวผอม ไม่อโรย ชาวบ้านจะหาปลาอย่างอื่นแทน เช่น ปลาโคบมัน ปลาแมว แม่กุ้ง จะมีชุกชุมในช่วงเดือน พฤศจิกายนไปจนถึงเดือนมกราคม เครื่องมือประมงที่สำคัญของชาวบ้านได้แก่ อวน กัด บาม และ เบ็ด ตัวอย่างภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นความเข้าใจปัจจัยทางธรรมชาติของน้ำและลมมีความสอดคล้องกัน และเป็นความรู้เชิงเทคนิคหรือปรากฏการณ์ ที่ชาวบ้านได้จากการสังเกตและจดจำลักษณะทางธรรมชาติของน้ำและลมแล้วนำมากำหนดวิถีชีวิตของชาวบ้านเอง (เลิศชาย ศิริชัย, 2547)

ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์หรือหน่วยจัดการ ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา ส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็กสามารถไปช่วยกันได้ จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลภายในครอบครัว เกิดการเรียนรู้วิถีการทำมาหากินที่พ่อแม่ถ่ายทอดให้ลูก สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเรือสามารถอาศัยเรือร่วมกับเพื่อนบ้านไปหาปลาได้ เป็นการเรียนรู้จากบุคคลในชุมชน แล้วนำผลผลิตที่ได้มาแบ่งกันตามสัดส่วน เป็นการรักษาระบบความสัมพันธ์ทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยมีพื้นที่ทำมาหากินที่ห่างจากฝั่งไม่เกิน 5 กิโลเมตร ยกเว้นออกตระเวนทำการประมงบางฤดูที่ต้องออกไปไกลกว่าเดิม นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชาวบ้าน เช่น การแบ่งพื้นที่ทะเลสาบบริเวณหน้าบ้านเป็นขอบเขตของครอบครัว และติดตั้งเครื่องมือประมงที่จำเป็น เช่น ไซนั่ง โหมระ บาม และ โพงพาง การเข้าคิวปลาเพื่อจะวางกีดเนียด สาเหตุที่ทำให้เกิดการเข้าคิวขึ้นเนื่องจากบริเวณที่ชาวบ้านไปวางกีดนั้นปลาชุกชุมมาก ชาวบ้านมีความต้องการใช้พื้นที่จำนวนมากจึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น จึงได้มีการหาทางออกและตั้งกติกาที่ทุกคนในชุมชนยอมรับว่า ณ จุดที่มีการวางกีดปลาใครเอาเรือไปไว้ก่อนจะได้สิทธิ์ในการวางกีดก่อน เรือที่มาทีหลังจะต้องต่อคิว บริเวณที่มีการเข้าคิวกันหนาแน่นอยู่ที่บริเวณท่าแพ และหาดแก้ว (เลิศชาย ศิริชัย, 2547)

ความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ สำหรับชาวประมงพื้นบ้านบริเวณทะเลสาบสงขลาจะมีความเชื่อ พิธีกรรม เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือคือทวด โดยทวดจะมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ ระเบียบ ชาวบ้านจึงมีการทำบุญทวดมรhumทุก ๆ ปี ความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจจึงเป็นที่มาของระเบียบกฎเกณฑ์ให้ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติในการจัดการทรัพยากร

ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์และความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ มีลักษณะเป็นนามธรรมสูงจะมีความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงสูงหรือเปลี่ยนแปลงช้า ต่างจากความรู้ในเชิงเทคนิคที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนจากเรือพายมาใช้เรือยนต์ของชาวประมงพื้นบ้าน ดังนั้น

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลจึงต้องอาศัยความรู้ทั้งสามรูปแบบที่กล่าวมา จึงสามารถมองเห็นภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตรอด
(เลิศชาย ศิริชัย, 2547)

- **ภูมิปัญญาด้านนิเวศทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี** ในตำบลบางขุนไทร มีครุภูมิปัญญาด้านนิเวศทางทะเลได้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่เกิดจากการสะสมของภูมิปัญญาและความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพประมง ในเรื่องน้ำทะเล 4 สาย กับกระแสน้ำ 8 ทิศ ว่าการประกอบอาชีพประมงจำเป็นต้องมีความรู้เรื่องกระแสน้ำ กระแสน้ำ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการเดินเรือ ความรู้ที่สำคัญที่ทำให้ชาวประมงรู้ว่าที่ใด เวลาใด จะมีสัตว์น้ำประเภทใด เช่น เดือนกุมภาพันธ์-เดือนมีนาคม จะพบกุ้งแชบ๊วย ปูม้า ปลากระบอก เป็นต้น (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2545: 21-22)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของชาวต่างชาติหลายท่านที่ศึกษาเรื่องความรู้พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล โดยอ้างอิงมาจากการงานวิจัยของ ฟลาเคซ ฌ ป็อมเพร (2546: 19-20) เช่น การเรียนรู้พฤติกรรมของสัตว์ทะเล งานศึกษาของ (Hugh Govan, 1996) ที่ศึกษาชาวประมงพื้นเมืองบนเกาะ Guadalcanal ในหมู่เกาะโซโลมอน พบว่าชาวประมงพื้นเมืองมีเครื่องมือประมงพื้นบ้านชนิดหนึ่งเรียกว่า “Tari” เป็นลักษณะคล้ายกระซอนมีไม้ไผ่ขนาดทั้ง 2 ข้าง เมื่อปลาวัยน้ำเข้ามาใกล้จะไหลเข้าไปรวมบริเวณก้นตื้นสำหรับเก็บปลา ชาวพื้นเมืองรู้ว่าเมื่อใดทะเลสาบมีฝูงปลา Brithfish ชาวพื้นเมืองจะรอเมื่อถึงเที่ยงวันน้ำเริ่มลง ชาวพื้นเมืองจะเดินเป็นแนว 10-20 เมตร ที่หน้าหาดทรายโดยใช้กระซอนเป็นเครื่องมือพื้นบ้านในการจับปลา และจะใช้เมื่อทะเลสงบ ฝูงปลา Brithfish เข้ามาหากินใกล้ฝั่ง คล้ายกับชาวประมงที่ Marovo Lagoon ที่อาศัยในแถบตะวันตกของหมู่เกาะ Solomon จากการศึกษาของ (Robert and Edvard Hviding 2000: 20-29) พบว่าชาวประมงที่นี่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องสัตว์ทะเลอย่างมาก โดยพวกเขาสามารถบอกลักษณะและอุปนิสัยของสัตว์ทะเลได้ถึง บริเวณใดบ้างที่จะสามารถพบปลาและสัตว์ทะเลได้จำนวนมาก เวลาใดที่จะสามารถพบได้ เช่น ข้างขึ้นข้างแรม ช่วงเวลาระหว่างวัน พฤติกรรมการเคลื่อนที่ของปลาและสัตว์ทะเลเป็นต้น ชาวประมง Marovo มีการเรียกชื่อชนิดของปลาที่แตกต่างกันชื่อเหล่านี้มาจากพฤติกรรมการเคลื่อนย้ายและลักษณะพิเศษของกลุ่มปลาชนิดนั้น

งานวิจัยของ (Ekiko Goto, 1996: 3-10) ศึกษากลุ่มชาว Langlanga อาศัยอยู่ในหมู่เกาะโซโลมอนมีความรู้พื้นบ้านและเทคโนโลยีในการจับปลาที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่ปัจจุบันถูกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ความรู้เหล่านี้เริ่มหายไป เกิดการละทิ้งวิธีการทำประมงโดยเครื่องมือและวิธีการแบบดั้งเดิม นักวิจัยจึงเข้าไปในพื้นที่เพื่อหาและทดสอบการใช้เครื่องมือประมงอีกครั้ง

โดยการสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นสถิติ เพื่อนำมาคำนวณหาปริมาณของวิธีการหาปลา พื้นที่หาปลา จำนวนคนเมื่อออกตกปลาแต่ละครั้ง จำนวนเฉลี่ยของความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการหาปลา เป็นต้น หรือในงานวิจัยของ (Doisuke Takekawa, 2000: 3-9) ที่ศึกษาชาว Fanalei บนเกาะโซโลมอน ในการล่าปลาโลมา ที่ต้องอาศัยความรู้พื้นบ้าน ความรู้เรื่องฤดูกาลและลม พายุกรรมของโลมา เป็นต้น โลมาจะถูกล่าเฉพาะในช่วงเดือน มกราคม-เมษายน เท่านั้น อีก 8 เดือนที่เหลือชาวบ้านจะหาปลาในเขตแนวปะการัง พวกเขายังใช้ความรู้ในเรื่องข้างขึ้นข้างแรม หรือตารางน้ำขึ้นน้ำลง ชาวประมงจำรูปแบบเกี่ยวกับพระจันทร์ โดยดูขนาดและตำแหน่งของดวงจันทร์และรู้ว่าในช่วงเวลานี้เป็นน้ำอะไร อีกทั้งยังเข้าใจพฤติกรรม เช่น ช่วงนี้น้ำลงเต็มที่ในช่วงเช้าและจะขึ้นสูงสุดในช่วงเที่ยง โลมาจะเข้ามาที่ฝั่งเพื่อหาอาหาร เป็นต้น

สรุป การทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 นี้เป็นการรวบรวมแนวคิด เอกสารงานวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ของชาวอุรักลาโว้ย จังหวัดภูเก็ต ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ทราบว่า ชนพื้นเมืองทุกกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ ล้วนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริงและตกผลึกเป็นความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล เป็นเอกลักษณ์อันแสดงถึงการปรับตัวไปตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่อให้สามารถมีชีวิตรอดอยู่รอด โดยการสร้างความรู้เชิงเทคนิค ความรู้เชิงการจัดการ ความสัมพันธ์ทางสังคม และความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจ เพื่อเป็นกลไกหรือแนวทางสำหรับการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์จากบุคคลสู่กลุ่ม เพื่อมุ่งหวังให้คนรุ่นต่อไปสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมได้อย่างยั่งยืน

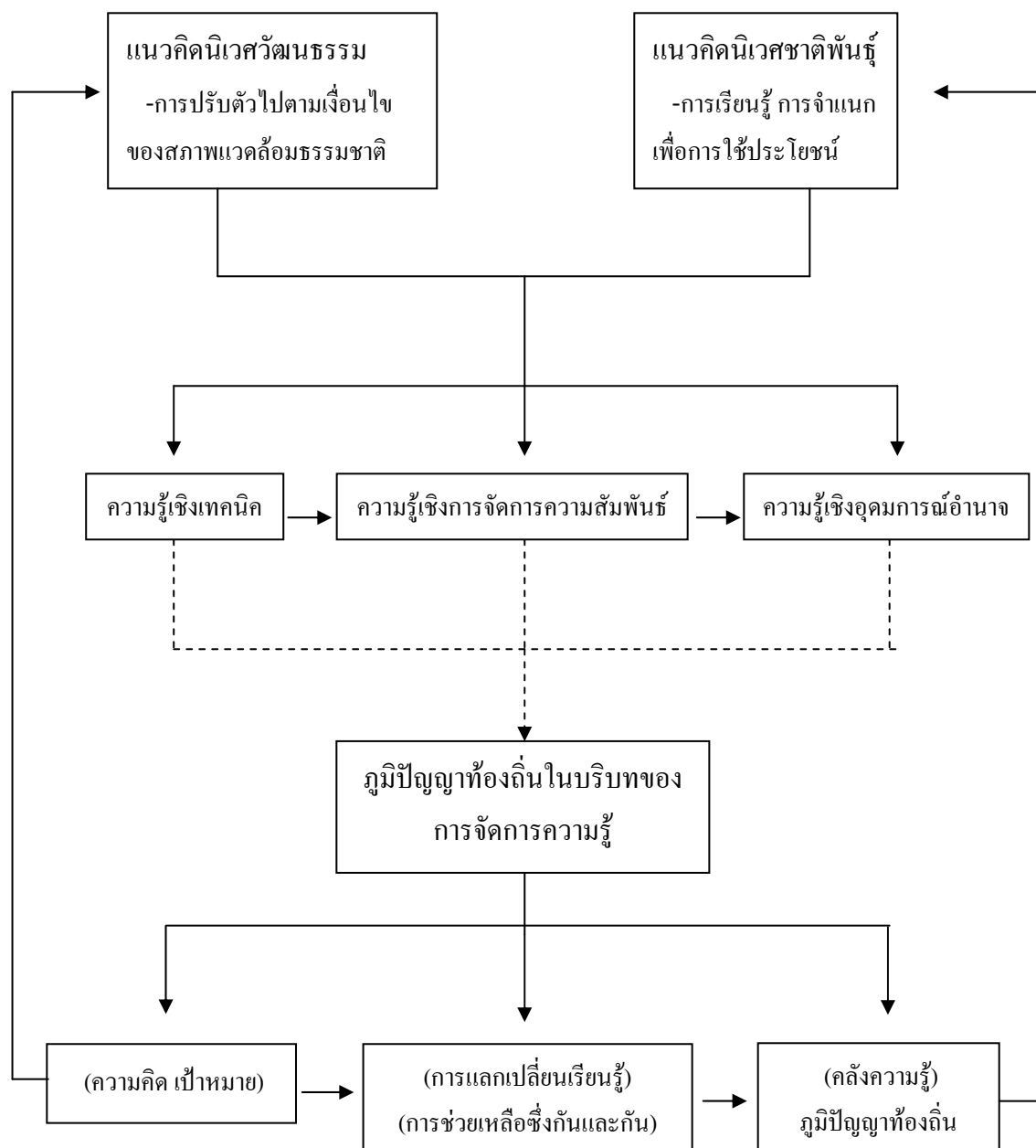
บทที่ 3

กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้มุ่งให้ได้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เน้นด้านนิเวศทางทะเลเรื่อง “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด” และผลกระทบของการพัฒนาต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาทั้ง 3 ประเภท และการจัดการความรู้ เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการกำหนดวิถีในการทำมาหากินทางทะเล และการดำรงชีพของชาวอุรกลาไวย์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ รวมถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมอย่างรู้คุณค่า และศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาและผลกระทบของการพัฒนาต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัยเทคนิคการทำงานวิจัยเชิงลึกในการเข้าถึงข้อมูลจากภาคสนาม ทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวที่มีชีวิตชีวา ผ่านความรู้สึกร่วมของคนในชุมชน

3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลและการจัดการความรู้

การศึกษภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด” ได้นำแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแบบแผนพฤติกรรม เทคโนโลยีการผลิต และโครงสร้างสังคม และนำแนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์เข้ามาเสริมในส่วนที่ต้องมีการวิเคราะห์มุมมองของคนใน การจัดการระบบคิด การจำแนกสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งแนวคิดทั้ง 2 แนวคิดดังกล่าวเป็นที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 3 รูปแบบ และในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ซ่อนเร้นหรือความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล (ความรู้ที่ผ่านการลงมือกระทำ) จึงต้องอาศัยแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้ทำความเข้าใจความรู้ฝังลึก ที่ผ่านการลงมือกระทำจนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาจากปัจเจกสู่ชุมชน เพื่อใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต โดยรายละเอียดของแนวคิดที่กล่าวมาได้อภิปรายไว้แล้วในบทที่ 2 จึงขอเสนอเป็นกรอบแนวคิดความเชื่อมโยงของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด

รูปภาพ 3-1 กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล
และการจัดการความรู้

3.2 ขอบเขตในการวิจัย

ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน ซึ่งเน้นผลกระทบของการพัฒนาที่มีบทบาทต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอุรักลาไวย์ ได้กำหนดขอบเขตในการวิจัย ได้แก่ ขอบเขตเชิงพื้นที่ในการศึกษา ขอบเขตชุมชนที่ทำการศึกษา และขอบเขตในเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) **ขอบเขตเชิงพื้นที่** ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ต ซึ่งถือว่าเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวทางทะเลที่สำคัญของประเทศไทย และการเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ ทำให้เกาะภูเก็ตมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มีการลงทุนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พื้นที่ชายฝั่งทะเลถูกปรับเปลี่ยนเป็นโรงแรม รีสอร์ท ร้านอาหาร ในขณะที่วิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมและรูปแบบวัฒนธรรม เช่นกัน โดยเฉพาะวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ต ทั้ง 3 ชุมชน คือชุมชนสะพาน ชุมชนแหลมตึกแก และชุมชนราไวย์ เนื่องจากปัจจุบันชาวอุรักลาไวย์มีการยอมรับวัฒนธรรมจากภายนอกและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่มากขึ้น โดยเฉพาะชาวอุรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่ที่หาดราไวย์

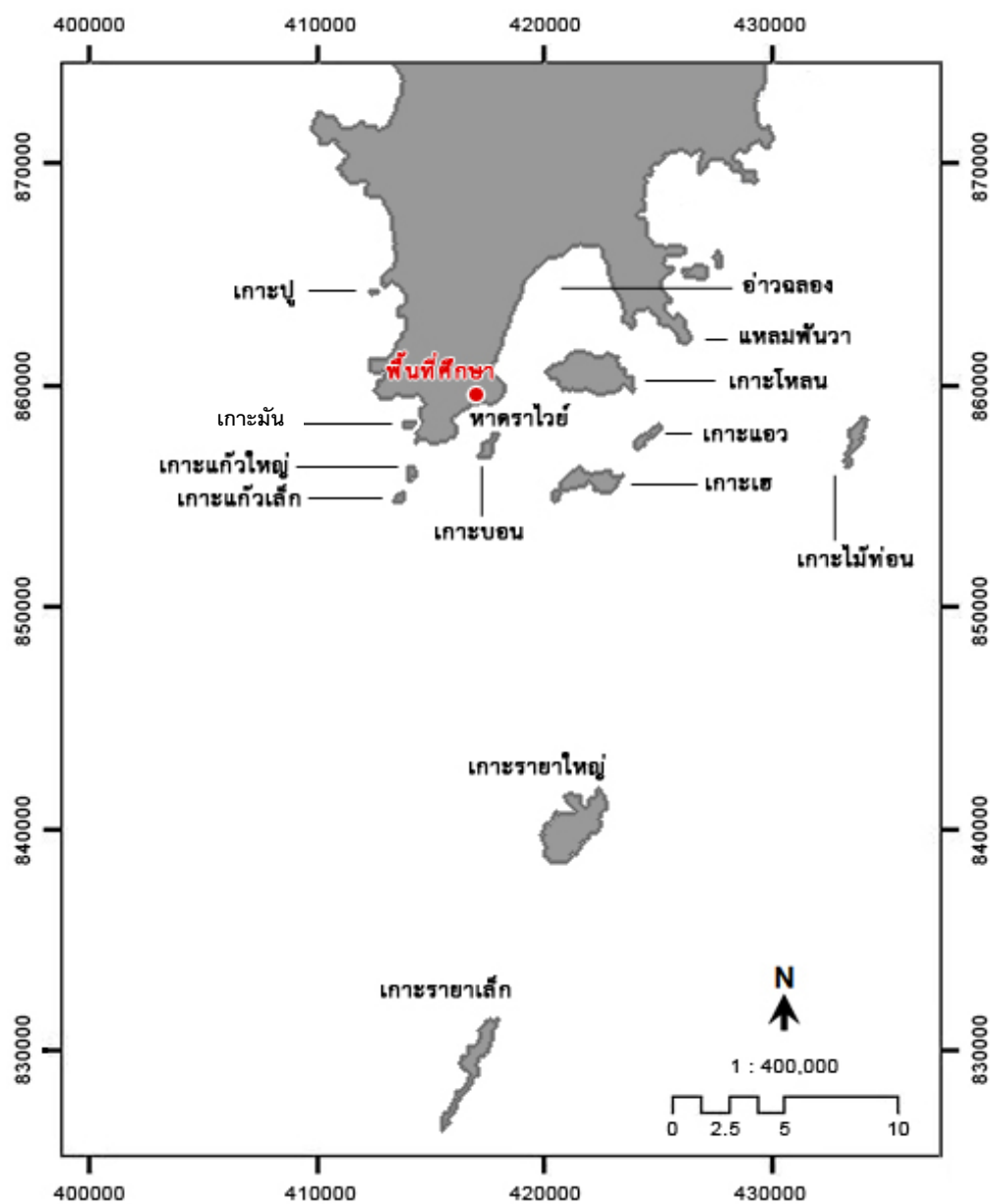
หมู่บ้านถูกกดดันจากการพัฒนา เนื่องจากพื้นที่หาดราไวย์เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ อีกทั้งหมู่บ้านยังตั้งอยู่บนถนนสายหลัก ที่นักท่องเที่ยวสามารถแวะเวียนเข้ามาดูวิถีชีวิตของชาวบ้าน และซื้อหาอาหารทะเล ของฝากของที่ระลึกได้ ทำให้ในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และที่สำคัญหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น แหลมพรหมเทพ หาดในหาน เกาะไม้ท่อน เกาะเฮ เกาะราชา เป็นต้น สำหรับพื้นที่บริเวณหาดราไวย์มีสถานประกอบการด้านโรงแรม รีสอร์ท ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยวเกิดขึ้นจำนวนมาก ชาวอุรักลาไวย์ถูกรายล้อมจากการพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่หันมาพึ่งพาวิถีบกกที่เกิดจากการพัฒนาใหม่ และมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีวิถีคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและภาษา ที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงเลือกชาวอุรักลาไวย์บ้านราไวย์ หมู่ที่ 2 ตำบลราไวย์ อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” อย่างชัดเจน

การศึกษาครั้งนี้ได้กล่าวถึงหน่วยวิเคราะห์ที่เป็นพื้นที่ทางนิเวศ คือ พื้นที่นิเวศทางทะเล เพราะนั่นหมายถึงวิถีชีวิต แหล่งอาหาร เป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” ก่อให้เกิดความเชื่อในธรรมชาติ พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมและภาษา ที่ทำให้ชาวอุรักลาไวย์รับรู้ถึงความเป็นมาและเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ และอีกพื้นที่คือพื้นที่บกกกับการพัฒนาใหม่

เพราะปัจจุบันชาวอุรกลาไวย์มีความสัมพันธ์กับพื้นที่บกที่ถูกกีดกันจากการพัฒนามากขึ้น ทั้งการอยู่อาศัยและการทำงานที่ตัดขาดชาวอุรกลาไวย์ออกจากนิเวศทางทะเล

2) **ขอบเขตชุมชน** หมู่บ้านชาวอุรกลาไวย์บ้านราไวย์ เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีทั้งชาวอุรกลาไวย์และชาวมอแกน รวมถึงคนท้องถิ่นที่แต่งงานกับชาวเล อาศัยอยู่ร่วมกันในเนื้อที่ของเอกชนจำนวน 19 ไร่ โดยชาวบ้านมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่ทางทิศตะวันตกเป็นที่อยู่อาศัยของมอแกน พื้นที่กลางหมู่บ้านและพื้นที่ทางทิศตะวันออกเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอุรกลาไวย์ ปัจจุบันชาวเลทั้ง 2 กลุ่มมีการแต่งงานข้ามกลุ่ม เกิดการกลมกลืนทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน การศึกษาครั้งนี้จึงศึกษาเฉพาะชาวเลกลุ่มอุรกลาไวย์ และจากการสอบถามคณะกรรมการหมู่บ้านพบว่าในปัจจุบันมีจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โดยประมาณการทั้งสิ้นรวม 1300 คน แบ่งเป็นประชากรหญิง 660 คน และประชากรชาย 640 คน และมีจำนวนครัวเรือนประมาณ 239 ครัวเรือน

3) **ขอบเขตเชิงระยะเวลา** การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวอุรกลาไวย์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หาดราไวย์ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2481-2551 โดยศึกษาวิถีชีวิตในอดีตที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น “อ่านน้ำจาลม อ่านฟ้าจาดาว” มากำหนดรูปแบบวิถีหากินทางทะเล จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ที่ปัจจุบันมีอายุ 70 ปี เพื่อให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทั้งวิถีหากินทางทะเล พื้นที่ทำมาหากิน รูปแบบการใช้ทรัพยากร เครื่องมือประมง การอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น “อ่านน้ำจาลม อ่านฟ้าจาดาว” การพึ่งพาพื้นที่บก การติดต่อกับคนท้องถิ่น และการพัฒนาใหม่ที่เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

รูปภาพ 3-2 แผนที่ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา (ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก
กรองแก้ว สุอัมพันธ์, 2007: 41)

3.3 วิธีการศึกษา

3.3.1 ประชากรศึกษาและการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

วิธีการเลือกผู้ตอบคำถามในการศึกษาที่เกี่ยวกับวิถีคิด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นการวิจัยเชิงลึกจึงต้องเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นความรู้ ความจริง จากตัวคน โดยผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1) ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม (โต๊ะหม้อ) และผู้อาวุโสที่เป็นชายและหญิง เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ยาวนานในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาตั้งแต่เกิด ซึ่งปัจจุบันมีอายุราว 50 ปีขึ้นไป กลุ่มนี้จะมองเห็นภาพของประวัติศาสตร์ของชุมชน พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และการจัดการทรัพยากรส่วนรวม มีบทบาทในการสืบทอดด้านพิธีกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรม ภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยาวนาน

2) ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นวัยกลางคนทั้งหญิงและชาย เป็นกลุ่มที่มีอายุอยู่ในช่วง 30-50 ปี ซึ่งผ่านการถ่ายทอดและการสืบทอดความรู้มาแล้วทั้งความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการดำเนินตามรอยบรรพบุรุษในเรื่องการจัดการทรัพยากรส่วนรวม และกลุ่มคนวัยกลางคนนี้จะเป็นผู้สืบทอดตัวจริง ซึ่งอยู่ระหว่างกลุ่มคน 2 กลุ่มอายุ คือ กลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มคนวัยกลางคนจึงเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อในการสืบทอดความรู้ไปยังกลุ่มหนุ่มสาวในภายหน้า และเป็นบุคคลที่ปัจจุบันยังคงทำมาหากินทางทะเลหรือบางคนเปลี่ยนอาชีพมาทำงานบนบก

3) ผู้ให้ข้อมูลหลักในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้และจะต้องสืบทอดความรู้ดังกล่าวต่อจากผู้ให้ข้อมูลหลักในข้อ 1-2 ได้แก่ กลุ่มคนรุ่นใหม่หรือกลุ่มหนุ่มสาว ซึ่งเป็นผู้รับการสืบทอดโดยตรงในเรื่อง พิธีกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรม ภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่กำหนดสืบสานมาจาก ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับแนวคิด ความรู้ ความเชื่อ แบบใหม่ที่กำหนดมาจากภายนอกชุมชน เป็นกลุ่มที่มีอายุอยู่ในช่วง 15-30 ปี ผู้ให้ข้อมูลหลักในกลุ่มนี้มีความสำคัญเพราะเป็นตัวกำหนดการคงอยู่หรือการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มหน่วยงาน องค์กรอื่น ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มภายนอก เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด นโยบาย ในการพัฒนาชุมชนชาวอุรกลาไวย์ โดยกลุ่มหน่วยงานหรือองค์กรในพื้นที่ที่เข้าไปให้การช่วยเหลือหรือพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชน และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชาวอุรกลาไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนาชุมชนหรือพัฒนากร เป็นต้น

3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านนิเวศทางทะเลและกระบวนการสืบทอด อย่างเป็นระบบ โดยอาจแบ่งข้อมูลที่ต้องเก็บรวบรวมดังนี้

- ข้อมูลเกี่ยวกับชาวเล เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับชาวเล ชาวเลมีกี่กลุ่ม มีวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมอย่างไร ที่ตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับทะเล และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกลุ่มชาวเลจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลนโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับชาวเล โดยรวบรวมจากงานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง

- ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น งานวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

- ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ที่ตั้ง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิอากาศ ฤดูกาล ข้อมูลด้านลักษณะสภาพแวดล้อมในพื้นที่ สัตว์ทะเลที่จับได้ในแต่ละวัน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์กันของคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (field work) ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามประมาณ 3 เดือน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-เมษายน 2551 ก่อนการเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ผู้วิจัยได้มีการลงสำรวจหมู่บ้านทำความรู้จักกับพื้นที่ และทำความรู้จักแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการกับประธานหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนหนึ่งว่าผู้วิจัยเป็นใคร บ้านอยู่ที่ไหน เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อทำอะไร และเริ่มมีการพูดคุยถึงความรู้ด้านนิเวศทางทะเลผ่านการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยใช้เวลาในการสำรวจพื้นที่ 2 ครั้ง ครั้งละ 2 สัปดาห์ ในช่วงเดือนตุลาคม และเดือนธันวาคม 2550 สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามได้พักค้างที่บ้านญาติซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก เหตุที่ไม่ได้พักกับชาวบ้านเนื่องจากความไม่สะดวกของพื้นที่ เพราะที่ตั้งของหมู่บ้านนั้นแออัดหนาแน่นด้วยครัวเรือนจำนวนมากในพื้นที่ที่จำกัด บ้านหลังเล็กอาศัยอยู่ประมาณ 5-7 คน จึงเป็นเหตุผลที่ไม่อาจจะพักกับชาวบ้านได้ ภาษาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลตลอดระยะเวลา 4 เดือน ที่ผ่านมาใช้ภาษาไทยเป็นหลักได้ในการพูดคุย ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นกันเองไม่รู้สึกเขินอายในการพูดคุย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เรียนรู้การพูด การออกเสียง ภาษาอุรักลาไวย์จากชาวอุรักลาไวย์ในหมู่บ้าน ที่ให้การต้อนรับผู้วิจัยเป็นอย่างดี

3.3.3 เครื่องมือการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งสัมภาษณ์บุคคลและสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ โดยข้อมูลที่เก็บรวบรวมแต่ละประเด็นสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลที่กำหนดไปอย่างยืดหยุ่น ไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัด การเก็บรวบรวมข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนั้นจึงต้องแบ่งข้อมูลออกเป็นแต่ละประเภท การบันทึกภาพจากการสังเกต การบันทึกเสียงและการถอดเทปบันทึกเสียงชนิดคำต่อคำ ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งสัมภาษณ์บุคคลและสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการอย่างละเอียด โดยแยกข้อมูลออกเป็นเรื่อง ๆ แล้วบันทึกแบบคำต่อคำลงในสมุดที่แบ่งหน้ากระดาษออกเป็นสองส่วน เรียกว่าคอลัมน์ซ้าย/ขวา ใช้คอลัมน์ด้านซ้ายบันทึกรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากภาคสนามให้มากที่สุด ทั้งสีหน้า ความรู้สึก ท่าทางของผู้สนทนาและสัมภาษณ์ เพื่อดูความคิดภายในใจนอกเหนือจากการรู้จักเพียงลักษณะภายนอก คอลัมน์ขวา ใช้บันทึกความคิดเห็นของผู้วิจัยต่อเรื่องที่อยู่ทางซ้าย รวมถึงการตีความในเรื่องที่อยู่ทางซ้ายด้วย (ฉลวยวรรณ ชินะโชติ และคณะ, 2547: 24-44) ซึ่งการบันทึกข้อมูลแบบคอลัมน์ซ้าย/ขวา จะบันทึกทุกวันที่อยู่ในภาคสนามเพื่อเป็นการตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูล หากข้อมูลยังเก็บไม่ครบจะได้เก็บข้อมูลเพิ่มทันเวลา ก่อนจะออกจากพื้นที่

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม

- 1) หัวข้อคำถามหลักเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องความรู้ด้านนิเวศทางทะเลและการสืบทอด
- 2) อุปกรณ์บันทึกเสียง
- 3) สมุดบันทึก
- 4) กล้องถ่ายรูป
- 5) แผนที่หมู่บ้าน

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาในสังคม ภูมิปัญญาในชุมชน จะต้องอาศัยการวิจัยเชิงลึกในการเข้าถึงข้อมูล และนำข้อมูลที่เป็นจริงออกมาตีแผ่ เพราะการวิจัยเชิงลึก เป็นการแสวงหาความรู้โดยพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคม จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้สนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม หรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ การเก็บรวบรวมข้อมูลทำได้โดยวิธีการสังเกตจากการเข้าไปอยู่ในชุมชนที่ศึกษา สัมภาษณ์ผู้อยู่ในชุมชนที่ศึกษา เน้นการ

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความ สร้างข้อสรุปโดยไม่อาศัยตัวเลขสถิติเป็นหลัก หากแต่สร้างขึ้นจากสิ่งที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และจดบันทึกด้วยตนเอง (สุภางค์ จันทวานิช, 2548: 13)

ชยันต์ วรรณะภุติ (2524) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะที่สำคัญของการวิจัยเชิงลึกว่า เป็นการวิจัยที่มองจากทัศนะของคนในและเป็นการใช้ถ้อยคำเชิงบรรยาย ในต่างประเทศก็มีงานเขียนออกมาหลายชิ้นที่ดั่งคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ (Bogdan & Biklen, 1982, pp 27-30 อ้างถึงใน ประเสริฐ ตระการสุภกร, 2540: 18) ได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับการประยุกต์วิธีการเชิงลึกกับการวิจัยทางการศึกษา ทั้งสองเขียนถึงลักษณะที่สำคัญของการวิจัยเชิงลึกว่ามีอยู่ 5 ประการ คือ 1) การวิจัยเชิงลึกให้สภาพธรรมชาติเป็นแหล่งโดยตรงของข้อมูลและผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญ 2) การวิจัยเชิงลึกเป็นการพรรณนาลักษณะ 3) นักวิจัยเชิงลึกสนใจกับกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์หรือผลผลิต 4) นักวิจัยเชิงลึกมีแนวโน้มที่จะวิเคราะห์ข้อมูลอย่างอนุมาน และ 5) ความหมาย เป็นสิ่งมุ่งสำคัญของวิธีการเชิงลึก ผู้เขียนทั้งสองยังชี้ให้เห็นว่าการวิจัยเชิงลึกอาศัยข้อสมมุติฐานของแนวคิด ปรัชญาการณียมที่เชื่อว่าไม่มีใครสามารถที่จะมองความเป็นจริงได้ครบ เป็นเรื่องของทัศนะในการมองความจริงของคน การหาความจริงจึงต้องพึ่งอัตวิสัยของคนที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรมเป็นอีกเรื่องที่ (Bogdan & Biklen, 1982, pp 27-30 อ้างถึงใน ประเสริฐ ตระการสุภกร, 2540: 18) มองว่าเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการวิจัยเชิงลึกเป็นแนวคิดที่ได้จากการวิจัยของนักมานุษยวิทยาที่มุ่งสนใจโนทัศน์ของวัฒนธรรม ทั้งสองชี้ต่อไปว่าความพยายามที่จะพรรณนาวัฒนธรรมหรือแง่ต่าง ๆ ของวัฒนธรรมเรียกว่า ชาติพันธุ์วรรณา

ดังนั้น การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอูรักลาไวย์ จะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงจากคนในโดยการบอกเล่าผ่านประสบการณ์และวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบนิเวศทางทะเล ซึ่งในการศึกษานั้นนักวิจัยมุ่งทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวอูรักลาไวย์ โดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลหลายแบบ เช่น วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย เป็นต้น และมีตัวนักวิจัยเองเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล (ชาย โพธิ์สีดา, 2549: 148) การให้ได้มาซึ่งข้อมูลจากคนในผู้วิจัยต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านก่อน โดยการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล 2 อาทิตย์แรกจะเป็นการเสวนาพูดคุยกันธรรมดาเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย

1) การสังเกต (Observation) หมายถึง “การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น” (สุภางค์ จันทวานิช, 2548: 45) การสังเกตเป็นวิธีการเบื้องต้นในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของบุคคล โดยอาศัยประสาทสัมผัสของผู้สังเกตโดยตรง แต่ในการวิจัยเชิงลึกมักใช้การสังเกตควบคู่ไปกับวิธีการเก็บข้อมูลอื่น ๆ ด้วย จุดเด่นสำคัญของการสังเกต คือทำ

ให้รับรู้พฤติกรรมที่แสดงออกอย่างเป็นธรรมชาติ เป็นข้อมูลโดยตรงตามสภาพความเป็นจริง จัดเป็นข้อมูลแบบปฐมภูมิที่มีความน่าเชื่อถือมาก (สุภางค์ จันทวานิช, 2548: 45)

ประเด็นสำคัญของการสังเกตอยู่ที่มีการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สังเกตมากกว่าการใช้ชีวิตร่วมอยู่ในชุมชนกับประชาชนที่ถูกสังเกต ซึ่งการสังเกตที่มีประสิทธิผล จะต้องควบคู่ไปกับการจดบันทึกและพรรณารายละเอียดของข้อมูลอย่างดีและอย่างสม่ำเสมอ และในระหว่างที่ทำการสังเกตอยู่ในสนาม นักวิจัยสามารถวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นไปด้วย

(ชาย โพธิ์สิตา, 2549: 349-350)

ผู้วิจัยได้เข้าไปเฝ้าสังเกตวิถีชีวิตทั่วไปของชาวอุรกลาไวย์ บ้านราไวย์ โดยมีส่วนร่วมในการออกทะเลหาปลากับชาวอุรกลาไวย์ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เพื่อจะได้มีส่วนร่วมรับรู้ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลมาใช้ในการหาปลา และเรียนรู้วิธีการสังเกตธรรมชาติ อีกทั้งยังมีส่วนร่วมกับชาวอุรกลาไวย์กลุ่มผู้หญิง เช่น แม่ค้าขายปลาที่แผงขายปลากลางหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดหรือโลกทัศน์ที่แตกต่างจากรุ่นแม่และรุ่นยาย และมีส่วนร่วมกับครอบครัวชาวอุรกลาไวย์ในการไปใช้ประโยชน์พื้นที่เกาะบอนเพื่อเก็บเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ โดยไปคู่อร่อยถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวอุรกลาไวย์ในอดีต นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีไหว้โตะเลซึ่งจะจัดในเดือนเมษายน โดยมีโตะหมอประจำหมู่บ้านเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และมีชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มคนวัยกลางคนทั้งหญิงและชายเข้าร่วมพิธีกรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสซักถามความหมายของพิธีกรรม ประเพณี แต่ละขั้นตอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) มักใช้กับการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชน เป็นการสัมภาษณ์โดยมีทิศทาง ในประเด็นที่ต้องการทราบชัดเจนแน่นอน อยู่ในความนึกคิดของผู้สัมภาษณ์แล้วเป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยมีจุดสนใจอยู่แล้ว มีการกำหนดโครงสร้างของคำถาม หากทว่าขณะสัมภาษณ์จะไม่เป็นการสอบถามโดยตรง แต่เป็นการสนทนาที่พยายามปรับบรรยากาศให้เป็นในการพูดคุยให้เป็นกันเองกับผู้ถูกสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์อาจมีประเด็นที่หลากหลายกว้างขวางซึ่งผู้สัมภาษณ์จำเป็นต้องควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็นที่ต้องการทราบเท่านั้น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกครั้งนี้มีกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์เป็นการเจาะจง เพราะผู้ตอบนั้นมีข้อมูลที่ดี ลึกซึ้ง กว้างขวางเป็นพิเศษ เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย เรียกว่า ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant)

(ชาย โพธิ์สิตา, 2549: 263-265)

ชาวอุรกลาไวย์ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งชายและหญิง จะได้รับเลือกแบบเฉพาะเจาะจง(Purposive Sampling) แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ตัวแทนกลุ่มที่ยังคงออกทะเลประกอบ

อาชีพประมงพื้นบ้าน และตัวแทนกลุ่มที่เปลี่ยนอาชีพแล้ว โดยในแต่ละกลุ่มจะแบ่งเป็นช่วงอายุเหมือนกัน คือ กลุ่มผู้สูงอายุ มีอายุราว 50 ปีขึ้นไป กลุ่มคนวัยกลางคนมีอายุอยู่ในช่วง 30-50 ปี และกลุ่มคนรุ่นใหม่มีอายุอยู่ในช่วง 15-30 ปี โดยมีรายละเอียดแนวคำถามงานวิจัยในภาคผนวก ก ซึ่งผู้วิจัยได้เตรียมแนวคำถามไว้แล้ว เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้

สำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกชาวอุรึกลาไวย์ ประกอบด้วยการสัมภาษณ์บุคคล และการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการ ช่วงเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์บุคคลเป็นช่วงที่บุคคลนั้นว่างจากการทำงาน ผู้ถูกสัมภาษณ์อยู่ในสภาพที่พร้อมต่อการให้ข้อมูล เป็นการสัมภาษณ์ในบรรยากาศที่ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความเป็นกันเองกับผู้สัมภาษณ์ สำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการ เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มที่นั่งถักไซริมชายหาดหรือบางกลุ่มกำลังประกอบโครงไซ บางกลุ่มทำฟู่เพื่อลากปลาหางแข็ง บางกลุ่มมานั่งพักผ่อนตากลมพัดคุยถึงเรื่องราวในการทำมาหากินในแต่ละวัน ผู้วิจัยจึงถือโอกาสดังกล่าวในการเปิดประเด็นในการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย

โดยการสัมภาษณ์ชาวอุรึกลาไวย์ที่ยังคงออกทะเลประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เช่น ทำประมงไซ ตกปลา ลากปลา ลากหมึก ดำน้ำลึก หาหอย จำนวน 26 คน สัมภาษณ์ในช่วงเวลาที่ผู้ถูกสัมภาษณ์และกลุ่มที่ถูกสัมภาษณ์สะดวก คือช่วงเวลาประมาณ 08.00-17.00 น. (เฉพาะในวันที่ผู้ถูกสัมภาษณ์และกลุ่มที่ถูกสัมภาษณ์ไม่ได้ออกทะเล) และเวลาประมาณ 13.00-16.00 น. (เฉพาะวันที่ออกทะเลเพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวอุรึกลาไวย์ส่วนใหญ่กลับเข้าฝั่ง และหลังจากเวลา 16.00 น. ผู้ถูกสัมภาษณ์และกลุ่มที่ถูกสัมภาษณ์จะออกทะเลอีกครั้งกลับเข้าฝั่งมาประมาณเวลา 20.00 น. ซึ่งเป็นเวลาพักผ่อน

การสัมภาษณ์ชาวอุรึกลาไวย์ที่เปลี่ยนอาชีพ เช่น สัมภาษณ์พนักงานดูแลนักท่องเที่ยวดำน้ำ ลูกจ้างเทศบาลเก็บกวาดขยะ พนักงานโรงแรม พนักงานรีสอร์ทและสปา งานรับจ้างทั่วไป และงานอื่น ๆ จำนวน 19 คน ใช้ช่วงเวลาในการสัมภาษณ์ คือช่วงที่ผู้ถูกสัมภาษณ์และกลุ่มที่ถูกสัมภาษณ์เลิกงาน คือช่วงเวลาประมาณ 15.00-18.00 น. การสัมภาษณ์ชาวบ้านทั้ง 2 กลุ่มจะใช้สถานที่สัมภาษณ์บริเวณที่เป็นจุดนัดพบของคนในหมู่บ้าน เช่น บริเวณใต้ต้นมะขาม บริเวณพื้นที่ถักไซ บริเวณแผงขายปลา บริเวณที่นั่งพัก เป็นต้น

3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นการอภิปรายของคนทีเลือกมาโดยเฉพาะจำนวนหนึ่ง คนเหล่านี้จะถูกจัดเป็นกลุ่ม ๆ ตามลักษณะที่ผู้วิจัยกำหนด และจะถูกขอให้อภิปรายกันอย่างเต็มที่เกี่ยวกับหัวข้อที่ผู้วิจัยยกมาเป็นประเด็นในการสนทนา โดยผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการ ซึ่งทำหน้าที่ยกประเด็นขึ้นมาให้กลุ่ม “ถกกัน” ตามความคิดเห็นและประสบการณ์มากกว่าที่จะถามคำถามแบบการสัมภาษณ์ และวิธีนี้เป็นอีกวิธีหนึ่งในการได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริง (ชาย โพธิ์สี ตา, 2549: 210-215)

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ โดยแบ่งกลุ่มผู้สนทนาออกเป็นกลุ่มที่ยังคงออกทะเลประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน และกลุ่มที่เปลี่ยนอาชีพแล้ว โดยเลือกผู้สนทนาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ชาวอุรักลาไวย์ที่ประกอบอาชีพทำประมงไซ ตกปลา ลากปลา ลากหมึก ดำน้ำลึก หาหอย จำนวน 16 คน ประกอบด้วยชาวอุรักลาไวย์ผู้ชายกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มวัยกลางคน กลุ่มคนรุ่นใหม่ เหตุที่ต้องกำหนดให้ผู้สนทนากลุ่มมีช่วงอายุที่ต่างกัน เพราะจะทำให้ทราบถึงข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดในแต่ละรุ่น ที่ผู้สนทนากลุ่มพร้อมที่จะบอกเล่าออกมาจากความทรงจำอันงดงาม อีกทั้งยังทำให้มองเห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงโดยปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบถึงการสูญหายไปของภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างที่ไม่ได้มีการสืบทอด ช่วงเวลาในการสนทนาจะเป็นช่วงที่ผู้สนทนากลุ่มพร้อมที่จะบอกเล่าถ่ายทอดข้อมูล โดยกลุ่มที่ยังคงออกทะเลประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านจะสนทนากลุ่มได้ในช่วงเวลาประมาณ 13.00-16.00 น.

สำหรับการสนทนากลุ่มที่เปลี่ยนอาชีพแล้ว ปัจจุบันทำงานเป็นพนักงานดูแลนักท่องเที่ยวดำน้ำ ลูกจ้างเทศบาลเก็บกวาดขยะ พนักงานโรงแรม พนักงานรีสอร์ท และสปา งานรับจ้างทั่วไป จำนวน 13 คน ประกอบด้วยชาวอุรักลาไวย์ผู้ชายและผู้หญิงวัยกลางคน และคนรุ่นใหม่ โดยใช้ช่วงเวลาเลิกงานในการสนทนากลุ่ม คือช่วงเวลาประมาณ 15.00-18.00 น. ซึ่งในการสนทนากลุ่มจะเป็นการพูดคุยในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เป็นการสนทนาที่ไม่มีหลักเกณฑ์มากมาย เพียงแค่ควบคุมการสนทนาให้อยู่ในหัวข้อคำถามงานวิจัย ซึ่งประเด็นในการสนทนาจะมีการกำหนดโครงสร้างคำถามไว้โดยมีรายละเอียดอยู่ในหัวข้อแนวคำถามงานวิจัยในภาคผนวก ก ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ สถานที่ที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มคือบริเวณลานนั่งเล่นใต้ต้นมะขามหน้าชายหาด

3.3.4 แนวคำถามในการเก็บข้อมูล

แนวคำถามในการเก็บข้อมูล คือรายการหัวข้อและคำถามที่นักวิจัยสร้างขึ้นและจัดลำดับไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ (Kvale 1996 อ้างถึงใน ชาย โพธิ์สิตา, 2549: 281) แนวคำถามจะช่วยบอกผู้ทำการสัมภาษณ์ว่า ควรจะดำเนินการสัมภาษณ์ไปในทิศทางใด และจะไปสู่จุดหมายปลายทางใด ลักษณะพิเศษของแนวคำถามเชิงลึก คือมีโครงสร้างที่ไม่เคร่งครัดและสามารถยืดหยุ่นได้มาก คำถามในแนวคำถามนั้นจะเป็นแบบปลายเปิด ไม่มีการเตรียมคำตอบไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ผู้ตอบเลือก ผู้วิจัยได้เตรียมแนวคำถามโดยมีรายละเอียดของแนวคำถามอยู่ในภาคผนวก ก ซึ่งแบ่งเป็นหัวเรื่องหลักดังนี้

- 1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน และการตั้งถิ่นฐานที่หาดราไวย์ เป็นอย่างไร
- 2) วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพในสมัยก่อนและในปัจจุบัน เป็นอย่างไร
- 3) ระบบความเชื่อในธรรมชาติ พิธีกรรม วัฒนธรรม จารีตประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล มีอะไรบ้าง
- 4) ฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและรูปแบบการใช้ทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน เป็นอย่างไร
- 5) รายละเอียดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล โดยเฉพาะเรื่อง “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” มีอะไรบ้าง เป็นอย่างไร
- 6) การสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ใครเป็นผู้ถ่ายทอด และใครเป็นผู้สืบทอด และมีวิธีการอย่างไร
- 7) การพัฒนาที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตมีอะไรบ้างและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นอย่างไร

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะต้องเริ่มด้วยการจัดระเบียบข้อมูลก่อน ในสาระสำคัญแล้วการจัดระเบียบข้อมูลก็คือการเตรียมวัตถุดิบ (ข้อมูล) ที่ถูกนำมาวิเคราะห์ให้อยู่ในสภาพที่พร้อมที่จะวิเคราะห์โดยสะดวก การจัดระเบียบทางกายภาพเป็นเรื่องของการจัดรูปแบบของข้อมูล แปลงข้อมูลที่อยู่ในเทปบันทึกเสียงออกมาเป็นเอกสาร โดยหลังจากบันทึกเสียงแล้วได้นำไปถอดข้อความตามเสียงที่ได้ยินชนิดคำต่อคำ พร้อมทั้งระบุชื่อผู้พูดเพื่อให้สามารถนำไปวิเคราะห์อารมณ์ ความรู้สึกของผู้พูดได้ โดยบันทึกแบบคำต่อคำลงในสมุดที่แบ่งหน้ากระดาษออกเป็นสองส่วน เรียกว่าคอลัมน์ซ้าย/ขวา ใช้คอลัมน์ด้านซ้ายบันทึกรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากภาคสนามให้มากที่สุด ทั้งสีหน้า ความรู้สึก ท่าทางของผู้สนทนากลุ่มย่อยและผู้ถูกสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อดูความคิดภายในใจ และตัวตนนอกเหนือจากการรู้จักเพียงลักษณะภายนอก คอลัมน์ขวา ใช้บันทึกความคิดเห็นของผู้วิจัยต่อเรื่องที่อยู่ทางซ้าย รวมถึงการทำความเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดและตัวตนของผู้ถูกสัมภาษณ์และผู้เข้าร่วมสนทนาด้วย (ฉลุยวรรณ ชินะโชติ และคณะ, 2547: 24-44)

ต่อจากนั้นคัดเลือกเอาข้อความที่มีความหมายตรงประเด็นกับเรื่องที่จะทำการวิเคราะห์ พร้อมกับให้สัญลักษณ์แทนความหมายนั้น (ชาย โพธิ์สิตา, 2549: 359-402) ในขณะที่นักวิจัยจะเริ่มเห็นมโนทัศน์หรือผลที่มีลักษณะเป็นนามธรรมจากข้อมูลซึ่งเป็นการพรรณนา จากนั้นทำการสรุปและตีความจากผลที่ได้จากการแสดงข้อมูล การสรุปและตีความก็คือ การที่ผู้วิจัยสามารถบอกได้ว่า

ผลที่ได้นั้นบอกอะไรแก่ผู้วิจัยบ้าง ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจประเด็นคำถามวิจัย และที่สำคัญคือผลหรือข้อค้นพบนั้นมีนัยสำคัญอย่างไรต่อเรื่องที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ อาจแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลจากเอกสารที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และข้อมูลจากภาคสนาม ซึ่งข้อมูลทั้งสองส่วนมีความสำคัญยิ่งในการตอบคำถามหลักของการวิจัย

เนื่องจากข้อมูลจากเอกสารที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิทำให้ผู้วิจัยเข้าใจภาพรวมของชาวเลทั้ง 3 กลุ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องรูปแบบการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต วัฒนธรรม รูปแบบการประกอบอาชีพ ความรู้ของชาวเลในการสร้างเรือและการเก็บหาทรัพยากรทางทะเล การพัฒนาที่ปิดล้อมชุมชนชาวเลตามพื้นที่ต่าง ๆ ในขณะที่ข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลและกลุ่มย่อย การสนทนากลุ่มย่อย ในหัวข้อเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของชุมชนชาวอุรักลาโว้ย บ้านราไวย์ ที่ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องความรู้ด้านนิเวศทางทะเล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านการประกอบอาชีพประมง กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลจากการพัฒนาที่แยกชาวอุรักลาโว้ยออกจากระบบนิเวศทางทะเล เพื่อทำการวิเคราะห์หาค่าว่า เมื่อชาวอุรักลาโว้ยถูกแยกออกจากระบบนิเวศ เมื่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสิ้นสุดลงจะส่งผลกระทบต่อชาวอุรักลาโว้ยอย่างไร จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลคุณลักษณะและประเภทของข้อมูลเปรียบเทียบเลือกเป็นเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญ และสร้างเป็นข้อสรุปในเชิงนามธรรม เพื่อนำเสนอผลหรือข้อค้นพบที่ได้ว่ามีนัยสำคัญอย่างไรต่อเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการนำไปใช้ในการพัฒนาการแก้ปัญหา การกำหนดนโยบาย หรือแม้แต่การเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

สรุป กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยในบทที่ 3 เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากอดีตสู่ปัจจุบันของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาโว้ยที่อาศัยอยู่ในเมืองท่องเที่ยวอย่างจังหวัดภูเก็ต โดยเทคนิคการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เลือกใช้ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล ผ่านการบอกเล่าจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาตลอดชีวิตในการทำมาหากินอยู่คู่กับทะเลของชาวอุรักลาโว้ย โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มวัยกลางคนที่ยังคงทำมาหากินทางทะเลและทำให้ทราบถึงอุปสรรคที่มีผลกระทบต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลในปัจจุบัน เพราะเมื่อการพัฒนาเข้ามามากดันททำให้กลุ่มคนรุ่นใหม่มีความสนใจในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อยลง

บทที่ 4

บริบทหมู่บ้านชาวอุรักลาโว้ยบ้านราไวย์

งานวิจัยเชิงลึกโดยเฉพาะที่เน้นศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ชาวอุรักลาโว้ยที่อยู่ในภาวะวิกฤตของการปิดล้อมจากการพัฒนาเชิงพื้นที่ สภาพพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษาจึงเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อปูทางให้ผู้อ่านงานวิจัยได้เข้าใจและมองเห็นภาพรวมของชุมชน ผู้วิจัยจึงขอเสนอภูมิหลังเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์อุรักลาโว้ย และเพื่อให้มองเห็นภาพรวมหรือบริบทของหมู่บ้านชาวอุรักลาโว้ยบ้านราไวย์ ตั้งแต่ช่วงที่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านจนมาถึงปัจจุบัน ทำให้เข้าใจวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านชาวอุรักลาโว้ย วิวัฒนาการรูปแบบการประกอบอาชีพประมง และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาว่าร้อยปี เพื่อสร้างความเข้าใจพื้นฐานก่อนที่จะวิเคราะห์ประเด็นซึ่งจะเป็นหัวใจของการศึกษา ดังต่อไปนี้

4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล

4.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่คุ้นเคยและคลุกคลีอยู่กับทะเล จนแทบเรียกได้ว่าเกิดและตายในทะเล คนกลุ่มนี้ไม่ได้ใช้เรือเป็นพาหนะอย่างเดียวยังมีเรือเป็นที่อยู่อาศัยด้วย และจะเดินทางเร่ร่อนไปตามชายฝั่งและหมู่เกาะต่าง ๆ คนภายนอกจึงเรียกขานคนกลุ่มนี้ว่า “ยิปซีทะเล” (sea gypsies) ชาวทะเล (sea people) หรือ โอรังละอูต (Orang laut) แปลว่าคนทะเล ไม่มีคำตอบที่แน่นอนว่าชาวเลมาจากไหน พอ ๆ กับคำถามที่ว่าคนไทยมาจากไหน แต่มีหลายบทความที่กล่าวถึงถิ่นที่อยู่ของชาวเล (ประทีป เกรือหงส์, 2543: 8) กล่าวว่า มีผู้เขียนบทความเกี่ยวกับชาวเลว่า เดิมชาวเลอาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำแยงซีเกียงในประเทศจีน แล้วอพยพหนีภัยเร่ร่อนมาทางใต้เป็นพวก ๆ โดยอาศัยแม่น้ำโขงร่องเรือไปตามยถากรรมเมื่อออกทะเลก็อาศัยเร่ร่อนอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ตลอดจนไปถึงพม่าและแหลมมลายู จากการสำรวจพบวัตถุเก่าแก่ เครื่องมือเครื่องใช้และมีประเพณีหลงเหลืออยู่ สันนิษฐานว่าชาวเลเป็นบรรพบุรุษของชาวมลายูอย่างแน่นอน (นฤมล อรุโณทัย, 2549: 11) กล่าวว่า ชาวเล (sea people) หรือชนเผ่าผู้เร่ร่อนทางทะเลซึ่งเดินทางไปมาและทำมาหากินแถบชายฝั่งและตามเกาะต่าง ๆ ในทะเลอันกว้างใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กลุ่มบาจา (bajau) ที่มีประชากรหลายหมื่นคนอยู่แถบเกาะสุลาเวสี

ตอนเหนือของมาลุกู กาลิมันตันและเกาะในทะเลซุนดาตะวันออก ในประเทศอินโดนีเซีย และแถบหมู่เกาะซูลู ทางทิศตะวันตกของเกาะมินดาเนาประเทศฟิลิปปินส์

อย่างไรก็ตามนักมานุษยวิทยาก็ไม่อาจตอบคำถามได้แน่ชัดว่าชาวเลทั้งหมดมาจากไหน บ้างว่าเป็นแอฟริกัน จากกาฬทวีปที่เปลี่ยนวิถีชีวิตมาอยู่ในน้ำ บ้างว่าเป็นมนุษย์ที่เหลืรอดมาจากยุคน้ำแข็ง ที่เดินทางจากมองโกเลียผ่านรัฐฉานของพม่าลงมาลอยเรืออยู่ในทะเลและบ้างก็ว่าบางส่วนอพยพมาจากชายฝั่งของประเทศอินเดียสู่หมู่เกาะนิโคบาร์ (Nicobar Archipelago) กลางมหาสมุทร แล้วมุ่งสู่ทิศตะวันออกสู่หมู่เกาะเมริด (Mergui Islands) ของพม่า แต่ทั้งหมดนั้นหาหลักฐานยืนยันไม่ นักชาติพันธุ์วิทยาหลายคนระบุว่า นับย้อนรอยไปถึง 5-6 ศตวรรษก่อน ชาวเลส่วนใหญ่เร่ร่อนมาจากแปซิฟิก จากงานวิจัยของ ฌัก อิวานอฟ (Jacques Ivanoff) นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส ผู้เข้าไปศึกษาวิถีชีวิตของชาวโมแกนในอันดามันหลังจาก พี. อิวานอฟ ผู้เป็นบิดา ซึ่งได้วิพากษ์โดย สำเริง เขยชิ้นจิตร (2550: 1-5) สันนิษฐานว่า โมแกนจัดอยู่ในกลุ่ม Malaysian Littoral จากแปซิฟิก ชาติพันธุ์ Malaysian Littoral กอปรด้วยสองชนเผ่าคือ Malay Nomad และ Proto-Malay Nomad ปัจจุบันมีประชากรรวมกันทั้งหมดราว 3 หมื่นคน อาศัยอยู่ในทะเลคิดเป็นระยะทางจากใต้ขึ้นเหนือราว 3,000 กม. เริ่มตั้งแต่ทะเลเซเลเบสและบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือและเฉียงใต้ของหมู่เกาะโมลุกกะ เรื่อยขึ้นมาถึงเขตตะนาวศรีของพม่า หากดูในแผนที่จะแปลความได้ว่าชาติพันธุ์มาเลเซียน-ลิตโตรัล เดินทางผ่านเส้นทางเดินเรือในทะเล หรือ Sea Lane มาจาก ทะเลบันดา (Banda Sea) ของอินโดนีเซีย (หรือทะเลนอกฝั่งของ เกาะสุลาเวสี Sulawesi Islands) ผ่านขึ้นมาทางทะเลชาว (Java Sea) มาเข้าช่องแคบมะละกา (Malacca Strait) ที่อยู่ระหว่างมาเลเซียกับเกาะสุมาตรา เพื่อแล่นเลยขึ้นมาทางทะเลอันดามันในมหาสมุทรอินเดีย

เพื่อการแบ่งแยกชาติพันธุ์ อิวานอฟ แบ่งรอยต่อระหว่างมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดียออกเป็น 3 เขต เขตแรกอยู่ในอาณาบริเวณหมู่เกาะเมริดในทะเลอันดามันของพม่า ในแถบดังกล่าวเป็นที่อาศัยของชาวเลกลุ่มมอแกน (MoKen) โอริงสิเรห์ (Orang Sireh) โอริงลาอูต แคปปีร์ (Orang Laut Kappir) อุรักละโว้ย (Urak Lawoi) และ โอริงลอนตา (Orang Lonta) เขตที่สองอยู่ในบริเวณหมู่เกาะเรียว-ลิงกา (Riau-Lingga Archipelago) ทางใต้ของมาเลเซีย เป็นที่อาศัยของกลุ่มโอริงกัวลา (Orang Kuala) โอริงซีเลต (Orang Selat) กลุ่มหลังนี้ยังแยกย่อยออกเป็นกลุ่ม ดวนโน (Duano) ซากู (Saku) บาโรค (Barok) และกลุ่มกาลัง (Galang) เขตที่สามได้แก่ทะเลเซเลเบส (Celebes) แผ่นน้ำในมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว่างฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย บริเวณดังกล่าวแวดล้อมด้วยเกาะใหญ่สามเกาะคือ กะลิมันตัน สุลาเวสี มินดาเนา เป็นที่อาศัยของกลุ่มบาจา (Bajao) อันประกอบด้วยเผ่าย่อยซามา (Sama) ซามาล (Samal) และอื่น ๆ กล่าวได้ว่าเขตทั้งสามซึ่งมีความยาวจากเหนือจรดใต้ด้วยระยะทางราว 3,000 กม. จากทะเลอันดามันถึงทะเลเซเลเบส อัน

เป็นพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างสองมหาสมุทร เป็นนิเวศสถานของมนุษย์ทะเลแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันที่จริงในเขตที่สามซึ่งเป็นเขตใต้สุดนั้น น่าจะหมายรวมถึงหมู่เกาะในน่านน้ำทะเลบันดาด้วย ชาวเลจากทะเลเซลิเบสและทะเลบันดาดำรงเรือนเรือมาสู่ทะเลชวา และมุ่งขึ้นเหนือสู่ช่องแคบมะละกาตามเส้นทางเดินเรือในทะเล หรือกล่าวโดยรวมได้ว่านิเวศสถานของคนเหล่านี้ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14-8 องศาใต้

นอกจากนี้ตามข้อเท็จจริงในแผนที่ หมู่เกาะรีวและหมู่เกาะลิงกา (Riau-Lingga Archipelago) ตรงปลายคาบสมุทรมาเลเซียต่อดังสิงคโปร์นั้น เป็นหมู่เกาะที่ตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าของช่องแคบมะละกา ซึ่งถือเป็นช่วงกึ่งกลางของเส้นทางอพยพระหว่างเขตที่หนึ่ง (หมู่เกาะมะริด) กับเขตที่สาม (หมู่เกาะในทะเลเซลิเบสและทะเลบันดา) จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่บริเวณนั้นจะกลายเป็นชุมทางของผู้อพยพในทะเล จากหมู่เกาะรีว-ลิงกา ชนเผ่าในทะเลแล่นเรือลอดช่องแคบมะละกาขึ้นมาสู่ป็นนังเป็นระยะทางราว 600 กม. จากนั้นมุ่งเหนือด้วยลมอุดราสู่หมู่เกาะในจังหวัดสตูล เช่น เกาะอาดัง หลีเป๊ะ ตะรุเตา กระทั่งข้ามเขตทางทะเลสู่จังหวัดตรัง กระบี่ ภูเก็ต พังงา ระนอง และสุดท้ายคือหมู่เกาะมะริดของพม่า คอลลิน นิโคลาส (Colin Nicolas) ซึ่งเดินทางเข้าไปศึกษาชีวิตของชนเผ่าโอรัง แอสลี (Orang Asli) ในทะเลตรงปลายคาบสมุทรมาเลเซียระบุว่า เวียงฟ้าแถบนั้นมีชนเผ่าดั้งเดิมอยู่ 18 กลุ่มย่อย ทั้งหมดมาจาก 3 เผ่าหลัก ได้แก่เผ่าเนกริโต (Negrito) เผ่าซินอย (Senoi) และเผ่าโปรโต-มาเลย์ (Proto-Malay) ในการสำรวจของทางการมาเลเซียเมื่อปี 1997 พบว่าประชากรของทั้ง 18 ชนเผ่ารวมกันมีประมาณ 105,000 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 0.5 ของประชากรชาวมาเลเซียทั้งหมด คนเหล่านี้ใช้ภาษาตระกูล ‘ออสโตรนีเซียน’ (Austronesian) เมื่อแบ่งแยกตามวัฒนธรรมการเร่ร่อนแล้ว ชาวเลเลถูกจัดประเภทออกได้เป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มอยู่ติดที่ (Sedentary) กลุ่มกึ่งเร่ร่อน (Semi-Nomad) และกลุ่มเร่ร่อนถาวร (Nomad) กลุ่มแรกอาจถูกผนวกเข้าไว้เป็นพลเมืองของรัฐบนแผ่นดินใหญ่ได้ง่าย ขณะที่กลุ่มที่สองและกลุ่มที่สามยากที่จะได้สถานภาพพลเมือง และกลายเป็นคนไร้รัฐอยู่ในโลกสมัยใหม่ นักประวัติศาสตร์ทะเลหลายคนเขียนว่า สาเหตุที่ทำให้ชาวเลอพยพไปเรื่อย ๆ คือความกลัวภัยพิบัติและโรคระบาด แต่บางคนระบุว่าความรักอิสระที่ฝังอยู่ในสายเลือดต่างหากที่กระตุ้นให้ชาวเลเผ่านี้ถือเอาเรือเป็นบ้าน พวกเขาจะหยุดการเร่ร่อนชั่วคราวเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น

4.1.2 กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในประเทศไทย

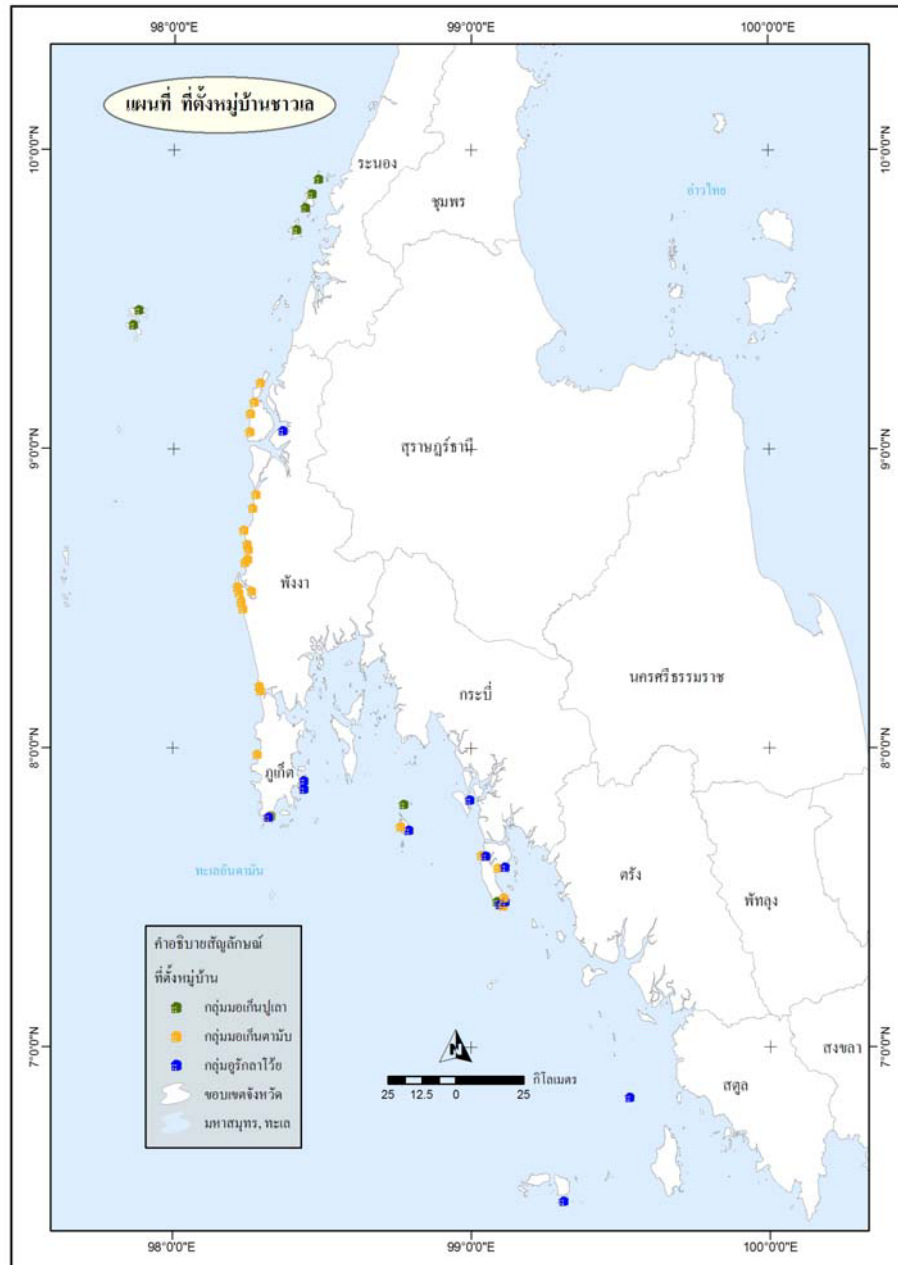
“ชาวเล” เป็นคำในภาษาไทยที่ได้ยืมยืมมาจากคำว่า “ชาวทะเล” โดยรวมมีอยู่สองความหมาย อาจหมายถึงคนที่อาศัยอยู่ริมทะเลประกอบอาชีพประมงหรือหากินอยู่กับทะเล กับอีกความหมายหนึ่ง เป็นคำใช้เรียกขานกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรนีเซียน ซึ่งอาศัยอยู่ตามชายฝั่งหรือเดินทางเร่ร่อนบริเวณทะเลอันดามันทางตอนใต้ของประเทศไทย ประกอบด้วยสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมอแกน กลุ่มมอเกลน และกลุ่มอุรักลาไวย์ (นฤมล อรุโณทัย, 2545) การอพยพของชาวเลเข้ามาสู่ประเทศไทยนั้น มีที่มาจาก 2 แหล่ง คือ กลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหมู่เกาะแถบประเทศมาเลเซีย มาอาศัยอยู่ตามเกาะในจังหวัดสตูล กระบี่ และภูเก็ต อีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหมู่เกาะในประเทศพม่ามาอาศัยอยู่ตามเกาะและชายฝั่งของจังหวัดระนอง จังหวัดพังงาและจังหวัดภูเก็ตบางพื้นที่ (เลิศชาย ศิริชัย, 2546: 246) หากแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภาษา จะแบ่งชาวเล (sea people) ออกเป็นสามกลุ่มคือ

1) กลุ่มมอแกน หรือ มอเก็นปูเลา (MOKEN PULAU) อาศัยเร่ร่อนบริเวณ หมู่เกาะพยาม เกาะช้าง เกาะเหลา เกาะสินไห จังหวัดระนอง เกาะระ เกาะพระทอง และหมู่เกาะสุรินทร์จังหวัดพังงา ประชากรชาวเลมอแกนประมาณ 678 คน เป็นประชากรผู้หญิง 340 คน ประชากรผู้ชาย 338 คน จากจำนวน 183 ครัวเรือน (ไม่รวมประชากรชาวเลมอแกนที่ย้ายไปอยู่กับชาวเลกลุ่มอื่น) แหล่งที่มอแกนเร่ร่อนหากินและพักอาศัยจะเป็นบริเวณหมู่เกาะที่อุดมสมบูรณ์สามารถเก็บหาพืชผักตามแนวป่าและอาหารทะเลตามชายฝั่งขณะแหว่พักหลบลมพายุฝนได้ สามารถตัดไม้ และหาวัสดุธรรมชาติมาสร้างที่พักชั่วคราวได้ ที่สำคัญจะต้องมีแหล่งน้ำจืดสามารถขึ้นไปได้มกินและนำไปกักตุนเป็นเสบียงในเรือได้ นอกจากนั้นยังไม่ไกลจากแหล่งที่สามารถออกเรือไปหาอาหารทะเลได้ เนื่องจากแหล่งทำมาหากินหลักของชาวเลมอแกนอยู่ในทะเลดังคำกล่าวที่ว่า “ที่นา ที่สวนของมอแกนอยู่ในทะเล” (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546)

2) กลุ่มมอเกลน หรือมอเก็นตามับ (MOKEN TAMAB) ประชากรชาวเลมอเกลนตามับสำรวจได้ประมาณ 3,194 คน เป็นประชากรผู้หญิง 1,613 คน ประชากรผู้ชาย 1,581 คน จากจำนวน 639 ครัวเรือน (ไม่นับรวมประชากรมอเกลนที่อาศัยร่วมกับชาวเลอุรักลาไวย์ และมอแกนที่หาดราไวย์และชุมชนอื่น ๆ) ส่วนใหญ่มอเก็นตามับอาศัยอยู่บริเวณบ้านน้ำเค็ม (แหลมป้อม) ทับตะวัน (บางสัก) บางม่วง ปากวิป (แหลมปะการัง) บางขะ (แหลมปะการัง) ในบ้านบางเนียง เขตอำเภอตะกั่วป่า บ้านไทยใหม่ คลองฉวน เกาะนก บ้านขนิม บ้านทับปลา บ้านลำปี และบ้านหินลาด (ท่าดินแดง) เขตอำเภอยายเมือง บ้านท่าใหญ่ อำเภอนาอัน จังหวัดพังงา ท่าฉัตรชัย (แหลมเหลา) บ้านเหนือ (บ้านหินลูกเดียว) อำเภอดง จังหวัดภูเก็ต ที่พักอาศัยของมอเกลนเดิมเป็นเพิงพักเล็ก ๆ

สำหรับครอบครัวเดี่ยว สร้างด้วยวัสดุที่หาได้จากสภาพแวดล้อมบริเวณใกล้เคียง เช่น ไม้ไผ่ ไม้รวก และจาก ต่อมา มีการจับจองที่ดินสร้างนาหรือกระท่อเล็ก ๆ มีทั้งแบบยกพื้นมีบันไดขึ้นลง และแบบไม่ยกพื้น หลังคามุงจาก ฝาทำด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะ ปัจจุบันบางครัวเรือนยังคงอาศัยกระท่อ ไม้ไผ่ แต่บางครัวเรือนที่มีสวนยาง มีที่ดินเป็นของตนเอง มีรายได้จากการรับจ้างแรงงานหรือขาย สิทธิในที่ดินที่ตนครอบครอง หรือแต่งงานกับไทยพุทธ ไทยมุสลิม หรือไทยเชื้อจีน ที่มีธุรกิจเป็น ของตนเองก็มีเงินสร้างบ้านก่ออิฐฉาบปูนเหมือนบ้านชาวบ้านทั่วไปในชุมชนใกล้เคียง และมี เครื่องใช้เครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้านครบทุกอย่าง บางครัวเรือนจะสร้างบนที่ดินในชุมชน ดั้งเดิม แต่บางครัวเรือนจะย้ายออกไปอยู่อาศัยกับคู่แต่งงานนอกชุมชน ไม่ทราบแน่ชัดว่าในอดีต ชาวเลมอเกลน เคยมีช่วงเวลาที่ย้ายเรือเร่ร่อนหรือไม่ แต่ในช่วงที่ชาวเลอุรักลาโว้ยและชาวเลมอ แกน อาศัยเรือเร่ร่อนในทะเลอันดามัน บรรพบุรุษของมอเกลนได้ตั้งถิ่นฐานบนบกแล้ว แต่ส่วน ใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตที่เร่ร่อนตามชายฝั่งทะเลที่สามารถเก็บหาและออกเรือไปทำมาหากินทางทะเลได้ (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546)

3) กลุ่มอุรักลาโว้ย (URAK LAWOI) ประชากรชาวเลอุรักลาโว้ยประมาณ 5,062 คน เป็นประชากรผู้หญิง 2,578 คน ประชากรผู้ชาย 2,484 คน จากจำนวน 970 ครัวเรือน (รวม จำนวนประชากรมอเกลนและมอแกนที่อาศัยในชุมชนเดียวกับชาวเลอุรักลาโว้ย) ชาวอุรักลาโว้ยมี วิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์ในมาเลเซียและอินโดนีเซียที่เรียกกันว่า “ออรัง ลากูต” เป็น ภาษามาเลเซีย แปลว่า คนของทะเล วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเลอุรักลาโว้ยในประเทศไทยอาศัยเรือ เร่ร่อนหากินในทะเลมีถิ่นที่อยู่ไม่แน่นอน แต่จำกัดเฉพาะน่านน้ำฝั่งทะเลตะวันตกทางภาคใต้ของ ไทยเท่านั้น ชาวเลอุรักลาโว้ยจะเร่ร่อนหากินและพักอาศัยบริเวณหมู่เกาะแถบทะเลอันดามัน นับตั้งแต่ช่องแคบมะละกาขึ้นมา บริเวณหมู่เกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ เกาะบุโหลน จังหวัดสตูล เกาะพี พี (แหลมตง) เกาะจำ และ เกาะลันตา (กระจายกันอยู่บริเวณบ้านคลองดาว บ้านโนไร บ้านบอแทน บ้านหัวแหลมกลาง และบ้านสังกะอู) จังหวัดกระบี่ และเกาะสิเหร่ (แหลมตึกแก) หาดราไวย์ บ้าน สะป้า จังหวัดภูเก็ต ซึ่งลักษณะภูมิประเทศที่พักอาศัยเป็นที่กำบังลมในฤดูมรสุม และสภาพแวดล้อม บริเวณใกล้เคียงมีแหล่งน้ำจืดสำหรับดื่มและปรุงอาหาร ชายฝั่งทะเลมีกุ้ง หอย ปู ปลา ให้เก็บหาขาย ที่มีลมมรสุมไม่สามารถออกทะเลได้และมีมะพร้าว พืชผักที่เก็บหาเป็นอาหารได้ แหล่งที่พัก ชั่วคราวดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นที่ที่เคยแวะพักเป็นประจำและบางแหล่งเป็นที่ฝังศพด้วย (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546)

รูปภาพ 4-1 ที่ตั้งหมู่บ้านชาวเลในประเทศไทย (ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก
 อารักษ์ อุกฤษณ์, 2546)

4.1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต กับการใช้ทรัพยากรของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล

วิถีชีวิตของชาวเลทั้ง 3 กลุ่มคล้ายคลึงกันเป็นกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายไปมาบริเวณชายฝั่งและเกาะในทะเลอันดามัน ในฤดูแล้งเมื่ออากาศดีและทะเลเรียบเป็นส่วนใหญ่ ชาวเลจะออกเดินทางไปทำมาหากินบริเวณเกาะและชายฝั่งทะเล เช่น แทงปลา หาปู งมหอย งบปลิงทะเล และเก็บรังนกมาขายแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าคนกลาง เครื่องมือหากินของชาวเลเป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นเองไม่ต้องใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ มากมาย เครื่องมือแต่ละชนิดจะมีชื่อบอกชัดเจนว่าถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำอะไร เช่น ไซกุ้ง ไซหมึก อวนปลาจระเม็ด อวนปลาหลังเขียว ไม่มีเครื่องมือที่กวาดจับสัตว์ทะเลมาโดยไม่จำแนก จะเห็นได้ว่าเป็นการใช้ทะเลในลักษณะที่วงจรธรรมชาติของทะเลได้ทำงานของตัวเองได้ตามปกติทำให้สัตว์ทะเลมีโอกาสดูแลไข่ทะเลมีโอกาสรอด ส่วนในฤดูฝนเมื่อคลื่นลมทำให้การเดินทางเรือยากลำบาก ชาวเลจึงขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวบนชายฝั่งในอ่าวที่สามารถกำบังคลื่นลมได้ และเน้นใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าแทน เช่น พืชผัก หน่อไม้ หัวมันชนิดต่าง ๆ

(นฤมล อรุโณทัย, 2549: 13)

วิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรทางทะเลทำให้ชาวเลสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสังเกตทะเล และการอยู่ร่วมกับทะเลเป็นเวลามากกว่าร้อยปีอย่างมากมาย จนทำให้ชาวเลสามารถ “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” โดยอาศัยความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกระแสน้ำ ทิศทางลม การโคจรของดวงจันทร์และดวงดาว ชาวเลมีความชำนาญในการใช้เรือเดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ในระยะไกล จากงานวิจัยของ เอฟ.เอ็น. โคลมีเลย์ F.N. Cholmeley ซึ่งได้วิพากษ์โดย พลอากาศโท ป้อมเพชร (2546) กล่าวว่า นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษแห่งยุคอาณานิคมบันทึกไว้ว่า นักกรรเชียงเรือชาวมอแกนมีประเพณีผิวกปากเรียกลม ในขณะที่กรรเชียงเรืออยู่ในทะเลนั้น หากพวกเขาเห็นละลอกคลื่นหรือสัญญาณอื่นใดที่ชี้ว่าลมกำลังจะมา คนเหล่านั้นจะหยุดนิ่งและเริ่มผิวกปากเรียกลม และเรียกกระแสอากาศที่พัดสู่ทิศเหนือว่า ‘ลมอุตรา’ (Utra) อีกทั้งชาวเลยังรู้ดีว่าบริเวณไหนมีปลาชนิดใด บางคนรู้แม้กระทั่งเสียงชนิดใดคือเสียงของปลาอะไร กำลังอยู่บริเวณไหนมากโดยดำน้ำลงไปฟัง ชาวเลเป็นนักดำน้ำที่เชี่ยวชาญและทนทาน วิถีชีวิตของชาวเลเป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศและสภาพธรรมชาติในพื้นที่ เพื่อความอยู่รอดและการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ การทำมาหากินของชาวเลเน้นที่การยังชีพหาเช้ากินค่ำไปวัน ๆ

4.1.4 สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล

สังคมชาวเลเป็นสังคมขนาดเล็กแบบเครือญาติ ที่มีการดูแลจัดการกันเอง อาศัยกระจายอยู่ตามชายฝั่ง โดยไม่มีการครอบครองจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน แต่มีการใช้พื้นที่อย่างอิสระร่วมกัน และวิถีชีวิตในอดีตมีการอพยพโยกย้ายอยู่ตลอดเวลา เพราะชาวเลชอบอยู่อย่างอิสระ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง ในกลุ่มชาวเลมีหัวหน้าปกครองและเป็นที่เคารพนับถือของคนในกลุ่ม มีหน้าที่ระงับข้อพิพาท ให้ความเห็นในการโยกย้ายถิ่นทำมาหากิน กำหนดฤดูกาลทำมาหากินในรอบปี ชาวเลเรียกหัวหน้าปกครองว่า โต๊ะ คงกร่อนมาจากคำว่า ตะโต๊ะ (ประเทือง เครือหงส์, 2543: 32) นอกจากโต๊ะแล้วชาวเลมีระบบอาวุโสผู้น้อยต้องเคารพผู้อาวุโสกว่าโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ หากเกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่บ้านผู้อาวุโสจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้ และเรื่องมักจะยุติลงด้วยดีโดยไม่ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวเลมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตหลายเรื่องด้วยกันเพราะชาวเลมีวิถีชีวิตที่เร่ร่อนผ่านร้อนผ่านหนาวในทะเลมายาวนาน ชาวเลจึงมีความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในทะเลเป็นอย่างดี เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการสร้างเรือ จากการศึกษาของ อาภรณ์ อุกฤษณ์ (2546: 1-15) กล่าวว่า เรือของชาวเลทั้งสามกลุ่มมีความแตกต่างกันดังนี้

- เรือของชาวเลมอแกนคือ “กำบางกอมัน” ซึ่งเปรียบเสมือนบ้านของพวกเขา ขนาดของ “กำบางกอมัน” กว้างยาว ประมาณ 2.5 x 10 เมตร รูปแบบเดิมใช้ไม้ทั้งต้นขุดเจาะตรงกลางเพื่อทำท้องเรือ ส่วนหัวและท้ายเรือตกแต่งให้เรียว และทำเป็นง่ามคล้ายปากนกหรือปากปลา ใช้เป็นบันไดสำหรับก้าวขึ้นลงเรือ กราบทั้งสองข้างทำด้วยไม้ระกำ หลังคาทำด้วยใบเตยหรือใบปาล์ม แล่นไปได้ด้วยใบ บนหลังคามีไม้กั้นฝัลดกษณะคล้าย “ตาเหลว” ด้านข้างของเรือแต่ละลำจะเขียนลวดลายแตกต่างกันไป ปัจจุบันรูปแบบของเรือยังคงเป็นแบบดั้งเดิม แต่กราบเรือสองข้างใช้ไม้กระดานแทนไม้ระกำ และมีเรือกรรเชียงเล็ก ๆ สำหรับเข้าฝั่งหรือออกไปตกปลา ปัจจุบันบางลำใช้เครื่องเรือหางยาวแทนใบเรือ ภายในเรือมีการแบ่งเนื้อที่ใช้สอยเป็นสัดส่วน ครอบครัวยกจะใช้เนื้อที่บริเวณท้ายเรือ เป็นที่พักผ่อนหลับนอนของพ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้นำครอบครัวและทำหน้าที่ถือหางเสือเรือเมื่อนำเรือออกทะเล เนื้อที่ว่างกลางลำเรือกลางวันใช้เป็นที่กินอาหาร กลางคืนเป็นที่หลับนอนของลูกสาวและลูกชาย

- สำหรับ “กำบางมาด” เรือที่ชาวเลมอแกนใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ทราบแน่ชัดว่าในอดีตใช้วัสดุอะไรในการประดิษฐ์ แต่ปัจจุบันใช้ไม้กระดาน ลักษณะเป็นเรือท้องแบนท้ายตัด ขนาดเล็กส่วนท้ายเสมอกับกราบเรือ ส่วนหัวสูงกว่ากราบเรือเล็กน้อย กว้างยาวประมาณ

80x2 เมตร ขับเคลื่อนได้ด้วยใบเรือที่ทำจากผ้า หรือพายด้วยแรงคน ใช้สำหรับออกไปตกปลา ทอดแห วางวนน้ำตื้นหรือเดินทางในระยะที่ไม่ไกลมากนัก สมาชิกจะนั่งได้ประมาณ 3-5 คน หากอากาศร้อนสามารถทำประทุนตรงส่วนท้ายของเรือ

- ชาวอุรักลาไวย์ ใช้เรือไม้ระกำ หรือ “ปราฮู” ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน “ปราฮู” เป็นเรือลำเล็ก ๆ ขนาดประมาณ 10-4 ตัวกึ่งรูปแบบคล้ายเรือแจวหัวโพง หรือเรือหางยาวในปัจจุบันแต่หัวท้ายจะสั้นและสมดุลกว่า กระดุกทำด้วยไม้ขุด กราบเรือทั้ง 2 ข้างทำด้วยไม้ระกำใช้แจวคู่ เป็นตัวบังคับให้ขับเคลื่อนด้วยแรงคน ภายในเรือปูด้วยฟากไม้ไผ่สำหรับเป็นที่นอน และที่พักอาศัยของครอบครัวเล็ก ๆ ประมาณ 3-5 คน และใช้ “กายัก” หรือ “แซง” ยึดติดกันเป็นชั้น ๆ ด้วยใบของต้นจากทะเล สามารถพับเป็นสามเหลี่ยมหน้าจั่วให้ปลายฐานทั้งสองข้างกางออกชิดขอบแคมเรือด้านในทั้งสองข้างเมื่อทำหน้าที่เป็นหลังคาบังแดด ลม และฝน เมื่อขึ้นบกสามารถพับเก็บนำติดตัวไปกางบนหาดทรายเป็นเพิงพักชั่วคราวได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการสร้างเรือจะไม่เกิดขึ้น หากชาวเลไม่รู้จักรวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลที่มีความสำคัญ ในการกำหนดวิถีหากินทางทะเล ที่นักวิชาการให้การยกย่องชาวเลว่าสามารถ “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” ได้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชาวเลรู้ทิศทางในการเดินเรือโดยอาศัยการเรียนรู้และสังเกตจากดวงดาวบนท้องฟ้า ทำให้ชาวเลมีความแม่นยำในการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างชาวเลในหมู่เกาะต่าง ๆ

นอกจากนี้ชาวเลยังมีความรู้เกี่ยวกับคลื่นลมในท้องทะเล ที่สัมพันธ์กับวิถีหากินทางทะเลเป็นอย่างดี กล่าวคือ ชาวเลจะรู้ว่าในแต่ละวันมีน้ำขึ้น น้ำลงกี่ครั้ง โดยสังเกตจากการโคจรของดวงจันทร์ และนิยามลักษณะของน้ำขึ้น น้ำลง ในแต่ละวันเป็นภาษาของชาวเลเอง เช่นเดียวกับการพัดของลม ชาวเลรู้ดีว่าในแต่ละช่วงเดือนมีลมอะไรพัดบ้าง และพัดไปในทิศทางใด ชาวเลจะอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” ในการหากินในทะเล จากภูมิปัญญาดังกล่าวจะทำให้ชาวเลรู้ว่าสัตว์ทะเลแต่ละชนิดจะอยู่บริเวณไหนเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาใด และฝูงปลาจะเคลื่อนย้ายไปตามที่ต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับกระแสน้ำและทิศทางลม โดยชาวเลจะใช้เครื่องมือประมงที่ประดิษฐ์ขึ้นเองแบบง่ายในการจับสัตว์ทะเล หากเป็นช่วงที่มีลมมรสุมชาวเลจะไม่ได้ออกทะเล และใช้เวลาส่วนใหญ่ในการซ่อมแซมเครื่องมือประมงและเรือ วิถีชีวิตดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยไม่คิดจะทำลายธรรมชาติ เพราะช่วงเวลาดังกล่าวสัตว์ทะเลได้มีโอกาสฟื้นตัว

สำหรับเรื่องความเชื่อ ปัจจุบันชาวเลยังนับถือผี เทวดา วิญญาณของบรรพบุรุษ และวิญญาณต่าง ๆ ในธรรมชาติ โดยเฉพาะในทะเล ป่า ภูเขา และยังมีการจัดพิธีประจำปีของชาว มอแกน มอแกลน และอุรักลาไวย์ เพื่อเซ่นไหว้หรือฉลองวิญญาณเหล่านี้และเพื่อขจัดทุกข์โศก

โรคภัยออกจากชุมชน ในช่วงพิธีจะมีการสร้างหรือตกแต่งศาลวิญญาณหรือหลาทวดเพื่อเซ่นไหว้สักการะวิญญาณต่าง ๆ พิธีของชาวเลทั้งสามกลุ่มจะจัดในช่วงวันเพ็ญประมาณเดือน 4-5-6 ทางจันทรคติ และเดือน 11-12 ซึ่งเป็นช่วงต่อระหว่างฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ (นฤมล อรุโณทัย, 2549: 19) แต่สัญลักษณ์และจุดเน้นในพิธีกรรมของชาวชาวมอแกน มอแกลน และอุรักลาไวย์ ต่างกันคือ มอแกนเน้นการฉลองวิญญาณบรรพบุรุษที่มีสัญลักษณ์เป็นเสาไม้แกะสลักเรียกว่าหล่อโบง และเรียกพิธีฉลองนี้ว่า “เหน่เอ็น หล่อโบง” พิธีจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนห้าทางจันทรคติ ส่วนพิธีกรรมหลักของมอแกลนคือ พิธีบนตายายเป็นพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน แต่จุดเน้นคือพิธี “เฒ่าทวด” และบนตายาย จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนสี่ทางจันทรคติ ส่วนอุรักลาไวย์มีพิธีลอยเรือ “เปอลาจัก” และการปักไม้กันผี “ก่ายู พาสาดัก” จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนหกและเดือนสิบเอ็ดทางจันทรคติ โดยมีการต่อเรือไม้ทองหลางทำพิธีฉลองเรือ ใส่ข้าวกับข้าว หมาก พลุติดเล็บตัดผม แกะไม้เป็นรูปต่าง ๆ ใส่ไว้ในเรือ เพื่อเป็นตัวแทนสิ่งโชคร้ายและช่วยนำพาเรือลอยเคราะห์นี้เดินทางไปจากหมู่บ้าน ไปยังดินแดนตำนาน คือ ชนุนงฌิรีย พิธีกรรมที่เกิดขึ้นเป็นการย้ำความสัมพันธ์แบบพี่น้องและการผูกพันกับวิญญาณบรรพบุรุษ ยังมีความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อถืออำนาจของผีทั้งผีบรรพบุรุษและผีดูแลทรัพยากรธรรมชาติซึ่งช่วยผลิตซ้ำพฤติกรรมที่ไม่ทำลายทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

4.2 บริบทชุมชนชาวอุรักลาไวย์ จังหวัดภูเก็ต

จังหวัดภูเก็ต มีชุมชนชาวอุรักลาไวย์อาศัยอยู่มาช้านาน และเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “ปูเลาเต๊ะซา” คือสถานที่หรือถิ่นที่พวกเขาเลือกได้พอใจแล้วชอบที่จะอาศัยอยู่ หลังจากได้อพยพเร่ร่อนไปทำมาหากินยังเกาะต่าง ๆ ทุกแห่งแล้วเกาะนี้มีความสะดวกสบายมากกว่าเกาะอื่น โดยชุมชนชาวอุรักลาไวย์ทั้ง 3 ชุมชนจึงเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายฝั่งและเกาะดังต่อไปนี้ (ประเทือง เครือหงส์, 2543)

1) ชุมชนสะป๋า ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองภูเก็ต ชาวอุรักลาไวย์เรียกพื้นที่นี้ว่า “ตะโละสะป๋า” ส่วนใหญ่เป็นชาวอุรักลาไวย์ที่อพยพมาจากเกาะสิเหร่ เพื่อมาประกอบอาชีพหาหอยแครงและได้อาศัยอยู่ที่สะป๋าเป็นการถาวร เพราะบริเวณดังกล่าวมีหอยแครงจำนวนมาก การทำมาหากินสะดวก และระหว่างปีพ.ศ.2545-2546 มีการสำรวจจำนวนประชากรชาวอุรักลาไวย์ที่บ้านสะป๋า พบว่ามีจำนวนประชากรประมาณ 405 คน และมีจำนวนครัวเรือน 37 ครัวเรือน (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546)

2) ชุมชนแหลมตุ๊กแก เกาะสิเหร่ ตำบลรัษฎา อำเภอเมืองภูเก็ต ชาวอุรักลาโว้ยเรียกพื้นที่นี้ว่า “ปูเลาสิเหร่” สันนิษฐานว่าในอดีตมีการปลูกพื้ที่เกาะแห่งนี้จำนวนมาก ชาวอุรักลาโว้ยหาพื้ที่นี่เพื่อไปกินกับหมาก จึงได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ พื้นที่แห่งนี้ ในระหว่างปีพ.ศ.2545-2546 เกาะสิเหร่มีจำนวนประชากรชาวอุรักลาโว้ยรวมทั้งหมดประมาณ 1,087 คน และมีจำนวนครัวเรือน 239 ครัวเรือน (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546)

3) ชุมชนราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมืองภูเก็ต ชาวอุรักลาโว้ยเรียกพื้นที่นี้ว่า “ปาไตราไวย์” (ปาไ-หาด, ราไวย์-เบ็ด) สันนิษฐานว่าเดิมแถบบริเวณนี้มีการตกเบ็ดหาปลาหากุ้งจำนวนมาก และที่ชุมชนราไวย์แห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอุรักลาโว้ยและมอแกน จากการรวบรวมข้อมูลจำนวนประชากรของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2551 มีจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 1,300 คน และมีจำนวนครัวเรือน 239 ครัวเรือน ปัจจุบันชาวอุรักลาโว้ยชุมชนราไวย์มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น ประมงพื้นบ้าน ขับเรือเร็ว ดูแลนักท่องเที่ยวดำน้ำ ทำงานในโรงแรมรีสอร์ท และรับจ้างทั่วไป การที่ชุมชนตั้งอยู่บนถนนสายหลักและอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวทำให้ชุมชนค่อนข้างเปิด ชาวบ้านมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมภายนอก ซึ่งอาจทำให้เกิดการละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม จึงเลือกหมู่บ้านชาวอุรักลาโว้ยบ้านราไวย์เป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้

ชายชาวอุรักลาโว้ย อายุ 49 ปี สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) ที่บ้านราไวย์ บอกเล่าถึงความเป็นมาในชาติพันธุ์ของเขาว่า “บรรพบุรุษของผมเคยบอกเอาไว้ว่าพวกเราอพยพมาจากประเทศอินโดนีเซีย ประเทศมาเลเซีย แล้วมาอาศัยอยู่ตามหมู่เกาะในทะเลอันดามันเมื่อครั้งก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งตอนนั้นเป็นรุ่นทวด รุ่นปู่ ย่า พอสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นรุ่นพ่อแม่และคนแก่ในหมู่บ้าน ตอนนั้นบุคคลเหล่านี้อายุ 70-80 ปี เขาบอกว่าเขาก็อยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิดแล้ว สมัยก่อนชาวเลจะไปมาหาสู่กันบ่อยโดยใช้เรือเจียง (เรือพาย) ญาติของผมอยู่ที่ เกาะสิเหร่ อ่าวสะป้า จังหวัดภูเก็ต เกาะลันตา เกาะพีพี จังหวัดกระบี่ และเกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล”

4.3 ที่ตั้งหมู่บ้าน

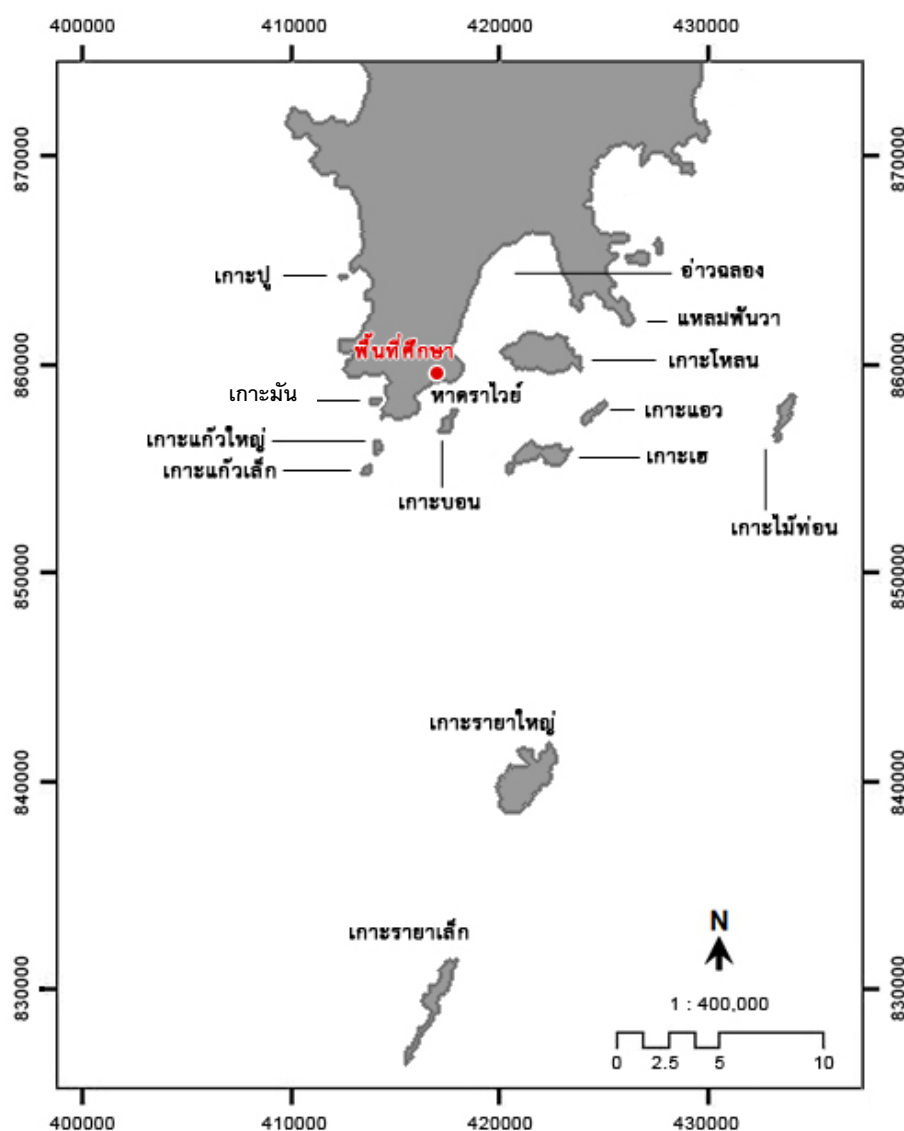
หมู่บ้านชาวอุรักลาโว้ยบ้านราไวย์อยู่ห่างจากตัวเมืองภูเก็ตประมาณ 17 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะภูเก็ต อยู่ในเขตพื้นที่หมู่ 2 ตำบลราไวย์ อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 19 ไร่ ทิศใต้ของหมู่บ้านติดกับหาดราไวย์ การเดินทางสามารถเดินทางจากวงเวียนห้าแยกฉลองโดยมีถนนพิเศษเป็นแนวยาวเรียบชายฝั่งทะเลอันดามัน หมู่บ้านตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของหาดราไวย์ (โปรดดูรูปภาพหมายเลข 4-2) หาดราไวย์เป็นหาดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดภูเก็ตมาแต่

เก่าก่อน ในปัจจุบันหาดราไวย์มีร้านค้าและร้านอาหารตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี หาดราไวย์ตั้งอยู่ใกล้กับสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น แหลมพรหมเทพ แหลมกาน้อย แหลมกาใหญ่ หาดในหาน หาดยะนุ้ย หาดอ่าวเสน และตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่เกาะบริวารของเกาะภูเก็ต จำนวน 9 เกาะ คือ เกาะโหลน เกาะเฮ เกาะรายาน้อย เกาะรายาใหญ่ เกาะบอน เกาะมัน เกาะแฉวง เกาะแก้วนอก และเกาะแก้วใน ด้วยเหตุนี้เองชาวอุรักลาไวย์ในอดีตจึงเลือกพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน เพราะพื้นที่ดังกล่าวเหมาะสมแก่วิถีชีวิตพรานทะเล ผู้เก็บหาและล่าสัตว์ทะเล เนื่องจากสามารถเดินทางไปยังพื้นที่บริเวณเกาะต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก พื้นที่บริเวณชายหาดยังสามารถจอดเรือได้ นอกจากนี้ยังมีเส้นทางคมนาคมทางบกเพื่อนำทรัพยากรทางทะเลไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกับคนท้องถิ่น

4.3.1 ลักษณะทางกายภาพ

หมู่บ้านชาวอุรักลาไวย์ตั้งอยู่ปลายหาดราไวย์ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะภูเก็ตซึ่งเป็นเกาะที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 7 องศา 45 ลิปดา ถึง 8 องศา 15 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 98 องศา 15 ลิปดา ถึง 98 องศา 40 ลิปดา ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกทางภาคใต้ของประเทศไทย มีเกาะบริวารจำนวน 32 เกาะ ส่วนกว้างที่สุดของเกาะภูเก็ตเท่ากับ 21.3 กิโลเมตร ส่วนยาวที่สุดของเกาะภูเก็ตเท่ากับ 48.7 กิโลเมตร เฉพาะเกาะภูเก็ตมีพื้นที่ 543.034 ตารางกิโลเมตร ส่วนเกาะบริวารมีพื้นที่ 27 ตารางกิโลเมตร รวมพื้นที่ทั้งหมด 570.034 ตารางกิโลเมตร หรือ 356,271.25 ไร่ (www.phuket.go.th สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2551)

ภูมิประเทศบริเวณหาดราไวย์มีลักษณะเป็นอ่าวเว้าเข้ามา โดยมีแหลมไม้ไผ่ทางทิศตะวันตกและแหลมราไวย์ทางทิศตะวันออกของชายหาด สภาพภูมิประเทศแบบนี้ช่วยกำบังลมพายุได้ดีเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูมรสุม ครั้งเกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิพื้นที่บริเวณหาดราไวย์ถือว่าได้รับความเสียหายน้อยกว่าพื้นที่อื่นเพราะภูมิประเทศที่เป็นอ่าว อีกทั้งยังมีเกาะบริวารของเกาะภูเก็ตกำบังอยู่จึงช่วยลดระดับความรุนแรงของคลื่นลงได้ระดับหนึ่ง ด้านทิศตะวันออกของหาดราไวย์ตั้งอยู่ใกล้กับหาดแหลมกา ด้านทิศตะวันตกตั้งอยู่ใกล้กับแหลมพรหมเทพ ลักษณะภูมิอากาศได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีอากาศร้อนชื้นตลอดปี มี 2 ฤดูประกอบด้วย ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงต้นเดือนพฤศจิกายน และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี 28.61 องศาเซลเซียส มีฝนตก 139 วัน ปริมาณน้ำฝนในปี 2549 วัดได้ 1,638.4 มิลลิเมตร (www.phuket.go.th สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2551)

รูปภาพ 4-2 แผนที่ทางตอนใต้ของเกาะภูเก็ตและเกาะบริวาร (ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก
กรองแก้ว สุอัมพันธ์, 2007: 41)

4.3.2 ประชากร

จากการสอบถามผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน (มีนาคม 2551) พบว่า ปัจจุบันในหมู่บ้านมีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 1,300 คน จำนวนครัวเรือน 239 ครัวเรือน หนึ่งจำนวนสมาชิกในหมู่บ้านได้รวมชาวมอแกน ชาวอุรักลาไวย และคนต่างถิ่นที่ได้แต่งงานกับ ชาวอุรักลาไวยซึ่งได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน จากการสอบถามและการสังเกต พบว่าในหมู่บ้าน

ไม่นิยมการคุมกำเนิดจึงทำให้แต่ละครัวเรือนมีบุตรหลายคนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3 คน ต่อครัวเรือน โดยสามารถประมาณช่วงชั้นอายุของคนในหมู่บ้านได้ดังนี้ เด็กที่มีอายุน้อยกว่า 13 ปี มีจำนวนประมาณ 250 คน เด็กวัยรุ่นจนถึงคนวัยกลางคน อายุระหว่าง 13-60 ปี มีจำนวนประมาณ 1,000 คน บุคคลที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมีจำนวนประมาณ 50 คน จะสังเกตได้ว่าหมู่บ้านมีจำนวนประชากรเด็กและประชากรเด็กวัยรุ่นจนถึงคนวัยกลางคนจำนวนมาก ส่วนผู้อาวุโสมีจำนวนน้อยลง เพราะหลายคนเสียชีวิตตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 60 ปี เนื่องจากการทำงานหนักตั้งแต่ในวัยเด็ก

4.3.3 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

มีการสันนิษฐานกันว่าประชาชนกลุ่มแรกที่มาอยู่อาศัยบริเวณหาดราไวย์คือ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลซึ่งมาอยู่อาศัยนานกว่า 150 ปี ชาวเลที่อาศัยอยู่กลุ่มแรกคือ ชาวอูรักลาไวย์ และต่อมา มีกลุ่มมอแกนอพยพมาอาศัยเพิ่มเติม การศึกษาครั้งนี้จึงให้ความสำคัญที่จะศึกษาวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอูรักลาไวย์ เพราะเป็นกลุ่มแรกที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มานาน มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างดี อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวอูรักลาไวย์จะอพยพมาอยู่อาศัยพื้นที่แห่งนี้เป็นกลุ่มแรก แต่ชาวอูรักลาไวย์ไม่ได้คิดจับจองที่ดินเป็นของตนเอง จึงทำให้ที่ดินที่พวกเขาอยู่อาศัยตกเป็นของคนอื่นและมีปัญหาเรื่องที่ดินตามมาจนถึงปัจจุบัน จากการเก็บข้อมูลเชิงลึกสามารถแบ่งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้านได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

4.3.3.1 ยุคของการเดินทาง (พ.ศ.2383-พ.ศ.2502)

ยุคก่อนที่จะมีการตั้งถิ่นฐานที่หาดราไวย์เป็นการถาวร ก่อนปี พ.ศ.2383 ชาวอูรักลาไวย์ได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณชายหาด และเกาะบริวารของจังหวัดภูเก็ต และได้เลือกพื้นที่บริเวณหาดราไวย์เป็นที่ตั้งถิ่นฐาน ในช่วงแรกเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบไม่ถาวร เพราะสมัยนั้นยังมีการเดินทางเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ ชาวอูรักลาไวย์ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยได้ไม่นานในพื้นที่หาดราไวย์เกิดโรคหิวต้อระบาดมีผู้คนล้มตายจำนวนมาก จึงอพยพครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานยังเกาะเฮห่างจากหาดราไวย์ประมาณ 5 กิโลเมตร และเกาะบอนห่างจากหาดราไวย์ประมาณ 2 กิโลเมตร แต่ยังมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ยังคงอยู่อาศัยบริเวณหาดราไวย์ ในเวลาต่อมาประมาณปี พ.ศ.2383 ชาวอูรักลาไวย์ที่อพยพครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานที่เกาะเฮและเกาะบอน จำนวนหนึ่งได้กลับมาอยู่อาศัยที่หาดราไวย์อีกครั้ง และได้ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรเพราะพื้นที่หาดราไวย์ตั้งอยู่ในทำเล

ที่เหมาะสมกับการทำมาหากินทางทะเล อีกทั้งการคมนาคมทางบกมีความสะดวกสบายสามารถเดินทางไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่เป็นในชีวิตประจำวันกับคนที่ต้องการได้

ชาวบ้านรวมกลุ่มกันสร้างบ้านเรือนอยู่ติดทะเล เพราะความเคยชินและสามารถเข้าถึงทรัพยากรในทะเลได้สะดวก ในขณะที่เดียวกันช่วงเวลานั้นคนไทยท้องถิ่นได้เข้ามาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียงกัน คนเผ่าคนแก่ในหมู่บ้านเล่าให้ฟังถึงภาพหาดทรายขาวในอดีตเมื่อครั้งที่พวกเขายังเป็นเด็กว่า สมัยก่อนบริเวณหาดทรายขาวมีแต่ต้นไม้ใหญ่หลายคนโอบ เช่น ต้นตะเคียน ต้นมะ มีสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น เสือ หมูป่า กระเจง กระรอก เป็นต้น การสร้างบ้านเรือนเป็นการสร้างแบบง่าย ใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้จากป่า เช่น ไม้สำหรับสร้างโครงบ้าน เชือกย่านาง และหวายสำหรับผูก บ้านสมัยก่อนไม่มีการตอกตะปู ฝาบ้านทำจากทางมะพร้าวโดยชาวบ้านสามารถหาทางมะพร้าวได้จากเกาะแก้ว แล้วนำทางมะพร้าวมาแช่น้ำเค็มไว้เพื่อให้ทางมะพร้าวอ่อน หลังจากนั้นจึงจะนำมาเย็บจาก เมื่อเย็บเสร็จนำไปตากไว้แล้วจึงนำมาผูกหลังคา สำหรับพื้นบ้านทำมาจากไม้ไผ่หรือไม้กระดาน บ้านบางหลังนำเอาไม้ไผ่มาสานเป็นฝาบ้าน ส่วนที่นอนสานด้วยไม้ไผ่เช่นกัน บ้านสมัยก่อนเป็นบ้านมีได้ทุนทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี

พ.ศ.2482-2488 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 วิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์มีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก ต้องหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าเพราะออกทะเลไปทำมาหากินไม่ได้ด้วยกลัวจะถูกถูกระเบิด ทำให้ไม่มีอาหารประทังชีวิตจึงต้องขุดหัวมัน หัวกลอย รับประทานประทังชีวิตแทนข้าว ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2484-2485 กลุ่มชาวมอแกนประมาณ 10 ครอบครัวอพยพมาจากเกาะย่านเชือก เกาะสอง เกาะเหลา เกาะสินไห หมู่เกาะใกล้ประเทศพม่า และหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา โดยใช้เรืองมในการเดินทางเพื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยที่หาดทรายขาว (Krongkaew Soo-ampon, 2007: 40-71) ชาวอุรักลาไวย์และชาวมอแกนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยมีการแบ่งพื้นที่ของหมู่บ้านออกเป็น 3 ส่วน คือ บ้านตกเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมอแกน ส่วนบ้านกลางและบ้านบนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอุรักลาไวย์ ต่อมา มีการแต่งงานกันข้ามกลุ่มระหว่างชาวอุรักลาไวย์กับชาวมอแกน และมีการแลกเปลี่ยนชิมชั้ววัฒนธรรมร่วมกัน

นายปลาและนายหมึก (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “ช่วงที่ผมเป็นเด็กอายุ 6-7 ขวบ พื้นที่บริเวณหัวแหลมทรายขาวและเกาะบอน เกาะเฮ เป็นที่ปลูกข้าวไร่ของชาวอุรักลาไวย์ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่ทำงานในทะเลไม่สะดวกเพราะคลื่นลมแรง และเมื่อปี พ.ศ.2502 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยือนราษฎรในจังหวัดภูเก็ต และทรงเสด็จพระราชดำเนินมาที่บริเวณหาดทรายขาว ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหลายคนยังคงจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ดี เพราะได้มีโอกาสเข้าเฝ้ารับเสด็จ และได้ถวายหอยมุกโขงและกัลปังหาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”

4.3.3.2 ยุคเอกสารสิทธิที่ดิน (พ.ศ.2523-2539)

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2523 ชาวอุรึกลาไวย์และชาวมอแกนส่วนหนึ่งได้บัตรประจำตัวประชาชน เป็นหลักฐานบอกให้รู้ว่าพวกเขาเป็นคนไทยมีสิทธิทุกอย่างเหมือนคนไทยทั่วไป และในปีพ.ศ.2526 ที่ดินที่ชาวบ้านอยู่อาศัยมานานนับร้อยกว่าปีได้ถูกรอครอบครองโดยคนไทยท้องถิ่นคือ นายเจริญ มุขดี ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น นายราบ มุขดี และนายว่าน อารีรอบ อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นายสีกันและนายวีวัย (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (ตุลาคม 2550) เล่าว่า “ในสมัยก่อนเมื่อชาวบ้านเห็นพวกใส่ชุดกากีอันหมายถึงเครื่องแบบราชการ ชาวบ้านเกิดความกลัวต้องวิ่งเข้าไปแอบในป่า ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นจึงได้รวมตัวกับคนท้องถิ่นไปออกเอกสารสิทธิที่ดิน ทำให้ที่ดินที่ชาวบ้านอยู่อาศัยตกเป็นของผู้ใหญ่บ้านและคนท้องถิ่นอีกสองคน ชาวบ้านเป็นคนซื้อคนท้องถิ่นใช้ให้ถางป่าแล้วปลูกมะพร้าวแลกกับข้าวสารชาวบ้านมักทำตามโดยที่ไม่เคยรู้มาก่อนว่านี่คือการจับจองที่ดิน เพราะชาวบ้านไม่เคยคิดที่จะจับจองทั้งที่พื้นที่บริเวณชายหาดและพื้นที่เกาะล้วนเป็นที่อยู่ของชาวบ้านมาแล้วทั้งสิ้น และชาวบ้านคิดว่าทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้”

ปัญหาที่ดินได้ปะทุขึ้นเมื่อเจ้าของที่ดินอ้างกรรมสิทธิ์อันชอบธรรมในความเป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมาย พยายามที่จะขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ แต่ชาวบ้านยังคงไม่ยอมย้ายออกจากที่ดินที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มานานนับร้อยปี เมื่อเป็นดังนี้ชาวบ้านจึงอยู่อย่างยากลำบากในที่ดินของตนเอง แต่มิได้เป็นเจ้าของตามกฎหมาย ทำให้หมู่บ้านขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ล้าหลังกว่าหมู่บ้านอื่นในตำบลราไวย์ เพราะเจ้าของที่ดินห้ามมิให้มีการสร้างบ้านเรือนเพิ่มและขัดขวางทางการในการเข้าไปพัฒนาพื้นที่เพราะอ้างว่าเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล และเมื่อปี พ.ศ. 2539 มีการเรียกร้องสิทธิในที่ดินระหว่างชาวบ้านกับเจ้าของที่ดิน โดยมีองค์กรเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเข้ามาช่วยเรียกร้อง แต่ก็ยังไม่ได้ข้อยุติ (Krongkaew Soo-ampon, 2007: 40-71)

4.3.3.3 ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2544-2550)

ประมาณปีพ.ศ.2544 เป็นต้นมาการท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ตขยายตัวเพิ่มขึ้น ตามจำนวนนักท่องเที่ยวชาวยุโรปและเอเชีย โดยจังหวัดภูเก็ตได้ประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศกระตุ้นการท่องเที่ยว ส่งผลให้สถิตินักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในจังหวัดภูเก็ตในช่วงเดือนมกราคม-กันยายน 2549 เพิ่มขึ้นร้อยละ 82.81 เมื่อเทียบกับปี 2548 ส่วนรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 165.94 หากคิดเป็นจำนวนเงินที่ได้จากการท่องเที่ยวช่วงมกราคม-กันยายน 2549 ประมาณ 45,890.57 ล้านบาท จำนวนนักท่องเที่ยวโดยรวมขยายตัว

(ช่วงฤดูการท่องเที่ยว) อัตราการเข้าพักตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2549 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2550 เฉลี่ยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 80-90 โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากประเทศสวีเดน ประเทศเกาหลี ประเทศออสเตรเลีย ประเทศฟินแลนด์ และประเทศเยอรมัน (www.pcoc.moc.go.th สืบค้นเมื่อ 6 สิงหาคม 2551) จึงทำให้พื้นที่บริเวณชายหาดมีธุรกิจโรงแรม รีสอร์ท สปา และร้านอาหารเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

ตำบลราไวย์มีสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีชื่อเสียงสำหรับดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งพื้นที่ชายหาดและพื้นที่เกาะ ส่งผลให้ตำบลราไวย์มีธุรกิจโรงแรม รีสอร์ท สปา ร้านอาหารเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ตั้งแต่ริมชายหาดจนไปถึงเกาะทั้งหลาย พื้นที่ของหมู่บ้านทางทิศตะวันออกจึงถูกสร้างเป็นรีสอร์ทและสปาขนาดใหญ่ เจ้าของที่ดินพยายามปิดกั้นไม่ให้ชาวบ้านใช้หรือสัญจรผ่านพื้นที่ดังกล่าว แต่พื้นที่ด้านในสุดของแหลมราไวย์ซึ่งใกล้กับรีสอร์ทและสปา ดังกล่าวเป็นที่ตั้งของศาลพิธีประจำหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่ถักไซเครื่องมือจับปลาของคนในหมู่บ้านมานานชาวบ้านจึงไม่ยินยอมให้ปิดทางสัญจรเกิดการประท้วงขึ้น เจ้าของรีสอร์ทและสปาจึงต้องเปิดทางให้ชาวบ้านใช้สัญจรได้ต่อไป

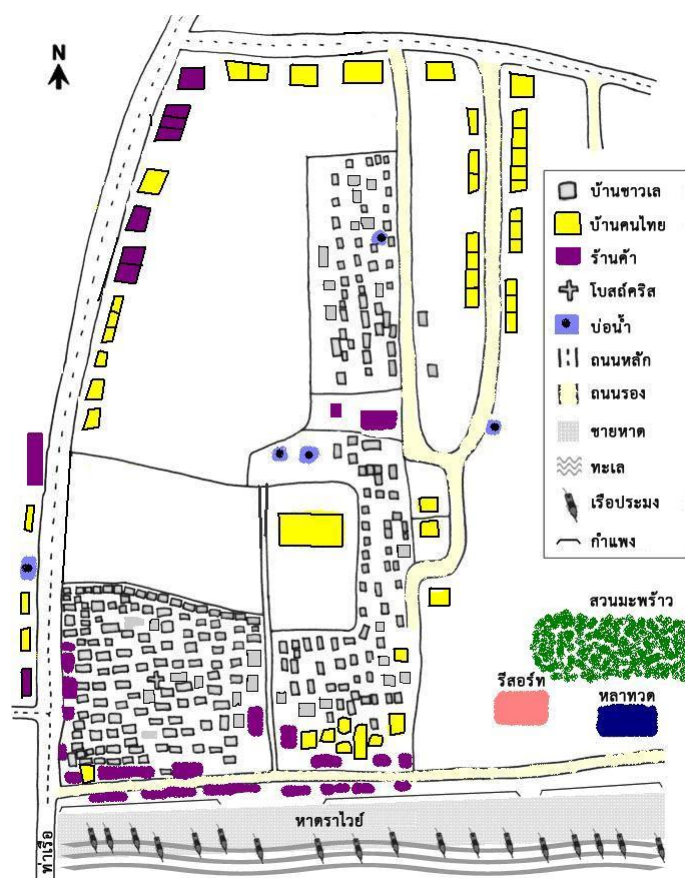
ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.2547 พื้นที่บริเวณ 6 จังหวัดทางภาคใต้ฝั่งทะเลอันดามัน ประสบเหตุธรณีพิบัติภัยสึนามิ ทำให้เกิดความเสียหายและการสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่ที่ทุกคนต้องจดจำ จังหวัดภูเก็ตมีผู้เสียชีวิต 281 ราย บาดเจ็บ 1,282 ราย สูญหาย 2,181 ราย (www.manager.co.th สืบค้นเมื่อ 29 กันยายน 2551) นอกจากนี้ยังมีทรัพย์สินเสียหายอีกจำนวนมาก พื้นที่หาดราไวย์และบริเวณหมู่บ้านไม่มีใครเสียชีวิต มีแค่เพียงทรัพย์สิน บ้านเรือน เรือ และอุปกรณ์ทำมาหากินเสียหาย เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้สังคมได้รับรู้ถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลทั้ง 3 กลุ่ม จึงมีหลายภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนยื่นมือมาให้ความช่วยเหลือ ให้เงินเป็นค่าซ่อมแซมเรือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เสียหาย เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ชาวอุรักลาไวย์ได้มีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็นในเวทีสาธารณะ ทำให้ชาวบ้านกล้าที่จะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) หมู่บ้านในเนื้อที่ประมาณ 19 ไร่ มีทั้งชาวอุรักลาไวย์ มอแกน และคนไทยเข้ามาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างแออัดคับแคบ โดยมีชาวอุรักลาไวย์เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด หมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 239 ครัวเรือน ชุมชนขยายตัวออกไปด้านในอย่างไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินแคบ ๆ สำหรับคนเดินและเชื่อมระหว่างบ้าน บ้านเรือนส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปมากจากที่ใช้วัสดุธรรมชาติมาใช้สังกะสีในการปลูกสร้าง บางบ้านใช้กระเบื้องมุงหลังคา ฝาบ้านกั้นด้วยสังกะสีหรือฉาบปูน มีบ้านเพียงไม่ถึง 20 หลังที่ใช้ฝาไม้ไผ่ ปัจจุบันบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียว และมีคนไทยที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานปะปนกับชาวเล ซึ่งส่วนใหญ่จะเปิดร้านค้าขายของชำ ปล่อยเงินกู้ เปิดร้านขายของที่ระลึก เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และโรงบรรจุปลาสดส่งขาย

มาเลเซีย สิงคโปร์ โดยมีชาวอุรูกลาไวเป็นลูกจ้าง สภาพพื้นที่ยังคงเป็นพื้นที่ที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ถนนหนทางในหมู่บ้านเป็นหลุมเป็นบ่อ ช่วงฤดูฝนในหมู่บ้านน้ำท่วมขัง เพราะไม่มีพื้นที่ระบายน้ำเนื่องจากความหนาแน่นของครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีครัวเรือนประมาณร้อยละ 70 ที่ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกด้านห้องน้ำห้องส้วมจึงต้องอาศัยพื้นที่บริเวณหาดเป็นห้องขี้ถ่าย ปัจจุบันนี้มีห้องน้ำสาธารณะประมาณ 5 ห้อง ซึ่งไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร

นอกจากความไม่สะดวกเรื่องสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานแล้ว ขวัญและกำลังใจของชาวบ้านยังค่อนข้างตกต่ำเพราะยังไม่มีความเห็นอนเรื่องที่อยู่อาศัย เนื่องจากปัญหาเรื่องที่ดินยังไม่สิ้นสุด เจ้าของที่ดินใหม่พยายามขับไล่ให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ อีกทั้งพื้นที่บริเวณศาลพิธิกรรมของชาวบ้านถูกเจ้าของรีสอร์ทและสปาขอกิน เพราะจะนำที่ดินส่วนดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ไว้สำหรับเป็นที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยว โดยจะให้ที่ดินส่วนที่ติดกับกำแพงไว้ให้ชาวบ้านถักไซ และย้ายศาลพิธิกรรมของหมู่บ้านมาไว้บริเวณที่ดินดังกล่าวแต่ชาวบ้านยังไม่ยินยอม

นายสีกุน (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “บริเวณนั้นเป็นที่ตั้งศาลพิธิของหมู่บ้านมานานมากตั้งแต่รุ่นแรก ๆ ที่มาอยู่ที่หาดราไว จะให้เคลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่นไม่ได้หากเกิดการเคลื่อนย้ายอาจจะเกิดเหตุร้ายขึ้นในหมู่บ้านได้” นายสีกุน (นามสมมุติ) ได้ย้ำอีกว่า “ผมมีความผูกพันกับที่นี่ ขนาดลูกชายของผมไปมีครอบครัวอยู่ที่จังหวัดตรัง ลูกชายชวนผมไปอยู่ด้วย แต่บ้านของลูกชายอยู่ในป่ายางไม่ได้ติดทะเล ผมจึงไม่ยอมไปอยู่ เพราะไม่ได้เห็นทะเล ไม่ได้ยินเสียงคลื่นแล้วคิดถึงบ้าน” ปัจจุบันพื้นที่เกาะที่ชาวบ้านเคยไปเที่ยวพักผ่อนกลับกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลห้ามเข้า โดยเฉพาะเกาะที่มีรีสอร์ทเพราะผู้ประกอบการท่องเที่ยวกลัวว่าชาวบ้านจะไปรบกวนการพักผ่อนของนักท่องเที่ยว

รูปภาพ 4-3 แผนผังภาพจำลองหมู่บ้านชาวเลบ้านราไวย์ (ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก
กรองแก้ว สุอัมพันธ์, 2007: 49)

4.3.4 วิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์บ้านราไวย์

4.3.4.1 ช่วงปีพ.ศ. 2481-2501

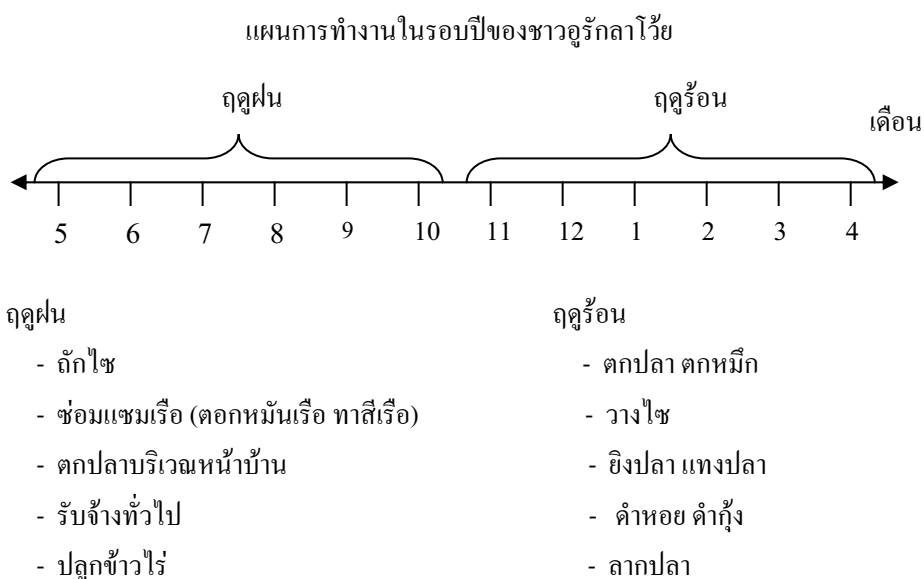
ในช่วงนั้นชาวอุรักลาไวย์ใช้ชีวิตส่วนใหญ่กับการเป็นพรานผู้เก็บหาและล่าสัตว์ทะเล โดยใช้เครื่องมือประมงที่ได้คิดค้นดัดแปลงจากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในพื้นที่ เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้งานในแต่ละประเภท ชาวอุรักลาไวย์ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเก็บหาทรัพยากรทางทะเลที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อให้มีอาหาร มีรายได้ และส่งสมประสบการณ์ในการอยู่ร่วมกับท้องทะเลมาตั้งแต่วัยเด็กจนตลอดชีวิต ทำให้ชาวอุรักลาไวย์รับรู้และเข้าใจระบบนิเวศทางทะเลเป็นอย่างดี เป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งได้ปลูกฝังและถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้กับลูกหลานผ่านการเรียนรู้ในธรรมชาติตลอดมา โดยเด็กผู้ชายมีความใกล้ชิดกับพ่อและญาติที่เป็นผู้ชาย เพราะได้มีโอกาสติดตามพ่อ ญาติ หรือเพื่อน

บ้านออกทะเลตั้งแต่วัยเด็ก ช่วงเวลานั้นเองจึงเป็นช่วงเวลาของการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศทางทะเลจากพ่อสู่ลูก เพื่อให้ลูกได้สืบทอดความรู้ดังกล่าวสำหรับใช้ในการทำมาหากิน สำหรับเด็กผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับแม่และญาติผู้หญิง หน้าที่ของเด็กผู้หญิงคือการทำงานบ้าน หุงหาอาหารและเลี้ยงน้อง บางครั้งมีโอกาสดูตามแม่และญาติผู้หญิงออกทะเลไปหาหอยและหาอาหารบริเวณเกาะ จึงได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการหาหอย การหาอาหารจากแม่ เพื่อวันข้างหน้าลูกเติบโตใหญ่จะได้ช่วยแบ่งเบาภาระให้กับครอบครัว

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวอุรักลาไวย์กับท้องทะเลสะท้อนให้เห็นผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่างเดียวในการดำรงชีวิตคงไม่เพียงพอ เพราะในช่วงฤดูมรสุมพวกเขาไม่สามารถจะออกทะเลได้ และอาหารหลักของชาวอุรักลาไวย์คือข้าว ดังนั้น ในอดีตช่วงฤดูมรสุมพื้นที่บริเวณห้วยแหลมราไวย์ เกาะบอน เกาะเฮ จึงเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชาวอุรักลาไวย์

วิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์ในช่วงพ.ศ.2481-2501 มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก มีรายได้จากการนำทรัพยากรที่หาได้จากทะเลไปขายเพื่อนำเงินมาซื้อของใช้ที่จำเป็น และในช่วงฤดูมรสุมที่ไม่สามารถออกทะเลชาวบ้านจึงไม่มีรายได้ พื้นที่ปลูกข้าวไร่ที่มีอยู่เล็กน้อยมีผลผลิตไม่พอที่จะเลี้ยงหลายครอบครัวได้ ด้วยเหตุจำเป็นเพื่อให้ครอบครัวอยู่รอด หัวหน้าครอบครัวจึงต้องไปรับจ้างทำงานทั่วไปขึ้นอยู่กับคนท้องถิ่นว่าจ้าง เช่น ขึ้นมะพร้าว ดำนา นวดข้าว ถางป่า เป็นต้น เพื่อนำเงินมาซื้อข้าวสาร พริกเกลือ กะปิ ของใช้จำเป็นในครัวเรือน บางครั้งค่าตอบแทนที่ได้คือข้าวเปลือก ซึ่งชาวบ้านต้องนำมาดำเพื่อให้ได้ข้าวสาร คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านหลายท่านเล่าให้ฟังถึงวิถีชีวิตที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ที่ยากลำบากในอดีตว่า “ชีวิตชาวบ้านอยู่กับทะเลทำงานในทะเลทั้งวัน ไม่มีวันหยุดยกเว้นช่วงที่มีมรสุมเข้า ในทะเลมีคลื่นลมแรงชาวบ้านจะไม่ออกทะเลเพราะอันตราย ส่วนใหญ่ถักไซ ซ่อมแซมเรืออยู่ที่บ้าน บางคนไปทำงานรับจ้างกับคนท้องถิ่น”

การใช้ชีวิตในรอบปีของชาวอุรักลาไวย์ในอดีตมีความกลมกลืนไปกับฤดูกาล ในช่วงฤดูแล้งประมาณเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวอุรักลาไวย์อยู่ในทะเล ออกทะเลไปตกปลา ตกหมึก ดำหอย ดำปลิงทะเล จมไข ยิงปลา ลากปลา เป็นต้น แต่เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงมรสุมการทำมาหากินในทะเลมีอุปสรรคเพราะคลื่นลมแรงบางครั้งมีพายุเข้า ชาวอุรักลาไวย์บางคนจึงต้องไปหางานบนบกทำส่วนใหญ่มักจะเป็นงานรับจ้างทั่วไปที่จะต้องใช้แรงงาน บางคนปลูกข้าวไร่ บางคนซ่อมแซมอุปกรณ์หากิน เช่น ตอกหมันเรือ ถักไซ เตรียมพร้อมไว้สำหรับฤดูกาลหน้าที่จะมาเยือน

นายนกแก้ว นายมังกร นายมุข (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2551) กล่าวถึงชีวิตในวัยเด็กว่า “พวกเราออกเลตั้งแต่ยังเด็กตามพ่อและญาติ ๆ ไปตกปลา เมื่ออายุประมาณ 12-13 ปี เคยขายปลาได้เงินมากที่สุด 20 บาท ซึ่งถือว่าเป็นเงินจำนวนมากแล้วในสมัยนั้น เพราะว่าในสมัยก่อนข้าวสารราคาถูก มีเงินแค่ 50 บาทสามารถซื้อสินค้าที่ต้องการได้ครบ สมัยก่อนมีรถสองแถวแค่คันเดียวนาน ๆ มาครั้ง ชาวบ้านจึงใช้วิธีเดิน บางครั้งเดินไปจนถึงบ้านกะตะ ป่าตอง กระทุ้ บ้านพอน บ้านคอน เพื่อนำทรัพยากรที่หาได้จากทะเลไปแลกข้าวสารกับคนไทย ที่ท้องถิ่นที่ทำงาน ระหว่างทางเกิดหิวน้ำก็หยุดพักดื่มน้ำที่บ้านคนไทย บางครั้งได้ไปช่วยคนไทยเกี่ยวข้าว นวดข้าว แลกกับข้าวเปลือกแทนเงินค่าจ้างซึ่งจำนวนข้าวเปลือก เราก็ไม่ได้เรียกร้องแล้วแต่จะให้ เมื่อได้ข้าวเปลือกมาต้องเอามานวดมาตำกันเอง ชีวิตของเราลำบากเสื้อผ้าไม่มีจะใส่ปะแล้วปะอีก บางครั้งเอาใบสับปะรดมาขูดหนามออกเหลือแต่เส้นใยแล้วเอาไปทำกางเกง เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยจะรักษาตนเองโดยใช้วิธีการแบบพื้นบ้านให้หมอพื้นบ้านหรือผู้ที่มีความรู้ทางด้านนี้ไปด่า

4.3.4.2 ช่วงปีพ.ศ. 2502-2511

วิถีชีวิตของชาวอุรักลาไวย์ในช่วงนั้นเด็ก ๆ บางคนเริ่มมีโอกาสดูทีวี หนังสือในภาคบังคับ แต่ส่วนใหญ่เรียนจบแค่ประถมศึกษาปีที่ 4 จึงทำให้ชาวอุรักลาไวย์ไม่มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพอื่นนอกจากการทำงานทางทะเล หลังจากเลิกเรียนหรือในช่วงวันหยุดเด็ก ๆ

มีโอกาสติดตามพ่อแม่ไปทำมาหากินทางทะเล เพื่อที่จะได้มีอาหารมีรายได้อีกจากการนำปลาที่จับได้ไปขาย จะได้มีเงินไปโรงเรียนและซื้อของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน

นายก๊วยแดง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2551) กล่าวว่า “เด็กสมัยก่อนมีชีวิตที่ลำบากต้องต่อสู้ชีวิต ได้เงินไปโรงเรียนเพียง 50 สตางค์ พอกลับมาจากโรงเรียนต้องออกไปหาปลากับพ่อ เมื่อได้ปลามากก็ทำเป็นพวงเอาไปขายตามบ้านคนไทย ปลาส่วนหนึ่งเก็บไว้จะได้มีกับข้าว เงินที่ได้จากการขายปลาจะไปซื้อข้าวสารและเก็บไว้เป็นเงินไปโรงเรียน”

นางปลิง นางกุ่ม นางปู นางกั้ง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม-เมษายน 2551) เล่าให้ฟังว่า “วิถีชีวิตของผู้หญิงชาวอุรึกลาไวย์ในอดีต วัยเด็กต้องช่วยแม่ทำงานบ้านทุกอย่าง เลี้ยงน้อง เมื่อมีเวลาว่างก็จะตามแม่และญาติผู้หญิงไปหาหอย กุ้ง ปลา ตามหน้าบ้าน ตามหัวแลม ตามข้างเกาะ เวลานั้นแห้ง บางครั้งไปหาผักมาไว้ทำอาหารเมื่อถึงช่วงที่มีลมมรสุมหิมพานต์เป็นลูกจะไปเก็บเอาเมล็ดและลูกของมันมาแกง บางคนก็เอาไปคั่ว เมื่อโตเป็นสาวก็แต่งงานมีครอบครัวตอนที่แต่งงานใหม่ๆ จะช่วยสามีหาปลา พอได้ปลามากก็นำมาร้อยเป็นพวงแล้วพาไปขาย พวงละ 10-15 บาท แต่พอมีลูกก็ไม่ได้ออกทะเลเลยเพราะต้องเลี้ยงลูกและหุงหาอาหาร”

4.3.4.3 ช่วงปีพ.ศ. 2540-2551

ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวอุรึกลาไวย์ยังคงทำมาหากินทางทะเลอย่างในอดีต และมีวิธีการจับปลาโดยอาศัยอุปกรณ์ทำมาหากินที่ทันสมัยขึ้น เช่น เครื่องลมที่ช่วยให้ชาวบ้านดำน้ำได้นานขึ้น เป็นต้น มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายอาชีพส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ชาวบ้านในหมู่บ้านหลายคนโดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่เลือกที่จะทำงานโรงแรม รีสอร์ท ขับเรือท่องเที่ยว และนำนักท่องเที่ยวดำน้ำดูทัศนียภาพใต้น้ำ ลูกจ้างร้านอาหาร และรับจ้างทั่วไป ปัจจุบันชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาก สังเกตได้จากครัวเรือนส่วนใหญ่มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น พัดลม หม้อหุงข้าว เป็นต้น ยุคข้าวสารแลกเปลี่ยนกับสมัยก่อนจึงหมดความหมาย เพราะอาหารทะเลมีราคาแพง มีนักท่องเที่ยวและคนที่ต้องการซื้ออาหารทะเลสดที่หมู่บ้านทุกวัน โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางไปหาผู้ซื้ออย่างเช่นในอดีต

หญิงชาวอุรึกลาไวย์วัยกลางคนกลุ่มหนึ่งกล่าวว่า “วิถีชีวิตของพวกเราต่างจากวิถีชีวิตของเด็กในปัจจุบัน เพราะเด็กสมัยก่อนต้องมีความรับผิดชอบสูงเกี่ยวกับงานบ้าน และเมื่อมีโอกาสจะติดตามพ่อแม่ออกทะเลบ่อยครั้ง แต่เด็กปัจจุบันนี้ไม่มีใครสนใจเลย พ่อแม่ชักชวนไป ยังไม่มีใครไป ชอบเที่ยวเตร่ไปวัน ๆ และเด็กผู้หญิงปัจจุบันนี้แต่งตัวเก่ง กับข้าวกับปลาที่ไม่สนใจทำ บางคนคิดการพนันอย่างหนัก ไม่สนใจแม้แต่การเลี้ยงลูก”

4.3.5 การศึกษา

เด็กในหมู่บ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นส่วนใหญ่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ แต่ก็เรียนจบแค่การศึกษาภาคบังคับ เนื่องจากเด็ก ๆ ในหมู่บ้านหลายคนไม่มีความสุขกับการเรียนหนังสือและบางคนขาดเรียนบ่อยครั้ง ทำให้ครูที่โรงเรียนต้องไปตามให้มาเรียนหรือต้องบังคับพ่อแม่ให้ส่งลูกมาเรียนอย่างสม่ำเสมอ เด็กบางคนไม่ตั้งใจเรียนเมื่อโรงเรียนเพราะถูกบังคับให้ทำการบ้าน ถูกเพื่อนล้อถึงสิ่งที่คิดว่าเป็นปมด้อย เมื่อผลการเรียนอ่อนโดนคุณครูดุและทำโทษ ดังนั้นจึงมีเด็กกลุ่มหนึ่งที่เล่นอยู่บริเวณชายหาด เดินขอเศษเงินนักท่องเที่ยว บางคนออกจากโรงเรียนและไม่คิดจะหวนกลับไปเรียนหนังสือต่ออีกเลย ปัจจุบันนี้เด็กในหมู่บ้านเรียนระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ จำนวน 140 คน (สอบถามจากอาจารย์ฝ่ายธุรการ เมื่อเดือนมีนาคม 2551) เมื่อจบชั้นประถมเด็กบางคนได้เรียนต่อชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลายที่โรงเรียนเมืองภูเก็ต จำนวน 8 คน (สอบถามจากรองผู้อำนวยการฝ่ายกลุ่มบริหารกิจการนักศึกษา เมื่อเดือนมีนาคม 2551) และโรงเรียนดาวรุ่งวิทยา จำนวน 14 คน (รวมชั้นประถมศึกษา มัธยมต้นและมัธยมปลาย) (สอบถามจากอาจารย์ฝ่ายธุรการ เมื่อเดือนมีนาคม 2551) เด็ก ๆ ที่มีโอกาสเรียนหนังสือที่โรงเรียนดาวรุ่งวิทยาส່วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของชาวต่างชาติคนหนึ่งที่ได้แต่งงานกับผู้หญิงชาวอุรูกลาไว้อยู่ โดยชาวต่างชาติจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเรียนให้กับเด็กในหมู่บ้านที่ต้องการเรียน รวมถึงมีบริการรถรับส่ง เด็ก ๆ ที่ได้เรียนต่อถึงมัธยมปลายหรือปวช.มีจำนวนน้อยมาก

4.3.6 สภาพเศรษฐกิจ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกชายอุรูกลาไว้อยู่กลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มวัยกลางคนที่มียายุประมาณ 40-50 ปี พบว่าในอดีตชาวอุรูกลาไว้อยู่มีรายได้หลักจากการเก็บหาและล่าสัตว์ทะเลในช่วงลมว่าวพัดโดยการออกทะเลร่วมกันประมาณ 8-10 วัน ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วทะเลอันดามัน เช่น หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะพีพี เกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ เป็นต้น เพื่อไปดำน้ำเก็บหาทรัพยากรนำมาขายพ่อค้าคนจีนในเมืองภูเก็ต ในการออกทะเลร่วมกันแต่ละครั้งได้เงินมาประมาณ 1,200-1,300 บาท บางครั้งได้เงินมากที่สุด 1,500-1,700 บาท ซึ่งถือว่าเป็นเงินที่มากพอสมควรในสมัยก่อนและคุ้มค่ากับความเหน็ดเหนื่อย

ทรัพยากรที่ชาวบ้านเก็บหาหลากหลายชนิด เช่น หอยนมสาว หอยเบี้ย หอยมุก โข่ง เป็นต้น ชาวบ้านจะไม่หาหอยเพียงแค่ชนิดเดียวและต้องหาหอยหลายชนิดรวมกัน เพราะคิดว่าจะหากหาหอยเพียงชนิดเดียวไม่นานหอยชนิดนั้นคงหมดไป หากหาหอยหลากหลายชนิดจะมีหอยให้ชาวบ้านได้เก็บหาหมดทุกตัว ทรัพยากรส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเก็บหาดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4-1 ทรัพยากรที่ชาวอุรุกรลาไวยบ้านราไวยเก็บหาในอดีต

ทรัพยากรที่ชาวอุรุกรลาไวยเก็บหา (ในอดีต)	ราคา ทรัพยากร (ในอดีต)
- กุ้งมังกรดอก	ราคาขายตัวละ 7 บาท
- กุ้งมังกรเขียว บางคืนสามารถดำน้ำหาได้ 30-40 กิโลกรัม บางคืนหาได้ 10-15 กิโลกรัม	ราคาขายตัวละ 10-13.50 บาท (ขึ้นอยู่กับขนาด)
- หอยนมสาวฝาดเดียว ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาได้ 3,000-4,000 ตัว ในช่วงน้ำขึ้นหอยนมสาวฝาดเดียว มักอยู่บริเวณหัวแหลม	ราคาขายตัวละ 50 สตางค์
- หอยนมสาวเจดีย์ สามารถดำน้ำหาได้ตลอดทั้งวัน โดยเฉพาะช่วงน้ำขึ้นจะมองเห็นได้ง่าย ช่วงน้ำลดหอยชอบเข้าไปอยู่บริเวณซอกหิน	ราคาขายกิโลกรัมละ 40-60 บาท ขึ้นอยู่กับสภาพความสวยงามของหอย
- หอยมุกโขง ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาหอยมุกโขงได้ 40-50 กิโลกรัม	ราคาขายกิโลกรัมละ 70-80 บาท หอยมุกโขงหายาก คืบหนึ่งหาได้ 4-5 กิโลกรัม บางคืนหาไม่ได้
- หอยนิวนาง ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาหอยนิวนางได้ 300-400 ตัว	ราคาขายขึ้นอยู่กับขนาด ตัวใหญ่ราคา 25 บาท ตัวเล็กราคา 8 บาท
- หอยเบี้ย ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาได้ถึง 2,000-3,000 ตัว หรือ 5,000-6,000 ตัว	ราคาขายตัวละ 2.50 สตางค์ เวลาขายพ่อค้าจะคิดราคาเหมาไม่ได้คัดขนาด
- หอยเจดีย์ ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาหอยเจดีย์ได้ถึง 120 กิโลกรัม	ราคาขายตัวละ 5-7 บาท
- หอยเชลล์ ภายในเวลา 8-10 วัน สามารถดำน้ำหาหอยเชลล์ได้ 3,000-4,000 ตัว	ราคาขายตัวละ 20-25 บาท คัดตามขนาด
- หอยหน้ายักษ์ มีจำนวนมากแต่ชาวบ้านหาแค่ 200 ตัว	ราคาขายตัวละ 20-30 บาท
- ปลาหมึกกระดอง ภายในช่วง 8-10 วัน สามารถหาหมึกกระดองได้ประมาณ 150 กิโลกรัม	ราคาขายกิโลกรัมละ 20-25 บาท
- ปลิงทะเลตากแห้ง ภายในเวลา 8-10 วัน ได้ปลิงทะเลกลับมา 120-130 กิโลกรัม	ราคาขายกิโลกรัมละ 80 บาท

ในการดำน้ำแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับลักษณะของคลื่น ลม ในขณะนั้นด้วย หากคลื่นเป็นเคื่องการทำงานในทะเลลำบากทำให้หาหอยและทรัพยากรอย่างอื่นได้น้อย เมื่อได้ทรัพยากรพอเท่าที่ต้องการจึงเดินทางกลับเพื่อนำทรัพยากรมาขายและนำเงินที่ได้มาแบ่งปันให้กับทุกคนในเรือ

และในช่วงเวลาเดียวกันนั้นมีชาวอุรุกรลาไวยบางคนในหมู่บ้านไปเป็นลูกจ้างนายทุนทำงานระเบิดปลาบริเวณหมู่เกาะสินไห เกาะเหลา เกาะสอง จังหวัดระนองและเขตประเทศ

พม่า ทุกครั้งที่ทำการระเบิดปลาจะต้องได้ปลาประมาณ 20-30 ตัน โดยนายทุนให้ค่าจ้างคิดเป็นแข่ง
แข่งละ 100 บาท (แข่งหวายขนาดใหญ่) เวลา 2 เดือนถึงจะกลับมาเยี่ยมบ้านและมีเงินกลับมาประมาณ
4,000-5,000 บาท

ปัจจุบันรายได้ในครัวเรือนสำหรับชาวอุรักลาโว้ยที่ประกอบอาชีพประมง มี
ประมาณ 15,000 บาทต่อเดือน เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับทรัพยากรทางทะเลที่หาได้ บาง
เดือนอาจได้น้อยหรือมาก ชาวอุรักลาโว้ยที่ประกอบอาชีพประมงจะได้เงินจากการขายทรัพยากร
ทางทะเลที่หาได้ บางคนมีเงินเก็บบางคนมีหนี้สินทั้งที่ทำงานได้เงินอยู่ทุกวัน เหตุที่เป็นเช่นนั้น
เนื่องจากชาวบ้านไม่รู้จักรับการเก็บออมเงินได้มาแล้วใช้ไปไม่เหลือเก็บ บางครอบครัวใช้จ่ายเกิน
รายได้ที่หาได้ทำให้เกิดภาระหนี้สิน

สำหรับชาวอุรักลาโว้ยที่เปลี่ยนอาชีพจากอาชีพประมงที่ได้เงินมาทุกวัน เปลี่ยนผัน
ตัวเองมาทำงานเงินเดือนงานที่เกี่ยวกับธุรกิจท่องเที่ยว เช่น พนักงานโรงแรม และพนักงานดูแล
นักท่องเที่ยวคำแนะนำคุณภาพได้น้ำหรือ “ชีวอลค์เกอร์” และ “ไคร้วิ่ง” ได้เงินตอนกลางเดือนหรือ
สิ้นเดือน ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวมีรายได้ต่อเดือนประมาณ 15,000-20,000 บาท เมื่อหมดฤดูกาล
ท่องเที่ยวมีรายได้ประจำประมาณ 8,000-10,000 บาทต่อเดือน สำหรับชาวบ้านที่เป็นลูกจ้างของ
เทศบาลรายได้มีรายได้ประจำเดือนละ 6,080 บาท การที่ได้รับเงินเดือนตอนสิ้นเดือนทำให้ชาวบ้าน
กลุ่มนี้บางคนมีเงินเก็บ สามารถผ่อนรถจักรยานยนต์ได้จนหมด แต่บางคนยังคงมีหนี้สินเพราะไม่
รู้จักรับการเก็บออมเงิน

รายจ่ายหลักในครัวเรือนของชาวบ้านกลุ่มที่ประกอบอาชีพประมงและกลุ่มที่
เปลี่ยนอาชีพแล้วยังคงเหมือนกัน ประกอบด้วย ค่าเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน เช่น ข้าวสาร
กะปิ พริกแห้ง พริกสด หัวหอม กระเทียม ผงซักฟอก สบู่ ยาสระผม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีค่าไฟฟ้า
ค่าน้ำใช้ ค่าน้ำดื่ม ค่าขนมลูก ค่าโทรศัพท์บ้าน (สำหรับครัวเรือนที่มีโทรศัพท์บ้าน) ค่า
โทรศัพท์มือถือ (สำหรับครัวเรือนที่ใช้โทรศัพท์มือถือ) และที่เพิ่มขึ้นมาสำหรับชาวบ้านกลุ่มที่
เปลี่ยนอาชีพคือ รายจ่ายค่าอาหารทะเล เนื่องจากหัวหน้าครอบครัวไม่ได้ออกทะเลหาปลาหรือหา
อาหารจากทะเลเอง แม้บ้านจึงต้องซื้ออาหารทะเลจากเพื่อนบ้าน ซึ่งต่างจากครัวเรือนที่ยังคง
ประกอบอาชีพประมง เนื่องจากสามารถช่วยลดรายจ่ายค่าอาหารไปได้เพราะหัวหน้าครอบครัว
สามารถหาปลาหรือทรัพยากรอื่น ๆ จากทะเลมาประกอบอาหารได้

นายมุกโข่ง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) ชาวอุรักลาโว้ยที่ยังคงประกอบ
อาชีพประมงกล่าวถึงรายจ่ายในครัวเรือนว่า “ปัจจุบันมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้นนอกจากจะซื้อข้าวสาร
และของใช้ในครัวเรือนแล้วยังคงมีค่าใช้จ่ายจากค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ต่างจากสมัยก่อนที่ชาวบ้านใช้น้ำ
จากบ่อน้ำธรรมชาติ แต่ปัจจุบันมีครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นทำให้น้ำในบ่อน้ำสกปรกไม่สามารถดื่มกิน

และอาบได้ ชาวบ้านจึงต้องซื้อทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ อีกทั้งสมัยก่อนชาวบ้านไม่ได้ใช้ไฟฟ้า คนสมัยก่อนใช้เทียนไขและใช้ตะเกียง เวลาหุงข้าวใช้ไม้ฟืนไม่มีเตาแก๊ส เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน สิ่งอำนวยความสะดวกจึงตามมา เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องเล่น DVD หม้อหุงข้าว พัดลม โทรศัพท์ รายได้ที่ทำมาได้อาจไม่เพียงพอกับรายจ่าย”

4.3.7 โครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคม

ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่หาดราไวย์ โดยทั่วไปเป็นคนรักสงบไม่ชอบมีปัญหากับใครและชอบสนุกสนาน เมื่อมีงานประเพณี พิธีกรรม หรือมีการละเล่นสนุกสนานชาวบ้านจะมารวมกลุ่มทำกิจกรรมด้วยกัน โดยทั่วไปชาวบ้านในหมู่บ้านมีการทะเลาะเบาะแว้งกันน้อยมาก และให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

4.3.7.1 ระดับชุมชน

ในหมู่บ้านชาวอุรักลาไวย์มีระบบอาวุโสที่ทำหน้าที่คอยควบคุมการอยู่ร่วมกัน คือผู้น้อยต้องเคารพนับถือผู้อาวุโสกว่าโดยเฉพาะ “โตะหมอ” เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและเป็นผู้นำชุมชนในด้านความเชื่อ (เลิศชาย, 2546: 236) ผู้ที่เป็นโตะหมอได้จะต้องผ่านการเรียนวิชาความรู้เชิงศักดิ์สิทธิ์ และได้รับเลือกจากครูผู้สอนวิชาซึ่งเป็นโตะหมอในขณะนั้นโดยที่ชาวบ้านในหมู่บ้านให้ความเห็นชอบ สำหรับการเป็นผู้สืบทอดการเป็นโตะหมอคนต่อไป บุคคลที่เป็นโตะหมอต้องประพฤติปฏิบัติตัวอยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด มีจิตสาธารณะ เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในหมู่บ้านชาวเลที่หาดราไวย์มีโตะหมอ 2 คน เป็นผู้กำหนดและประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน เช่น พิธีอาบนํ้ามนต์ พิธีกินข้าวล้าง พิธีบูชาโตะเล เป็นต้น และนอกจากนี้โตะหมอยังเป็นผู้คุมกฎจารีตประเพณีของหมู่บ้าน เช่น หากมีข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านโตะหมอจะเป็นบุคคลหลักในการตัดสินไกล่เกลี่ยทำให้เรื่องยุติลงด้วยดี โดยมีผู้อาวุโสของชุมชนร่วมตัดสินด้วยและไม่ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่บ้านเมือง อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของโตะหมอและผู้อาวุโสที่ทุกคนให้การยอมรับเสมอมา เมื่อมีชาวบ้านเจ็บป่วยโตะหมอจะทำหน้าที่รักษาด้วยวิธีการแบบพื้นบ้าน ผู้ป่วยบางคนอาจมีการบนบานไว้ขณะป่วย เมื่อหายจากอาการป่วยจะให้โตะหมอทำพิธีแก้บนให้ นอกจากนี้โตะหมอและผู้อาวุโส มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับระบบนิเวศทางทะเลเป็นอย่างดี ช่วยไขข้อข้องใจเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นให้กับลูกหลานได้เข้าใจด้วยดีเสมอมา

4.3.5.2 ระดับเครือญาติและเพื่อนบ้าน

โครงสร้างชุมชนระดับเครือญาติและเพื่อนบ้านในหมู่บ้านถือว่ายังคงเหนียวแน่นพอสมควรเพราะชาวบ้านถือว่าทุกคนเป็นญาติพี่น้อง จึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านต่าง ๆ เรื่อยมาก่อเกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เช่น การช่วยกันเย็บจากมุงหลังคา เนื่องจากบ้านเรือนสมัยก่อนหลังคามุงจาก และจะต้องรีบเย็บให้เสร็จเร็ว ๆ เพื่อนำมามุงหลังคาบ้าน

นายวิวาย (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2550) กล่าวว่า “ชาวบ้านสมัยก่อนเขาช่วยเหลือกัน บางครั้งเพื่อนบ้านเย็บจากมุงหลังคาบ้านเราก็ก็นำไปช่วยเย็บ เวลาเราเย็บจากมุงหลังคาบ้านบ้างเขาก็ก็นำมาช่วยเรา เมื่อมีงานแต่งงานเกิดขึ้นเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องต่างก็มาช่วยงานกันอย่างสนุกสนานโดยมีการแบ่งหน้าที่กันทำงาน ผู้หญิงมีหน้าที่ช่วยกันทำกับข้าว ทำขนม ผู้ชายมีหน้าที่หาไม้ฟืนมาเป็นเชื้อเพลิง หาปลามาให้ และเมื่อมีงานศพในหมู่บ้าน วันแรกชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ ถ้วยชาม วันสุดท้ายที่เอาศพไปฝังที่สุสาน ชาวบ้านจะไม่ออกเลและจะไปช่วยงานศพ พอถึงเวลาแห่ศพออกจากบ้าน ผู้ชายก็จะช่วยกันหามโลงศพแห่กันไปที่สุสาน”

นอกจากจะมีการช่วยเหลือกันเวลาจัดงานแต่ง งานศพ แล้วยังมีการช่วยเหลือเรื่องอาหารการกินและการประกอบอาชีพประมงอีกด้วย ในอดีตภาพการแบ่งปันอาหารให้กันระหว่างเพื่อนบ้าน เกิดขึ้นบ่อยครั้งจนดูเป็นสิ่งที่ปกติ

นายสมุท (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (เมษายน 2551) กล่าวว่า “วันไหนชาวบ้านหาปลาได้เยอะก็นำเอามาแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านบางคนที่ไม่ได้ออกทะเลบ้าง เพื่อไว้ให้ทำอาหารไม่ต้องไปซื้อกิน” เช่นเดียวกับ นายสีğun (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) กล่าวว่า “พอได้ปลามาอาจจะพาไปฝากลูกหลานชาย ที่ในหมู่บ้านจะมีแผงขายปลาอยู่ ชาวประมงทุกคนก็จะไปขายกันที่นั่น บางคนไม่มีแผงเป็นของตนเองก็ต้องฝากเพื่อนบ้านขาย ซึ่งเพื่อนบ้านก็จะไม่คิดเงินค่าฝากปลาขาย บางครั้งปลาเหลือคาก็เอาไปแจกเพื่อนบ้านบ้าง”

ในปัจจุบันการทำประมงเป็นกลุ่มยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน โดยถ้อยที่ถ้อยอาศัยในการออกทะเลร่วมกันสำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเรือประมงเป็นของตนเอง นายปลา นายหมึก (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) กล่าวว่า “เราออกเรือเป็นกลุ่มมาตั้งแต่สมัยโบราณ เวลาฤดูแล้งจะไปหาหินไกลถึงหมู่เกาะสุรินทร์บางครั้งเข้าไปในเขตประเทศพม่า หากไปฝั่งสตูลจะไปแถวเกาะอาดัง และเกาะเล็กในเขตประเทศมาเลเซีย โดยที่พวกเราช่วยกรรเชียง (พาย) เรือไป เรือ 1 ลำ มีคนประมาณ 10 คน ไปกันประมาณ 5 ลำ ในเรือแต่ละลำจะมีคนแก่ที่มีความรู้ในเชิงศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย และมีความชำนาญด้านการเดินเรือ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินชีวิตในทะเล ปัจจุบันยังออกเรือไปหาปลากันเป็นกลุ่ม มีทั้งญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงในหมู่บ้าน พอได้ปลามาจะนำมาขายแล้วนำเงิน

ที่ได้มาแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ค่าเครื่องลมที่ใช้ดำน้ำ ค่าเรือ ค่าเครื่องยนต์ และต้องมีการหักค่าน้ำมันเรือ ส่วนเงินที่เหลือนำมาแบ่งให้กับทุกคนคนละเท่า ๆ กัน”

จากการสังเกต ช่วงเช้าประมาณ 06.00 น. ก่อนที่ชาวบ้านจะออกไปทำงานในทะเล ชาวบ้านมักมานั่งรวมกลุ่มกันที่ร้านขายกาแฟโบราณหรือบริเวณใต้ต้นมะขาม และร่วมพูดคุยกันถึงจุดมุ่งหมายของพื้นที่ทำมาหากิน ชาวบ้านพูดคุยสอบถามกันเสมอเพื่อให้รู้ว่าเพื่อนบ้านออกทะเลไปตกปลา ลากเบ็ด กู้ไซ จมไซ ดำหอย บริเวณไหนและบริเวณดังกล่าวมีปลาชุกชุมหรือไม่ เช่น นายกล้วยแดง (นามสมมุติ) บอกเล่านายมง (นามสมมุติ) ว่า “เมื่อวานไปกู้ไซบริเวณเกาะแก้ว เจอปลาหางแข็งจำนวนมากเล่นน้ำอยู่บริเวณหัวเรือ” เช่นเดียวกับ นายหางแข็ง (นามสมมุติ) ที่ได้บอกเล่าให้เพื่อนฟังโดยไม่หวงพื้นที่ทำมาหากินว่า “บริเวณเกาะแก้วมีปลาหางแข็งจำนวนมากจริง ๆ เมื่อวานไปลากปลาหางแข็งบริเวณดังกล่าวได้ปลา 20 กิโลกรัม” นายมง (นามสมมุติ) จึงตัดสินใจที่จะไปลากปลาหางแข็งตามที่เพื่อนบอก “วันนี้ผมจะไปลากปลาหางแข็งแถวเกาะแก้ว แต่ผมจะไม่ไปลากปลาหางแข็งจุดเดียวกับที่เพื่อนหากินอยู่ ถ้าเพื่อนลากปลาแถวหน้าเกาะ ผมจะไปลากปลาแถวหลังเกาะ” นอกจากนี้พื้นที่ทำกินในทะเลที่ต้องแบ่งปันกัน พื้นที่ทำกินบนบกยังต้องแบ่งปันกันอีกด้วย เช่นพื้นที่ถักไซ นายกล้วยแดง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “ผมต้องรีบถักไซให้เสร็จ เพราะพื้นที่ที่ผมใช้ถักไซทำไซมีจำกัดลง ทำให้ต้องแบ่งกันใช้ไม่ใช่เพียงคนเดียว ผมต้องแบ่งให้ชาวบ้านคนอื่นมาใช้ด้วย”

อย่างไรก็ตามปัจจุบันโครงสร้างชุมชนระดับเครือญาติและเพื่อนบ้านของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เมื่อมีอำนาจของเงินเข้ามาทำให้ชาวบ้านมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปเนื่องจากการขโมยปลาในไซ เมื่อไม่นานมานี้ปลาในไซของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งสูญหายโดยคนที่ขโมยเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งไม่ได้ทำประมงไซ ชาวบ้านกลุ่มนี้ไปดำน้ำหาหอยหูกุ้งและบังเอิญเจอปลาจำนวนมากในไซ เกิดความโลภจึงได้ขโมยปลาในไซและทำลายไซของเพื่อนบ้าน เมื่อเจ้าของไซทราบภายหลังว่าชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวคือขโมยเรื่องดังกล่าวจึงเป็นที่รับรู้กันในหมู่บ้าน

4.3.7.3 ระดับครอบครัว

โครงสร้างครอบครัวของชาวอุรึกลาไว้อยู่โดยทั่วไปเป็นครอบครัวใหญ่ ในครอบครัวหนึ่งมีบิดา มารดา บุตร และตายาย หรือปู่ย่า ชาวอุรึกลาไว้อยู่เรียกทวดว่า “ซัง” เรียกปู่และตาว่า “เง้” เรียกย่าและยายว่า “เยะ” เรียกพ่อว่า “ป๊ะ” เรียกแม่ว่า “มะ” ส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วจะแยกครอบครัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ กันในบริเวณหมู่บ้านนั่นเอง เนื่องจากขนาดของบ้านที่มีขนาดเล็กไม่สามารถอยู่รวมกันได้หลายคน

ภายในครอบครัวผู้ชายมีหน้าที่ออกไปทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ในการเลี้ยงดูครอบครัว ผู้หญิงมีหน้าที่เป็นแม่บ้านหุงหาอาหาร ทำงานบ้าน และอบรมเลี้ยงดูลูกในช่วงที่ลูกยังเล็ก แต่เมื่อลูกโตขึ้นอายุประมาณ 10 ขวบขึ้นไป โดยเฉพาะลูกผู้ชายเริ่มใกล้ชิดกับพ่อและญาติที่เป็นผู้ชาย ด้วยต้องออกทะเลไปหาปลาด้วยกัน ส่วนเด็กผู้หญิงจะใกล้ชิดกับแม่และญาติผู้หญิง และได้รับการฝึกหัดเกี่ยวกับงานบ้านงานเรือน เพื่อเตรียมตัวทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนต่อไป นอกจากนี้ผู้หญิงยังถูกสอนให้รู้จักวิธีการหาอาหาร เช่น หาหอย หาปลาหมึกสายเล็ก บริเวณกองหินหน้าบ้านในช่วงน้ำลง การอบรมสั่งสอนลูกส่วนใหญ่จะสอนให้รู้จักการดำรงชีวิต การเรียนรู้เรื่องราวของธรรมชาติ

ปัจจุบันนี้โครงสร้างระดับครอบครัวของชาวอุรักลาไวย์เปลี่ยนแปลงไป เพราะเด็กผู้ชายไม่ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับพ่อและออกทะเลไปตกปลาด้วยกัน เช่นเดียวกับเด็กผู้หญิงที่ไม่ได้สนใจงานบ้านเหมือนในอดีต เพราะเด็ก ๆ ในหมู่บ้านต้องไปโรงเรียนเมื่อกลับจากโรงเรียนก็มักจะรวมกลุ่มอยู่กันแค่เฉพาะเด็ก ๆ โดยเฉพาะเด็กที่ยุ่งเข้าสู่วัยรุ่น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และลูกห่างเหินกันอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งปัจจุบันชาวอุรักลาไวย์ทั้งผู้ชายและผู้หญิงติดสุราและการพนันหลายคนซึ่งเป็นปัญหาของชุมชนในตอนนี้

4.3.8 ความเชื่อในอดีตและปัจจุบัน

ชาวอุรักลาไวย์บ้านราไวย์มีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ และเรื่องวิญญาณในธรรมชาติอย่างเหนียวแน่น ชาวบ้านเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติเกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณบรรพบุรุษที่ชาวบ้านนับถือ ซึ่งต้องให้โต๊ะหมอผู้มีวิชาความรู้ในเชิงศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้แก้ไขรักษา ถึงแม้ว่าการระบุนาสนาบนบัตรประชาชนของชาวอุรักลาไวย์จะนับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แต่ในทางปฏิบัติแล้วชาวบ้านไม่ได้ประพฤติตนเหมือนคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ทั่วไป เช่น ผู้ชายจะไม่มีการบวชเรียนอย่างเช่นคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และเมื่อถึงวันพระชาวอุรักลาไวย์จะไปวัดเช่นกัน แต่เพียงแค่ไปรับอาหารจากคนไทยพุทธที่นำอาหารมาถวายพระเท่านั้น และมีชาวบ้านบางคนก็นับถือศาสนาคริสต์อย่างเคร่งครัด มีการเข้าโบสถ์ทุกวันอาทิตย์แต่ก็ยังเป็นส่วนน้อย

4.3.8.1 ความเชื่อในธรรมชาติ

ธรรมชาติทุกอย่างในความเข้าใจของชาวอุรักลาไวย์บ้านราไวย์ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในมิติของความเชื่อ โดยชาวบ้านเชื่อว่าทุกสถานที่ที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลปกป้องรักษาที่ชาวบ้านเรียกกันว่าเจ้าที่ หรือ “คะโตะ” ชื่อของเจ้าที่จะต่างกันขึ้นอยู่กับสถานที่ต่าง ๆ เช่นเจ้าที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านคือ (คะโตะก้ามย) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ใหญ่ที่สุด เจ้าที่ที่อยู่บริเวณปลายแหลมเรียกว่า โตะแหลม (คะโตะตันโหยก) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณภูเขาเรียกว่า โตะเขา (คะโตะบูเกะ) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณเกาะเรียกว่า โตะเกาะ (คะโตะปูเลา) เจ้าที่ที่อยู่ในทะเลเรียกว่า โตะเล (คะโตะอะเยมาเสด) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณทุ่งหญ้า เรียกว่า โตะทุ่งหญ้า (คะโตะปาดัก) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณชายหาดเรียกว่า โตะชายหาด (คะโตะปาไ่) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณลำคลองเรียกว่า โตะคลอง (คะโตะชูเง) ทุกครั้งเมื่อออกทะเลชาวบ้านต้องกล่าวขออนุญาตในการทำมาหากินจากเจ้าที่ทั้งหลาย เพื่อให้สามารถทำมาหากินได้สะดวกไม่มีอุปสรรคติดขัด โดยชาวบ้านต้องให้ความเคารพเกรงกลัวต่อเจ้าที่ ทุกครั้งที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีเจ้าที่คอยดูแลอยู่ ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และในทุกปีชาวอุรักลาไวย์จะมีการจัดงานตามประเพณีพิธีกรรม ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์ที่ช่วยให้ชาวบ้านมีแหล่งอาหาร ช่วยคุ้มครองให้ชาวบ้านปลอดภัย และเพื่อขอขมาในบางสิ่งที่ชาวบ้านได้กระทำล่วงเกินไป เป็นต้น

นายเสียด นายสิğun นายลูกทัด นายวิวาย นายกล้วยแดง นายม่ง นายหางแข็ง นายโอ (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม-เมษายน 2551) กล่าวว่า “ทุกครั้งที่ออกทะเลพวกเราจะบอกกล่าวให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ว่าพวกเราไปทำมาหากินสุจริตของที่ไม่ดีให้ไปให้ไกลเหมือนฟ้ากับดิน เวลาจะดำน้ำจะต้องยกมือไหว้ทุกทิศเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครอง ให้ทำมาหากินได้สะดวกอย่ามีอะไรติดขัด หากไปตัดไม้หรือหาของป่าที่เกาะจะต้องขออนุญาตเจ้าที่เกาะ และหากเป็นเกาะที่ยังไม่เคยไปมาก่อนให้หยิบทรายขึ้นมาดมเพื่อเป็นการให้เกียรติ ขออนุญาตและเป็นการขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าทางที่ดูแลเกาะนั้น ๆ หากไปหาหอยตามแหลมก็ต้องกล่าวขออนุญาตโตะแหลมก่อน หากชาวบ้านกระทำสิ่งใดที่เป็นการล่วงเกิน เช่น เวลาปวดหนักปวดเบาแล้วไม่ขออนุญาตจะทำให้มีอาการไม่สบาย เช่นปวดท้องโดยไม่ทราบสาเหตุได้ และถ้านำอาหารไปกินระหว่างที่กำลังทำงานอยู่ในทะเล จะต้องชวนเจ้าที่กินอาหารด้วย หากกินไม่ชวนกลับมาบ้านแล้วจะไม่สบาย ผู้อาวุโสเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีจริงถ้าพวกเราให้ความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะช่วยเหลือเรา บางครั้งขณะที่เราออกทะเลเห็นฝนตั้งเค้าเราก็จะบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ เช่น หลวงพ่อแช่ม คะโตะทั้งหลายให้ช่วยปิดป่าฝนให้ไปทางอื่นเพื่อจะได้กลับมาถึงฝั่งได้อย่างปลอดภัย”

ชาวอุรึกลาไว้อยู่ในอดีตยึดถือกันว่า วันเดือนดับคือช่วงแรม 14-1 ค่ำ ชาวอุรึกลาไว้อยู่ในสมัยก่อนจะไม่ออกทะเลเพราะถือว่าเป็นวันที่ฤกษ์ไม่เป็นมงคล เป็นวันว่างที่ไม่เหมาะในการเดินทางไปทำมาหากิน และเมื่อเกิดปรากฏการณ์จันทรุปราคาขึ้นคือเมื่อดวงอาทิตย์ โลก และดวงจันทร์ เรียงอยู่ในแนวเดียวกันพอดี หากเกิดขึ้นในช่วงพระจันทร์เต็มดวง เมื่อดวงจันทร์ผ่านเงาของโลกจะเรียกว่า จันทรุปราคา ปรากฏการณ์จันทรุปราคาแม้จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่มีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อในหลายวัฒนธรรมมาช้านาน รวมทั้งของชาวอุรึกลาไว้อยู่ด้วย ลักษณะของจันทรุปราคาขึ้นอยู่กับตำแหน่งของดวงจันทร์ที่เคลื่อนที่ผ่านเงาของโลกในเวลานั้น ๆ เป็นเส้นตรงเดียวกัน เงาของโลกจะบังแสงอาทิตย์ที่จะส่องไปยังดวงจันทร์

นายสีกุน นายมง นายหางเหลื่อง นายแก้ว นายโอ นายโม (นามสมมุติ) (เมษายน 2551) บอกเล่าเรื่อง ราชูอมจันทร์ หรือปรากฏการณ์จันทรุปราคาว่า “ช่วงที่เกิดราชูอมจันทร์หากเป็นช่วงข้างขึ้นจะเกิดตอน 14-15 ค่ำ และหากเป็นช่วงข้างแรมจะเกิดตอน 3-4 ค่ำ คนเฒ่าคนแก่เคยเล่าว่า หากดวงจันทร์เลื่อนผ่านเงาโลกไปได้หมด เหมือนพระราหูสามารถอมพระจันทร์ได้ ซึ่งก็คือดวงจันทร์สามารถผ่านเงาโลกจากฝั่งซ้ายไปทางขวาได้ แสดงว่าดวงจันทร์อุจจาระ ชาวอุรึกลาไว้อย่างจะทำนายว่าการทำมาหากินลำบากมีอุปสรรคตลอดเวลา อาจจะหาสัตว์ทะเลไม่ได้เหมือนอย่างที่ผ่านมา แต่ถ้าเกิดดวงจันทร์เลื่อนผ่านเงาโลกไปได้ครึ่งเดียวแล้วกลับออกมาเหมือนพระราหูอมพระจันทร์ได้ครึ่งเดียวแล้วคายออกมา ชาวอุรึกลาไว้อย่างจะทำนายว่าการทำมาหากินง่ายสะดวกไม่มีอุปสรรคใด ๆ เมื่อเกิดราชูอมจันทร์ชาวบ้านจะเอาน้ำใส่ขันแล้วเอาเศษกระเจี๊ยบใส่ลงไปแล้วไปส่องดูเงาที่สะท้อนกลับจะเห็นเหมือนเขี้ยวยักษ์ ชาวบ้านจะช่วยกันโห่ร้องให้พระราหูให้คายพระจันทร์ออกมา”

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องอื่น ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องการลักไซ ชาวบ้านเชื่อว่าขณะที่ผู้ชายกำลังลักไซผู้หญิงห้ามมายืนบริเวณหน้างา (ประตูที่ปลาเข้า) หรือเข้าไปในไซ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากผู้หญิงมายืนที่หน้างาปลาจะไม่เข้าไซ และถ้าผู้หญิงเข้าไปในไซไซลูกนั้นจะได้แค่ปลากระเบนชนิดเดียว

นายลูกทัด นายไม้ไผ่ และนายเสียด (นามสมมุติ) (มีนาคม 2551) กล่าวว่า “บรรพบุรุษของพวกเรามีความรู้ในเชิงศักดิ์สิทธิ์เรื่องต่าง ๆ มากมาย เมื่อออกทะเลหากเจอพายุหมุน ผู้เฒ่าผู้แก่สมัยก่อนสามารถทอองคาฉาให้พายุสลายตัวได้ แต่จะทอองคาฉาเฉพาะพายุที่จะเข้ามาใกล้เรือเขาเท่านั้น หากพายุอยู่ในทิศทางอื่นที่เรือชาวบ้านไม่ได้รับผลกระทบก็จะไม่ทอองคาฉา เพราะเชื่อว่าบาป และชาวบ้านสมัยก่อนยังไม่รู้จักสีกานีแต่ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องคลื่นลูกใหญ่ 7 ลูก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าถ้าเราเห็นคลื่นใหญ่ 7 ลูกให้รีบวิ่งหนีไปให้ไกล เพราะคลื่นดังกล่าวจะพังบ้านเรือน โคนล้มต้นไม้ได้ เกิดความเสียหายเป็นสิ่งที่น่ากลัวมาก ซึ่งบรรพบุรุษคงหมายถึงสีกานีในปัจจุบันนี้ แต่

ความรู้ความเชื่อเหล่านี้ได้หายไปพร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่เสียชีวิตลงเพราะปัจจุบันไม่มีใครสามารถตัดพายุได้เหมือนในอดีต และสำหรับบางคนให้ผู้หญิงเข้าไปในไซ หรือยื่นที่หน้าต่างได้ เหตุที่ความเชื่อบางอย่างเริ่มเลือนรางไปเพราะชาวอุรกลาไวยุุ่นใหม่ให้ความสนใจในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกมากขึ้น”

4.3.8.2 ความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีและวิญญาณบรรพบุรุษ

ปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านยังคงให้ความสำคัญกับการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งมีการนับถือสืบทอดกันมาตลอดตั้งแต่ครั้งอดีตกาล ก่อนที่บางส่วนจะนับถือศาสนาอื่น วิญญาณบรรพบุรุษคือ วิญญาณ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษของชาวอุรกลาไวยุุ่น ที่ทำให้มีชาวอุรกลาไวยุุ่นอยู่จนถึงทุกวันนี้ หากมีวันไหนที่ชาวบ้านฝันเห็น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษของพวกเขา แสดงว่าบรรพบุรุษของบุคคลนั้นมาขออาหารกิน บุคคลนั้นจะต้องนำอาหารจัดสำรับตั้งให้บรรพบุรุษและเอ่ยชื่อเรียกให้บรรพบุรุษมากินอาหารที่ได้จัดเตรียมไว้ และในบางครั้งก่อนกินข้าวหัวหน้าครอบครัวหรือคนอื่นในบ้านต้องเรียกให้บรรพบุรุษมากินอาหารร่วมกันกับทุกคนในบ้าน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษอยู่ใกล้ ๆ ตลอดเวลา

นอกจากวิญญาณบรรพบุรุษแล้วชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องภูตผีต่าง ๆ ด้วย โดยชาวบ้านเชื่อว่าในทะเลและเกาะมีผีอยู่โดยเฉพาะผีชิน จะมีลักษณะเป็นดวงไฟดวงใหญ่คล้ายพระจันทร์ เมื่อชาวบ้านเห็นผีชินที่ไหนห้ามทักห้ามพูดเด็ดขาดและห้ามถ่มน้ำลายลงไป ในทะเลตอนที่เห็นผีชินในน้ำทะเลด้วย หากชาวบ้านทำอะไรล่วงเกินผีชินผีชินจะลงโทษเกิดอาการไม่สบายจนถึงตายได้ ชาวบ้านที่โดนผีชินลงโทษให้โตะหมอบประจำหมู่บ้านรักษาด้วยวิธีการแบบพื้นบ้าน เมื่อมีคนไม่สบายโตะหมอบเอาน้ำใส่กะละมาะพร้าวแล้วท่องบริกรรมคาถาให้ผู้ป่วยดื่ม ทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการไม่สบายได้ ดังนั้นทุกครั้งเมื่อออกทะเลชาวบ้านต้องกล่าวขอช่องทางทำมาหากิน หลังจากกลับมาจากออกทะเลทุกคนต้องล้างเท้าก่อนเข้าบ้านทุกครั้งมิเช่นนั้นภูตผีจะตามเข้าบ้านด้วย บ้านไหนที่มีเด็กอยู่เด็กจะไม่สบาย คนเฒ่าคนแก่เชื่อว่ากัลปิงหาจะช่วยป้องกันภูตผีสิ่งชั่วร้ายได้ จึงนิยมนำมาทำกำไลให้เด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายบางคนนิยมนำกัลปิงหามาผูกไว้ที่เอว

4.3.9 วัฒนธรรมประเพณี

แม้ว่าวิถีชีวิตของชาวอุรกลาไวยุุ่นในอดีตจะมีการอพยพไม่มีที่อยู่อาศัยที่เป็นหลักแหล่งแน่นอน แต่ก็มีความวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของกลุ่ม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวัฒนธรรมของชาวอุรกลาไวยุุ่นจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างเพราะได้รับอิทธิพลจากภายนอกก็ตาม

4.3.9.1 ภาษา

ภาษาของชาวอุรักลาไวย์เป็นภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนหรือมีการบันทึกเป็นตัวอักษร ลักษณะของภาษาพูดคล้ายกับภาษามลายู ดังนั้นประวัติความเป็นมา ตำนาน นิทาน เพลงร้อง รวมทั้งความรู้พื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ของชาวอุรักลาไวย์จึงมิได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และใช้การสื่อสารพูดคุยในการสืบทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เป็นหลัก ในระยะหลัง ๆ เมื่อชาวอุรักลาไวย์ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรจึงหันมาซึมซับวัฒนธรรมและภาษาไทยท้องถิ่นได้มากขึ้น วัฒนธรรมดั้งเดิมถูกละเลยและค่อย ๆ สูญหายไป เด็กชาวอุรักลาไวย์รุ่นใหม่ในหมู่บ้านหันมาใช้ภาษาไทยท้องถิ่นได้กันแทบทั้งสิ้น แม้แต่การสื่อสารพูดคุยกันภายในครอบครัวมีการใช้ภาษาไทยเป็นหลัก ชาวอุรักลาไวย์รุ่นหลังได้รับการปลูกฝังในระบบกระบวนการกลายเป็น “ไทยใหม่” ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอุรักลาไวย์เจือจางลงทุกที

4.3.9.2 ศิลปะและการบันเทิง

ชาวอุรักลาไวย์มีการละเล่นพื้นเมืองหลายอย่าง เช่น “โนราคาบง” ซึ่งเป็นการรำรำที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีน โคนิเซีย การแสดงเป็นการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ และมีตัวละครสวมหน้ากากแสดงสอดแทรกเพื่อให้เกิดความตลกขบขัน การละเล่นอย่างหนึ่งคือ “รองเง็ง” โดยมีนางรำเป็นหญิงสาว ในอดีตบ้านใดมีลูกสาวมักจะฝึกให้ลูกสาวร่ายรองเง็ง การแสดงมีเครื่องดนตรีประเภทกลองรำมะนา ไวโอลิน หรือซอ ฆ้อง กรับ บทเพลงที่ใช้ในการขับร้องเป็นภาษาอุรักลาไวย์ กล่าวถึงการเกี้ยวพาราสีระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว (สมบูรณ์ อัยรักษ์, 2538: 38-39) การรำรำศิลปะการต่อสู้ “มวยก” ซึ่งเป็นศิลปะการต่อสู้แบบดั้งเดิม มีท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมีการเล่นดนตรีประกอบก่อนที่จะมีการต่อสู้ เมื่อมีงานประเพณีในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนำเครื่องดนตรี ได้แก่ กลองรำมะนา ไวโอลิน หรือซอ ฆ้อง กรับ ไม้ ฉิ่ง มานั่งร้องเพลงเป็นภาษาอุรักลาไวย์ เพื่อบอกกล่าวให้สิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านนับถือ และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วได้รับรู้ว่าวันนี้ชาวบ้านได้มีการจัดงานตามประเพณีขึ้นจึงขอเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และบรรพบุรุษ ที่ล่วงลับไปแล้วมาร่วมสนุกสนานด้วยกัน

อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ศิลปะการแสดงต่าง ๆ ไม่ได้รับความสนใจในกลุ่มของเด็กรุ่นใหม่มากนัก สังเกตได้จากผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุและวัยกลางคนที่จะเป็นคนแสดงและเล่นดนตรี นายวิวาย (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) หัวหน้าวงรองเง็งบ้านราไวย์ กล่าวว่า “เด็กสมัยนี้ไม่ค่อยสนใจที่จะฝึกฝนการแสดงพื้นบ้านแบบของตนเอง ลุง

พยายามชวนหลานมาฝึกสกีโอลิม แต่หลานบอกว่ามันยากไปไม่เหมือนเล่นกีตาร์ ลุงจึงหมดปัญญา เมื่อเขาไม่สนใจก็เลยไม่อยากไปบังคับ ลุงจะถ่ายทอดความรู้ให้กับคนที่สนใจเท่านั้น”

นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีประเพณีอีกหลายอย่างที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนได้ผลิตสร้างหรือรับความเชื่อที่สอดคล้องกับการสืบทอดความสัมพันธ์แบบ สติธิชุมชน ดังนี้

4.3.9.3 ประเพณีอาบน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์กรรม

ชาวอุรกลาไวย์ที่บ้านราไวย์มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการสะเดาะเคราะห์กรรม โดยทำพิธีอาบน้ำมนต์ซึ่งต่างจากชาวเลกลุ่มอื่นในภูเก็ต วัตถุประสงค์ของการประกอบ พิธีกรรม เพื่อสะเดาะเคราะห์กรรมให้กับชาวบ้าน และอันเชิญเจ้าที่จากทุกสถานที่ที่ชาวบ้านไปใช้ ประโยชน์ ทั้งเจ้าที่ในหมู่บ้าน เจ้าที่ที่เกาะ เจ้าที่ในทะเล เป็นต้น และอันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้ มาร่วมพิธีกรรมมารับอาหารที่ลูกหลานได้จัดเตรียมไว้ โดยประเพณีอาบน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ กรรมจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือ วันขึ้น 12 ค่ำ จนถึงเช้าตรู่ของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ในช่วงลมพัด และ วันขึ้น 12 ค่ำ จนถึงเช้าตรู่ของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ในช่วงลมว่าว ดังนั้นชาวบ้านต้องหยุดออก ทะเลตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ เพื่อช่วยกันเตรียมงาน เช่น ช่วยเรียไรเงินครอบครัวละ 20-30 บาท ช่วยกัน จัดเตรียมสถานที่ ทำให้ชาวบ้านได้มาพบเจอพูดคุย ทำงานของส่วนรวมร่วมกัน และมีการดื่มสุรา ร้องเพลง อย่างสนุกสนาน ช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น 13 ค่ำ ชาวบ้านแต่ละบ้านจะนำโองน้ำที่มีฝาปิดมา เรียงไว้ที่หน้าลานพิธี ส่วนชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งจะแยกกันไปที่ศาลพิธี หรือที่ชาวอุรกลาไวย์เรียกว่า “บาไหล์” ผู้หญิงจะเตรียมขนมลา ก่า ขนมหี ขนมหูจูน อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ชายจะเตรียมไก่ย่าง เตรียมข้าวเหลือง เตรียมน้ำมาใส่คุ่มที่ลานพิธีที่ทำน้ำมนต์ โดยการนำเอาดอกมะพร้าว ดอกหมาก ใบเงิน ใบทอง ใบหมากผู้หมากเมียมามัดรวมกัน ในตอนเย็นของวันงานชาวบ้านจึงนำอาหาร ประเภทข้าวและของหวานไปยังศาลพิธี เมื่อโตะหมอมมาถึงบริเวณศาล พิธีกรรมต่าง ๆ จึงเริ่มขึ้น โตะหมอเริ่มทำพิธีโดยจุดเทียนและกำยาน พร้อมกับยกมือพนมท่องบริกรรมคาถาต่าง ๆ เพื่อบอก กล่าวเจ้าที่และวิญญาณบรรพบุรุษให้มาร่วมพิธีกรรมและรับอาหารที่ชาวบ้านจัดเตรียมมาให้ จากนั้นส่งกำยานที่จุดไฟแล้วไปให้คนข้าง ๆ ส่งต่อกันวนรอบศาลพิธี 3 รอบ จากนั้นโตะหมอจะนำ ข้าวตอกเดินไปรอบบริเวณที่ชาวบ้านนั่ง 3 รอบ ชาวบ้านช่วยกันหยิบข้าวตอกกิน พร้อมกัน นั้นผู้ช่วยโตะหมอจะส่งสัญญาณให้ชาวบ้านเข้าไปกินไก่ย่าง ต่อจากนั้นทุกคนต้องช่วยกันกินอาหาร ที่นำมาบริเวณศาลพิธีจนหมดห้ามเหลือกลับบ้าน เมื่อพิธีที่ศาลเสร็จเรียบร้อยแล้วชาวบ้านต้องนำธง และ ข้าวเหลืองกลับบ้าน ขณะที่เดินทางกลับบ้านห้ามหันกลับไปมองที่ศาลทำพิธี เมื่อถึงบ้านต้องนำธง มาปักไว้เหนือประตูบ้านไว้สำหรับป้องกันผี ส่วนข้าวเหลืองจะนำไปโปรยรอบบ้านเพื่อไล่ผี

ประมาณ 2 ทุ่ม โต๊ะหม้ออีกคนเตรียมพร้อมทำพิธีเสกบริกรรมคาถาบริเวณคุ่มน้ำที่นำมาวางเรียงไว้ จากนั้น โต๊ะหม้อจะจับบทสวดเพื่อบอกกล่าวให้เจ้าที่ และวิญญาณบรรพบุรุษได้รับรู้ เพื่อเชิญเจ้าที่ทั้งหลายและวิญญาณบรรพบุรุษได้มาร่วมงาน โดยมีเครื่องดนตรี เช่น รำมะนา ไวโอลิน ฆ้อง กรับ ไม้ ฉิ่ง ประโคมจังหวะ มีการดื่มเหล้า เต็มร่ากันอย่างสนุกสนาน จนกระทั่งถึงเวลาประมาณตี 4 ของวันขึ้น 14 ค่ำ โต๊ะหม้อเริ่มทำพิธีที่คุ่มน้ำอีกครั้ง พิธีเสร็จสิ้นตอนฟ้าสางทุกคนพากันอาบน้ำ ดื่มน้ำเพื่อสะเดาะเคราะห์และบรรจุน้ำใส่ขวดกลับบ้านเพราะเป็นน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ไว้สำหรับคนมีเคราะห์ดื่ม ประเพณีอาบน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์กรรมของชาวอุรุกราวัยที่บ้านหาดราไวย์ สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดจิตสำนึกชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นการย้ำความสัมพันธ์แบบพี่น้องและการผูกพันกับวิญญาณของบรรพบุรุษ (เลิศชาย ศิริชัย, 2546: 255-257)

4.3.9.4 ประเพณีกินข้าวล่างหรือกินข้าวกลางบ้าน

จัดขึ้นในช่วงเดือน 8 เกิดจากการที่โต๊ะหม้อฝนไม่ดีมีบรรพบุรุษมาขออาหารในฝน และกลัวว่าลูกบ้านจะเจ็บไข้ไม่สบาย จึงต้องจัดพิธีขึ้น วัตถุประสงค์เพื่อเชิญเจ้าที่ในธรรมชาติ โต๊ะแหลม โต๊ะเกาะ โต๊ะเล เจ้าที่ที่ชาวบ้านนับถือ บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้วให้มารับประทานอาหารที่คนในหมู่บ้านได้จัดเตรียมทำมาให้ พิธีดังกล่าวจัดขึ้นที่ลานกลางหมู่บ้าน เมื่อเวลาประมาณ 5 โมงเย็น ทุกครัวเรือนจะนำสำหรับอาหารมาวางไว้กลางลานของหมู่บ้านเพื่อรอโต๊ะหม้อประกอบพิธีกรรม เมื่อพิธีกรรมเสร็จรอนเทียนดับ ทุกคนในหมู่บ้านจึงจะรับประทานอาหารร่วมกันโดยที่ไม่มีการเชิญชวนคนอื่นมาร่วมรับประทานหรือแม้กระทั่งลูกเมียของตัวเอง คนที่ไม่นำอาหารมาสามารถรับประทานร่วมกันได้โดยไม่ต้องมีการเชิญชวน เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากเชิญคนอื่นรับประทานอาหารจะเปรียบเสมือนการเรียกผีสง นางไม้ มาร่วมรับประทานด้วย ซึ่งเป็นการเรียกเคราะห์กรรมเข้าบ้าน หลังจากรับประทานอาหารเสร็จแต่ละบ้านจะนำเอาใบหนาด ใบตอง ใบหมั้ว มารวมกันให้โต๊ะหม้อทำพิธีอีกครั้ง เสร็จพิธีชาวบ้านจึงนำใบไม้ดังกล่าวไปเผารมใต้ถุนบ้านเพื่อไล่สิ่งไม่ดีออกจากบ้าน พิธีดังกล่าวนี้ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งโบราณ หากปีใดไม่ทำพิธีจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้าน เช่น อาจจะมีคนเจ็บป่วยไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุ เป็นต้น (เลิศชาย ศิริชัย, 2546: 255-257)

4.3.9.5 ประเพณีไหว้โตะเล

จัดขึ้นในช่วงข้างขึ้น 11 ค่ำ เดือน 4 ภาษาของชาวอุรักลาไวย์เรียกพิธีนี้ว่า “พิธีปูย่าเล” สิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมได้แก่ รูป เทียน กำยาน หมาก พลุ ใบจาก 1 มวน ดอกกล้วยน้ำว้า ปลามีหัวมีหาง น้ำหวาน น้ำจืด เหล้า ข้าวต้มกะทิ ข้าวต้มน้ำตาลแดงที่ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียม หลังจากเตรียมสิ่งของเสร็จแล้วชาวบ้านจะช่วยกันนำสิ่งของทั้งหมดไปยังชายทะเลเพื่อประกอบพิธีกรรม พิธีปูย่าเลจัดขึ้นทุกปีและปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นร้อยปี เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยดูแลทะเล และได้ช่วยให้ชาวบ้านมีอาหาร มีรายได้ จากการเก็บหาทรัพยากรในทะเล และช่วยให้ชาวบ้านปลอดภัยทุกครั้งเมื่อออกทะเล และเพื่อเป็นการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านได้ล่วงเกินตลอดระยะเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมา ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้แก่ เจ้าที่เจ้าทาง (ตะโตะก้ามยั) โตะแหลม (ตะโตะตันโฮยก) โตะเขา (ตะโตะบูเกะ) โตะเกาะ (ตะโตะปูเล้า) โตะเล (ตะโตะอะเยมาเสด) โตะทุ่งหญ้า (ตะโตะป่าคัก) โตะชายหาด (ตะโตะปาไต) โตะคลอง (ตะโตะชูงั) และวิญญาณบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะชาวบ้านเชื่อว่าทรัพยากรทุกอย่างที่หาได้จากทะเลนั้นมีโตะเลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเป็นเจ้าของ ในช่วงบ่ายก่อนที่พิธีกรรมจะเริ่มขึ้นชาวบ้านทุกคนจะไม่ออกทะเล และห้ามไม่ให้เด็ก ๆ ลงเล่นน้ำทะเล เมื่อถึงเวลาประมาณบ่าย 15 นาฬิกา โตะเลทั้งหมดจะเริ่มทำพิธีกรรมที่บริเวณชายหาด เมื่อพิธีกรรมบริเวณชายหาดเสร็จเรียบร้อยชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่ลานกลางหมู่บ้านเพื่อทำพิธีเชิญพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ครูหมอ บุคคลที่ล่วงลับไปแล้วทั้งหลายให้มาร่วมสนุกสนานกัน ที่ลานพิธีกลางหมู่บ้านมีการตีกลอง ตีฆ้อง ร้องเพลงเป็นภาษาอุรักลาไวย์อย่างสนุกสนาน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ในเชิงศักดิ์สิทธิ์จะออกไปรำรำมายกเพื่อรับครูหมอ และหลังจากทำพิธีของตอนเย็นวันนั้นเสร็จสิ้นชาวประมงทุกคนห้ามออกทะเลเป็นเวลา 3 วัน เพราะชาวบ้านเชื่อกันว่า 3 วันนั้น โตะเลจะไปเรียกพวกปลา กุ้ง หอย สัตว์ทะเลทั้งหลายมาให้ชาวบ้านได้จับได้กินกันอย่างสบาย และหากมีชาวบ้านออกทะเลในช่วงนี้อาจเป็นการลบหลู่ ทำให้มีอาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุได้

ปัจจุบันนี้ความเคร่งครัดในการถือปฏิบัติตามแบบสมัยก่อนน้อยลงเหลือแค่ 1 วันเท่านั้น เพราะเวลา 3 วันนั้นถือว่างานไปสำหรับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เพราะระหว่างที่ไม่ได้ออกทะเลชาวบ้านไม่มีรายได้มีแต่รายจ่ายทุกวัน ปัจจุบันจึงถือปฏิบัติแค่วันเดียวแต่ชาวอุรักลาไวย์บางกลุ่มยังคงออกทะเลกันอย่างปกติ โดยเฉพาะกลุ่มที่เปลี่ยนความเชื่อและไม่เข้าร่วมในพิธีกรรม เพราะคิดว่าพิธีกรรมดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปมาก ตั้งแต่สิ่งของที่ใช้ร่วมในพิธีกรรมสมัยก่อนสิ่งของที่ใช้ร่วมในพิธีกรรมจะไม่มีเหล้า เบียร์ ปัจจุบันหลังจากเสร็จพิธีกรรมชาวบ้านทั้งหญิงและชายต่างก็ฉลองกันด้วยเหล้าและเบียร์

4.3.9.6 ประเพณีไหว้เรือ หรือไหว้แม่ย่านาง

ประเพณีนี้ไม่ได้เป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้าน แต่มาถือปฏิบัติกันเมื่อไม่นานมานี้ คาดว่าคงได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีของคนไทยเชื้อสายจีน ชาวอุรุกรลาไวยในหมู่บ้านไม่ได้ปฏิบัติตามกันทุกบ้าน เรือบางลำไม่ได้จัดพิธี ในช่วงเช้าของวันตรุษจีนชาวอุรุกรลาไวยเจ้าของเรือและกลุ่มญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ที่อาศัยออกทะเลด้วยกันจะมาช่วยกันทำความสะอาดเรือ ช่วงเวลาประมาณ 15-16 นาฬิกา เจ้าของเรือจะจัดเตรียมอาหาร ได้แก่ หมี่เหลืองผัด กว๊ายเตี้ยผัด ไก่ หมู เหล้า เบียร์ ผลไม้ แล้วนำไปจัดเตรียมไว้ในเรือ ต่อจากนั้นจึงจุดธูปเพื่อเรียนเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ เช่น แม่ย่านางเรือ โต๊ะเล โต๊ะเกาะ โต๊ะแหลม เจ้าที่เจ้าทาง ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่องลပ်ไปแล้ว ให้มารับประทานอาหารคาว-หวาน ของเซ่นไหว้ที่เจ้าของเรือได้เตรียมไว้ หลังจากพิธีไหว้สิ้นสุดจะมีการจุดประทัด แล้วจึงให้เด็ก ๆ เข้าไปกินอาหารที่เซ่นไหว้

4.3.9.7 ประเพณีไหว้ป่าช้า

ประเพณีดังกล่าวจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 โดยชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดป่าช้า ที่ตั้งอยู่ที่หาดมิตรภาพห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร และเมื่อถึงเวลาชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหาร เช่น ขนมจีน กบข้าว ข้าวเปล่า แล้วนำไปที่ป่าช้าเพื่อให้บรรพบุรุษที่ล่องลပ်ไปแล้วได้รับประทาน เมื่อบอกกล่าวให้บรรพบุรุษได้รับประทานแล้วอาหารที่เหลือชาวบ้านจะร่วมกันรับประทานต่อ ประเพณีไหว้ป่าช้าคล้ายคลึงกับประเพณีเซ่งเม้งของคนไทยเชื้อสายจีน และจัดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คาดว่าประเพณีดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีของคนไทยเชื้อสายจีนเช่นกัน

4.3.10 รูปแบบการประกอบอาชีพประมง

รูปแบบการประกอบอาชีพประมงของชาวอุรุกรลาไวยบ้านราไวยมีวิวัฒนาการเรื่อยมาตามยุคสมัย ตั้งแต่ยุคเริ่มตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งจนถึงยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงในหลายเรื่อง เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศทางทะเล การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการผลิตและการตลาด เป็นต้น

ในช่วงปี พ.ศ.2383 รูปแบบการทำประมงของชาวอุรุกรลาไวย เริ่มต้นจากการเป็นพรานผู้เก็บหาและล่าสัตว์ทะเล โดยการดำน้ำเพื่อหาหอยมุก หอยนมสาว และหอยชนิดอื่น ๆ หาปลิงทะเล กุ้งมังกร โดยการเก็บหาด้วยมือเปล่า และใช้เรือปราชูที่ดัดแปลงจากแรงงานคนพายเป็น

พาหนะในการเดินทาง อีกทั้งยังมีเครื่องมือประมงที่ทำมาจากวัสดุธรรมชาติที่หาง่ายในพื้นที่ เช่น ไซ ซึ่งไซในสมัยก่อนทำจากธรรมชาติทั้งลูก โดยนำไม้ไผ่มาผ่าเหลาส่วนที่เป็นข้อไม้ไผ่ให้บางแล้ว นำมาสานกัน และนำเถาวัลย์ที่หาได้บริเวณเกาะมามัดให้แตกใช้แทนเชือก การทำไซไม้ไผ่ต้องใช้ความสามารถพิเศษ เทคนิค รวมถึงประสบการณ์ในการทำไซ โดยที่ไซไม้ไผ่มีอายุการใช้งานประมาณ 2-3 เดือน ในอดีตชาวบ้านมักไปตัดไม้ไผ่บริเวณหัวแหลมหาดราไวย์ฝั่งตะวันตก เพราะบริเวณดังกล่าวมีไม้ไผ่จำนวนมาก ชาวอุรักลาไวย์จึงเรียกหัวแหลมดังกล่าวว่าแหลมไม้ไผ่ บางครั้งไปตัดไม้ไผ่ที่หาดในหานและแบกเดินเลียบชายหาดมาจนถึงบ้าน ขนาดของไซจะขึ้นอยู่กับขนาดของไม้ไผ่ที่ตัดมา มีทั้งไซลูกเล็กและลูกใหญ่ ปลาจะชอบเข้าไปในไซไม้ไผ่เพราะไม้ไผ่มีความเปรี้ยวเมื่อแช่อยู่ในน้ำ อีกทั้งความเปรี้ยวของไม้ไผ่ทำให้ปลาชอบและเป็นสิ่งล่อปลาให้เข้ามาอยู่ในไซ ในบางครั้งชาวอุรักลาไวย์จะดำน้ำลงไปแทงปลาด้วยฉมวกที่ทำมาจากไม้ไผ่ สมัยก่อนดำน้ำลึกเพียง 7-8 วา ด้วยแว่นตาที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้นเองเพียงอย่างเดียวชาวบ้านก็สามารถหาหอย หาลิง ได้จำนวนมาก

หลังจากปี พ.ศ.2383 นอกจากชาวบ้านมีเครื่องมือประมงคือไซแล้วชาวบ้านยังได้คิดค้นอุปกรณ์ยิงปลา โดยใช้เหล็กก้านเล็ก ๆ หรือก้านของร่ม นำมาถูส่วนปลายเหล็กให้คมแล้วนำมาผูกไว้กับไม้ไผ่ ชาวบ้านบางคนออกทะเลตกเบ็ด โดยผูกเบ็ดสายทรงยาว 4-5 วา ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 7-8 จำนวน 2 ตา เพราะใช้ตกปลาใหญ่ ที่ตรงกลางสายทรงจะมีลูกตะกั่วผูกติดไว้ การผูกเบ็ดแบบดังกล่าวใช้ตกปลาสีเงินหัวลาย ปลาเก๋า สำหรับชาวบ้านบางคนก็ตกปลาบริเวณหน้าบ้านมักผูกตาเบ็ดเช่นเดียวกับการตกปลาที่ทะเลด้านนอกแต่ความยาวของสายทรงต่างกัน การตกปลาหน้าบ้านใช้สายทรงยาวประมาณ 1 เมตร หากทำสายทรงยาวเกินปลาจะลากสายทรงไปติดกับปะการัง และขนาดของตาเบ็ดที่ใช้จะต่างจากตาเบ็ดที่ใช้ตกบริเวณทะเลด้านนอก โดยใช้ตาเบ็ดเบอร์ 11-12 หากตกปลาตามหัววัด (หัววัดคือส่วนที่อยู่เลยกองหิน) ผู้เฒ่าผู้แก่มักใช้เบ็ดแค่ตาเดียวใช้สายทรงเส้นเดียวขนาดสายทรงยาวประมาณครึ่งวา หากตกปลาใหญ่ใช้เบ็ดเบอร์ 9 หากตกปลาเล็กใช้เบ็ดเบอร์ 12

ในช่วงดังกล่าวเรือมารูปแบบการประกอบอาชีพประมงของชาวอุรักลาไวย์เริ่มเปลี่ยนไปจากการประกอบอาชีพประมงแบบยังชีพมาเป็นรูปแบบเพื่อการค้ามากขึ้น ชาวอุรักลาไวย์ออกไปดำนํ้าหาลิงทะเล หอยมุก หอยนมสาว และหอยชนิดอื่น ๆ บริเวณหมู่เกาะในภาคใต้ ตั้งแต่ชายฝั่งแถบจังหวัดระนองเขตชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ไปจนถึงชายฝั่งจังหวัดสตูลและหมู่เกาะในประเทศมาเลเซีย การออกไปดำนํ้าที่ไกล ๆ ในแต่ละครั้งมักไปกันเป็นกลุ่มหลายลำเรือโดยใช้เรือเชียง (เรือพาย) ที่ชาวบ้านช่วยกันพาย แต่หากช่วงใดมีลมพัดจะกางใบเรือซึ่งทำมาจากใบเตยหนาม หรือนำฝามาเย็บต่อกัน การออกทะเลทำมาหากินในแต่ละครั้งใช้เวลาเป็นเดือนในการอยู่กับในทะเลและเกาะแก่งต่าง ๆ เมื่อได้ทรัพยากรครบตามจำนวนที่ต้องการจึงนำมา

ขายบนฝั่งแล้วนำเงินมาแบ่งปันกัน การออกทะเลแต่ละครั้งในอดีตถือว่าคุ้มค่ากับความเหน็ดเหนื่อย ในช่วงเวลาดังกล่าวนอกจากการดำน้ำแล้ว ชาวบ้านยังรู้จักการระเบิดปลาโดยชาวบ้านบางส่วนในหมู่บ้านทำงานรับจ้างพวคนายทุนระเบิดปลาบริเวณหมู่เกาะในจังหวัดระนอง บริเวณ เกาะไหง เกาะเหลา เกาะสอง เป็นต้น การระเบิดปลาทำให้ทรัพยากรปลาลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และเป็นการทำลายแนวปะการังและระบบนิเวศใต้ท้องทะเลด้วย

ในราวพ.ศ. 2490-2496 ชาวอุรักลาไวย์บางส่วนเริ่มใช้เรือหัวโทงแทนเรือพายแบบเดิม เพราะเรือพายนั้นชาวบ้านต้องต่อเรือเองและผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความสามารถในการต่อเรือได้เสียชีวิตไปแล้วหลายคน จึงทำให้ไม่มีใครมีความรู้สามารถที่จะต่อเรือได้อีก จึงหันมาใช้เรือหัวโทงที่สามารถหาซื้อได้มีความสะดวกไม่ต้องเสียเวลาในการประกอบเอง และเป็นเรือที่มีเครื่องยนต์ช่วยเบาแรงเมื่อต้องเดินทางไกล แต่มีรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นในเรื่องของค่าน้ำมัน

นายวิวาย (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “สมัยก่อนเรือที่ชาวบ้านใช้คือเรือปราฮู เป็นเรือเชียง (เรือพาย) ไม่มีเครื่องยนต์ เรือแบบนี้คนสมัยก่อนจะต่อกันเอง แต่ปัจจุบันคนที่ต่อเรือได้เสียชีวิตไปหมดแล้วไม่มีใครประกอบเรือได้อีก ชาวบ้านจึงต้องซื้อเรือจากคนอื่น และหากเรือผูกต้องจ้างนายช่างเรือคนไทยมาซ่อมแซม สมัยก่อนเรือของชาวบ้านคล้ายกับเรือหัวโทง ใช้ไม้ตะเคียนทราย ตะเคียนหิน สามารถไปตัดไม้ได้บริเวณป่าแถวบ้าน” และในช่วงดังกล่าวได้มีการออกกฎตามพระราชบัญญัติการประมง ห้ามใช้การระเบิดปลาทำให้รูปแบบการทำประมงแบบระเบิดปลาห่างหายไปจากหมู่บ้าน

ในช่วงพ.ศ. 2512-2516 มีการประกาศเขตรักษาพืชพันธุ์ในพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านแต่การบังคับใช้ยังไม่เข้มงวดมากนัก และรูปแบบการทำประมงมีวิวัฒนาการมาตามยุคสมัย เมื่อถึงช่วงดังกล่าวชาวบ้านยึดอาชีพประมงพื้นบ้านแทนการเป็นพรานทะเล มีการใช้เรือหัวโทงติดเครื่องยนต์ และใช้อุปกรณ์เครื่องมือจับปลาที่หลากหลายและทันสมัยขึ้นแตกต่างจากในอดีต ในช่วงดังกล่าวมีการดำน้ำโดยใช้เครื่องมือประมงหรือเครื่องอัดอากาศและสายลม เพื่อให้สามารถจับปลาได้นานขึ้นและสามารถดำน้ำลึกเกินกว่าเดิม มีการจับหอยทะเลที่ระดับน้ำลึกกว่า 50 เมตร ทำให้เกิดความเสียหายอย่างมากต่อการเป็นโรคน้ำหนึบหรือน้ำบิบ หรือทางการแพทย์เรียกว่าโรคที่เกิดจากความดันน้ำ (DCS: Decompression Sickness) นอกจากนี้ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีตลาดปลาสวยงามเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองนักเลี้ยงปลาตู้ ชาวบ้านจึงต้องจับสัตว์น้ำที่มีชีวิตโดยใช้มือเปล่าและใช้สารไซยาไนด์เป็นการวางยา และเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2517 ได้มีประกาศให้พื้นที่เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง และเกาะใกล้เคียงเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ การเดินทางไปทำมาหากินยังพื้นดังกล่าวจึงสิ้นสุดลง

ในช่วงพ.ศ. 2522-2527 มีการประกาศพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์เป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเล เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2524 และในปีต่อมาหมู่เกาะสิมิลันได้ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติทางทะเลเช่นกัน ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2525 ต่อมาเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2526 พื้นที่หมู่เกาะพิพิและเกาะใกล้เคียงรวมถึงพื้นที่หาดนพรัตน์ธาราได้ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติทางทะเล ทำให้การเดินทางไปทำมาหากินช่วงลมว่าวพัดได้สิ้นสุดลง ขณะเดียวกันในช่วงนั้นมีการออกกฎหมายห้ามส่งออกปลาสวยงาม ปลือกหอย และปะการัง และในชวงเวลานั้นในหมู่บ้านมีการทำประมงโดยใช้อวนญี่ปุ่น ซึ่งต้องใช้วิธีการไล่ต้อนปลาเข้าไปในอวน

ในช่วงพ.ศ. 2532-2535 มีการจับสัตว์น้ำโดยใช้อวนล้อมซึ่งคิดค้นขึ้นโดยชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้าน เป็นการจับปลาที่ชอบซ่อนตัวอยู่ในแนวปะการังและกองหิน ประกอบกับมีการใช้สารไซยาไนด์และไฟฉายในการไล่ต้อนปลาออกมาจากที่ซ่อน วิธีนี้จะต้องใช้คนหลายคนช่วยกันดำน้ำลงไปต้อนปลาเข้ามาในอวน และในขณะเดียวกันช่วงนี้ได้มีการใช้ไซลวดแทนไซไม้ไฟในการดักปลา เนื่องจากลวดมีอายุการใช้งานนานกว่าไม้ไฟ อีกทั้งไม้ไฟหายากขึ้นและมีจำนวนน้อยลง ขณะเดียวกันช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่เริ่มมีปัญหาในเรื่องการตัดไม้ในการทำไซที่ต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ไซลวดแทน แต่โครงของไซยังคงทำด้วยไม้ซึ่งเป็นไม้ที่ชาวบ้านสามารถหาได้บริเวณเกาะ ฐานของไซจะลงด้วยเศษอวนที่ในบางครั้งได้จากเศษอวนของเรือประมงพาณิชย์ที่ไปติดกับปะการังหรือกองหิน สำหรับลวดชาวอุรักลาโว้ยต้องเข้ามาซื้อที่ตลาดในตัวเมืองภูเก็ต การทำไซจะมีการจำกัดขนาดของปลาที่จับให้เข้ากับขนาดของไซและขนาดความกว้างของตาลวดที่ถัก เช่น ไซดักปลากล้วยญี่ปุ่นมีความสูงไม่มากและมีความห่างของตาลวดขนาด 3 นิ้วมือคน ถ้าไซมีตาห่างกัน 4 นิ้วมือคนปลากล้วยญี่ปุ่นจะไม่เข้าไซ ไซขนาดดังกล่าวจึงใช้ดักปลามงแทน การทำประมงด้วยไซโดยใช้ลวดทำให้มีค่าไซจ่ายเพิ่มขึ้นคือ ค่าลวด ตะปู เศษอวนทำให้ไซหนึ่งลูกมีรายจ่ายประมาณ 5,000 บาท การทำไซลวดจะต้องอาศัยทักษะในการถักและต้องใช้เวลาประมาณ 3-7 วันในการถัก ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่ออกเรือกลุ่มเดียวกันจะช่วยเหลือกันถักไซ ซึ่งไซส่วนรวมจะมีขนาดใหญ่ เมื่อถักไซเสร็จแล้วชาวบ้านจะช่วยเหลือกันนำไซไปจม และเมื่อถึงเวลาจะไปช่วยเหลือกันกู้ไซ และนำปลามาขายพ่อค้าคนกลางแล้วจึงแบ่งเงินให้กับสมาชิกในกลุ่ม บางกลุ่มทำไซส่วนตัวแต่เวลาออกไปกู้ไซหรือจมไซชาวบ้านยังคงไปช่วยเหลือกัน เวลาที่ออกเรือไปกู้ไซจะใช้เวลาช่วงเช้าเพราะต้องไปกู้ไซของสมาชิกในกลุ่มหลายคน เมื่อได้ปลามาแล้วแต่ละคนต้องทำเครื่องหมายที่ตัวปลาเพื่อให้จำได้ว่าปลาที่ใส่รวมกันในรังน้ำแข็งเป็นของใคร โดยทำเครื่องหมายที่หางปลา บางคนสับหางปลาด้านซ้าย บางคนสับหางปลาด้านขวา เป็นต้น ช่วงประมาณ พ.ศ. 2535 มีการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรปะการัง และมีการประกาศเป็นพื้นที่คุ้มครองพืชพันธุ์และสัตว์ทะเลอย่างเข้มงวด เช่น ปะการังชนิดอ่อน ชนิดแข็ง กัลปังหา หญ้าทะเล และหอยยักษ์ เป็นต้น

ช่วงพ.ศ.2540-2547 มีการออกกฎหมายห้ามใช้อวนญี่ปุ่น อวนล่อม และห้ามทำประมงปลาสวยงาม แต่ในหมู่บ้านยังคงมีการลักลอบทำประมงปลาสวยงามอยู่ และในพ.ศ. 2546 จังหวัดภูเก็ตได้ประกาศกำหนดเขตพื้นที่และมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต มีการกำหนดขนาดและประเภทของสัตว์ทะเลที่ห้ามจับเพิ่มขึ้นอีกหลายประเภท รวม 110 รายชื่อ และเมื่อปีพ.ศ. 2547 เกิดเหตุการณ์พิบัติภัยสึนามิบริเวณชายฝั่งอันดามันทั้ง 6 จังหวัดทางภาคใต้ของประเทศไทย สำหรับหมู่บ้านชาวเลที่หาดราไวย์ได้รับผลกระทบเล็กน้อย คือทำให้เครื่องมือประมงเกิดความเสียหาย เช่น เรือประมง อุปกรณ์จับปลา แต่ไม่มีผู้เสียชีวิต

พ.ศ.2550 รูปแบบการประกอบอาชีพประมงในหมู่บ้านยังคงเป็นการทำประมงด้วยไซเป็นหลักและใช้เครื่องมือในการดำน้ำ นอกจากนี้ยังมีการตกปลาโดยใช้เบ็ดแบบต่าง ๆ เหมือนในอดีต แต่มีการเพิ่มจำนวนตาเบ็ดให้มากขึ้น เช่น การผูกเบ็ดสายทรงยาว 4-5 วา ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 7-8 จากจำนวน 2 ตาเพิ่มเป็น 3 ตา เบ็ดตาเทพ สายทรงยาว 1 วา ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 8-9 จำนวน 2-3 ตา เพราะใช้ตกปลาใหญ่ เบ็ดดังกล่าวจะมีลูกตะกั่วห้อยอยู่ด้านล่าง ผู้สูงอายุชอบนำเบ็ดไปตกปลาสิğun ปลาเก๋า ที่ทะเลด้านนอกไกลออกไปจากฝั่ง เขื่อนที่ใช้ตกปลาได้แก่ ปลาหมึกและปลาทุแอก เพราะเหยื่อทั้ง 2 ชนิดมีความกลัวทำให้ปลาชอบเข้ามากิน เบ็ดราวใช้ลากปลาหางแข็ง ปลาโอ ใช้สายทรงยาว 2 วา และมีสายผูกเบ็ดยาวประมาณครึ่งวา ใช้เบ็ดเบอร์ 11-13 จำนวนเบ็ดที่ใช้ประมาณ 10-15 ตา ที่ตาเบ็ดจะมีเชือกฟางมีสีส้มและริบบิ้นผูกเป็นพู่ติดอยู่ซึ่งในอดีตใช้ขนไก่สำหรับปลายสายทรงชาวบ้านบางคนใช้ปลาปลอมผูกไว้สำหรับล่อปลาตัวอื่น นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนยังคงดำน้ำลึกเพื่อหาหอย หาลิงทะเลและกุ้งมังกร ปัจจุบันอาหารทะเลได้รับความนิยมทำให้มีราคาสูงขึ้น รูปแบบการผลิตของชาวบ้านจึงเปลี่ยนไปจากที่หามาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเหลือแล้วนำมาขาย เปลี่ยนเป็นความต้องการให้ได้ทรัพยากรมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ชาวบ้านจึงเพิ่มขนาดและจำนวนของตาเบ็ด และใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบรูปแบบการประกอบอาชีพประมงระหว่างชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปกับชาวอูรักลาโว้ยแล้ว พบว่าอาชีพประมงของชาวอูรักลาโว้ยมีความหลากหลายกว่าทั้งในแง่ของวิธีการประมง สัตว์ทะเลที่จับได้ แหล่งพื้นที่ทำมาหากิน แรงงานประมงระยะเวลา และตลาดหรือแหล่งขาย (นฤมล และคณะ, 2550: 15)

บทที่ 5

“อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด” ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

ในบทนี้เป็นการนำเสนอให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลที่ว่าด้วยเรื่อง “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืด” เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวอุรกลาไวย์บ้านราไวย์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านกรณีสึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ธรรมชาติของท้องทะเลที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดแบบแผนการทำมาหากิน และวิถีชีวิตของชาวอุรกลาไวย์ ส่งผลให้ชาวอุรกลาไวย์สามารถอยู่ร่วมกับระบบนิเวศทางทะเลได้อย่างกลมกลืน โดยผ่านการสร้างความรู้ ความเข้าใจและระบบจริยธรรม คุณธรรม ที่มีต่อธรรมชาติรอบตัว

5.1 บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้อยู่รอดร่วมกันทั้งชุมชน คน ระบบธรรมชาติ หรือระบบนิเวศทางทะเล ชาวบ้านต้องมี **ความรู้เชิงเทคนิคหรือปรากฏการณ์** สามารถนิยามหรือจำแนกแยกแยะ ช่วยให้อ่านธรรมชาติ อธิบายหรือบอกเล่ารายละเอียดได้ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับน้ำและลมที่ชาวแม่กลองใช้ในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดแบบแผนการทำมาหากินให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ประการต่อมาชาวบ้านต้องมี **ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม หรือหน่วยจัดการทางสังคม** ที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน บางส่วนเป็นความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การอาศัยออกทะเลร่วมกัน การแบ่งพื้นที่ทำมาหากิน และการแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กัน เป็นระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ทุกคนมีโอกาสเข้ามาใช้ทรัพยากรส่วนรวมได้ และยังช่วยกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรไว้ได้ เช่น ความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา ที่อาศัยการทำงานร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังได้รักษาระบบความสัมพันธ์ โดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำมาหากิน เช่น การแบ่งพื้นที่ทำกิน การออกทะเลร่วมกัน เป็นต้น และประการสุดท้าย **ความรู้เชิงอุดมการณ์** ซึ่งเป็นที่มาของระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากร โลกทัศน์ คือทัศนคติที่มีต่อโลกต่อสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นระบบจริยธรรม คุณธรรม และความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหล่านั้น

โดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาณในธรรมชาติ และพระเจ้า สำหรับชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือคือทวด โดยทวดมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิฤทธิ์ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติให้ชาวบ้านยึดถือและเคารพในการใช้ทรัพยากร ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบจึงได้มีการทำบุญทวดครบทุกปี (ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้ในหัวข้อ 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล)

5.2 บทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอุรักลาไวย์

เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงแบบแผนการทำมาหากิน วิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรม ของชาวอุรักลาไวย์ จำเป็นต้องทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวตามเงื่อนไขของธรรมชาติ โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลของชาวอุรักลาไวย์ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวอุรักลาไวย์กับธรรมชาติ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 3 ประเภทเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ดังต่อไปนี้

5.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิค

สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคหรือปรากฏการณ์ของชาวอุรักลาไวย์มิใช่เพียงแค่วิถีในการเก็บหา-ล่าสัตว์ทะเลเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้เฝ้าสังเกตและแยกแยะลักษณะทางธรรมชาติในพื้นที่ที่ชาวอุรักลาไวย์ใช้ทำมาหากิน และได้สั่งสมประสบการณ์แล้วนำมากำหนดแบบแผนการทำมาหากินให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคบางอย่างของชาวอุรักลาไวย์นั้น เป็นการคาดการณ์ถึงภัยทางธรรมชาติได้อย่างแม่นยำ และเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ชาวอุรักลาไวย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์มาจนถึงปัจจุบัน

5.2.1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องน้ำ

ชาวอุรักลาไวย์ออกทะเลทุกครั้งต้องรู้จักการสังเกตน้ำ ซึ่งประกอบด้วยชื่อที่ใช้เรียกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของน้ำ และบอกให้เข้าใจถึงลักษณะของน้ำทะเลในขณะนั้นได้ดี เป็นภูมิปัญญาของชาวอุรักลาไวย์ที่สืบทอดกันมา ชาวอุรักลาไวย์ได้สังเกตและสั่งสมความรู้เกี่ยวกับน้ำทะเลแล้วนำมาใช้ในการวางแผนการทำมาหากินที่สอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยการสังเกตน้ำเพื่อนำมากำหนดช่วงเวลาในการทำมาหากิน สถานที่ในการทำมาหากิน แหล่งที่อยู่

อาศัยของปลาในแต่ละช่วงเวลา และการสังเกตลักษณะของกระแสน้ำทำให้รับรู้ถึงภัยทางธรรมชาติ ได้ล่วงหน้าว่าอาจจะเกิดพายุหรือมีฝนตกหนัก

น้ำขึ้น-น้ำลง “อะเยปชัก-อะเยชูโรจ” ใน 1 วัน จะมีน้ำขึ้น-น้ำลง 2 ครั้ง ครั้งละ 6 ชั่วโมงโดยเฉลี่ย และในแต่ละวันน้ำขึ้น-น้ำลงจะช้ากว่ากันประมาณ 50 นาที ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดวงจันทร์ เพราะดวงจันทร์จะขึ้นช้ากว่าวันก่อนประมาณ 50 นาที เช่น ในวันข้างขึ้นหรือข้างแรม 11 ค่ำ น้ำเริ่มขึ้นเวลา 03.00 น จนถึงเวลา 09.00 น น้ำขึ้นเต็มที่แล้วจึงเริ่มถอยลง และน้ำเริ่มขึ้นอีกครั้งเวลาประมาณ 15.00 น น้ำขึ้นเต็มที่และเริ่มถอยลงอีกครั้งเวลาประมาณ 21.00 น และวันต่อมา การขึ้นลงของน้ำยังคงเป็นเช่นนี้ตลอดไป โดยในแต่ละวันช่วงการขึ้นลงของน้ำจะคลาดเคลื่อนไปประมาณ 50 นาที วิธีการสังเกตน้ำขึ้นน้ำลงโดยการสังเกตจากดินบริเวณชายหาด เมื่อผิวดินด้านบนแห้งแสดงว่าน้ำลงนานแล้วและกำลังจะขึ้นอีก หากดินชื้นแสดงว่าน้ำลงได้ไม่นาน หรือการสังเกตคราบน้ำเมื่อเวลาที่น้ำลงเต็มที่จะมีคราบน้ำเป็นฟองขาว ๆ ติดอยู่ตามพื้นดินบริเวณแอ่งน้ำเล็ก ๆ เมื่อถึงเวลาน้ำเริ่มขึ้นคราบน้ำจะถูกคลื่นซัดขึ้นมาก่อน หรือการสังเกตนกตัวเขียวปากยาวหรือนกกาก้า (ชื่อที่ชาวบ้านเรียก) เมื่อใดที่นกกาก้าร้องจะบอกให้รู้ว่าน้ำทะเลกำลังขึ้น โดยน้ำทะเลด้านนอกอ่าวใช้เวลาขึ้นและลงเร็วกว่าน้ำทะเลบริเวณอ่าว ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องทำงานแข่งกับเวลาต้องรีบออกทะเลก่อนน้ำลงเพราะช่วงน้ำลงการนำเรือออกทะเลจะลำบากเพราะเรือจะติดทรายและกองหิน

ทิศทางการไหลของกระแสน้ำ ช่วงเวลาที่น้ำลงกระแสน้ำจะไหลจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก ชาวประมงที่มีอาชีพดำน้ำลึกเพื่อหาหอย หากุ้งมังกร จึงต้องดำน้ำด้านหลังของเกาะ (ทางทิศตะวันตก) เพราะบริเวณดังกล่าวจะไม่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว ทำให้สามารถทำงานได้สะดวก โดยสลับกับช่วงเวลาน้ำขึ้นที่กระแสน้ำจะไหลจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก ชาวประมงที่มีอาชีพดำน้ำลึกหาหอย หากุ้งมังกร จะต้องดำน้ำด้านหน้าเกาะ(ทางทิศตะวันออก) เพราะด้านหลังเกาะเป็นจุดที่มีน้ำวนกลับ (น้ำวนกลับ) นอกจากนี้จากประสบการณ์การสังเกตของชาวอุรักลาไวย์ทำให้รู้ว่าช่วงก่อนที่จะเกิดพายุ กระแสน้ำในทะเลจะไหลไปบรรจบกันเป็นกระแสน้ำสายเดียวกันและมีความรุนแรงขึ้น โดยกระแสน้ำได้ไหลมาทางเดียวกับทิศที่เกิดพายุอยู่ประมาณ 3-4 วัน นับจากนั้นไม่เกิน 10-15 วัน พายุจะเข้ามาถึงฝั่ง หรือบางครั้งให้สังเกตนกนางนวลท้องดำเพราะตามปกตินกนางนวลท้องดำจะอยู่บริเวณทะเลด้านนอก แต่ช่วงที่มีพายุเข้านกนางนวลท้องดำจะบินเข้าฝั่ง ดังนั้นทิศทางการไหลของกระแสน้ำจะช่วยให้ชาวบ้านกำหนดพื้นที่ทำมาหากินได้ เพื่อหลีกเลี่ยงความรุนแรงของกระแสน้ำโดยสามารถไปทำมาหากินอีกพื้นที่หนึ่งได้

น้ำใหญ่ “อะเยเบอชัย” เกิดช่วงข้างขึ้นหรือแรม 11 ค่ำ 12 ค่ำ 13 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ 1 ค่ำ 2 ค่ำ 3 ค่ำ โดยลำดับ และเฉพาะช่วง 15 ค่ำ 1 ค่ำ 2 ค่ำ เป็นช่วงที่มีกระแสน้ำไหลแรงหรือไหลเชี่ยว ในช่วงน้ำใหญ่เวลาน้ำขึ้นน้ำมีปริมาณมากช่วงเวลาน้ำลงน้ำจะลงมากจนแห้งไปไกลจนสามารถมองเห็นกองหินบริเวณชายหาดและน้ำจะมีลักษณะขุ่น

รูปภาพ 5-1 ลักษณะน้ำขึ้น-น้ำลง บริเวณริมชายหาดราไวในช่วงน้ำใหญ่

น้ำตาย “อะเยมาตี” เกิดในระยะข้างขึ้นหรือข้างแรม 4 ค่ำ 5 ค่ำ 6 ค่ำ 7 ค่ำ 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำ โดยลำดับ คือลักษณะของน้ำทะเลที่ขึ้นหรือลงน้อยกว่าช่วงน้ำใหญ่ จึงไม่สามารถมองเห็นกองหินบริเวณชายหาด จากช่วงน้ำใหญ่เข้าสู่ช่วงน้ำตายน้ำจะถอยทีละก้าว เช่น วันนี้ขึ้นหรือแรม 3 ค่ำ น้ำขึ้นจนถึงริมกำแพง ฟุ้งนี้ 4 ค่ำ ระดับของน้ำที่เคยขึ้นถึงกำแพงจะลดลงไปประมาณ 1 ก้าวอย่างเดิน เมื่อถึงช่วง 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำ คือช่วงที่น้ำตายเต็มที่น้ำทะเลจะทรงตัวที่สุด ความรุนแรงของคลื่นและกระแสน้ำไม่เหมือนทุก ๆ วันที่ผ่านมา คนเฒ่าคนแก่ชาวอุรักลาไวย์จึงมักจะเปรียบเทียบเหมือนกับเด็กที่ทำงานเฉื่อยช้าไม่กระตือรือร้นว่า “มิงทำงานพันพริอ เรือยเหมือนน้ำ 9 ค่ำ” ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมของคนทำงานช้าไม่ว่องไว เป็นเหตุให้งานเสร็จช้าเหมือนลักษณะของน้ำตายช่วง 9 ค่ำ ที่ระดับน้ำจะคงที่มีปริมาณน้ำขึ้น-น้ำลงไม่มาก และในช่วงนี้จะไม่มีการไหลเชี่ยว

รูปภาพ 5-2 ลักษณะน้ำขึ้น-น้ำลง บริเวณริมชายหาดราไวในช่วงน้ำตาย

ลักษณะของกระแสน้ำ กระแสน้ำจะไหลแรงในช่วงน้ำใหญ่ ทำให้ในช่วงนี้สัตว์ทะเลมีปริมาณมากกว่าช่วงน้ำตาย เพราะกระแสน้ำที่ไหลแรงได้พัดพาสัตว์ทะเลจากทะเลด้านนอกเข้ามาทะเลด้านใน และรวมกลุ่มกันอยู่บริเวณหัวแหลมหรือแนวกองหินที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว โดยปลาจะชอบว่ายน้ำเล่นอยู่ตามผิวน้ำ ช่วงที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวปลาจะย้ายที่อยู่เปลี่ยนไปเรื่อยตามกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว เช่น กองหินที่ 1 มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวปลาจะอยู่ที่กองหินที่ 1 เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อกระแสน้ำที่กองหินที่ 1 ลดระดับความรุนแรงลง ปลาจะย้ายไปอยู่ที่กองหินที่ 2 ที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวกว่า นอกจากนี้กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวในช่วงน้ำใหญ่ยังช่วยทำให้อาหารของสัตว์ทะเลมีปริมาณเพิ่มขึ้น ต่างจากในช่วงน้ำตายที่มีกระแสน้ำไหลเชิวน้อย ช่วงนี้ปลาจึงชอบอยู่บริเวณทะเลด้านนอกหรือบริเวณแนวกองหินที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวและจะไม่เข้ามาเล่นใกล้ฝั่ง เมื่อถึง 11 ค่ำ เริ่มเข้าสู่ช่วงน้ำใหญ่อีกครั้ง ช่วงน้ำขึ้นยังไม่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว ช่วงน้ำลงกระแสน้ำไหลเชี่ยวเริ่มเกิดขึ้น เมื่อถึง 12 ค่ำ ทั้งช่วงน้ำขึ้น-น้ำลง มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวเกิดขึ้นแต่ความรุนแรงยังไม่มากนักจนกว่าจะเข้าสู่ช่วงน้ำใหญ่เต็มที่

ชาวอุรักลาไวย์ที่ทำมาหากินทางทะเลได้ใช้ความจำและการสังเกตลักษณะของน้ำในแต่ละวันทั้งช่วงข้างขึ้นและข้างแรม โดยจะจำว่าปลาอยู่บริเวณที่กองหินไหนในแต่ละวัน และจะมุ่งหน้าไปที่กองหินนั้น เพราะปลาจะย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ตามลักษณะของน้ำ เช่น ช่วงน้ำใหญ่ ข้างขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ชาวอุรักลาไวย์จะออกหาปลาบริเวณกองหินที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวที่แต่ละคนได้ทำเครื่องหมายไว้ เมื่อเข้าสู่ช่วงน้ำตายขึ้นหรือแรม 10 ค่ำ ชาวอุรักลาไวย์ต้องเปลี่ยนไปหาปลาที่กองหินอื่นที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวอยู่บ้างอาจเป็นกองหินที่ 2 ที่แต่ละคนได้ทำเครื่องหมายไว้ และปลาอาจย้ายมาอยู่บริเวณหินกองดังกล่าว ซึ่งกระแสน้ำในแต่ละพื้นที่มีลักษณะการไหลไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ เช่น ภูมิประเทศที่เป็นอ่าวใหญ่กระแสน้ำไหลแรงเพราะเป็นอ่าวเปิดไม่มีเกาะก้ำบังอยู่ หากอ่าวนี้มีกองหินอยู่ปลาจะอาศัยอยู่บริเวณนี้ ต่างจากภูมิประเทศที่เป็นอ่าวเล็ก ๆ อยู่ใกล้กันเพราะกระแสน้ำจะไหลน้อยกว่าอ่าวเปิด

ดังนั้น ลักษณะของน้ำและการไหลของกระแสน้ำมีผลต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน เช่น ช่วงน้ำใหญ่กระแสน้ำไหลแรงทำให้ชาวบ้านทำงานลำบากและอันตราย ชาวบ้านที่ดำน้ำลึกเพื่อหากุ้งมังกร หาทอยหน้ายักษ์ หอยมุกโข่ง หาปลิงทะเล จึงต้องดำน้ำข้าง ๆ เกาะ เมื่อถึงช่วง 5 ค่ำ 6 ค่ำ 7 ค่ำ 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำ เริ่มเข้าสู่ช่วงน้ำตายความเชี่ยวของกระแสน้ำลดลง ชาวบ้านจึงไปดำน้ำบริเวณ “กลางช่อง” (ช่องว่างระหว่างเกาะ) ชาวบ้านบางกลุ่มใช้เวลาในช่วง 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำกับการวางไซและกู๋ไซ บางคนไปลากปลาหางแข็ง ตกหมึก ยิงปลา ตกปลา แต่การตกปลาจะสามารถตกได้ทุกช่วงเวลาไม่ว่าจะเป็นช่วงน้ำใหญ่หรือน้ำตาย เมื่อเข้าสู่ช่วงน้ำใหญ่ชาวบ้านที่ถักไซส่วนใหญ่จะใช้เวลาในการประกอบโครงไซและถักไซอยู่กับบ้านไม่ได้ออกทะเล และจะต้องรอจนกว่าถึงช่วงน้ำตายครั้งต่อไปถึงจะได้ออกทะเลอีกครั้ง ชาวบ้านบางคนจึงใช้เวลาในช่วงนี้ออกทะเลไปลากปลาหางแข็งบ้างในบางครั้ง สำหรับผู้หญิงบางกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มวัยกลางคนมักออกทะเลไปหาหอยดิบ หอยล้น หอยน้ำพริก เป็นต้น บริเวณโขดหินข้างเกาะหรือบริเวณหัวแหลมของเกาะ บางครั้งไปหาปลาหมึกสายเล็กช่วงน้ำลงบริเวณชายหาดหน้าบ้านในช่วงน้ำใหญ่ ประมาณ 12 ค่ำ 13 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ 1 ค่ำ

หมายเหตุ ในช่วงน้ำใหญ่หรือน้ำตาย บึงเอิญกระแสน้ำไหลไปในทิศทางเดียวกันและจะไหลเชี่ยวมากกว่าช่วงน้ำใหญ่และน้ำตายตามปกติประมาณ 3-7 วัน แสดงว่าจะมีฝนฟ้าคะนองหรือพายุเกิดขึ้น ชาวอุรกลาไวย์ที่ทำงานในทะเลทุกวันจะรับรู้ได้ดีกว่าชาวอุรกลาไวย์ที่ทำงานบนบก และนานครั้งในรอบ 10 ปี น้ำตายจะมีกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวเหมือนน้ำใหญ่ ซึ่งชาวอุรกลาไวย์เองไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเพราะอะไรทั้งที่ท้องฟ้า คลื่น ลมปกติ อีกทั้งหลังจากเกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิที่ผ่านมาชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า น้ำทะเลผิดปกติไปมาก บางครั้งเมื่อเข้าสู่ช่วงน้ำตาย กระแสน้ำก็ยังคงไหลเชี่ยวต่างจากอดีตที่ผ่านมา

น้ำเชี่ยวบ้า “ดรัชฌิลา” คือช่วงเวลาที่น้ำขึ้น-น้ำลงทั้งวัน ลักษณะของกระแสน้ำจะไหลไปทางเดียวกัน เช่น หากเป็นช่วงน้ำลงกระแสน้ำจะไหลไปทางทิศตะวันตกอย่างเดียวและน้ำจะลงนานกว่าปกติ เช่นเดียวกับช่วงน้ำขึ้นที่กระแสน้ำจะไหลไปทางทิศตะวันออกอย่างเดียวและใช้เวลาขึ้นนานกว่าปกติ น้ำเชี่ยวบ้าทำให้เกิดกระแสน้ำที่ไหลแรงกว่าช่วงอื่น มองดูจากชายฝั่งดูปกติเมื่อห่างออกไปจากฝั่งประมาณ 300 เมตร จะสังเกตเห็นน้ำเชี่ยวบ้า ซึ่งจะเกิดขึ้นนานครั้งส่วนมากจะเกิดช่วงเดือนมิถุนายนหรือในช่วงฤดูมรสุม วิธีการสังเกตน้ำเชี่ยวแบบง่ายอีกวิธีหนึ่งคือการโยนกิ่งไม้หรือสิ่งของเบา ๆ ลงไปในน้ำ หากไม่มีกระแสน้ำไหลแรงหรือเชี่ยวกราด กิ่งไม้จะเคลื่อนตัวช้า แต่หากมีกระแสน้ำไหลแรงกิ่งไม้จะเคลื่อนตัวอย่างเร็วไปทางทิศที่น้ำลงหรือน้ำขึ้น

น้ำวน หรือ น้ำวน “อะเยรีโปก” สังกัดจากบริเวณกองหินหรือบริเวณด้านหน้าหรือด้านหลังของเกาะ หากบริเวณด้านหน้าหรือด้านหลังกองหินและเกาะมีกระแสน้ำไหลแรง แสดงว่าบริเวณดังกล่าวเกิดน้ำวนหรือน้ำวน

น้ำทุ่น “อะเยตือนั่ง” คือ ลักษณะของน้ำที่ทรงตัว เป็นช่วงที่ไม่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวและน้ำจะไม่ไหลไปทางใดทางหนึ่ง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำไม่เดิน” น้ำทุ่นจะเกิดช่วงที่น้ำขึ้นเต็มที่และน้ำลงเต็มที่ น้ำทุ่นเกิดขึ้นทุกวันประมาณ 1 ชั่วโมง และในช่วง 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำ คือช่วงที่เกิดน้ำทุ่นตลอดในช่วงนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ออกทะเลได้สะดวก หากเป็นช่วงน้ำใหญ่ชาวบ้านจะต้องรอช่วงเวลาให้เกิดน้ำทุ่นถึงจะดำน้ำเก็บหาทรัพยากรบริเวณ “กลางช่อง” ได้

กระแสน้ำเย็น เกิดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน ในทะเลอันดามันด้านนอกช่วงนี้น้ำทะเลจะสองท้อง คือ ลักษณะของน้ำทะเลจากผิวน้ำลึกลงไปประมาณ 4-5 เมตร มีลักษณะใสและที่ระดับน้ำลึกลงไปประมาณ 15-20 เมตร น้ำทะเลมีอุณหภูมิต่ำทำให้รู้สึกเย็นและน้ำทะเลมีรสชาติจืดมีลักษณะขุ่นหรือข้น ผู้อาวโสชาวอุรักลาไวย์ไม่เคยสัมผัสกับกระแสน้ำเย็นดังกล่าว อาจเป็นเพราะชาวอุรักลาไวย์ในอดีตดำน้ำไม่ลึกมาก หรือกระแสน้ำเย็นที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ โดยตามหลักการทางวิทยาศาสตร์กระแสน้ำเย็น คือ กระแสน้ำที่ไหลมาจากเขตละติจูดสูงเข้ามายังเขตอบอุ่นและเขตร้อน จึงทำให้กระแสน้ำเย็นลงหรืออุณหภูมิต่ำกว่าน้ำที่อยู่โดยรอบ กระแสน้ำเย็นที่เกิดขึ้นในทะเลอันดามันเพราะได้รับผลกระทบมาจากปรากฏการณ์เอลนีโญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของน้ำของทะเล เนื่องจากภาวะโลกร้อนมากขึ้นทำให้น้ำแข็งขั้วโลกเกิดการละลาย จากนั้นกระแสน้ำเย็นได้ไหลลงมาสู่พื้นที่ด้านล่างและผ่านมาจนถึงท้องทะเลอันดามัน ซึ่งปกติแล้วปลาจะอาศัยอยู่ในท้องทะเลลึก แต่เมื่อต้องมาเจอกับกระแสน้ำเย็นจัด ปลาจึงพยายามจะว่ายขึ้นมาบนผิวน้ำเพื่อหาน้ำอุ่น แต่เนื่องจากการปรับเปลี่ยนอุณหภูมิในครั้งนี้เกิดขึ้นกะทันหัน ทำให้ปลาปรับสภาพไม่ทันจึงต้องตายไป ซึ่งยากที่จะหาหนทางแก้ไขหรือป้องกันได้ เพราะปลาต้องอาศัยอยู่ในท้องทะเลลึกเท่านั้น และไม่สามารถขึ้นมาอยู่บนผิวน้ำได้ เพราะกระแสน้ำร้อนมากเกินไป (<http://www.komchadluek.net> สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2551)

ชาวอุรักลาไวย์ระบุว่ากระแสน้ำเย็นมี 2 แบบ ดังนี้

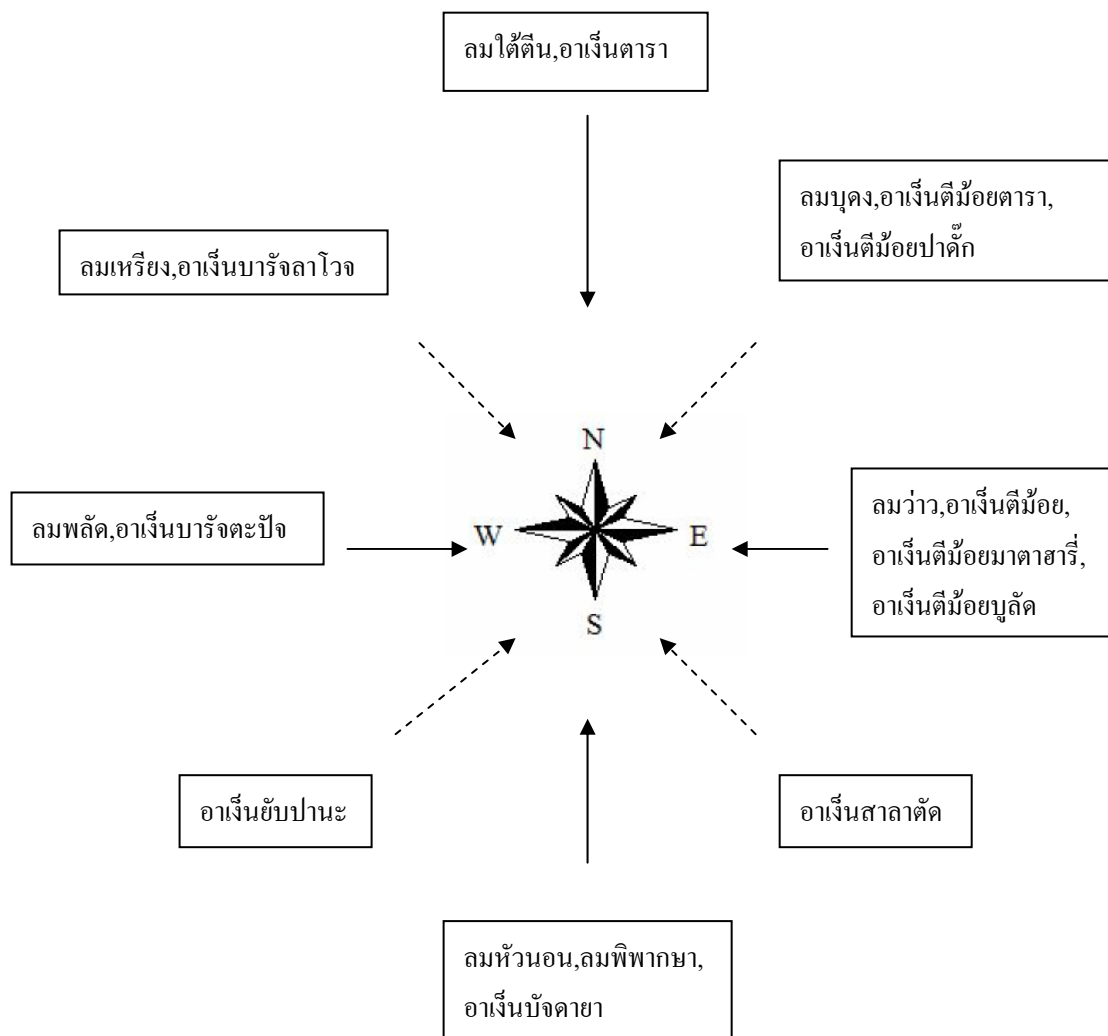
- กระแสน้ำเย็นแบบขุ่นหรือขุ่น กระแสน้ำเย็นแบบนี้จะมีความเย็นมากเมื่อใครได้สัมผัสทำให้เกิดอาการไม่สบาย กระแสน้ำเย็นแบบขุ่นมีลักษณะเหมือนการม้วนเสื้อเป็นการม้วนตัวของคลื่นได้นำเข้าหาฝั่ง เมื่อมาถึงฝั่งจะม้วนเอาทรายหรือขยะในทะเลขึ้นมา ทำให้ได้ท้องทะเลดูปั่นป่วนมองไม่เห็นทัศนียภาพใต้ทะเล

- กระแสน้ำเย็นแบบใสหรือสีเหลืองอ่อน มีลักษณะคล้ายกับการนำน้ำตาลทรายมาละลายในน้ำ หรือคล้าย ๆ กับน้ำมันพืช กระแสน้ำเย็นแบบนี้ความรุนแรงและความเย็นจะน้อยกว่ากระแสน้ำเย็นแบบขุ่น

วิธีการสังเกตกระแสน้ำเย็น คือสังเกตจากผิวน้ำด้านบนจะมองเห็นเกลียวคลื่นหนา ๆ เป็นเส้นยาวแสดงว่าน้ำด้านล่างเป็นน้ำเย็น ในบางครั้งทำให้มองเห็นปลาไม่ชัดและบางครั้งที่ชาวบ้านได้สัมผัสกับกระแสน้ำเย็นจะทำให้คนดำน้ำทรงตัวลำบาก ช่วงที่มีกระแสน้ำเย็นเวลาน้ำขึ้นน้ำขึ้นช้ากว่าปกติในช่วงน้ำลงน้ำจะลงมากกว่าปกติ และน้ำทะเลช่วงนี้จะไหลทวนน้ำทะเลปกติ เช่น เวลาน้ำลงกระแสน้ำเย็นจะไหลทวนขึ้นเมื่อน้ำขึ้นกระแสน้ำเย็นจะไหลทวนลง กระแสน้ำเย็นม้วนเข้าทะเลอันดามันด้านในมีลักษณะเป็นลูก ๆ แต่ละลูกจะไหลทวนน้ำประมาณ 20-30 นาที โดยกระแสน้ำเย็นจะเกิดในช่วงน้ำใหญ่มากกว่าช่วงน้ำตาย ชาวบ้านเล่าว่าช่วงที่มีกระแสน้ำเย็นปลาไม่ค่อยกินเบ็ดเพราะเหยื่อที่ใช้ตกปลาจะแข็งและเย็น บางครั้งปลาในไซตายในช่วงนี้ปลาจึงหนีเข้ามาใกล้ฝั่งบริเวณน้ำตื้น แต่ในช่วงฤดูมรสุมจะไม่มีกระแสน้ำเย็น

5.2.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องลมประจำถิ่น

ลมประจำถิ่นที่พัฒนามาจากทิศต่าง ๆ หรือพัฒนามาจากสถานที่ที่ชาวอุรักลาโว้ยใช้เรียกแทนชื่อทิศจะมีช่วงเวลาในการพัดแตกต่างกัน การเปลี่ยนทิศของลมทำให้ชาวอุรักลาโว้ยทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล โดยลมที่พัดในแต่ละฤดูกาลจะมีระดับความรุนแรงและช่วงเวลาในการพัดต่างกันไปใน 1 วัน ซึ่งลมมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชาวอุรักลาโว้ยต้องปรับตัวในการกำหนดพื้นที่ทำมาหากิน กำหนดรูปแบบของการทำมาหากิน และลมสามารถบ่งบอกถึงความชุ่มชื้นและแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาบางสายพันธุ์ รวมถึงรสชาติของปลาที่มีความอร่อยเพราะมีอาหารที่อุดมสมบูรณ์

ลมว่าว หรืออีกชื่อเรียกว่า “**อาเงินติ่ม้อย**” เป็นลมที่พัฒนามาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือหรือลมที่พัดอยู่ระหว่างเกาะเซและเกาะแอม โดยจะเริ่มพัดในช่วงประมาณกลางเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน และในช่วงที่มีลมว่าวพัดจะมีลมที่พัฒนามาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้พัดสลับไปมาด้วย เรียกได้ว่าภายในระยะเวลา 1 วัน จะมีลมที่พัฒนามาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือถึงทิศตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยดังนี้

เริ่มจากก่อนที่ท้องฟ้าใกล้สว่างในช่วงเดือนพฤศจิกายน-เดือนมกราคม ช่วงเวลาประมาณ 04.00-05.00 น. จะมีลมที่พัฒนามาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือหรือพัฒนามาจากภูเขาโต๊ะชะชะ คือ **ลมบุง** หรือ **อาเงินติ่ม้อยตารา** และลมที่พัฒนามาจากทิศเหนือหรือพัฒนามาจากในเมือง คือ **ลมใต้ดิน** หรือ **อาเงินตารา** เริ่มพัดก่อนทำให้อากาศในช่วงใกล้ฟ้าสว่างเย็นสบาย (ตารา หมายถึงลมที่ทำให้อากาศเย็น) ชาวบ้านมักตื่นเช้าแล้วมาจับกลุ่มนั่งฟังไฟพุดคุยกันบริเวณชายหาดและมีการนำ

ห้วยมันมาเผาหินเป็นอาหารเช้า สมัยก่อนในช่วงเดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่มักออกเดินทางไปทำมาหากินยังหมู่เกาะและชายฝั่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน และในช่วงเวลาดังกล่าวปลากล้วยญี่ปุ่น ปลาดามะ ปลาโอ (ชื่อปลาเฉพาะของชาวอุรักลาไวย์) จะมีจำนวนมากกว่าปลาชนิดอื่น ในช่วงเวลาดังกล่าวคลื่นลมในทะเลเงียบสงบ ไม่มีความรุนแรงชาวบ้านจึงออกทะเลไปดำหอย ดำกุ้ง ดำปลิง วางไข่ ได้ตลอดเวลา

เมื่อเข้าสู่เดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน **อาเงินติม้อยตารา** และ **อาเงินตารา** เริ่มอ่อนกำลังลงและหมดไป โดยมี **ลมทุ่งหญ้า** หรือ “**อาเงินติม้อยปาดัก**” ที่พัฒนามาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือหรือพัฒนามาจากภูเขาโต๊ะแซะพัดมาแทน แต่จะพัดอยู่ในช่วงเช้าตรู่เพียงไม่กี่ชั่วโมง เมื่อแสงแดดเริ่มร้อนอาเงินติม้อยปาดักจึงเริ่มอ่อนกำลังลง หากในช่วงที่อาเงินติม้อยปาดักกำลังพัดเป็นช่วงที่ท้องฟ้าโปร่งไม่มีเมฆจะทำให้อาเงินติม้อยปาดักยิ่งพัดแรง ในภาษาชาวอุรักลาไวย์คำว่า “ปาดัก” แปลว่าทุ่งหญ้า ดังนั้นเมื่อทุ่งหญ้าเริ่มร้อนอาเงินติม้อยปาดักจึงลดระดับความรุนแรงลง และจะมีลมที่พัฒนามาจากทิศตะวันตกหรือพัฒนามาจากเกาะเฮและเกาะแวนเริ่มพัดต่อจากอาเงินติม้อยปาดัก คือ **ลมตามหวัน** หรือ “**อาเงินติม้อยมาตาสารี**” เป็นลมที่พัดตามดวงตะวัน เมื่อแดดยิ่งร้อนอาเงินติม้อยมาตาสารียิ่งพัดแรง และในช่วงบ่ายอาเงินติม้อยมาตาสารียิ่งเริ่มอ่อนกำลังลง แต่จะกลับมาพัดแรงอีกครั้งในช่วงที่น้ำขึ้น (ช่วงเย็น-ช่วงค่ำ) เพราะเวลาน้ำขึ้นน้ำจะขึ้นมาจากทิศตะวันตกซึ่งจะสวนทางกับทิศทางของลม ชาวบ้านเรียกลักษณะดังกล่าวว่า “สวนงา” ทำให้ทะเลมีคลื่นลมแรง ในช่วงที่อาเงินติม้อยมาตาสารีกำลังพัดท้องฟ้าขณะนั้นมีลักษณะโปร่งไม่มีเมฆที่ก่อตัวเป็นเมฆฝน และในช่วงบ่ายหรือช่วงเย็นก่อนที่อาเงินติม้อยมาตาสารียิ่งพัดอีกครั้งในขณะนั้นจะมีลมที่ชาวบ้านเรียกว่า “**อาเงินตาสาดัด**” ซึ่งพัฒนามาจากทางทิศตะวันออกเฉียงใต้หรือพัฒนามาจากเกาะเฮพัดอยู่ก่อนแต่ใช้เวลาพัดอยู่เพียงไม่นานประมาณ 2-3 ชั่วโมงแล้วเงียบไป เมื่อถึงช่วงเวลากลางคืนมี **ลมดวงเดือน** หรือ “**อาเงินติม้อยบูดัด**” พัด โดยลมดังกล่าวเริ่มพัดตามดวงจันทร์และพัฒนามาทางทิศตะวันตกเช่นเดียวกับอาเงินติม้อยมาตาสารี และเมื่อดวงจันทร์เริ่มสูงขึ้นอาเงินติม้อยบูดัดเริ่มพัดแรง เมื่อถึงเวลาที่เที่ยงคืนดวงจันทร์ขึ้นตรงศีรษะอาเงินติม้อยบูดัดจึงเริ่มอ่อนกำลังลง ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน ปลาส่วนใหญ่จึงไม่เข้ามาใกล้ฝั่งและชอบอยู่บริเวณเกาะทางทิศตะวันตกของเกาะภูเก็ต หรือบริเวณที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว และบริเวณทะเลด้านนอกเพราะไม่ใช่ฤดูมรสุม ชาวบ้านเองสามารถทำมาหากินได้สะดวกทั้งตกปลา ลากปลา วางไข่ ดำน้ำ เป็นต้น

ดังนั้น ในช่วงที่มีลมตะวันตกพัดพื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรักลาไวย์จึงเริ่มจากบริเวณอ่าวราไวย์และหมู่เกาะทางทิศตะวันตกของเกาะภูเก็ต สมัยก่อนในช่วงนี้ชาวอุรักลาไวย์มักเดินทางเป็นกลุ่มประมาณ 8-9 คน ต่อเรือหนึ่งลำไปไกลถึงทับละมุ เขาหลัก เกาะตาชัย เกาะพระทอง หมู่เกาะลันตา หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะย่านเชือก และหมู่เกาะอื่นที่อยู่ในอาณาเขตของ

ประเทศพม่า บางกลุ่มเดินทางไปยังหมู่เกาะพีพี เกาะลันตา เกาะจำ เกาะตะเกียง หมู่เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะบุโหลน และเข้าไปถึงเกาะลังกาวิเจตประเทศมาเลเซีย เพื่อไปเก็บหาหอยนมสาว หอยมุกโขง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหนัวยักษ์ หอยเจดีย์ หอยนั้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง และ ปลา แล้วกลับมาขายพวกนายทุนซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีนในเมืองภูเก็ต พื้นที่ต่าง ๆ ที่ชาวอุรักลา ไว้ยเดินทางไปทำมาหากินล้วนเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านบางคนไป รับจ้างนายทุนทำงานระเบิดปลาบริเวณเกาะสินไห เกาะเหลา เกาะสอง เพราะในช่วงเวลานี้ชาวบ้าน สามารถทำงานได้ทุกวันเพราะคลื่นลมไม่รุนแรงการทำงานจึงสะดวกกว่าช่วงลมพัด แต่อาจมีฝน ตกบ้างเล็กน้อยในบางพื้นที่ ลมที่ทำให้เมฆก่อตัวเป็นเมฆฝนในช่วงเวลานี้คือ อาเงินอุยักสื่อการ่า เป็นลมฝนฟ้าคะนองพัฒมาจากทิศตะวันออกเกิดจากก้อนเมฆที่ก่อตัวเป็นกลุ่มฝน ประกอบกับมีลม จากทิศตะวันตกทิศใต้ทิศหนึ่งพัดเข้าไปปะทะทำให้อาเงินอุยักสื่อการ่าสะสมพลังงานกลายเป็น ก้อนเมฆที่ใหญ่ขึ้นแล้วตกเป็นฝน อาเงินอุยักสื่อการ่าจะพัดประมาณ 3 วัน ในช่วงเย็นและช่วงค่ำ สังเกตได้ง่ายช่วงที่อาเงินอุยักสื่อการ่าพัดต้นมะม่วงหิมพานต์เริ่มออกดอก ฝนในช่วงนี้ทำให้ต้น มะม่วงหิมพานต์มีลูก และอาเงินอุยักสื่อการ่าจะพัดอีกครั้งช่วงที่ลูกมะม่วงหิมพานต์สุก (ช่วงเดือน เมษายน)

ทิศทางของลมจะเคลื่อนที่ไปตามฤดูกาลและเมื่อถึงปลายเดือนเมษายน- ต้นเดือนพฤษภาคม ลมกำลังจะเปลี่ยนทิศจากทิศตะวันออกเป็นทิศตะวันตก บอกให้ทราบถึง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนฤดูกาลจากฤดูร้อนเป็นฤดูฝน ในช่วงนี้ลมจะพยับไปพยับมา กล่าวคือ ในช่วงกลางวันมีลมที่พัฒมาจากทิศตะวันออกคืออาเงินดีม้อยมาตาฮารี ช่วงเย็นมีลมที่พัฒมาจากทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือคืออาเงินบารัจลาโจหรือลมเหรียญ ช่วงเวลานี้ระบุแน่นอนไม่ได้ว่าลมจะพัฒ มาจากทิศไหน เพราะลมที่พัฒมาจากทั้ง 2 ทิศพัดสลับไปมา ดังนั้นในช่วงเวลาเพียงไม่กี่วันนี้จึงมี**ลม พิพากษา** หรือ **“อาเงินบัจดาเยา”** ที่พัฒมาจากทิศใต้ของหาดราไวย์หรือพัฒมาจากทางเกาะบอนเริ่ม พัดอย่างรุนแรง เพื่อเป็นการตัดสินใจให้ลมที่พัฒมาจากทิศตะวันออกหยุดพัด เพราะเข้าสู่ฤดูฝนถึง เวลาที่ลมจากทางทิศตะวันตกเริ่มพัดแล้ว เมื่ออาเงินบัจดาเยาเริ่มพัดครั้งแรกในช่วงกลางคืนจะทำให้ ในช่วง 1-2 วันแรกในเวลากลางคืนไม่มีลมพัด ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านสามารถออกทะเลไปตก ปลาได้ และหากอาเงินบัจดาเยาเริ่มพัดช่วงน้ำลงจะทำให้ลมเจียบทะเลเรียบเรียบเหมือนน้ำที่อยู่ใน ขัน หากอาเงินบัจดาเยาเริ่มพัดช่วงน้ำขึ้นจะทำให้ลมพัดแรง อีกทั้งช่วงที่อาเงินบัจดาเยาพัดทำให้ ชายหาดขาวสะอาด เพราะอาเงินบัจดาเยาจะพัดล้างหาด ช่วยพัดพาสิ่งสกปรกบริเวณชายหาดลงทะเล ไปด้วย

ตารางที่ 5-1 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรักลาไ้ยบ้านราไยในอดีตรวมว่า

พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรักลาไ้ย	รูปแบบและกิจกรรมการทำมาหากิน
-ทับละมุ เขาหลัก เกาะต้าย เกาะพระทอง หมู่เกาะสิมิลัน หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะย่านเชือก และหมู่เกาะในประเทศพม่า	-การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อค้าหาหอยนมสาว หอยมุกโข่ง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหน้ายักษ์ หอยเจดีย์ หอยนิ้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง ปลาและกุ้งมังกร
-เกาะพีพี เกาะลันตา เกาะจำ เกาะตะเกิง เกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ เกาะลั่งควีเขตประเทศมาเลเซีย	-การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อค้าหาหอยนมสาว หอยมุกโข่ง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหน้ายักษ์ หอยเจดีย์ หอยนิ้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง ปลาและกุ้งมังกร
-เกาะสินไห เกาะเหลา เกาะสอง	-การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อรับจ้างนายทุนทำงานระเบิดปลา
-หาดทรายแก้ว หาดไม้ขาว บ้านสาธุ หาดในยาง หาดในทอน หาดบางเทา หาดกมลา หาดป่าตอง	-การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อค้าหาหอยนมสาว หอยมุกโข่ง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหน้ายักษ์ หอยเจดีย์ หอยนิ้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง ปลาและกุ้งมังกร
-หาดป่าตอง หาดกะตะ หาดกะรน หาดในหาน เกาะปู	-การออกทะเลคนเดียวเพื่อตกปลา หรือออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อวางไซ และค้าหาหอยนมสาว หอยมุกโข่ง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหน้ายักษ์ หอยเจดีย์ หอยนิ้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง ปลาและกุ้งมังกร
-เกาะมัน เกาะแก้ว เกาะบอน เกาะราชา	-การออกทะเลคนเดียวเพื่อตกปลา หรือออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อยิงปลา วางไซ และค้าหาหอยนมสาว หอยมุกโข่ง หอยเชลล์ หอยเบี้ย หอยหน้ายักษ์ หอยเจดีย์ หอยนิ้วนาง ปลิงทะเล หมึกกระดอง ปลาและกุ้งมังกร
-เกาะแก้ว เกาะบอน เกาะราชา	-การออกทะเลคนเดียวเพื่อลากปลา หรือออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อต้อนหอยดิบ หาหอยน้ำพริก หอยลิ้น หอยดำ หอยหลุ หอยหน้าวัว หอยพง

เมื่อเข้าสู่ช่วงเดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม ลมที่พัดตลอดในช่วงนี้จะพัดมาจากทิศตะวันตก ชาวบ้านเรียกว่า **ลมพัด** หรือ **“อาเงินบารัจตะปัง”** ในช่วงนี้มีมรสุมเกิดขึ้นบ่อยครั้ง มีฝนตกบ่อยทั่วทุกพื้นที่และตกติดต่อกันครั้งละหลายชั่วโมงหลายวันเป็นสัปดาห์ คลื่นลมในทะเลมีความรุนแรงคลื่นในทะเลส่วนใหญ่เป็นคลื่นโหลนและจัน ในช่วงนี้สัตว์ทะเลจึงเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณอ่าวค้ำใน และบริเวณข้างเกาะเพื่อหาที่กำบังทำให้ช่วงนี้บริเวณอ่าวหน้าหาดราไยชายฝั่งด้านตะวันออก และบริเวณเกาะทางฝั่งตะวันออกมีปลาจำนวนมาก ในขณะที่ถ้ำอาหารของปลามีจำนวนมากเช่นกัน เพราะคลื่นได้นำที่มีความรุนแรงทำให้ปลาต้องอยู่บริเวณผิวน้ำซึ่งต่างจากช่วงลมว่า ในช่วงนี้ปลาตัวเล็กจึงมักเป็นเหยื่อของปลาตัวใหญ่ ดังนั้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-

เดือนตุลาคม ปลาจึงมีรสหวานมันกว่าช่วงเดือนอื่น ๆ โดยเฉพาะปลาหางแข็ง ปลาลัง ปลามง ปลาโอ ปลาแสรกร้า (ชื่อปลาเฉพาะของชาวอุรุกรลาไวย์) เพราะได้กินปลาตัวเล็กเป็นอาหาร เมื่อเข้าสู่เดือนกันยายน-เดือนตุลาคม **ลมเหรียง**หรือ**“อาเงินบารัจลาโจง”** เริ่มพัดมาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือพัดสลับกับ **“อาเงินยัปปานะ”** ที่พัดมาจากทิศตะวันตกเฉียงใต้หรือพัดมาจากเกาะแก้ว โดยลมทั้ง 2 ทำให้เกิดฝนตกในช่วงเดือนกรกฎาคม-เดือนตุลาคม ทำให้มีปลาจำนวนมากโดยเฉพาะปลาหูช้าง ปลามง ปลาแก้ว (ชื่อปลาเฉพาะของชาวอุรุกรลาไวย์) และปลาอื่น ๆ

ในช่วงลมพัด การทำมาหากินทางทะเลลำบากเพราะเป็นช่วงมรสุม ในช่วงนี้ชาวอุรุกรลาไวย์จะไปทำมาหากินบริเวณชายฝั่ง และหมู่เกาะทางทิศตะวันออกของเกาะภูเก็ต และพื้นที่ชายฝั่งที่ไม่ห่างจากหาดราไวย์ไปมากนัก หากวันไหนที่สภาพอากาศพอที่จะเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านออกทะเลได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะออกไปตกหมึก ตกปลา ลากปลา วางไซ บริเวณหน้าหาดราไวย์ เกาะแก้ว เกาะเฮ เกาะโหลน เกาะแฉวง เกาะบอน แต่ในช่วงนี้การดำน้ำลึกลำบากเพราะคลื่นลมแรงและน้ำทะเลขุ่นมองไม่เห็นใต้ท้องทะเล ขณะเดียวกันในช่วงเวลาดังกล่าวปลาตัวใหญ่ เช่น ปลาโลมา มักเข้ามาใกล้ฝั่งบริเวณอ่าวเพราะทะเลด้านนอกใต้ท้องทะเลปั่นป่วนจากมรสุม และในช่วงลมพัดจึงถือเป็นวันหยุดพักของชาวบ้าน ชาวบ้านจะนำเรือขึ้นมาซ่อมแซมบางคนถือโอกาสในช่วงเวลานี้จัดเตรียมอุปกรณ์หาปลา เช่น ตอกหมั่นเรือ ทาสีเรือ ถักไซ ทำเบ็ดลากปลา เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการออกทะเลในครั้งต่อไป สมัยก่อนชาวบ้านบางคนไปรับจ้างคนท้องถิ่นทำงานอาทิ เกี่ยวข้าว นวดข้าว ถางป่า ทำงานก่อสร้าง เป็นต้น เพื่อให้มีเงินมาจุนเจือครอบครัวและเมื่อถึงปลายเดือนตุลาคม-ต้นเดือนพฤศจิกายน ทิศทางของลมจะเคลื่อนที่ไปตามฤดูกาลอีกครั้ง ในช่วงนี้จึงมีลมพิกษาพัดเพื่อตัดสินใจถึงช่วงเวลาที่เหมาะสมที่จะไปหาปลาและเข้าสู่ฤดูร้อน ฤดูกาลวนครบรอบ 1 ปีพอดีวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงกลับมาอยู่กับทะเลอีกครั้ง

หมายเหตุ บางปีลมพัดหรืออาเงินบารัจตะป้อ จะใช้เวลาพัฒนานานกว่าลมว่าวหรืออาเงินตีม้อย แต่บางปีลมว่าวใช้เวลาพัฒนานานกว่าลมพัด และทิศทางของลมอาจเปลี่ยนไปขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติเป็นหลัก เช่น อาจมีพายุเกิดขึ้น โดยสามารถสังเกตได้จากลมเงียบแสดงว่าลมกำลังเปลี่ยนทิศ

ตารางที่ 5-2 พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรักลาไวยบ้านราไวย์ในอดีตช่วงลมพัด

พื้นที่ทำมาหากินของชาวอุรักลาไวย	รูปแบบและกิจกรรมการทำมาหากิน
- เกาะเฮ เกาะโหล่น เกาะแอว เกาะบอน	- การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อวางไข่ บางคนออกทะเลคนเดียวเพื่อตกปลา ตกปลาหมึกหอม ลากปลา
- เกาะดอกไม้ เกาะไม้ท่อน เกาะไข่ กองหินมุสั้ง แหลมกา	- การออกทะเลเพื่อตกปลา ตกปลาหมึกหอม
- หน้าหาดราไวย์ เกาะบอน เกาะแก้ว	- การออกทะเลเป็นกลุ่มเพื่อวางไข่ บางคนออกทะเลคนเดียวเพื่อลากปลา ตกปลา

5.2.1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องน้ำและลม

ลักษณะของน้ำและลมมีความสัมพันธ์กันเพราะนอกจากลมจะเป็นผู้กำหนดเวลาและฤดูกาลแล้ว ลมยังมีอิทธิพลที่ทำให้น้ำในทะเลเกิดการเปลี่ยนแปลงได้อีกด้วย ชาวอุรักลาไวยรู้จักเรียนรู้ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวเพื่อใช้ในการปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และกำหนดแบบแผนการทำมาหากิน

ในช่วงลมว่าวพัดน้ำทะเลจะขึ้นช้า และในช่วงเวลากลางวันน้ำทะเลขึ้น-ลงเต็มที่และมีปริมาณมากกว่าช่วงเวลากลางคืน ต่างจากช่วงลมพัดที่ในช่วงเวลากลางคืนน้ำทะเลขึ้น-ลงเต็มที่และมีปริมาณน้ำมากกว่าเวลากลางวัน ในบางครั้งอาจขึ้นอยู่กัปพายูฝนด้วยเพราะช่วงนี้ฤดูมรสุมมีผลทำให้น้ำขึ้นเยอะทั้งกลางวันและกลางคืน ในช่วงลมพิกษาพัดน้ำทะเลจะลงมากกว่าปกติ เมื่อเข้าสู่ฤดูกาลเต็มที่น้ำทะเลจะกลับมาขึ้น-ลงตามปกติ ในช่วงลมพัดเวลาที่ชาวบ้านออกทะเลและกลับเข้าฝั่งส่วนใหญ่จะเป็นช่วงน้ำขึ้น เพราะในช่วงน้ำขึ้นน้ำและลมมาจากทิศทางเดียวกันจะไม่เกิดการปะทะกัน แต่หากเป็นช่วงน้ำลงการออกทะเลลำบากและเป็นอันตรายต่อการเดินเรือเนื่องจากเกิดการปะทะกันของน้ำกับลม ตรงกันข้ามหากเป็นช่วงลมว่าวพัดสามารถกลับเข้าฝั่งได้ทั้งช่วงน้ำขึ้นและน้ำลงเพราะคลื่นลมไม่รุนแรงเท่ากับช่วงลมพัด แต่หากบังเอิญเกิดพายุช่วงน้ำขึ้นห้ามกลับเข้าฝั่งเช่นกัน และในช่วงน้ำตายเวลาน้ำขึ้น-น้ำลง ลมจะพัดแรงแค่ไหนก็ตามลมจะชนะกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวได้ โดยลมสามารถพัดให้กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวตีหัวเรือให้หันไปทางทิศที่ลมพัดแต่ถ้าเป็นช่วงน้ำใหญ่กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวจะสามารถเอาชนะลมได้

5.2.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเครื่องคลื่น

คลื่นเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการกำหนดวิถีการทำมาหากินของชาวอุรุกรลาไวย์ การทำความเข้าใจถึงลักษณะของคลื่นช่วยให้ชาวอุรุกรลาไวย์กำหนดขอบเขตของพื้นที่ทำมาหากิน ขอบเขตของกิจกรรมในอาชีพ ทั้งยังรับรู้ถึงพฤติกรรมของสัตว์ทะเลแต่ละสายพันธุ์ และมีความปลอดภัยทุกครั้งที่ออกทะเล เพราะลักษณะของคลื่นบอกรู้ว่าอาจจะมีฝนตกหนักหรือมีพายุเข้า การสังเกตลักษณะของคลื่นทำให้ชาวอุรุกรลาไวย์มีชีวิตรอดท่ามกลางการทำมาหากินในมหาสมุทรที่กว้างใหญ่

คลื่นโหล่น หรือ เด้ง หรือ “ฆลุมฆตุฮา” มีลักษณะเป็นคลื่นใต้น้ำที่ก่อตัวมาจากทะเลด้านนอกแล้วม้วนเข้าหาฝั่งหรืออ่าว คลื่นโหล่นเป็นคลื่นลูกใหญ่ม้วนมาเป็นระลอก แต่ละระลอกมีระยะเวลาห่างกันประมาณ 2-3 นาที เมื่อมองในทะเลลักษณะของคลื่นโหล่นคล้ายกับการโยนก้อนหินลงในน้ำที่ทำให้น้ำกระเพื่อมไปกระทบฝั่งเป็นระลอก เมื่อใกล้ถึงฝั่งประมาณ 5-10 เมตร คลื่นจะแตกเป็นฟองขาวบริเวณชายหาดกลายเป็นคลื่นหัวแตกและคลื่นซัดเข้าชายหาดไปไกลกว่าคลื่นปกติ ความรุนแรงของคลื่นโหล่นในบางครั้งทำให้ไซได้ทะเลของชาวบ้านพังเสียหาย ในช่วงที่เกิดคลื่นโหล่นน้ำทะเลมีลักษณะขุ่น เพราะความรุนแรงของคลื่นได้ม้วนทรายและเศษขยะจากใต้ท้องทะเลขึ้นมา ในช่วงนี้ปลาจึงชอบหนีเข้ามาอยู่บริเวณอ่าวและทะเลด้านใน ปลาตัวเล็กที่แอบอยู่บริเวณซอกหินมักออกจากกองหิน เช่นเดียวกับพวกกุ้ง ปู ที่ชอบฝังตัวอยู่ใต้ทรายจะออกมาหากินในช่วงนี้

คลื่นโหล่นมักเกิดขึ้นในช่วงลมพัดให้สังเกตดูหากคลื่นในทะเลเริ่มเป็นคลื่นโหล่นและบนท้องฟ้าจะมองเห็นปูโงโจเงิน แสดงว่าอีกไม่เกิน 3-7 วันนับจากนี้จะมีฝนตกหนักหรือมีพายุเข้า ความรุนแรงของคลื่นทำให้ชาวบ้านออกทะเลไม่ได้เพราะการควบคุมเรือลำบาก ชาวบ้านจึงมีวิธีในการเดินเรือที่ช่วยให้ปลอดภัย คือ ต้องถือหางเรือเฉียงคลื่นประมาณ 45 องศาเฉียงคลื่นไปทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตก หรือถือหางเรือขนานไปกับคลื่น หากถือหางเรือได้คลื่นจะทำให้เรือพลิกคว่ำได้ อีกทั้งการดำน้ำในช่วงนี้เสี่ยงอันตรายชาวบ้านจึงไม่ฟันและใช้เวลาส่วนใหญ่กับการซ่อมแซมเรือและอุปกรณ์ทำมาหากิน

ในอดีตบรรพบุรุษชาวอุรุกรลาไวย์ที่เดินทางในเวลากลางคืนช่วงเดือนมืดมองไม่เห็นดวงดาวหรืออาจเป็นคืนที่มีฝนตกทำให้ไม่สามารถมองเห็นดวงดาวในการนำทางได้ สิ่งที่ใช้เส้นทางแทนดวงดาวคือคลื่นโหล่น ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อความรู้เรื่องดวงดาว

คลื่นงัน คือลักษณะของคลื่นโหล่นที่มีความรุนแรงไปกระทบกับปลายแหลมหรือโขดหินข้างเกาะแตกกระเซ็นเป็นฟองขาว ช่วงที่มีคลื่นงันจะทำให้หอยดิบตัวพอมไม่มีเนื้อ ในช่วงนี้ชาวบ้านจึงไม่นิยมไปต๋อยหอยดิบ อีกเหตุผลหนึ่งเพราะช่วงที่คลื่นเป็นงันอาจเกิดอันตรายได้ง่ายหากไปยืนบริเวณปลายแหลมหรือ โขดหินความรุนแรงของคลื่นสามารถช้ดคนให้ตกทะเลได้ เมื่อในสมัยที่เกาะภูเก็ตยังไม่เจริญก่อนที่จะมีพายุเข้าเสี่ยงคลื่นงันที่กระทบแหลมและโขดหินจากหาดในหานที่ห่างจากที่หาดราไวย์เกือบ 10 กิโลเมตร ได้ยืนมาถึงที่หาดราไวย์ ทำให้ชาวบ้านรู้ว่าจะมีพายุเข้า

คลื่นหัวลิง หรือ “อุมักปลาเก๋า” เป็นลักษณะของคลื่นที่กระทบปลายแหลมแล้วมีเสียงดัง “ตุบตุบ” จะเกิดขึ้นเฉพาะปลายแหลมที่มีกระแสน้ำเชี่ยวไหลไปมา ในช่วงเดือนพฤษภาคมเริ่มเกิดคลื่นหัวลิงเพราะเริ่มเข้าสู่ฤดูมรสุมลมปะทะกับคลื่นทำให้คลื่นปะทะตรงบริเวณปลายแหลมแรงขึ้น นอกจากนี้ยังมี **คลื่นสามเหลี่ยม** เป็นคลื่นอีกแบบหนึ่งที่มากระทบบริเวณปลายแหลม โดยคลื่นเข้ามากระทบปลายแหลมทั้งสามด้าน ด้านที่ต้นที่สุดจะมากระทบปลายแหลมก่อนด้านที่ลึกสุดจะตามมากระทบทีหลัง ชาวบ้านจึงต้องใช้ความระมัดระวังในการทำมาหากินบริเวณดังกล่าวอย่างมาก

คลื่นลม หรือ “อุมักการเงิน” เป็นคลื่นลูกเล็กมาซัด ๆ กัน ในช่วงลมว่ามกเกิดคลื่นลมในช่วงน้ำขึ้นเพียงอย่างเดียว และในช่วงลมพลัดมักเกิดคลื่นลมในช่วงน้ำลง คลื่นลมสามารถทำให้คนจมน้ำได้เพราะคลื่นที่มีลักษณะเป็นคลื่นลูกเล็กมาซัด ๆ กันจะให้น้ำเข้าปากหายใจไม่ทัน ดังนั้นในช่วงลมว่ามที่มีนักท่องเที่ยวยกยอเล่นน้ำในช่วงนี้จึงต้องว่ายน้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันตก และในช่วงที่ลมพลัดให้ว่ายน้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือเล่นน้ำข้างคลื่นห้ามไม่ให้เล่นน้ำในทิศที่สวนทางกับลมหรือว่ายน้ำหันหน้าสู้กับคลื่น ในช่วงนี้คลื่นลมไม่มีความรุนแรงและไม่มีผลต่อการทำมาหากิน ชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถทำมาหากินในทะเลได้สะดวก

5.2.1.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องเมฆ-ฝน

การอยู่ร่วมกับธรรมชาติทำให้ชาวอุรักลาไวย์รู้จักการสังเกต และจดจำลักษณะของเมฆแต่ละอย่างเพื่อใช้ทำนายเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำ ทำให้มีการเตรียมพร้อมรับมือกับภัยทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี และลักษณะของเมฆบ่งบอกถึงระดับความรุนแรงของพายุฝนที่จะเกิดขึ้น หรือบ่งบอกถึงช่วงเวลาที่สามารถทำมาหากินทางทะเลได้อย่างสะดวกปลอดภัยจากพายุฝน ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาของชาวอุรักลาไวย์ที่สืบทอดต่อกันมา

บูติกบียก หรือ คีอบียก คือลักษณะของเมฆที่จะก่อตัวเป็นพายุในทะเล โดยเริ่มจากก้อนเมฆขนาดเล็กที่รวมตัวกันกลายเป็นก้อนเมฆขนาดใหญ่สีดำ และมีส่วนที่คล้ายจอยโพล์ออกมาจากก้อนเมฆเพื่อคูดน้ำทะเลขึ้นไปสะสมทำให้ก้อนเมฆมีขนาดใหญ่ขึ้นแล้วกลายเป็นฝนตกลงมา ชาวอุรักลาไวย์สามารถแบ่งประเภทของคีโอบียกออกเป็นตัวผู้และตัวเมีย ตัวเมียจะมีจอยที่สูงกว่าตัวผู้ ลักษณะของจอยคล้ายเคียวไ้ คีโอบียกที่เกิดในช่วงกลางวัน เรียกว่า “คีโอบียกปาร่าอาเงิน” ส่วนคีโอบียกที่เกิดในช่วงเวลากลางคืน เรียกว่า “อาเงินคีโอบียก” โดยเมฆมีลักษณะสีแดงส้ม และมีความรุนแรงมากกว่าคีโอบียกที่เกิดในช่วงกลางวัน ระหว่างที่ชาวอุรักลาไวย์ออกทะเลหากมองเห็นเมฆที่ก่อตัวเป็นคีโอบียกจะต้องหาที่หลบฝนหรือต้องรีบกลับบ้านก่อนที่จะเกิดพายุหรือฝนตก บรรพบุรุษชาวอุรักลาไวย์บอกไว้ว่าหากกลับบ้านหรือหาที่หลบไม่ทันให้รีบแก้ผ้าแล้วคีโอบียกจะเปลี่ยนทิศทางไป ซึ่งเป็นความเชื่อของคนสมัยโบราณที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาแต่หากช่วงนั้นมีลมพัดแรงเมฆจะไม่ก่อตัวเป็นคีโอบียก

บรรพบุรุษของชาวอุรักลาไวย์มีคาถาที่สามารถสลายคีโอบียกที่กำลังก่อตัวในทะเลและอาจกลายเป็นพายุขนาดใหญ่ได้โดยการท่องบริกรรมคาถา แต่จะท่องคาถาเมื่อพายุเข้ามาใกล้เรือซึ่งชาวบ้านไม่สามารถหาที่หลบพายุได้ทันจึงต้องสลายพายุเพื่อเอาชีวิตรอด หากพายุอยู่ไกลหรืออยู่คนละทิศกับเรือชาวอุรักลาไวย์จะไม่สลายพายุ เพราะถือว่าไม่ได้รับผลกระทบหรืออันตรายหากสลายพายุถือว่าเป็นบาป แต่น่าเสียดายที่ในปัจจุบันวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์ในการสลายพายุได้สูญหายไปพร้อมกับการศึกษาชีวิตของบรรพบุรุษ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ในหมู่บ้านไม่มีใครจดจำคาถาดังกล่าวได้ เพราะชาวอุรักลาไวย์ถ่ายทอดวิชาความรู้เป็นภาษาพูดไม่มีภาษาเขียนจึงง่ายที่จะลืมเลือน

รูปภาพ 5-3 ลักษณะการเกิดคีโอบียกที่ก่อตัวขึ้นในทะเล

(www.trekkingthai.com/board/photo/trekking/150 สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2551)

ปูโจงอาเงิน คือเมฆที่มีลักษณะคล้ายแท่งสีเหลี่ยมผืนผ้าที่มีขนาดหนาและกว้างพอสมควรมีความยาวประมาณ 1 วา ปูโจงอาเงินจะมีสีหลากหลายสี โดยจะสามารถมองเห็นปูโจงอาเงินได้ชัดเจนทั้งแนวตั้งและแนวนอน เพราะปูโจงอาเงินมักเกิดขึ้นอยู่โดด ๆ เนื้อก้อนเมฆในบางครั้งจะมองเห็นปูโจงอาเงินที่สุดขอบฟ้า มีขนาดเพียงแค่ว่า 1 กำมือ หากปูโจงอาเงินปรากฏทางทิศไหนจะเกิดฝนตกหนักหรือพายุเข้าฝั่งทางทิศนั้น ปูโจงอาเงินเกิดขึ้นบ่อยครั้งในช่วงฤดูมรสุม เพราะปูโจงอาเงินเป็นลางบอกเหตุให้ชาวบ้านได้รู้ว่าอีกประมาณ 3-4 วัน จะมีฝนตกหนักหรือพายุเข้าให้ชาวเรือเตรียมพร้อมรับมือ

ปาลาปูโสด หรือ **ปาลาอาเงิน** เกิดจากการก่อตัวของกลุ่มเมฆหลายก้อนกลายเป็นก้อนเมฆที่มีขนาดใหญ่และหนาเป็นชั้น ๆ ส่วนข้างใต้ของก้อนเมฆจะเป็นสีเทาถึงเทาดำ หมายถึงกลุ่มฝน ส่วนข้างบนขาวใสจนถึงสีส้มแดงเรียกว่าหัวลม เวลาที่ปาลาปูโสดก่อตัวหนาขึ้นแล้วมีลมจากทิศใดทิศหนึ่งพัดเข้าไปปะทะทำให้มีกำลังมากขึ้นแสดงว่าฝนจะตกหรือมีลมพัดแรง

ปาลาปูโสดเกิดขึ้นบ่อยครั้งในช่วงลมพัด สามารถสังเกตเห็นได้ในช่วงเช้าตรู่และช่วงค่ำ ช่วงที่เกิดปาลาปูโสดบนท้องฟ้าให้สังเกตคลื่นในทะเลจะเป็นโค้งหรือโหล่น และปาลาปูโสดทำให้เกิดฝนตกตลอดทั้งวัน บางครั้งขณะที่เกิดปาลาปูโสดจะมีต้อบียกเกิดขึ้นด้วย ในช่วงนี้ชาวบ้านออกทะเลไม่ได้เพราะคลื่นลมในทะเลรุนแรง แต่หากเกิดปาลาปูโสดในช่วงลมพิกษาพัดฝนจะตกประมาณ 1 ชั่วโมงแล้วหมด

รูปภาพ 5-4 ลักษณะของการก่อตัวของก้อนเมฆที่ชาวอุรักลาไวย์เรียกว่าเมฆตั้งหัว

เลอมะแมรอก คือก้อนเมฆที่มีลักษณะคล้ายเกล็ดปลา หรือน้ำแข็งก้อนเล็กๆ ลอยอยู่บนท้องฟ้าในระดับที่สูงมาก เลอมะแมรอกบอกให้ชาวอุรักลาไวย์รู้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวลมจะเจียบไม่มีลมไม่มีฝน ช่วงเวลานี้สามารถออกทะเลทำมาหากินได้สะดวก เลอมะแมรอกเกิดขึ้น

ในวันต่อมาหลังจากที่เมื่อวานมีฝนตกโดยเฉพาะช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาลจากลมพัดไปเป็นลมว่าวและช่วงที่ลมว่าวพัดเต็มที่

รูปภาพ 5-5 ลักษณะของเมฆเลอมะแมงที่เกิดขึ้น

(<http://th.wikipedia.org/> สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2551)

ฆูรูง เกิดจากก้อนเมฆหลายก้อนรวมกัน หรือที่ชาวอูรักลาไวเรียกว่าเรียกเป็นภาษาไทยว่า จี๋ลม ลักษณะของฆูรูงทำให้ชาวอูรักลาไวหลายคนหลง เพราะเมื่อมองไปที่สุดขอบฟ้าเห็นฆูรูงมีลักษณะคล้าย ๆ กับเกาะหากมองเห็นฆูรูงบนท้องฟ้าแสดงว่าช่วงนี้ลมเจียบชาวอูรักลาไวที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านสามารถออกเรือทำมาหากินได้สะดวก

ตาฮือเงิน คือลักษณะของเมฆก้อนเล็ก ๆ หลายก้อนลอยอยู่ทั่วไปบนท้องฟ้า ตาฮือเงินบอกให้รู้ว่าลมอ่อนกำลังลงหรือลมสงบเจียบแล้ว ชาวอูรักลาไวสามารถออกทะเลทำมาหากินได้

อาเงินเตอโคส คือเมฆที่มีลักษณะเป็นเส้นติดกับท้องฟ้า มองไปที่สุดขอบฟ้าจะเห็นอาเงินเตอโคสประมาณ 1 ฝ่ามือ ก่อนที่จะเกิดอาเงินเตอโคสลมจะพัดแรงติดต่อกันหลายวัน หลังจากนั้นจะมองเห็นอาเงินเตอโคสบนท้องฟ้าแสดงให้รู้ว่าลมเจียบแล้วและท้องฟ้าโปร่ง

นอกจากนี้ชาวอูรักลาไวยังสามารถแบ่งแยกรู้กึนน้ำออกเป็น 2 ประเภท คือรู้กึนน้ำตัวผู้กับตัวเมีย รู้กึนน้ำตัวผู้สามารถมองเห็นได้ชัดมีชื่อเรียกเป็นภาษาอูรักลาไวว่า “รายฮฮาตุ้” รู้กึนน้ำตัวเมียมองเห็นไม่ชัดมีชื่อเรียกเป็นภาษาอูรักลาไวว่า “รายฮฮาตุ้อ่า”

5.2.1.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องดวงดาว

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องดวงดาวเกิดจากประสบการณ์ในการเดินทางรอนแรมโดยเฉพาะในช่วงลมว่าว การเดินทางในช่วงเวลากลางคืนที่มองไม่เห็นสภาพแวดล้อมรอบข้างว่าขณะนี้การเดินทางถึงบริเวณไหนและควรเดินทางต่อไปทางทิศใดเพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง จึงต้องอาศัยการสังเกตดวงดาวในการนำทางแทนการใช้เข็มทิศหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย

การสังเกตดวงดาวนั้นเริ่มจากการรู้ทิศของจุดหมายปลายทางว่าอยู่ทางทิศไหน ต่อจากนั้นสังเกตว่าดาวดวงไหนหรือดาวกลุ่มไหนที่อยู่ในทิศเดียวกับจุดหมายของการเดินทาง และในการเดินทางแต่ละครั้งหากเดินทางไกลสังเกตดาวเพียงดวงเดียวไม่ได้ เนื่องจากจะทำให้หลงทางเพราะดวงดาวมีการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลา หากในทิศดังกล่าวมีดาวเป็นกลุ่มให้เลือกที่จะสังเกตดาวที่อยู่เป็นกลุ่มเพราะจะง่ายกว่าการสังเกตดาวเพียงดวงเดียว และหากในทิศดังกล่าวไม่มีดาวเป็นกลุ่มให้เลือกดาวดวงเดียวที่อยู่ใกล้กันมากที่สุด การเลือกดวงดาวขึ้นอยู่กับแต่ละคนว่าจะสังเกตดาวดวงไหน บางคนดูกลุ่มดาวข้างบางคนดูกลุ่มดาวใดแล้วแต่ความถนัดและความเข้าใจแต่ต้องอยู่ในทิศเดียวกับจุดหมายปลายทางเป็นสำคัญ เช่น ในอดีตชาวอุรักลาโว้ยบางกลุ่มเดินทางไปค้าน้ำเก็บหา หอย ปลิง กุ้ง ปลา บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะในเขตแดนประเทศพม่า บางกลุ่มเดินทางไปยังหมู่เกาะอาดัง-ราวี และหมู่เกาะในเขตแดนประเทศมาเลเซีย การเดินทางในช่วงเวลากลางคืนต้องอาศัยดวงดาวในการนำทาง โดยสังเกตดาวดวงที่ตั้งอยู่ในทิศเดียวกับเกาะเป้าหมาย ชาวบ้านบางคนจะสังเกตดาวใดโดยเริ่มดูดาวใดดวงที่ 1 ซึ่งอยู่ล่างสุดเมื่อดาวใดดวงที่ 1 เคลื่อนที่ให้สังเกตดูดาวใดดวงที่ 2 ที่มาแทนตำแหน่งดาวใดดวงที่ 1 หากยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางให้ดูดาวใดดวงที่ 3 หากพอจะจำรูปร่างของเกาะและสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้กับเกาะที่เป็นจุดหมายของการเดินทางได้การดูดาวจึงสิ้นสุดลง ในช่วงเดินทางกลับจากหมู่เกาะสุรินทร์มายังเกาะภูเก็ต ชาวอุรักลาโว้ยบางคนเลือกดูดาวข้าง (กลุ่มดาวที่มีลักษณะคล้ายข้าง) ซึ่งจะอยู่ทางหัวเรือและทางซ้ายมือ โดยเริ่มจากการสังเกตดาวดวงที่อยู่ในตำแหน่งวงข้างล่างสุดก่อน แล้ววิ่งเรือตามดาวดวงนั้น เมื่อดาวดวงที่หนึ่งในตำแหน่งวงข้างล่างสุดเคลื่อนที่เข้ามาใกล้ถึงศีรษะโดยทำมุมประมาณ 45 องศาให้เริ่มสังเกตดาวดวงที่ 2 ที่มาแทนตำแหน่งวงข้างล่างสุด และตามด้วยดาวดวงที่ 3 ตามลำดับ เมื่อดาวดวงที่ 3 เลยศีรษะไปในขณะนั้นเรือวิ่งเข้ามาในเขตหาดในยาง หาดบางเทา ของเกาะภูเก็ต พอใด บางครั้งเดินทางกลับจากหมู่เกาะสุรินทร์ช่วงขึ้น 13 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ ช่วงนี้จะเดินเรือโดยอาศัยดวงจันทร์และดวงดาว เนื่องจากดวงจันทร์ขึ้นมาจากทิศตะวันออกทิศเดียวกับเกาะภูเก็ต (เมื่อมองจากหมู่เกาะสุรินทร์) ชาวอุรักลาโว้ยบางกลุ่มจึงเริ่มสังเกตดวงจันทร์ก่อน เมื่อดวงจันทร์ขึ้นมามีทำมุม 45

องศากับศีรษะ จะต้องเปลี่ยนไปสังเกตดวงดาวที่อยู่ในทิศเดียวกับดวงจันทร์เมื่อครั้งเริ่มต้นออกเดินทาง

เพื่อความแน่ใจในการเดินเรือนอกจากสังเกตดวงดาวแล้วชาวอุรักลาไวย์ยังสังเกตลมและคลื่นในขณะนั้นประกอบด้วย อาทิ เมื่อเดินทางกลับจากหมู่เกาะสุรินทร์ ลมต้องอยู่ทางซ้ายมือเช่นเดียวกับคลื่น หากคลื่นพัดมาทางซ้ายมือเปี่ยงแสดงว่ากลับบ้านถูกทาง หากคลื่นพัดมาทางขวามือเปี่ยงแสดงว่าเดินเรือผิดทาง ต้องหันหัวเรือกลับไปทางหมู่เกาะสุรินทร์ใหม่เพื่อตั้งหลัก หากหัวเรือยังคงตรงกับดวงดาวที่ใช้ดูทิศตั้งแต่ครั้งแรกก่อนออกเดินทาง และบังเอิญมีลมกับคลื่นพัดมาทางขวามือแสดงว่าช่วงเวลาดังกล่าวลมได้เปลี่ยนทิศทางอาจจะเป็นลมที่พัดมาจากทิศตะวันตก ดังนั้นชาวอุรักลาไวย์ต้องมีความมั่นใจในการสังเกตดวงดาวเพียงอย่างเดียวในการเดินเรือขณะนั้น ในบางครั้งช่วงที่เดินทางกลับจากหมู่เกาะสุรินทร์บังเอิญเกิดฝนตกมองไม่เห็นดวงดาว ชาวอุรักลาไวย์จึงต้องสังเกตคลื่นแก่หรือคลื่นโหล่น โดยก่อนจะออกเดินทางจากหมู่เกาะสุรินทร์ต้องสังเกตก่อนว่าคลื่นโหล่นอยู่ทางทิศไหน หากคลื่นโหล่นพัดจะเข้ามากระทบเรือทางด้านซ้ายมือและท้ายเรือแสดงว่าเดินทางมาถูกทางแล้ว

5.2.1.7 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องการทำเครื่องหมายพื้นที่ทำกิน

การทำมาหากินในทะเล เช่น การวางไข่ การดำหอย การดำกุ้ง การตกปลา การลากปลาทุกครั้ง ชาวอุรักลาไวย์จะไปอย่างมีจุดหมายปลายทางโดยไปยังบริเวณพื้นที่ที่แต่ละบุคคลได้ทำเครื่องหมายไว้ การทำเครื่องหมายหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การจำหมัก” พื้นที่ที่เคยเก็บหาทรัพยากรได้จำนวนมากจะใช้วิธีจับมุมเป็นสามเหลี่ยมมุมฉาก ซึ่งการจับมุมจะยึดเอาลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือธรรมชาติของเกาะที่สามารถมองเห็นได้ เช่น การจดจำลักษณะของต้นไม้ การจดจำยอดของเกาะ เป็นต้น โดยการทำเครื่องหมายเริ่มจากการจดจำว่าขณะนี้เรือจอดอยู่ ณ บริเวณไหนของทะเลและบริเวณนั้นสามารถจดจำสิ่งใดได้บ้าง เช่น ฝั่งซ้ายมือสามารถมองเห็นต้นไม้ที่แหลมราไวย์ ฝั่งขวามือสามารถมองเห็นปลายแหลมของเกาะเฮ บางคนจำลักษณะของเกาะบอนกับเกาะรายาใหญ่โดยจำเครื่องหมายเป็นมุมฉาก เช่น มุมที่ 1 จำปลายแหลมของเกาะบอน มุมที่ 2 จำยอดเขาที่ 4 ของเกาะรายาใหญ่ มุมที่ 3 จำลักษณะของหินที่หัวแหลมราไวย์ และครั้งต่อไปในช่วงข้างขึ้นหรือข้างแรมค่าเดียวกัน ชาวบ้านจะไปทำมาหากินที่จุดเดิมโดยดูระยะของเครื่องหมายที่จดจำไว้ โดยการทำเครื่องหมายหรือการจำหมักของแต่ละคนจะต่างกันและมีมากกว่าจุดเดียว เรียกได้ว่าพื้นที่ในทะเลอันดามันที่ชาวอุรักลาไวย์ไปทำมาหากินได้มีการทำเครื่องหมายแล้วแทบทั้งสิ้น

5.2.1.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องทรัพยากรและสิ่งมีชีวิตใต้ทะเล

บรรพบุรุษชาวอุรักลาโว้ยในสมัยก่อนมีวิธีการสังเกตว่ากองหินไหนเป็นแหล่งชุมนุมของปลา โดยการนำไม้พายจุ่มน้ำลงไปให้เหลือส่วนด้ามเอาไว้ประมาณ 1 คืบ แล้วฟังเสียงหากมีเสียงดัง “ก๊อบก๊อบ” แสดงว่าบริเวณนั้นมีปลาอาศัยอยู่ บางคนดำน้ำดูบริเวณที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวหากมีอุจาระปลาลอยมาแสดงว่าบริเวณกองหินใกล้ ๆ นั้นมีปลาชุม และในการออกทะเลไปวางไซ กู้ไซ ดำน้ำเก็บหากุ้งมังกร หอย และยิงปลาในแต่ละครั้งแค่ดำน้ำลงไปประมาณ 3-4 เมตร มักจะได้ยินเสียงปลา แต่ไม่สามารถระบุได้ทุกชนิดว่ามีปลาอะไรบ้าง รู้แค่บริเวณดังกล่าวมีปลาอาศัยอยู่ ในบางครั้งชาวอุรักลาโว้ยจะใช้ไม้พายฟังเสียงกัลปังหาและปะการังว่าอยู่ในระดับสูงหรือต่ำจากพื้นทรายใต้ทะเล หากบริเวณนั้นมีปะการังอยู่ในระดับสูงจะต้องเลื่อนที่ไปทำมาหากินยังจุดที่มีปะการังอยู่ในระดับต่ำ เพราะหากตกปลาบริเวณที่มีปะการังในระดับสูงมักทำให้สายเบ็ดขาด อีกทั้งสมอเรืออาจทำให้กัลปังหาและปะการังเสียหายได้

ปลา หรือ “อีกั๊ด” แต่ละชนิดมีที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน บางชนิดชอบอาศัยอยู่บริเวณแนวกองหินขนาดเท่ากับบ้านหรือมีพื้นที่ประมาณ 1-2 ไร่ บางกองหินมีลักษณะคล้ายก้อนหิน บางกองหินมีลักษณะเป็นอุโมงค์คล้ายถ้ำ ปลาบางชนิดชอบอาศัยอยู่บริเวณแนวปะการัง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตระกูลปลาสวยงาม เช่น ปลานกแก้ว (อีกั๊ดญัตบาญุต) ปลาการ์ตูน (อีกั๊ดปรีโม) ปลาโนรี (อีกั๊ดยัลยัลปาญู) เป็นต้น ทั้งแนวกองหินและแนวปะการังเปรียบเสมือนบ้านของปลา เมื่อมีคนดำน้ำลงไปปลาชอบเข้ามาใกล้คล้ายกับมาต่อว่าชาวอุรักลาโว้ยที่มารบกวน แต่ปลาหลายชนิดรู้สึกคุ้นเคยเมื่อเจอคน เช่น ปลามงเกลือ (อีกั๊ดมมมตนา) ปลาหางเหลือง (อีกั๊ดอีโกยกูนึ่ง) ชอบเข้ามาใกล้คนประมาณ 1-2 เมตร ปลานกแก้ว (อีกั๊ดญัตบาญุต) ชอบว่ายน้ำตามเมื่อเห็นคนดำน้ำลงไป เพราะมีฟองอากาศทำให้ปลานกแก้วนึกว่าเป็นอาหารมันจึงเข้ามาเล่น ปลาฉลามวาฬ (อีกั๊ดฮือเบอซัง) มีพฤติกรรมที่ไม่สนใจและไม่ทำร้ายคน เช่นเดียวกับปลาชีตัง (อีกั๊ดฉาบัก) และปลากระเบนราหู (อีกั๊ดปรีกาสุ) จะไม่ชอบเข้าใกล้คนและไม่ทำร้ายคน

ช่วงเวลากลางคืนมีปลาบางชนิดนอนหลับ คือ ปลาจะอยู่นิ่ง ๆ แต่ไม่หลับตา เช่น ปลานกแก้ว เวลาที่ปลานกแก้วนอนหลับมักปล่อยไขเมือกออกมาห่อหุ้มตัวเองไว้ ทำให้ช่วงกลางคืนปลานกแก้วจับยากกว่าช่วงกลางวัน เพราะจะยิ่งโดนไขเมือกก่อนทำให้ปลานกแก้วรู้สึกตัวแล้วหนีได้ทัน ปลาชีตังชอบนอนตามซอกหิน ปลาทราย (อีกั๊ดเตอมูโรจ) ปลาเกสริน (อีกั๊ดกระกระสีเฌา) ปลาอุกทัด ชอบนอนตามเนินทรายใต้ท้องทะเล และกลางวันชอบอยู่บริเวณแนวกัลปังหา ปลาตระกูลปลาเก๋า (อีกั๊ดมราปู) ปลากะพงแดง (อีกั๊ดมีรัส) ปลาสร้อย (อีกั๊ดปูโนก) ปลาหัวเลี่ยม (อีกั๊ดซานอะ) ชอบออกหากินตอนกลางคืนกลางวันชอบแอบอยู่บริเวณกองหิน ซึ่งปลาก้าว

ชอบอาศัยอยู่บริเวณกองหินที่มีลักษณะคล้ายถ้ำ เช่นเดียวกับปลามง ปลาจีตัง ปลากล้วยญี่ปุ่น ที่ชอบอยู่เป็นกลุ่มบริเวณกองหิน ปลาหางแข็ง (อี๊ดจากรู) เป็นปลาผิวน้ำชอบอยู่เป็นกลุ่มในช่วงเวลา กลางคืนปลาหางแข็งชอบอยู่บริเวณปลายแหลมและบริเวณกองหินใกล้ฝั่ง ปลาโอ (อี๊ดมุงมุงดา ระะ) เป็นปลาผิวน้ำชอบอยู่เป็นกลุ่มกลางทะเลหรือพื้นที่ระหว่างเกาะที่ชาวบ้านเรียกว่า “กลางช่อง”

ปลาส่วนใหญ่วางไข่ช่วงต้นเดือนเมษายน-ต้นเดือนพฤษภาคม ที่วางไข่ของปลา คือ บริเวณสาหร่าย ขอนไม้ เศษกิ่งไม้ ปลาจะพองไข่ตามโพรงหิน ช่วงน้ำขึ้นน้ำจะพัดพาไข่ไปเรื่อย บางครั้งพัดไปติดกับสาหร่ายเมื่อลูกปลาเกิดมาต้องเลี้ยงตัวเองให้มีชีวิตรอดด้วยการเข้าไปอยู่ในแฉกปะการังตัวใหญ่ หรือในบางครั้งปลาตัวเล็กชอบแอบอยู่บริเวณกิ่งไม้ เพื่ออำพรางตัวไม่ให้成为อาหารของปลาตัวใหญ่

5.2.1.9 4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคเรื่องเครื่องมือประมง

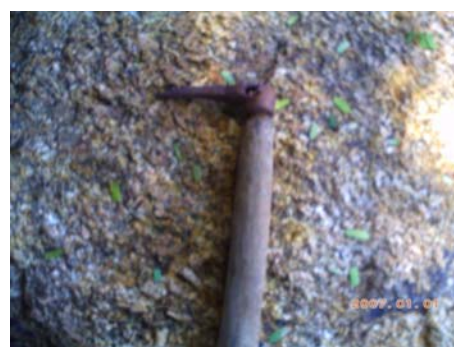
เครื่องมือประมงที่สำคัญของชาวอุรกลาไวย์บ้านราไวย์ ได้แก่

ไซ หรือ **ลอบ** หรือ **“บูบู้”** ใช้สำหรับดักปลา เช่น ปลามง ปลาจะพอง ปลากล้วยญี่ปุ่น ปลาเก๋า ปลาจีตัง ปลานกแก้ว ปลาหูช้าง ปลาหัวเลี่ยม เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นปลาหน้าดินเนื่องจากไซต้องวางไว้กับพื้นทรายได้ทะเล ไซเป็นเครื่องมือประมงที่ชาวบ้านนิยมใช้มากที่สุด มีความกว้างยาวหลายขนาดขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์ปลาที่จับ ในอดีตไซทำจากวัสดุธรรมชาติที่ทำได้ในพื้นที่ ประกอบด้วยไม้ไผ่ หวาย เถวัลย์ เป็นต้น แต่ปัจจุบันไซส่วนใหญ่ใช้ลวดถักแทนไม้ไผ่ สำหรับโครงสร้างของไซยังคงใช้ไม้และหวายที่ทำได้ในพื้นที่เป็นองค์ประกอบหลัก พื้นที่ที่ไซวาง ไซต้องเป็นพื้นที่ที่มีกระแสน้ำไหลทางเดียว อีกทั้งเป็นบริเวณกองหินที่มีเนินทราย โดยวางไซหันหน้าขวางทางน้ำ เพราะปลาชอบเล่นทวนน้ำบริเวณน้ำไหลหรือน้ำเดิน หากวางสุมสั่มหั่วโดยไม่รู้ลักษณะธรรมชาติทำให้ปลาไม่เข้ามาในไซ พื้นที่วางไซส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่มีระดับน้ำลึกตั้งแต่ 5-40 เมตร บริเวณเกาะรายน้อย เกาะรายใหญ่ เกาะเฮ เกาะบอน เกาะแก้ว เกาะมัน โดยมีระยะเวลาในการวางไซไม่น้อยกว่า 7 วัน ถึงจะไปกู้ไซ 1 ครั้ง หรือบางคนวางไซไว้นานถึง 15 วัน ดังนั้นในระยะเวลา 1 เดือนชาวบ้านที่ทำประมงไซจะออกทะเล 2-4 ครั้ง ส่วนในวันที่ไม่ได้ออกทะเลชาวบ้านจะตอกไซ ถักไซ หรือบางคนอาศัยเวลาช่วงเย็นออกทะเลไปลากปลาหางแข็ง เป็นต้น

รูปภาพ 5-6 ไชหรือบูมือเครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาโว้ยใช้ในการดักปลา

ปาโตะ ลักษณะคล้ายกับค้อนมีส่วนปลายที่แหลมใช้สำหรับต่อยหอยดิบ ส่วนปลายแหลมไว้สำหรับเจาะลงไปใต้หินเพื่อกระแทกให้เปลือกหอยหลุดออกมา แล้วนำหอยมาแกะเปลือกออก การต่อยหอยดิบมักเป็นงานของผู้หญิง พื้นที่ต่อยหอยดิบอยู่บริเวณเกาะบอน เกาะโหลน เกาะไม้ท่อน เกาะดอกไม้ เกาะรายา และเกาะเฮ เป็นต้น

รูปภาพ 5-7 ปาโตะเครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาโว้ยใช้ในการต่อยหอยดิบ

เบ็ดราว “มอหนู” หรือ มาตามืออีแระ ใช้สำหรับลากปลาหางแข็ง ปลาโอ เบ็ดราวประกอบด้วยตาเบ็ดประมาณ 10-15 ตา ใช้สายทรงยาว 2 วา และมีสายผูกเบ็ดยาวประมาณ ครึ่งวา นิยมใช้เบ็ดเบอร์ 11-13 ที่ตาเบ็ดจะมีเชือกฟางที่มีสีส้มและริบบิ้นทำเป็นพู่เล็ก ๆ ผูกติดอยู่ ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านจะใช้ขนไก่ปัจจุบันได้ใช้เชือกฟางแทน บริเวณปลายสายทรงบางคนใช้ปลาปลอมผูกติดไว้สำหรับล่อปลาตัวอื่น วิธีลากปลาหางแข็งโดยชาวบ้านจะถือสายเบ็ดส่วนหัวเอาไว้ แล้วปล่อยส่วนปลายลงไปในน้ำ ลากวนไปมาสักพักแล้วดึงสายเบ็ดทั้งหมดขึ้นมาดูว่ามีปลาติดเบ็ดกี่ตัว ในการออกลากปลาทุกครั้งจะสังเกตฝูงนกนางนวล เพราะนกนางนวลจะคอยแย่งกินปลาตัวเล็กที่เป็นอาหารของปลาหางแข็ง ปลาโอ จึงทำให้รู้ว่าบริเวณดังกล่าวมีปลาหางแข็ง ปลาโอ อาศัยอยู่

จำนวนมาก หากไม่มีฝูงนกนางนวลพื้นที่ลากปลาหางแข็งส่วนใหญ่อยู่บริเวณอ่าวหรือข้างเกาะ และพื้นที่ลากปลาโอจะอยู่บริเวณกลางช่อง

รูปภาพ 5-8 เบ็ดลากปลาเครื่องมือประมงที่ชาวอุรักลาโว้ยใช้ในการลากปลา

นอกจากนี้ยังมีเบ็ดราอีประเภทหนึ่งไว้สำหรับลากปลาหมึกหอม การลากปลาหมึกหอมต้องออกกลางคืนและต้องเป็นช่วงเดือนแฉ่งหรือบริเวณอ่าวที่มีแสงไฟสว่าง เพราะช่วงกลางคืนปลาหมึกหอมมักเข้ามาใกล้อ่าวหรือชายฝั่ง เนื่องจากปลาหมึกหอมชอบมาเล่นพายน้ำและอาศัยอยู่บริเวณผิวน้ำที่มีปะการัง ทำให้มองเห็นปลาหมึกหอมช่วงเวลากลางคืนอย่างชัดเจน

เหล็กสองง่าม มีขนาดประมาณนิ้วก้อยมีส่วนปลายข้างหนึ่งแหลม ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับแทงปลาหมึกสายเล็ก ที่มีลักษณะคล้ายปลาหมึกยักษ์แต่ตัวเล็กกว่า ชอบอาศัยอยู่ในรู เมื่อเวลาน้ำลงข้างขึ้นหรือแรมในช่วงน้ำใหญ่ประมาณ 13 ค่ำ 15 ค่ำ 1 ค่ำ 2 ค่ำ ชาวอุรักลาโว้ยโดยเฉพาะผู้หญิงวัยกลางคนบางกลุ่มจะไปหาปลาหมึกสายเล็กบริเวณชายหาดโดยใช้ปูลมเป็นเหยื่อ และนำก้านมะพร้าวส่วนปลายมาขมวดปมแล้วนำปูลมที่หักออกเป็นชิ้นมาเสียบ นำไปวางไว้บริเวณที่เป็นรูหรือโพรงเพื่อล่อปลาหมึกสายเล็กออกมากินแล้วจึงใช้เหล็กสองง่ามแทง

เหล็กขาว หรือ เหล็กจากโครงคานในของร่ม เป็นอุปกรณ์ที่ชาวอุรักลาโว้ยดัดแปลงขึ้นมาสำหรับใช้ยิงปลา โดยทำให้ปลายด้านหนึ่งของเหล็กมีลักษณะแหลมและใช้ยางผูกปลายเหล็กไว้ การยิงปลาในช่วงกลางคืนมีความสะดวกกว่าช่วงกลางวัน เพราะช่วงกลางคืนโลกได้ทะเลมืดอีกทั้งปลาบางชนิดนอนหลับทำให้ปลามองเห็นผู้บุกรุกไม่ชัดเจน อุปกรณ์เสริมในการดำน้ำคือ เครื่องช่วยหายใจหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเครื่องลมและไฟฉาย

เบ็ด การตกเบ็ดของชาวอุรกลาไวย์บ้านหาดราไวย์มีหลายแบบ เช่น เบ็ดที่มีลักษณะคล้ายกับเบ็ดจีนโดยมีลูกล่อขดสายเบ็ดไว้และที่ปลายสายเบ็ดมีตาเบ็ดผูกติดอยู่ การตกเบ็ดสายทรงยาว 4-5 วา ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 7-8 จากจำนวน 2-3 ตา การตกเบ็ดตาเทพสายทรงยาว 1 วา ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 8-9 จำนวน 2-3 ตา มักใช้ตกปลาใหญ่ เบ็ดทั้งสองแบบนี้จะมีลูกตะกั่ว ห้อยอยู่ด้านล่าง ผู้เฒ่าผู้แก่ชอบนำเบ็ดดังกล่าวไปตกปลาสิกัน ปลาเก๋า ที่ทะเลด้านนอกไกลออกไปจากฝั่ง และไม่ตกปลาบริเวณที่มีปะการัง เพราะสายทรงจะไปพันกับปะการังทำให้สายทรงขาดและปะการังเสียหายได้ เหตุที่ชาวบ้านนิยมใช้ตกปลาได้แก่ ปลาหมึกและปลาหูฉลามเพราะเหยื่อทั้ง 2 ชนิดมีความคาวซึ่งปลาชอบ นำเหยื่อมาหั่นเป็นชิ้นเล็กแล้วใช้ปลาหมึกเกี่ยวเบ็ดก่อนต่อจากนั้นตามด้วยปลาหูฉลามหากใช้ปลาหมึกเพียงอย่างเดียวความคาวยังไม่เพียงพอปลาจะไม่ค่อยกินเหยื่อ

นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์เสริมในการดำน้ำ ได้แก่ เครื่องปั๊มลมสำหรับปั๊มอากาศหายใจได้น้ำเป็นอุปกรณ์ประจำเรือ สายลมหรือท่ออากาศหายใจได้น้ำ มีความยาวประมาณ 100 เมตร หน้ากากดำน้ำโดยส่วนใหญ่เป็นแว่นดำน้ำธรรมดา และตะกั่วถ่วงตัวเพื่อให้จมลงได้น้ำ

สิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันจนแทบแยกออกจากกันไม่ได้ เนื่องจากเป็นลักษณะที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ชาวอุรกลาไวย์ได้อาศัยความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการสังเกตมาประกอบกัน เพราะการมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับทะเลจะอาศัยปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งเป็นหลักเพียงอย่างเดียวไม่ได้จึงต้องอาศัยความรู้เชิงเทคนิคทั้งหมดประกอบกัน จึงทำให้ชาวอุรกลาไวย์รู้ว่าจะออกทะเลในช่วงไหน แล้วจะจับสัตว์อะไรในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นต้น

5.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคที่มีการเปลี่ยนแปลงเพียงอย่างเดียวคงไม่ทำให้เข้าใจถึงเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง จึงต้องศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคมที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีทั้งผู้รับและผู้ให้ เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้ความเคารพผู้ที่อาวุโสกว่า และเกิดความรักใคร่สามัคคีในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมทำให้เกิดการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น การอาศัยออกทะเลร่วมกันของชาวอุรกลาไวย์เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับระบบการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน เป็นต้น เป็นความรู้ที่อยู่เบื้องหลังของภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิคที่เปิดโอกาสให้ชาวอุรกลาไวย์ได้เข้าไปสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดการถ่ายทอดความรู้ให้กันระหว่างครอบครัวเครือญาติและชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวอุรุกรลาไว้เริ่มจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวอุรุกรลาไว้ด้วยกันเอง ทุกครั้งที่ชาวอุรุกรลาไว้ออกทะเลไปทำมาหากินจะมีแรงงานที่ประกอบด้วยญาติและเพื่อนบ้านอาศัยลงเรือออกทะเลร่วมกันมาตั้งแต่สมัยอดีตเมื่อครั้งที่ยังคงเดินทางไปทำมาหากินยังพื้นที่ต่าง ๆ ทว่าท้องทะเลอันดามันมาจวบจนถึงปัจจุบัน การเดินทางในสมัยก่อนมักเดินทางเป็นกลุ่มหลายลำเรือ เป็นระบบของการเอาแรงงานเพราะใช้เรือพาย (เรือเชียง) ที่ทุกคนช่วยกันพายในเรือหนึ่งลำประกอบด้วยลูกเรือประมาณ 8-10 คน โดยมี “ต้อมา” ผู้อาวุโสที่มีความรู้ความชำนาญทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเรือ ที่คอยบอกทิศทางในการเดินเรือคอยสังเกตธรรมชาติและบอกเล่าถ่ายทอดความรู้ในการทำมาหากินให้กับทุกคนในเรือฟัง และในปัจจุบันถึงแม้ว่าการเดินทางไกลได้สิ้นสุดลงแต่การออกทะเลร่วมกันเป็นกลุ่มยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะชาวอุรุกรลาไว้ที่ทำประมงไซที่ได้ลงแรงช่วยกันตัดไม้เพื่อมาประกอบเป็นโครงสร้างไซ ช่วยกันถักไซ ช่วยกันนำไซไปวางและช่วยกันกู้ไซ ทั้งไซส่วนรวมที่ทุกคนมีส่วนร่วมลงแรงและเงินในการซื้ออุปกรณ์และไซส่วนบุคคลที่ทุกคนต้องช่วยกันเพราะถือว่าได้ลงเรือลำเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีระบบการแบ่งปันของชาวอุรุกรลาไว้ เช่น การแบ่งปันผลผลิต เพราะเมื่อกลับมาจากการออกทะเลร่วมกันจะมีระบบการแบ่งปันผลผลิตที่ได้ให้กับทุกคนที่ได้ออกทะเลร่วมกันตามสัดส่วน ทำให้ทุกคนมีรายได้จากการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งปันทรัพยากรที่หาได้จากทะเลให้กับเพื่อนบ้านที่ไม่ได้ออกทะเลหรือแบ่งปันข้าวสารอาหารแห้งให้แก่เพื่อนบ้านอยู่เสมอ การแบ่งปันมักเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านจับปลาได้จำนวนมากจึงนำมาแบ่งปันให้กับเครือญาติและเพื่อนบ้าน โดยให้ลูกชายลูกสาวมีบทบาทสำคัญในการแบ่งปันอาหาร และการแบ่งปันพื้นที่ทำมาหากินที่ทุกคนใช้ประโยชน์ร่วมกันได้โดยไม่มีใครเป็นเจ้าของ เช่น การแบ่งปันพื้นที่ใช้ประโยชน์ริมชายหาดหรือการแบ่งปันพื้นที่ทำกิน หากได้ร่วมวงสกากาแฟหรือร่วมพูดคุยขณะรอเวลาออกไปทำมาหากินในช่วงเช้า เรื่องที่นำมาสนทนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับพื้นที่ทำมาหากินที่เป็นจุดเป้าหมายของแต่ละคนในวันนั้น เช่น ชาวบ้านที่มีอาชีพลากปลาหางแข็งจะบอกให้เพื่อนบ้านรู้ว่าพื้นที่ที่เขาไปทำมาหากินมีปลาหางแข็งอาศัยอยู่ชุกชุม โดยชาวบ้านไม่คิดหวงแหว่งพื้นที่ทำมาหากินหรือกลัวเพื่อนบ้านแย่งจับปลา แต่เพื่อให้เพื่อนบ้านได้ไปทำมาหากินและมีรายได้จึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน สำหรับชาวบ้านที่ทำประมงไซได้มีการแบ่งปันพื้นที่ประกอบไซให้แก่กัน เพราะทุกคนคิดว่าพื้นที่บริเวณชายหาดที่ชาวบ้านใช้ประกอบไซไม่มีใครเป็นเจ้าของทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ โดยชาวบ้านจะรีบถักไซของตนเองให้แล้วเสร็จและผลัดเปลี่ยนให้เพื่อนบ้านคนอื่นได้ใช้พื้นที่ถักไซต่อ เป็นต้น การแบ่งปันจึงเป็นสื่อที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง เยาวชนยังได้เรียนรู้ความสัมพันธ์และการติดต่อกับชุมชนเป็นการเรียนรู้การให้ตั้งแต่วัยเด็ก

นายก๊วยแดง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (เมษายน 2551) กล่าวว่า “สมัยก่อนในวันที่ชาวบ้านหาปลาได้จำนวนมากก็นำเอามาแจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้าน เพราะสมัยก่อนค่าของเงินไม่มี ค่าของน้ำใจใหญ่กว่า สำหรับบางคนที่ไม่ได้ออกทะเลเพื่อนบ้านก็จะแบ่งปันปลาที่หาได้ไว้ให้เป็นอาหาร เมื่อพ่อผมออกทะเลได้ปลามากมักจะให้ผมเอาไปให้ญาติและเพื่อนบ้าน บางทีที่ไม่มีข้าวสารกรอกหม้อผมจะไปขอกจากญาติหรือไม่ก็เพื่อนบ้านก่อน แล้วจำไว้ว่าเอามาที่กระป๋อง พอมีเงินไปซื้อข้าวสารแล้วค่อยเอาไปคืนเขา”

สุดท้ายคือระบบการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยชาวอูรักลาโว้ยมีกฎเกณฑ์ของการจับปลา เริ่มจากการประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่เฉพาะเจาะจงสัตว์ทะเลที่ต้องการ มีการกำหนดขนาดและปริมาณสัตว์ทะเลที่จับ และมีวิธีการทำประมงที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ เช่น การทำประมงไซที่มีการจำกัดความกว้างของลวดแต่ละช่องไม่ให้มีขนาดเล็กเกิน 3 นิ้วมือ เพื่อให้ปลาตัวเล็กสามารถหลุดรอดออกมาได้ ไซมีอยู่หลายขนาดขึ้นอยู่กับชนิดของปลาที่จับ เช่น ไซปลามง มีขนาด 3.5-4 นิ้วมือ ไซปลาก๊วยฉู้ปุ่นมีขนาด 3 นิ้วมือ โดยชาวบ้านจะวางไซบริเวณที่เป็นเนินทราย ซึ่งไม่เป็นการทำลายปะการังหรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่เป็นที่อยู่อาศัยของปลา และจะวางไซไว้ไม่น้อยกว่า 7-15 วัน แล้วจึงออกทะเลไปกู้ไซ โดยเฉลี่ยแล้วในเวลา 1 เดือน ชาวบ้านที่ทำประมงไซเพียงอย่างเดียวจะออกทะเล 2-4 ครั้ง เพื่อไปวางไซและกู้ไซ

การประดิษฐ์เบ็ดราวโดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายและเฉพาะเจาะจงเพื่อลากปลาหางแข็งและปลาโอที่มักอาศัยอยู่บริเวณผิวน้ำ และการตกปลาที่ใช้อุปกรณ์แบบเรียบง่ายเฉพาะเจาะจงปลาและพื้นที่ทำมาหากิน เห็นได้ว่ารูปแบบการทำมาหากินของชาวอูรักลาโว้ยเพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ อีกส่วนหนึ่งสำหรับขายเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนเท่านั้น ไม่ได้มีความต้องการจับปลาทุกชนิดทุกขนาดและจับปลาจนหมด นอกจากนี้การแบ่งพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านออกเป็น 2 พื้นที่ในช่วงลมว่าวและลมพลัดทำให้ทรัพยากรใต้ท้องทะเลได้ฟื้นตัว ต่างจากรูปแบบการทำประมงพาณิชย์ที่ทำประมงในพื้นที่เดิมได้ตลอดทั้งปี และใช้เครื่องมือทำมาหากินที่ทำลายล้างระบบนิเวศใต้ท้องทะเล เช่น อวนลาก อวนรุน กวาดต้อนจับสัตว์ทะเลทุกชนิดและจับปลาโดยเน้นที่ปริมาณเพื่อพาณิชย์เป็นหลัก ทำให้โลกใต้ท้องทะเลเกิดความเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวอูรักลาโว้ยมีลักษณะเป็นนามธรรมที่ยากต่อการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าความอิสระในการเดินทางจะสิ้นสุดลงแต่ชาวบ้านยังคงพยายามรักษาความสัมพันธ์ของการออกทะเลร่วมกัน การแบ่งปันผลผลิต การแบ่งปันพื้นที่ทำมาหากิน รวมถึงการจัดการทรัพยากรส่วนรวมให้สามารถอยู่ร่วมกับชาวบ้านไปตราบนานเท่านาน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นปึกแผ่นที่มั่นคง

5.2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงอุดมการณ์

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงอุดมการณ์ เป็นที่มาของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความสัมพันธ์และการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษชาวอุรกลาไว๋สร้างขึ้น เพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีโอกาสได้ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า รู้จักวางแผนและเฝ้าดูแลรักษาทรัพยากรที่มีอยู่เป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นระบบจริยธรรม ระบบคุณธรรม ของชาวอุรกลาไว๋ที่แสดงถึงความเคารพที่มีต่อธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน โดยแหล่งอุดมการณ์อำนาจอันเป็นที่มาของระเบียบ กฎเกณฑ์ ของชาวอุรกลาไว๋ บ้านราไว๋ คือ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี ซึ่งเป็นที่มาของความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ชาวอุรกลาไว๋ให้ความเคารพต่อสถานที่ในหมู่บ้านและสถานที่ต่าง ๆ เพราะชาวอุรกลาไว๋เชื่อว่าธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของคอยปกป้องรักษา ซึ่งหมายถึงเจ้าที่ หรือ “คะโตะ”

ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกครั้งจึงต้องมีการขออนุญาตต่อเจ้าที่ ณ สถานที่แห่งนั้น อันเป็นอุบายอันแยบยลในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างรู้คุณค่า เช่น การไปตัดไม้มาประกอบเป็นโครงสร้างของไซบริเวณเกาะต่าง ๆ จะต้องขออนุญาตเจ้าที่ที่อยู่บริเวณเกาะที่เรียกว่า โตะเกาะ (คะโตะปูเลา) โดยการพูดบอกกล่าวให้เจ้าที่รับรู้ ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อมาทำอะไรที่เกาะแห่งนี้ โดยจะเลือกตัดไม้พื้นที่ที่สามารถขึ้นได้ง่ายหรือหากไปต่อยหอยดิบบริเวณปลายแหลมต้องขออนุญาตเจ้าที่ที่อยู่บริเวณปลายแหลมซึ่งเรียกว่า โตะแหลม (คะโตะตันโฮยก) โดยบอกกล่าวให้เจ้าที่รับรู้ก่อนเริ่มทำมาหากิน เป็นต้น โดยเจ้าที่จะมีชื่อเรียกต่างกันขึ้นอยู่กับสถานที่ที่ชาวอุรกลาไว๋ไปใช้ประโยชน์ เช่น เจ้าที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านคือ (คะโตะกามัย) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุด เจ้าที่ที่อยู่บริเวณภูเขาเรียกว่า โตะเขา (คะโตะบูเก๊ะ) เจ้าที่ที่อยู่ในทะเลเรียกว่า โตะเล (คะโตะอะเยมาเสด) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณทุ่งหญ้า เรียกว่า โตะทุ่งหญ้า (คะโตะปาตัก) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณชายหาดเรียกว่า โตะชายหาด (คะโตะปาไต) เจ้าที่ที่อยู่บริเวณลำคลองเรียกว่า โตะคลอง (คะโตะซูงั) ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอุรกลาไว๋ทั้งสิ้น

ดังนั้น เมื่อออกทะเลทุกครั้งชาวอุรกลาไว๋จะให้ความเคารพและเกรงกลัวต่ออำนาจของเจ้าที่ โดยการบอกกล่าวให้เจ้าที่รับรู้เพื่อขออนุญาตในการใช้พื้นที่เพื่อการเก็บหาทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องการ และขอให้ทำงานได้อย่างสะดวกไม่มีอุปสรรคขัด หากชาวบ้านมีการนำอาหารติดตัวไประหว่างการทำมาหากินจะต้องแบ่งอาหารส่วนหนึ่งให้เจ้าที่หรือกล่าวเชิญชวนให้เจ้าที่บริเวณดังกล่าวมาร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน เช่น การออกทะเลไปตกปลา ชาวบ้านบางคนอาจมีอาหารติดตัวไปก่อนกินอาหารชาวบ้านจะแบ่งอาหารใส่ช้อนหรือใส่ภาชนะอย่างอื่นที่พอหาได้แล้วนำไปตั้งไว้ที่กาบเรือหรือใกล้หัวเรือเพื่อเซ่นไหว้เจ้าที่ หากชาวบ้านไม่ตั้งอาหารเช่น

ไห้วหรือไม้กล้าวเชิญชวนให้มารับประทานอาหารร่วมกัน ในวันนั้นจะไม่มีปลากินเหยื่อหรือทะเล มีคลื่นลมแรงที่เป็นอุปสรรคในการทำมาหากิน ดังนั้น ชาวบ้านจึงไม่กระทำการสิ่งใดที่เป็นการล่วงเกินให้เจ้าที่ไม่พอใจมิเช่นนั้นจะถูกลงโทษ ชาวบ้านบางคนก็กระทำการลบหลู่ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนาจะมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ หรือมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับตนหรือคนในครอบครัวจะต้องให้โต๊ะหมอประจําหมู่บ้านประกอบพิธีกรรมขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกิน นอกจากเจ้าที่ที่กล่าวมาแล้วชาวอุรกลาไวยังให้ความเคารพนับถือต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่ช่วยให้ชาวอุรกลาไวยังมีที่อยู่อาศัยมีความรู้ในการทำมาหากินทางทะเล และคอยดูแลคุ้มครองชาวบ้านหากมีวันไหนที่ชาวบ้านฝันเห็นบรรพบุรุษมาขออาหาร เช้าวันต่อมาชาวบ้านจะต้องจัดเตรียมอาหารแล้วให้โต๊ะหมอเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมารับประทานอาหารที่ลูกหลานได้จัดเตรียมไว้

ดังนั้นในช่วงเดือน 4 เดือน 6 เดือน 8 เดือน 11 ชาวอุรกลาไวย่จะจัดงานตามประเพณีที่ถือปฏิบัติมา (โปรดดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.2.9 วัฒนธรรมประเพณี) เพื่อประกอบพิธีกรรมขอพระคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เจ้าที่) ที่ช่วยดูแลท้องทะเลให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ช่วยให้ชาวบ้านมีแหล่งอาหาร มีรายได้ จากการเก็บหาทรัพยากรในทะเล และช่วยให้ชาวบ้านปลอดภัยทุกครั้งเมื่อออกทะเลไปทำมาหากิน และเพื่อขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านได้กระทำการล่วงเกินตลอดระยะเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เป็นการทำบุญให้กับวิญญาณบรรพบุรุษที่ได้สร้างที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข และเป็นการขับไล่ภูตผีสิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน อีกทั้งยังมีการจัดพิธีสะเดาะเคราะห์กรรมให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านด้วย เช่น พิธีกรรมอาบนํ้ามนต์สะเดาะเคราะห์กรรม เป็นพิธีกรรมที่แตกต่างจากชาวอุรกลาไวย่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น พิธีกรรมดังกล่าวจัดขึ้นในช่วงวันขึ้น 12 ค่ำ จนถึงเช้าตรู่ของวันขึ้น 14 ค่ำ ในช่วงเดือน 6 และเดือน 11 วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม เพื่อสะเดาะเคราะห์กรรมให้กับชาวบ้านและอันเชิญเจ้าที่จากทุกสถานที่ที่ชาวบ้านไปใช้ประโยชน์ ทั้งเจ้าที่ในหมู่บ้าน เจ้าที่ที่เกาะ เจ้าที่ในทะเล เป็นต้น และอันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้มาร่วมพิธีกรรมมารับอาหารที่ลูกหลานได้จัดเตรียมไว้ให้

สำหรับชาวอุรกลาไวย่กลุ่มอื่นจะจัดประเพณีลอยเรือหรือ “ปลาจ๊ัก” (เปอ-ลาจ๊ัก) เป็นพิธีกรรมทางความเชื่อของชาวอุรกลาไวย่ โดยเฉพาะชาวอุรกลาไวย่บ้านหัวแหลมกลางและบ้านสังกะอู๋ จังหวัดกระบี่ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดร่วมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ประเพณีนี้จะจัดขึ้นปีละสองครั้ง คือ วันขึ้น 13 ค่ำ-แรม 1 ค่ำ เดือน 6 เมื่อเริ่มฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หรือ “ลมพลัด” และวันขึ้น 13 ค่ำ-แรม 1 ค่ำ เดือน 11 เมื่อเริ่มฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือ “ลมออก” โดยมีจุดประสงค์ที่จะสะเดาะเคราะห์ ส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้านเมืองเดิมและส่งสัตว์ที่เคยฆ่ากินเป็นอาหารกลับไปคืนเจ้าของเดิมเพื่อไถ่บาป ในวันขึ้น 13 ค่ำ สมาชิกชาวอุรกลาไวย่ในชุมชนบ้านหัวแหลมและเครือญาติจากที่อื่น ๆ เช่น เกาะจำ เกาะพีพี เกาะอาดัง เกาะภูเก็ต จะเดินทางมายังบ้าน

หัวแหลมกลาง ซึ่งเป็นสถานที่จัดพิธีลอยเรือ ประเพณีลอยเรือจึงเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ชาวอุรูกลาไว้ยให้ความสำคัญและเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มชน ให้รู้สึกถึงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ได้มากที่สุด ชุมชนชาวอุรูกลาไว้ยที่สามารถจัดประเพณีลอยเรือได้จะต้องเป็นชุมชนที่มีโต๊ะหมอซึ่งผ่านการสืบทอดวิชาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมาแล้ว เช่น ชุมชนชาวอุรูกลาไว้ยเกาะอาดัง จังหวัดสตูล ชุมชนชาวอุรูกลาไว้ยบ้านแหลมตุ๊กแก จังหวัดภูเก็ต (อาภรณ์ อุกฤษณ์, 2546: 19-24)

ดังนั้น ชาวอุรูกลาไว้ยจะมีอุบายวิธีในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมโดยผ่านทางความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ เหมือนกันทุกกลุ่ม ถึงแม้ว่าพิธีกรรมของชุมชนชาวอุรูกลาไว้ยบ้านราไว้ยจะเป็นพิธีอาบน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์กรรม และชาวอุรูกลาไว้ยกลุ่มอื่นจะเป็นพิธีลอยเรือ แต่พิธีกรรมจะมีวัตถุประสงค์คล้ายกันและมีความเชื่อเดียวกัน คือ การเคารพนับถือผีบรรพบุรุษและเจ้าที่

ความรู้เชิงอุดมการณ์มีลักษณะที่เป็นนามธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงซ้ำ และตกผลึกกลายเป็นวิธีคิดที่ก่อให้เกิดเป็นแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรม และกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิตของชาวอุรูกลาไว้ยกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมได้ โดยอยู่ภายใต้กรอบความคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

กล่าวโดยสรุป ชาวอุรูกลาไว้ยมีความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล “อ่านน้ำจืด อ่านฟ้าจืดดาว” เพื่อนำไปใช้ในการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างกลมกลืนโดยมีการสังเกต แยกแยะ จดจำ ธรรมชาติที่อยู่รอบตัวแล้วนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตก่อเกิดความสัมพันธ์ระหว่างชาวอุรูกลาไว้ยกับระบบนิเวศทางทะเล เพื่อความอยู่รอดและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รู้คุณค่า โดยอยู่ภายใต้ระบบคุณธรรมที่ทำให้ชาวอุรูกลาไว้ยมีความเคารพต่อธรรมชาติอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันเพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถมีชีวิตรอดอยู่รอด เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่นำไปสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

บทที่ 6

การสืบทอดและการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

การสืบทอดความรู้เป็นกระบวนการที่วัฒนธรรมส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้ครอบครัว เครือญาติ และชุมชนที่ได้รับการสืบทอดมีความรู้ความเข้าใจถึงหลักเกณฑ์ของการดำรงชีวิต ค่านิยม บรรทัดฐาน ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่าอย่างยิ่งของกลุ่ม และช่วยให้กลุ่มสามารถอยู่ร่วมกับระบบนิเวศ และดำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของกลุ่มไว้ได้ตลอดไป เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิดเป็นการยกระดับจิตใจขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ดังนั้น บรรพบุรุษชาวอุรักลาโว้ยจึงได้สร้างชุดความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ภาษา ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลขึ้น และร่วมแลกเปลี่ยนส่งผ่านความรู้ดังกล่าวจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในสถาบันครอบครัว เครือญาติ และสถาบันชุมชน เพื่อให้เกิดการยึดถือปฏิบัติเป็นหลักเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด และเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มตลอดไป

6.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับครอบครัวและเครือญาติ

การสืบทอดความรู้ในระดับครอบครัวและเครือญาติเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ที่มีหน้าที่เตรียมพร้อมสมาชิกใหม่ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแบบแผนการดำเนินชีวิตรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพชนสร้างขึ้น เพื่อให้ลูกหลานสามารถดำรงชีวิตอยู่รอด โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มไว้

6.1.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการใช้ชีวิตประจำวัน

การสืบทอดความรู้ผ่านการใช้ชีวิตประจำวันมักสอดแทรกอยู่ระหว่างการติดสอยห้อยตามพ่อแม่ หรือเครือญาติในการทำงาน หรืออาจเกิดจากการรับมอบหมายจากพ่อแม่ให้ทำหน้าที่ในการแบ่งปันทรัพยากรและอาหารให้กับเพื่อนบ้าน เป็นต้น

6.1.1.1 การติดสอยห้อยตามพ่อแม่ในการทำงาน

การติดสอยห้อยตามพ่อแม่ในการทำงานสะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งบทบาทหน้าที่ของพ่อและแม่อย่างชัดเจนทั้งในด้านการสืบทอดและการทำมาหากิน ส่งผลให้มีความสัมพันธ์ในสังคมที่ลูกชายติดตามพ่อลูกสาวติดตามแม่ ซึ่งลูกจะพยายามเลียนแบบพ่อแม่ทุกอย่าง โดยชีวิตในวัยเด็กของชาวอุรูกลาไว้อยู่ทั้งชายและหญิงในอดีตตั้งแต่แรกเกิดจนจบจนอายุประมาณ 6 ขวบ ต้องอยู่กับแม่ ย่า และยายหรือญาติที่เป็นผู้หญิง เพราะส่วนใหญ่พ่อต้องออกไปทำงานในทะเลหาเลี้ยงครอบครัว และเมื่อถึงวัยประมาณ 7 ขวบ ลูกเริ่มติดตามพ่อแม่ออกไปทำงาน ลูกชายเรียนรู้ชีวิตในทะเลและบทบาทของความเป็นชายจากพ่อ ปู่และตา หรือญาติที่เป็นผู้ชาย ส่วนลูกสาวเรียนรู้จากแม่ ย่าและยาย หรือญาติที่เป็นผู้หญิงในงานด้านต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานบ้านงานเรือนที่ลูกผู้หญิงทุกคนต้องรับผิดชอบ เช่น หุงข้าว กวาดบ้าน ซักผ้า ล้างจาน ทำกับข้าว เป็นต้น

ในสมัยก่อนนอกจากงานบ้านที่ลูกสาวทุกคนต้องรับผิดชอบแล้วยังมีงานนอกบ้าน เช่น การตัดทางมะพร้าวมาเย็บเป็นจากมุงหลังคา การปลูกข้าวไร่ การเก็บเกี่ยวข้าวไร่ การดำข้าว นอกจากนี้ในช่วงน้ำใหญ่ ประมาณ 12 ค่ำ-1 ค่ำ ลูกสาวมักติดตามแม่ ยายและย่า หรือญาติผู้หญิงออกทะเลไปต๋อยหอยดิบ หาหอยน้ำพริก หอยลิ้น หอยดำ บริเวณโขดหินและปลายแหลม บางคนออกทะเลไปหาวิวาย หากุ้งงู หาลิงขาว บริเวณชายหาดในช่วงน้ำลง ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้านนิเวศทางทะเลและวิธีการทำมาหากินของแม่ให้ลูกสาว ทำให้ลูกสาวได้เรียนรู้ ฝึกสังเกตและฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริงและสืบทอดความรู้ดังกล่าวต่อไป

นางผีเสื้อ และนางมีโม (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) กล่าวว่า “ในช่วงวัยเด็กมักติดตามแม่และญาติผู้หญิงออกทะเลไปหาวิวาย หาหอยในช่วงน้ำลง โดยมีแม่คอยสอนและถ่ายทอดความรู้ในการหาวิวาย การหาหอย และการหากุ้งงู นอกจากงานนอกบ้านแล้วงานบ้านงานเรือน เช่น การเย็บจากมุงหลังคาให้ การทำอาหาร การทำงานบ้าน เด็กผู้หญิงทุกคนจะต้องฝึกฝนเรียนรู้ไว้ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่”

สำหรับลูกชายได้ติดตามพ่อ ปู่และตา หรือญาติผู้ชาย ออกทะเลเรียนรู้วิถีชีวิตในทะเลอย่างเต็มรูปแบบ การออกทะเลครั้งแรกของลูกชายส่วนใหญ่เป็นการออกทะเลไปตกปลากับพ่อ โดยลูกชายมีหน้าที่ตั้งสายเบ็ดเมื่อมีปลาขึ้นเหยื่อพ่อจะคอยสอนให้ลูกชายผูกสายเบ็ดเมื่อโตขึ้นประมาณ 10 ขวบ ลูกชายเริ่มฝึกการใช้และประกอบเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่พ่อหรือปู่คัดแปลงคิดค้นขึ้นมาเอง และฝึกจดจำสถานที่ที่ออกไปทำมาหากินในแต่ละครั้ง นอกจากนี้พ่อ ปู่และตา หรือญาติผู้ชาย ได้ถ่ายทอดความรู้ด้านนิเวศทางทะเลให้ลูกชายฟัง โดยให้ลูกชายสังเกตน้ำ

ลมและคลื่นก่อนออกทะเล เพื่อให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของทะเลที่เป็นตัวควบคุมทุกสิ่งอย่างในทะเล เพื่อกำหนดพื้นที่ทำมาหากินและกิจกรรมที่สามารถทำได้ และเพื่อความปลอดภัยในการทำงานในทะเล การถ่ายทอดความรู้ด้านนิเวศทางทะเลให้กับลูกชายต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ การคอยสังเกตและการฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง

นายเสียด (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ยาวนานในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลและภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ กล่าวว่า “ผมออกไปทำงานในทะเลตั้งแต่อายุประมาณ 7-8 ปี ร่วมกับพ่อหรือญาติ ๆ ทุกครั้งที่ออกทะเลไปตกปลากับพ่อ พ่อคอยสอนให้ผมนับค่าและข้างขึ้นข้างแรมเพื่อให้รู้ว่าวันนี้เป็นวันข้างขึ้นหรือแรมกี่ค่ำที่มากปลาบริเวณนี้ พ่อคอยสอนให้สังเกตดูลม น้ำ และคลื่น ก่อนออกทะเลเพื่อกำหนดพื้นที่ทำมาหากิน และสังเกตดูหมัก (การจำเครื่องหมาย) เพื่อจดจำจุดหรือบริเวณที่ไปตกปลา หากช่วงเวลาดังกล่าวน้ำไหลเชี่ยวต้องไปตกปลาบริเวณที่น้ำไม่เชี่ยว และผมต้องจดจำเครื่องหมายพื้นที่ที่พ่อพาไปตกปลาเอาไว้เพื่อครั้งต่อไปจะได้มาที่เดิมอีก”

นายเสียด (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) ยังคงจดจำการทำมาหากินในทะเลร่วมกับพ่อในครั้งแรกได้ดี เป็นความทรงจำที่สร้างความผูกพันและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่กันภายในครอบครัว “ครั้งแรกผมออกทะเลไปตกปลากับพ่อ พ่อสอนให้ผมชักสายเบ็ดแต่ผมชักไม่เป็นชักเข้าหาหน้าอกตัวเอง พ่อบอกว่าหากชักสายเบ็ดแบบนี้จะทำให้เจ็บหน้าอกจึงสอนผมใหม่อีกครั้งผมได้จดจำวิธีการและคำพูดที่พ่อสอนเอาไว้แล้วนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตสำหรับการทำงานในทะเล”

เมื่อนายเสียด (นามสมมุติ) มีครอบครัวและทำหน้าที่เป็นพ่อ นายเสียดจึงได้สืบทอดความรู้ที่ได้รับจากพ่อและประสบการณ์การดำรงชีวิตของเขาสอนให้ลูกชายสืบทอดไป นายกล้วยแดง นายสัก (นามสมมุติ) ลูกชายนายเสียด ได้เรียนรู้การทำงานในทะเลตั้งแต่วัยเด็กโดยมีนายเสียดผู้เป็นพ่อคอยสอนและถ่ายทอดความรู้ให้ด้านนิเวศทางทะเลให้

นายกล้วยแดง นายสัก (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) เป็นกลุ่มคนวัยกลางคนที่ผ่านการถ่ายทอดและการสืบทอดความรู้มาแล้วทั้งในเรื่องความเชื่อในธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และภาษา นายกล้วยแดง นายสัก (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “ความรู้ในการใช้ชีวิตในทะเลของผมส่วนหนึ่งได้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ ตา พ่อ และญาติ ที่คอยถ่ายทอดความรู้ให้ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการเรียนรู้ในธรรมชาติเป็นประสบการณ์จริงในการใช้ชีวิตในวัยเด็กที่ได้ออกทะเลไปตกปลากับพ่อตั้งแต่อายุ 4-5 ปี การออกทะเลครั้งแรกเมาคลื่นอาเจียนจนหมดไส้หมดพุงแต่พ่อไม่ให้กลับบ้าน พ่อบอกให้สู้และต้องอดทนครั้งต่อไปผมจึงไม่เมาคลื่นอีกเลย ทุกวันกลับมาจากโรงเรียนพ่อจะพาพวก

เราสองคนไปตกปลาทุกครั้ง ระหว่างที่นั่งตกปลาพ่อจะเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้ฟัง เช่น การใช้ขนาดของเบ็ดและความยาวของสายทรงในการตกปลานั้น ต้องขึ้นอยู่กับปลาที่ตกและสถานที่ที่ไปตกปลานอกจากนี้พ่อยังสอนให้สังเกตคูท้องฟ้าสังเกตลมและน้ำ เพราะมีอิทธิพลในการทำมาหากิน เช่น ถ้าลมตะวันตกพัดพ่อจะพาไปตกปลาทางทิศตะวันออกพ่อบอกว่าฝั่งนี้คลื่นลมไม่แรงในช่วงนี้ เมื่อเวลาที่มีเวลว่างผมจะมาอาศัยพ่อออกทะเลอยู่เป็นประจำ เพราะเกิดเป็นความผูกพันมาตั้งแต่วัยเด็ก “ได้ออกทะเลร่วมกับพ่อแล้วทำให้ผมรู้สึกสนุกสนานและได้ความรู้เรื่องต่าง ๆ อีกมากมาย”

นายก๊วยแดง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (กุมภาพันธ์ 2551) กล่าวว่า “ปัจจุบันผมมีลูกชาย ผมพาลูกชายออกทำงานในทะเลตั้งแต่ลูกชายอายุ 6-7 ปี และผมได้นำความรู้ที่ได้รับจากพ่อและบรรพบุรุษเกี่ยวกับการใช้ชีวิตการทำมาหากินในทะเลมาถ่ายทอดให้ลูกชายได้เรียนรู้ในพื้นที่จริง เพื่อไม่ให้บทเรียนดังกล่าวที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมาสูญหายไป ความจริงแล้วผมก็อยากให้ลูกเรียนหนังสือสูง ๆ เหมือนคนอื่น แต่ผมกลัวว่าลูกจะลืมวิถีชีวิตแบบของชาวอูรักลาโว้ย ลืมเบื้องหลังไปหลงอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเรา ผมอยากให้ลูกเรียนรู้วิถีชีวิตที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา เพื่อให้ลูกได้สืบทอดกันต่อไป โดยเฉพาะความรู้ในการทำมาหากินความรู้ในการออกทะเล ลูกชายผมเองมีความสนใจในการเรียนรู้เรื่องการทำมาหากินในทะเลอยู่แล้ว ปัจจุบันนี้ลูกชายผมสามารถไปทำมาหากินในทะเลได้ถึงแม้ว่าบางครั้งไม่มีผมออกทะเลไปด้วย”

นายบอน (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) คนรุ่นใหม่ທີ່เลือกประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านตามรอยพ่อ กล่าวว่า “ผมชอบที่จะทำงานในทะเล เพราะมีชีวิตที่อิสระได้เห็นสิ่งสวยงามได้ทะเลแล้วรู้สึกสบายใจ” การทำงานในทะเลของนายบอน เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็กอายุประมาณ 10 ขวบ เมื่อมีโอกาสได้ติดตามพ่อออกทะเลไปลากปลาหางแข็ง ตกปลา “พ่อได้สอนให้ผมจำหมักที่พ่อจำเอาไว้ซึ่งมีอยู่หลายจุดมาก และบอกให้ผมไปตกปลาที่บริเวณนั้น เมื่อผมโตขึ้นพ่อสอนให้ผมดำน้ำ ถักไซ และออกทะเลร่วมกับพ่อและญาติคนอื่น ๆ ปัจจุบันนี้ผมมีเรือเป็นของตัวเองออกทะเลร่วมกับเพื่อนและญาติเรียกได้ว่าเป็นชาวประมงเต็มตัว”

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับครอบครัวและเครือญาติที่ลูกได้รับในวัยเด็กจากการติดสอยห้อยตามพ่อแม่ออกไปทำงานส่วนใหญ่เป็นความรู้ระดับปรากฏการณ์หรือความรู้เชิงเทคนิค เมื่อลูกชายและลูกสาวอย่างเข้าสู่วัยรุ่นจึงค่อย ๆ เรียนรู้และซึมซับภูมิปัญญาเชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้เชิงอุดมการณ์อันมากมายขึ้น จากการออกทะเลร่วมกัน การแบ่งปันและการเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ระบบการสืบทอดดังกล่าวดำเนินมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าการแบ่งปันทรัพยากรไม่ได้มีให้เห็นจนเป็นเรื่องธรรมดาอย่างในสมัยก่อน แต่ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้างใน

เครือญาติหรือเพื่อนคนสนิท เช่น ชาวบ้านที่ออกทะเลไปทำมาหากินมักจะแบ่งปลาที่หาได้ให้กับเพื่อนบ้านที่ทำงานบนบก เป็นต้น

การสืบทอดความรู้ผ่านการใช้ชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นจากครอบครัวและเครือญาติเปี่ยมล้นไปด้วยความผูกพัน การรับการสืบทอดด้วยความศรัทธา เคารพยกย่อง นับว่าเป็นบรรยากาศการสืบทอดที่ซึมซับได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าการเรียนรู้ในโรงเรียน การสืบทอดตามแบบแผนการดำเนินชีวิตสามารถสร้างผู้สืบทอดได้อย่างแท้จริง

6.1.2 การสืบทอดผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ในระดับครอบครัว

ระดับครอบครัวมีพิธีกรรม ความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ตะไต่ะ) และวิญญาณบรรพบุรุษ แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดองค์ความรู้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.1.2.1 พิธีกรรม ความเชื่อ ในการตั้งอาหารเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ

พิธีกรรม ความเชื่อ ในการตั้งอาหารเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นการเชิญวิญญาณบรรพบุรุษและผู้ล่วงลับไปแล้วให้มาร่วมรับประทานอาหาร พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นใน 3 กรณีคือ 1) พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นเมื่อมีบุคคลในบ้านได้เสียชีวิตหลังจากทำพิธีฝังศพเรียบร้อยแล้ว ในช่วง 3 วันต่อมาพ่อหรือแม่จะจัดสำหรับอาหารแล้วนำไปวางไว้บริเวณที่คนตายเคยนอนหรือใช้ชีวิตอยู่เป็นประจำในบ้าน เพื่อเชิญให้มารับประทานอาหาร 2) การเชิญวิญญาณบรรพบุรุษและผู้ล่วงลับไปแล้วให้มารับประทานอาหารพิเศษที่นานครั้งถึงจะมีโอกาสได้ทำขึ้น เช่น แกงปลาชู้ช้าง ก่อนที่ทุกคนในบ้านจะรับประทานอาหารร่วมกันพ่อหรือแม่จะต้องจัดสำหรับอาหารให้กับบรรพบุรุษได้กินก่อน โดยนำไปวางไว้บริเวณที่นอนที่ปู่ย่า ตายาย และผู้ล่วงลับไปแล้วเคยนอนเคยอยู่ 3) เมื่อเจ้าของบ้านฝันเห็นบรรพบุรุษของตนมาขอกินอาหารในความฝัน เจ้าของบ้านจะต้องรีบจัดพิธีตั้งอาหารเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ โดยมีโตะหมอนในหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม หลังจากพิธีกรรมเสร็จสิ้นเจ้าของบ้านจะเชิญญาติสนิท และเพื่อนบ้านให้มารับประทานอาหารร่วมกัน

ชาวอุรักลาโว้ยได้สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรม เกี่ยวกับการแสดงเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษและผู้ล่วงลับไปแล้วตลอดมา เพราะเชื่อว่าบรรพบุรุษมีบุญคุณที่ทำให้มีชาวอุรักลาโว้ยอยู่ในทุกวันนี้ และบรรพบุรุษยังคอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านตลอดมา ในพิธีกรรมที่กล่าวมานี้ทำให้เด็กมีโอกาสดูได้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม เช่น ช่วยพ่อแม่จัดเตรียม

อาหาร จัดเตรียมสถานที่ อีกทั้งยังได้จดจำวิธีปฏิบัติและคำสั่งสอนของพ่อแม่ไว้ เพื่อเป็นตัวแทนพ่อแม่ในการประกอบพิธีกรรมในวันข้างหน้าสืบต่อไป

6.1.2.2 พิธีกรรม ความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าของสถานที่

ชาวอุรกลาไวยมีความเชื่อว่าทุกสถานที่ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ตะไตะ) คอยดูแลการที่พ่อแม่พาครอบครัวไปเที่ยวพักผ่อนบริเวณเกาะต่าง ๆ ที่ลูกเคยได้ไปเป็นครั้งแรก ก่อนขึ้นไปบนเกาะพ่อแม่จะบอกให้ลูกหยิบทรายขึ้นมาดม เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อตะไตะเจ้าของสถานที่ และการไปทำมาหากินหรือไปพักผ่อนยังสถานที่ต่าง ๆ หากชาวอุรกลาไวยมีอาหารติดตัวไปด้วยจะนำอาหารแบ่งใส่ใบไม้หรือเปลือกหอยแล้วนำไปวางไว้บริเวณโขดหินหรือใต้ต้นไม้ เพื่อเชิญเจ้าที่ เช่น ตะไตะเกาะ ตะไตะแหลม ให้มารับประทานอาหารพร้อม ๆ กัน หรือในขณะที่ตกปลาอยู่กลางทะเล พ่อแม่ก็จะตั้งอาหารไว้ที่หัวเรือ แล้วกล่าวเชิญตะไตะเลให้มารับประทานอาหารร่วมกัน เพื่อบอกกล่าวให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ชาวบ้านทำมาหากินสะดวกสามารถจับปลาได้ตามที่ต้องการ และช่วยคุ้มครองชาวบ้านให้ปลอดภัย

พ่อแม่คอยทำหน้าที่ถ่ายทอดพิธีกรรมต่าง ๆ และสั่งสอนให้ลูกร่วมปฏิบัติทุกครั้ง ลูกคอยช่วยพ่อแม่ตักอาหารและจดจำคำสอนวิธีปฏิบัติที่พ่อแม่ได้กระทำ และไม่ว่าจะไปยังสถานที่แห่งใดทุกสถานที่ที่มีตะไตะคอยดูแล ลูกจะต้องทำการเช่นไหว้ตามที่พ่อแม่เคยปฏิบัติมา เพื่อแสดงถึงการให้ความเคารพ หากไม่กระทำตามที่พ่อแม่เคยยึดถือปฏิบัติจะแสดงถึงการล่วงเกินอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และจะทำให้บุคคลนั้นไม่สบายหรือทำมาหากินติดขัดในวันนั้น เป็นต้น

6.2 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับชุมชน

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับชุมชนมีตะไตะหมอผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้อาวุโสในหมู่บ้านทำหน้าที่เตรียมพร้อมสมาชิกใหม่ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพชนสร้างขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการดำรงชีวิตการอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย โดยผู้น้อยต้องเคารพผู้อาวุโสกว่าและมีกฤตติกาให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติ

6.2.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการทำมาหากินร่วมกัน

เมื่อลูกชายและลูกสาวย่างเข้าสู่วัยรุ่นได้เริ่มเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากโต๊ะหม้อ ผู้ อาวุโส และเพื่อนบ้าน โดยอาศัยออกทะเลร่วมกันเป็นกลุ่ม ลูกสาวอาศัยออกทะเลไปดอยหอยดิบ หาหอยน้ำพริก หอยลิ้น หอยดำ หาวิวาย ในช่วงน้ำลงกับผู้อาวุโสหรือเพื่อนบ้าน ร่วมเรียนรู้วิธีการ หาอาหารตามแบบฉบับของผู้หญิง โดยมีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันระหว่างการทำมาหากิน ร่วมกัน เช่นเดียวกับลูกชายที่ได้อาศัยออกทะเลร่วมกันเป็นกลุ่มกับผู้อาวุโสและกลุ่มวัยกลางคน เพื่อ ไปทำมาหากินร่วมกันบริเวณหมู่เกาะและชายฝั่งในทะเลอันดามันในช่วงลมว่าวพัด การออกทะเล ร่วมกันจะมีผู้อาวุโส “ต้อม่า” ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเรือคอยควบคุมการเดินทางและถ่ายทอดความรู้ ด้านนิเวศทางทะเล ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ทะเล แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเล และพื้นที่ ทำมาหากินให้กับทุกคนในเรือฟัง นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดความรู้ในเชิงศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวกับคาถาการ เรียกลม คาถาตัดพายุ และความเชื่อเรื่องคะโต๊ะที่คอยคุ้มครองดูแลสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในทะเลและ พื้นที่เกาะ ให้ลูกหลานชาวอุรักลาโว้ยได้รับฟัง และเมื่อกลับจากการทำมาหากินร่วมกันจะมีระบบ การแบ่งปันผลผลิตที่ได้ให้กับทุกคนในเรือตามสัดส่วนที่เหมาะสม การออกทะเลร่วมกันจึงเป็นการ สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลทุกช่วงอายุในชุมชน

ปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าการเดินทางมีขีดจำกัด เพราะการพัฒนาทำให้พื้นที่ทำมาหากิน ของชาวบ้านมีขอบเขตเหลือน้อยลง แต่ชาวอุรักลาโว้ยก็ยังคงออกทะเลร่วมกันโดยการรวมกลุ่มทำ ประมงและกลุ่มดำน้ำลึกเก็บหาหอย เป็นต้น สำหรับการทำประมงฯ สมาชิกทุกคนต้องมีส่วน ร่วมในการทำทุกขั้นตอน เริ่มจากการไปตัดไม้บริเวณเกาะต่าง ๆ การประกอบเป็นโครงสร้าง การถักไซ การวางไซและการกู้ไซ ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญไม่ว่าจะเป็นผู้อาวุโส หรือลุง น้ำ อา ใน หมู่บ้านจะคอยถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ได้รับรู้และฝึกปฏิบัติทุกขั้น นอกจากการถ่ายทอด ความรู้เชิงเทคนิคแล้วกลุ่มผู้อาวุโสหรือผู้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ยังได้สอดแทรก คุณธรรมในการจับปลาด้วย คือ การกำหนดขนาดของตาลวดไม่ให้มีขนาดเล็กเกิน 3 นิ้วมือ เพื่อให้ ปลาที่มีขนาดเล็กสามารถหลุดรอดออกมาได้ ปลาที่จับได้จะจับเฉพาะปลาตัวใหญ่ อีกทั้งชาวบ้านยัง ไม่เคยคิดที่จะจับสัตว์ทะเลจนหมด โดยจะจับในปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว และ ขายเพียงเล็กน้อยแล้วนำเงินมาแบ่งกันเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นของแต่ละครัวเรือน

นอกจากนี้ในช่วงที่ว่างเว้นจากการออกทะเลร่วมกัน กลุ่มคนรุ่นใหม่ยังได้มีโอกาส ใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนภายในครอบครัวและชุมชนออกทะเลไปทำมาหากินได้ และ บ่อยครั้งที่มิชชั่นสงฆ์กลุ่มคนรุ่นใหม่จะเก็บคำถามนั้นกลับมาให้ผู้อาวุโสไขข้อสงสัยและช่วย ถ่ายทอดความรู้ให้

นายสีğun (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (มีนาคม 2551) ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ยาวนานในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล และภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ กล่าวว่า “ทุกวันนี้ที่ผมสามารถทำงานในทะเลได้เพราะพ่อเป็นคนถ่ายทอดความรู้ให้ นอกจากพ่อแล้วในบางครั้งผมอาศัยออกทะเลร่วมกับเพื่อนบ้านทั้งผู้อาวุโสและกลุ่มวัยกลางคน เมื่อเห็นใครออกทะเลผมจะขอติดตามไปด้วย บุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนครูบาอาจารย์ที่คอยสอนวิชาความรู้ในทะเลให้ผมสามารถทำมาหากินได้ถึงทุกวันนี้”

นายมง (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (เมษายน 2551) กล่าวว่า “ในช่วงที่ผมอายุประมาณ 20 ปี ได้มีโอกาสติดตามเฒ่าคนแก่และคนวัยกลางคน ไปดำน้ำหาหอย หาลิง ที่เกาะสุรินทร์โดยใช้เรือพายที่ต้องอาศัยแรงของทุกคนช่วยกันพาย ในบางครั้งมีลมพัด “ต้อมา” จะให้กางใบเรือ เมื่อไปถึงเกาะสุรินทร์ก็เริ่มทำงานดำน้ำเก็บหาหอย ที่เกาะสุรินทร์มีหอยหลายชนิดจำนวนมาก แต่ชาวบ้านจะไม่เก็บทุกชนิด เก็บมาเฉพาะที่ใช้ประโยชน์ได้หรือขายได้และจะไม่เก็บจนหมดเก็บพอเต็มแข่งที่เตรียมไปเท่านั้น การไปดำน้ำที่เกาะสุรินทร์จะต้องไปค้างคืนบริเวณเกาะหรือชายหาด เสร็จจากการดำน้ำในแต่ละวันทุกคนจะกลับขึ้นมาช่วยกันหุงหาอาหาร มีการแบ่งหน้าที่ให้แต่ละคนช่วยกันทำและรับผิดชอบ”

นายโม (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ (เมษายน 2551) กล่าวว่า “ทุกวันนี้ได้ออกทะเลเป็นกลุ่มโดยมีพ่อเป็นหัวหน้าเรือ พ่อผมคอยเล่าเรื่องต่าง ๆ ในทะเลให้ทุกคนในเรือฟัง เช่น ให้ทุกคนสังเกตเวลาพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตก เพราะบางครั้งมองเห็นบู่โจงจาเงินซึ่งจะบอกให้รู้ว่าจะมีพายุเข้าฝั่งในไม่กี่วันนี้ บางครั้งให้สังเกตดูหัวลมที่เป็นก้อนเมฆก่อตัวเป็นฝน แต่ทั้งนี้ต้องมีลมจากทิศตรงข้ามพัดเข้าไปปะทะทำให้ก้อนเมฆมีกำลังแรงขึ้น และในช่วงน้ำใหญ่สมควรไปตกปลาที่ค่า เมื่อเกิดลมพัดแรงควรจะหาที่หลบอย่างไร พร้อมด้วยความรู้เรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย”

ดังนั้นทุกครั้งที่ได้ออกทะเลร่วมกันระหว่างโต๊ะหมอ ผู้อาวุโส กลุ่มคนวัยกลางคน และกลุ่มคนรุ่นใหม่ จะมีการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งในเรื่องของการสังเกตลักษณะของน้ำทะเล คลื่น ลม เมฆ ดวงดาว แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเล และพื้นที่ทำมาหากินที่เป็นความรู้เชิงเทคนิค และการถ่ายทอดความรู้เรื่องระบบการผลิต ระบบการแบ่งปัน และระบบการจัดการทรัพยากรที่เป็นความรู้เชิงการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงการถ่ายทอดความรู้เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ซึ่งเป็นความรู้เชิงอุดมการณ์อำนาจเพื่อให้ทุกคนได้มีความรู้ และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการกำหนดแบบแผนในการดำรงชีวิตให้ร้อยรัดกับธรรมชาติ

6.2.2 การสืบทอดภูมิปัญญาผ่านประเพณี พิธีกรรม

ประเพณี พิธีกรรม หลักของชาวอุรักลาไวย์บ้านราไวย์ได้แก่ ประเพณีอาบน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์กรรม ประเพณีกินข้าวล่งหรือกินข้าวกลางบ้าน ประเพณีไหว้โตะเล และประเพณี ไหว้ป่าช้า ประเพณีที่กล่าวมาเป็นการเชื่อที่ชาวบ้านได้สืบทอดต่อกันมา โดยการจัดงานตาม ประเพณีของชาวอุรักลาไวย์มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงความกตัญญู และความเคารพนับถือต่อสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ (ตะโตะ) ซึ่งหมายถึงเจ้าที่ในธรรมชาติ เช่น โตะเล โตะเกาะ โตะแหลม เป็นต้น ที่คอยดูแล ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่ชาวอุรักลาไวย์ไปหากิน ทุกครั้งที่ชาวบ้านไปใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรในพื้นที่ต่าง ๆ จึงต้องมีการกล่าวขออนุญาตเจ้าที่ก่อนอันแสดงถึงความเคารพนับถือ หรือ บางครั้งมีอาหารติดตัวไปกินระหว่างการทำมาหากินจะต้องตั้งอาหารไว้เช่น ไหว้เจ้าที่และกล่าวเชิญ เจ้าที่มารับอาหาร หรือหากมีอาหารไปจำนวนน้อยสามารถกล่าวเชิญให้เจ้าที่มารับประทานอาหาร ร่วมกันโดยไม่ต้องแบ่งอาหารไว้สำหรับตั้งเช่น ไหว้ และประเพณีบางอย่างเช่น ประเพณีกินข้าวล่ง หรือกินข้าวกลางบ้าน แสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นการจัดพิธีกรรมเพื่อเชิญ วิญญาณบรรพบุรุษมารับประทานอาหารที่ลูกหลานจัดเตรียมมา เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ วิญญาณบรรพบุรุษที่ให้อยู่อาศัยให้แหล่งอาหาร และช่วยคุ้มครองดูแลให้ชาวบ้านอยู่อย่างร่มเย็น เป็นสุข นอกจากนี้พิธีกรรมอาบน้ำมนต์ซึ่งเป็นการสะเดาะเคราะห์กรรมเรียกขวัญและกำลังใจให้กับ ชาวบ้านโดยมีโตะหมอทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านผู้ชายทำหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ ผู้หญิงจัดเตรียมอาหาร เด็กทุกคนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมและซึมซับวิถีปฏิบัติที่ได้กระทำต่อกันมา นานนับร้อยปี ประเพณีที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดจิตสำนึกชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็น การย้ำความสัมพันธ์แบบพี่น้อง และทำให้ทุกคนได้มาพบเจอกันและแสดงความรักผูกพันที่มีต่อสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณของบรรพบุรุษ (รายละเอียดของประเพณีพิธีกรรมโปรดดูในหัวข้อ 4.3.9)

ดังนั้น บรรพชนชาวอุรักลาไวย์ได้เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ ร่วมกันสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับลูกหลานได้เข้าใจรากฐานเดิมที่บรรพชนสร้างขึ้น แล้วนำ ความรู้ดังกล่าวมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับระบบนิเวศทางทะเลได้อย่างมีความสุข เกิด ความภาคภูมิใจในรากเหง้าและภูมิปัญญาของตน นอกจากนี้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นยังช่วย สร้างความสัมพันธ์อันดีและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในชุมชน

6.3 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเล

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันนี้ถูกลดบทบาทและความสำคัญลง เนื่องจากวิถีชีวิตในการพึ่งพาทะเลของชาวอุรกลาไว้อยู่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาด้านการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว การส่งเสริมประมงพาณิชย์ และการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ ทำให้พื้นที่ทำมาหากินทางทะเลหดแคบลง การใช้ทรัพยากรมีขีดจำกัดเกินกว่าที่จะยอมรับได้ทำให้ชาวบ้านสูญเสียชีวิตที่อิสระ ในขณะเดียวกันพื้นที่บ่อที่เป็นที่อยู่อาศัยยังถูกบีบด้วยวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนา ทำให้ชาวอุรกลาไว้อยู่โดยเฉพาะกลุ่มชายหนุ่มและกลุ่มชายวัยกลางคนบางส่วนเลือกที่จะทำงานบนบกมากกว่าการมีวิถีชีวิตแบบเดิม สำหรับหญิงสาวและหญิงวัยกลางคนมีบทบาทน้อยลงจากเดิมที่มีบทบาทได้ออกทะเลช่วยสามีทำมาหากินแบบเคียงบ่าเคียงไหล่ปัจจุบันผู้หญิงมีบทบาทแค่เลี้ยงดูลูก ทำงานบ้าน สำหรับคนที่พอจะมีความรู้อยู่บ้างจะไปทำงานรับจ้างขายปลาหรือเป็นลูกจ้างเทศบาล ในขณะเดียวกันเด็ก ๆ มีโอกาสได้เรียนหนังสือใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนเกิดการซึมซับวัฒนธรรมและภาษาของคนต่างกลุ่มมากขึ้น ในปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่จึงสื่อสารกันด้วยภาษาไทยท้องถิ่น ดังนั้นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศทางทะเลสำหรับคนที่เปลี่ยนอาชีพมาทำงานบนบกจึงขาดการสานต่อเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษ ขณะเดียวกันพื้นที่ทำมาหากินที่มีขอบเขตจำกัดได้ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างสูญหายไป ชาวอุรกลาไว้อยู่ที่ทำมาหากินทางทะเลเริ่มมองหาอาชีพเสริม การใช้ชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่มีการปรับตัวไปพร้อมกับการพัฒนาที่เข้ามา อนาคตของชาวอุรกลาไว้อยู่รุ่นต่อไปจึงขาดความเข้าใจทางรากเหง้าวัฒนธรรม ภาษาและภูมิปัญญาที่บรรพชนสั่งสมมา กลายเป็นคนไม่มีหลักไม่มีความภาคภูมิใจและความเป็นตัวตน

6.3.1 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงเทคนิค

ปัจจุบันการติดสอยห้อยตามพ่อแม่ในการทำงานในวัยเด็กลดน้อยลง เพราะเด็กส่วนใหญ่ต้องไปโรงเรียนกลับจากโรงเรียนเด็ก ๆ มักจะจับกลุ่มพูดคุยกันโดยใช้ภาษาไทยท้องถิ่นและเล่นสนุกสนานกันเฉพาะเด็ก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวลดน้อยลง เพราะพ่อแม่ต้องทำมาหากินและลูก ๆ ต้องไปเรียนหนังสือ ดังนั้น การเรียนรู้ภูมิปัญญาเชิงปรากฏการณ์หรือความรู้เชิงเทคนิคที่พ่อแม่มักถ่ายทอดให้ลูกระหว่างการใช้ชีวิตประจำวันร่วมกันโดยใช้ภาษาอุรกลาไว้อยู่ในการสื่อสารและใช้นิยามลักษณะของธรรมชาติจึงลดน้อยลง ต่างจากในอดีตที่ลูกจะได้รับความรู้จากพ่อแม่เต็มที่เพราะต้องติดตามพ่อแม่ไปทำงานตั้งแต่วัยเด็ก เนื่องจากความเป็นอยู่ที่ยากลำบากจึงต้องอดทนช่วยพ่อแม่ทำมาหากินจึงทำให้ได้รับการถ่ายทอดความรู้เชิงเทคนิคจากพ่อ